דברה, דברה, א.מדבר, ״מדבר, *דברן, ״דברנות.

דבר, ש״ז, סמי׳ דבר, מ״ר דברים, דברי, — א) מה שאדם מוציא מפיו בכלי הלשון, **Wort, Rede mot, parole; word, speech**: ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש׳ ו י). ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ישע׳ ל כא). כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא (ירמ׳ יח יח). ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני (יחזק׳ ג יז). — וסמי׳ דבר: הירא את דבר יי׳ (שמות ט כ). ויהי דבר שמואל לכל ישראל (ש״א ד א). ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שם ט כז). ויהי דבר יי׳ אל שמואל לאמר (שם יה י). הקימתי את דבר יי׳ (שם יג). ודבר אבנר היה עם זקני ישראל לאמר גם תמול גם שלשם הייתם מבקשים את דוד למלך (ש״ב ג יז). ויהי כשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח בבית אל וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו (מ״א יג ד). אמרת אך דבר שפתים (מ״ב יח כ). שמעו דבר המלך הגדול מלך אשור כה אמר המלך אל ישיא אתכם חזקיהו (שם כח-כט). ודבר שפתים אך למחסור (משלי יד כג). כי מציון תצא תורה ודבר יי׳ מירושלם (ישע׳ ב ג). — וככנ׳: עתה תראה היקרך דברי אם לא (במד׳ יא כג). אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ״א יז א). כי שקד אני על דברי לעשתו (ירמ׳ א יב). יי׳ יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופט׳ יא י). באי עשי כדברך (מ״א יז יג). — ובלי הפעל עשה וכדומה, רק המלה כדברך בלבד, במשמ׳ כדברך אעשה: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך וכו׳ ויאמר (פרעה) למחר ויאמר (משה) כדברך למען תדע כי אין כיי׳ אלהינו (שמות ח ה-ו). ויען מלך ישראל ויאמר כדברך אדני המלך לך אני וכל אשר לי (מ״א כ ד). איש כי ידר נדר ליי׳ וכו׳ לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה (במד׳ ל ג). ואם תגידי את דברנו זה והיינו נקים משבעתך (יהוש׳ ב כ). — ומ״ר דברים: ויאמר משה אל יי׳ בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם (שמות ד י). קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים (דבר׳ ד יב). אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהל׳ יט ד). ברב דברים לא יחדל פשע (משלי י יט). וקול כסיל ברב דברים (קהל׳ ה ב). — ובפרט עשרת הדברים (שמות לד כח) שהיו כתובים על הלוחות שהוריד משה מהר סיני. — וסמי׳ דברי: כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדלה ומרה עד מאד (בראש׳ כז לד). וישמע את דברי בני לבן לאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו (שם לא א). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו (ש״א יז יא). — ובפרט דברי הנביאים, החכמים, וכיוצא בזה: דברי עמוס (עמו׳ א א). עד הנה דברי ירמיהו (ירמ׳ נא סד). תמו דברי איוב (איוב לא מ). דברי אגור בן יקה (משלי ל א). דברי קהלת בן דוד (קהל׳ א א). — ובחבור: דברי השירה (תהל׳ יח א). דברי מרמות (שם לה כ). דברי בגד (משלי כב יב). דברי נרגן (שם כו כב). — — וככנ׳: נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו (דבר׳ יח יח). העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי (ירמ׳ יג י). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך (משלי ד כ). ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין לך מאת המלך (ש״ב יה ג). ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך (מ״א א יד). ויוספו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו (בראש׳ לז ח). ודבריו שמעת מתוך האש (דבר׳ ד לו). כי הציקה לו בדבריה (שופט׳ טז טז). ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה ליי׳ (בראש׳ כד נב). ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (שם מב טז). ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם (יחזק׳ לה יג). ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא (בראש׳ מד י). ותאמר כדבריכם כן הוא (יהוש׳ ב כא). הנני מתפלל אל יי׳ אלהיכם כדבריכם (ירמ׳ מב ד). — והרבה מאד שמושו בלשון בכונות מתחלפות: שומע אני שהיה הדבר לאהרן ולמשה (מכי׳ בוא, פתי׳), במו דבור. למשה היה הדבר ולא לאהרן (שם). במה דברים אמורים במידל לשוק אבל במידל בתוך ביתו נותן מן המשוייר על הכל (תוספתא פאה א י). — והרי דברים קל וחומר, ע״י׳ קל וחמר. והנושא ונותן בדברים לא קנה (ב״מ מח.), ר״ל לא בכסף או בשאר דרכי הקניה הקבועים, אלא בדבור פה. ודברים אין בהם משום מחוסרי אמנה (ב״מ מט.). לא היו דברים מעולם (ע״ז יז:). כאילו לא היו ביניהם דברים מעולם (הרמב״ם מכירה א א). — ור״ת: להד״מ. דברים שבינו לבינה (כתוב׳ עא:). — *מפליגה בדברים: כל תנאי

דומה לזה משמש במשמעה של הוצאת המלים מהפה.

שאי איפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו אינו אלא כמפליגה בדברים (גיט' פד.), ועי' פלג.—*דברים בגו, עי' ערך גו.—דין ודברים, תביעות, טענות: דין ודברים אין לי עמך (כתוב' לג.). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקת הימנה לא אמר כלום (שם לה.). העשר שהוא הוסיף יתן הוא לבדו בלא דין ודברים (רגמ"ה ערכ' כז:), ועי' דין — *בעל דברים של פלוני, שיש לו דין ודברים עמו, משפט: לא בעל דברים [1] שלי אתה (ב"מ יד.). הנתבע אומר לו מי יאמר שבעל דברים שלי כתב ומסר לך (הרמב"ם מכירה ו יח). — הונאת דברים: זה הוניית דברים (שם יד יב), ועי' הונאה.—*לדבריך, לפי מה שאתה אומר: לדבריך אין זה קרוי שוגג אלא מזיד (שבת סח:). אמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין וכו' אמר להם ר"ג לדבריכם למה שליח ציבור יורד לפני התיבה וכו' להוציא את שאינו בקיא (ר"ה לד:).—זכרון דברים, עי' זכרון. — *דְבַר תּוֹרָה, ר"ל על פי דברי תורת משה, בנגוד למה שאינו אלא מדברי סופרים: דבר תורה מעות קונות (ב"מ מח.). ואין דנין דברי תורה מדברי קבלה (נדה כג.).—*דברי סופרים, בנגוד לשל תורה, ר"ל מה שאינו אלא מדברי תורה שבעל פה: שניות מדברי סופרים (יבמ' ט ג).—ושל דבריהם: בין אבות של תורה בין של דבריהם (רמב"ם כלי' כז יו). —ודרשה: רשב"י אומר ר"ע היה דורש בו (בהפסוק) דבר אחד ואני דורש בו שני דברים ודבריי נראים משל רבי (ספרי בהעלתך לה). — *דְבַר אַחֵר, ר"ל פרוש אחר, טעם אחר, דרשה אחרת: ש"א יהו אומרין (הרמאים) כבר נתננו דבר אחר שלא יניח את היפה ויתן מן הרע (תוספתא פאה א ו). היא (הסוטה) עשתה בסתר והיושב בסתר משים פנים עליה וכו' דבר אחר שהוציא סתרין שלה בגלוי (שם סוט' ג ה). תבא אסרה של יוסף שאסר לילך לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה הרשע שהלך לרדוף את ישראל דבר אחר ר' שמעון בן יוחאי אומר תבא חרב יד דכתיב באברהם וכו' ותעמוד על חרב יד שעשה פרעה הרשע (מכי' בשלח ב א). ובני ישראל יוצאים ביד רמה בריש גלי דבר אחר שהיה ידן של ישראל רמה על מצרים (שם).—ומצוי שמוש זה מאד בספרי המפרשים. — *חכמת הדבר, הדברים, כמו הגיון, ויותר כללי כל

[1]) בארמ': לא בעל דברים דידי את (שם).

דרך המשא והמתן ההגיוני והוכוחי, **Dialektik** **dialectic**: ראו חכמי הדורות ההם מן היונים והארמיים וכו' והולידו חכמת הדברים הזאת והתחילו להעמיד הקדמות מועילות להם באמונתם (מו"נ א עא). ויבין הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר ושאר החכמות והמלאכות שיארך זכרם (חו"ה, הבחינה ה). קנין מדות קודם לכל חכמה וחכמת הדבר לכלי קרב (מסה ריאטי, מקדש מעט ב). גם (בחמשת הנושאים המבוארים בספר מבוא פורפיריאוס) יסד (הפלסוף) מעונו והניחו אל חכמת הדבר ראשית (שם ד). — ב) כל מה שאומרים עליו דבר, כל מה שקוראים לו שֵׁם, **Sache; chose; thing**: היפלא מיי' דָבָר (בראש' יח יד). כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דָבָר רע (דבר' כג י). הנה אנכי עשה דָבָר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו (ש"א ג יא). כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דָבָר טוב (מ"א יד יג). ולא היה דָבָר רע בסיר (מ"ב ד מא). ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלוא דָבָר הוא (ש"א יז כט). דָבָר לי אליך השר (מ"ב ט ה). יש דָבָר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל' א י). טוב אחרית דָבָר מראשיתו (שם ז ח). — ועם ה הידיעה: מה ראית כי עשית את הַדָּבָר הזה (בראש' כ י). וירע הַדָּבָר מאד בעיני אברהם (שם כא יא). וישבע לו על הַדָּבָר הזה (שם כד ט). ויאמר חתן משה אליו לא טוב הַדָּבָר אשר אתה עשה נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הַדָּבָר לא תוכל עשהו לבדך (שמות יח יז-יח). את הַדָּבָר הקשה יביאון אל משה וכל הַדָּבָר הקטן ישפוטו הם (שם כו). וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הַדָּבָר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). ועתה זה הַדָּבָר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל (שופט' כ ט). ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי היום ויאמר (עלי) מה היה הַדָּבָר בני (ש"א ד יו). ומדוע יסתיר אבי ממני את הַדָּבָר הזה (שם כ ב). ויאמר אליו דוד (להאיש שבא מהמחנה) מה היה הַדָּבָר הגד נא לי ויאמר (האיש) אשר נס העם מן המלחמה (ש"ב א ד). לבעבור סבב את פני הַדָּבָר עשה עבדך יואב את הַדָּבָר הזה (שם יד כ). ויישר הַדָּבָר (עצתו של אחיתפל) בעיני אבשלם ובעיני כל זקני ישראל (שם יז ד). ולמה זה חרה לך על הַדָּבָר הזה (שבני יהודה היו הראשונים להשיב את דוד) האכול אכלנו

מן המלך (שם יט מג). ותאמר אלי טוב הַדָּבָר שמעתי (מ"א ב מב). וייטב הַדָּבָר בעיני אדני כי שאל שלמה את הַדָּבָר הזה (שיתן לו חכמה) (שם ג י). וזה הַדָּבָר אשר הרים (ירבעם) יד במלך שלמה בנה את המלוא וכו' (שם יא כז). וייטב הַדָּבָר בעיני המלך (אסת' ב ד). ויודע הַדָּבָר (כי רצו בגתן ותרש לשלח יד במלך) למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי ויבקש הַדָּבָר וימצא ויתלו שניהם (שם כב-כג). ויעש אבשלום כַּדָּבָר הזה לכל ישראל (ש"ב יט ו). ד ב ר הלמד מענינו (ספרא, פתיחה). שהיה רבי עקיבא אומר ד ב ר ולא חצי ד ב ר (ב"ב נו:). כללו של ד ב ר כל כלי שאינו ראוי למשכב או למרכב וכו' (רמב"ם כלים כז יו). — רגלים לַדָּבָר, עי' רֶגֶל. — וסמי' דְּבַר: על כל דְּבַר פשע וכו' על כל אבדה וכו' עד האלהים יבא דְּבַר שניהם (שמות כב ח). ולאיש הזה לא תעשו דְּבַר הנבלה הזאת (שופט' יט כד). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דְּבַר יום ביומו (מ"א ח נט). אל נא תעשו את דְּבַר התעבה הזאת אשר שנאתי (ירמ' מד ד). — ומ"ר: ויעשו דְּבָרִים רעים להכעיס את יי' (מ"ב יז יא). ויספר העבד ליצחק את כל הַדְּבָרִים אשר עשה (ברא' כד סו). אחר הַדְּבָרִים האלה (המלחמה עם כדרלעמר) היה דבר יי' אל אברם (שם יה א). ויהי אחר הַדְּבָרִים האלה (מה שעשה אליהו) חלה בן האשה (מ"א יז יז). כַּדְּבָרִים האלה עשה לי עבדך (ברא' לט יט). למה תעשון כַּדְּבָרִים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה (ש"א ב כג). אמרו עליו על רבי שמעון בן חלפתא שעסקן ב ד ב ר י ם היה (חול' נז:). — וסמי': נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דִּבְרֵי האתנות ודאג לכם (ש"א י ב). חזית איש אץ בִּדְבָרָיו תקוה לכסיל ממנו (משלי כט כ). — ועם שלילה, במשמע' מאומה, כלום, **Nichts ; rien ; nothing**: לאנשים האל אל תעשו דָבָר (ברא' יט ח). ולא ימות מכל לבני ישראל דָבָר (שמות ט ה). לא חסרת דָבָר (דבר' ב ז). ולנער לא תעשה דָבָר (שם כב כו). כי שלום לך ואין דָבָר חי יי' (ש"א כ כא). קראים והלכים לתמם ולא ידעו כל דָבָר (ש"ב יב יא). — וגם גופים ממשיים: כל דָבָר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר (במד' לא כג). מקום אשר אין שם מחסור כל דָבָר אשר בארץ (שופט' יח י). לא היה דָבָר אשר לא הראם חזקיהו (מ"ב כ יג). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבל לא יותר דָבָר (ישע' לט ו). המתנה ב ד ב ר שבממון תנאו קיים (ב"מ לד.). ומה סוטה ד ב ר שיש בו דעת לישאל אף שרץ ד ב ר שיש בו דעת לישאל (סוט' כח:). ד ב ר שיש בו דעת לישאל ברשות היחיד ספיקו טמא (שם). — *דָּבָר אחר, דבר מגונה שאין אדם רוצה להזכיר שמו, פריצות, צרעת, חזיר, וביוצא בזה: המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה מפני שנועל בפניה ואם היה טוען משום ד ב ר א ח ר רשאי (כתוב' ז ה), ר"ל משום פריצות. — ועבודה זרה: הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלם ואין צריך לומר לד ב ר א ח ר (מנח' יג י). ועל בנותיהן (גזרו) משום ד ב ר א ח ר (עבודה זרה) ועל ד ב ר א ח ר (שיהיה ילד עכו"ם מטמא בזיבה) משום ד ב ר א ח ר (משום משכב זכור) (שבת יז:). (רצועות) אדומות לא יעשה מפני גנאי ו ד ב ר א ח ר (מנח' לה.). הפרסיים הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין ב ד ב ר א ח ר (ברכ' ח:), ר"ל בתשמיש המטה. — וחזיר [1], וצרעת: פגע (אחרי הקזה) ב ד ב ר א ח ר (חזיר) קשה לדבר אחר (שבת קכט.). בנו (היונים) במה בבהמ"ק וישחטו ד ב ר א ח ר ויביאו את דמו אל עזרת הקדש (תמה"י ב, חנכה ב). החולי הזה כי נתעב הוא אפילו להזכירו האדם על דל שפתיו עד אשר כינו שמו ד ב ר א ח ר (שו"ת מהרי"ט, אה"ע יד). — *וְדָבָר מן מעט מאד: ואם יתחיל הדפק יקטן וכו' תמהר להשקותו דבר מן היין הריחני שיש בו קביצות (קאנון ג יו ב יב). — ג) עם המלה על לפני המלה דְּבַר, עַל־דְּבַר, במשמ' בענין, יען, למען, בשביל, בגלל, בסִבַּת: וינגע יי' את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו עַל־דְּבַר שרי אשת אברם (ברא' יב יז). כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני עַל־דְּבַר אשתי (שם כ יא). וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו עַל־דְּבַר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם מג יח). ויצעק משה אל יי' עַל־דְּבַר הצפרדעים אשר שם לפרעה (שמות ח ח). מלבד המתים עַל־דְּבַר קרח (במד' יז יד). כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם עַל־דְּבַר פעור וְעַל־דְּבַר כזבי בת נשיא מדין אחתם המכה ביום המגפה עַל־דְּבַר פעור (שם כה יח). וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים עַל־דְּבַר אבשלום (ש"ב יח ה). עזרנו אלהי ישענו עַל־דְּבַר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו (תהל' עט ט).

— [1]) באר"מ': א"ר פפא היינו דאמרי אינשי תלה ליה קורא לד ב ר א ח ר ואיהו דידיה עביד (ברכ' מג:).

— ועם אשר ופעל אחריו, על-דבר אשר עשה, על-דבר אשר לא עשה: והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את הנער על-דבר אשר לא צעקה בעיר ואת האיש על-דבר אשר ענה את אשת רעהו (דבר' כב כד). — ועל-דבר אשר . . . ואשר: לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' וכו' על-דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך (דבר' כג ד-ה). —*סוף דבר, ולא סוף דבר... אלא אפילו, במשמ' לא דוקא, עי' סוף.

א. **דִּבֵּר**, פ"י, קל נהוג רק בינוני [1]), דבר, דברים, דברה, דברות, דבר, דבור, מקור ככל' דברו דברך, — הוציא דברים מפיו, אמר לחברו דבר, sprechen ; parler ; speak: שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום (דבר' ה א). אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דבר באזניך ובאזני כל העם (ירמ' כח ז). שמע נא בקול יי' לאשר אני דבר אליך וייטב לך (שם לח כ). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר (איוב ב יג). הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך (דני' י יא). — ודבר לפלוני: ודבר שלום לכל זרעו (אסת' י ג). — ובלי מלת היחס: ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יי' למלחמה כאשר אדני דבר (במד' לב כז). אני יי' דבר צדק מגיד מישרים (ישע' מה יט). השר שאל והשפט בשלום והגדול דבר הות נפשו (מיכ' ז ג). כן מטה בני יוסף דברים (במד' לו ה). כן בנות צלפחד דברות נתן תתן להם אחזת נחלה (שם כז ז). — ודבר על פלוני, אומר דבר בנוגע לפלוני, על אדותיו: כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם (ירמ' לב מב). — ואל במקום על: אל תעש את הדבר הזה כי שקר אתה דבר אל ישמעאל (ירמ' מ יו). — ועם ה הידיעה: ותקרא שם יי' הדבר אליה (בראש' יו יג). — והדבר בפלוני, כמו אל פלוני: ויאמר אלי המלאך הדבר בי אני אראך מה המה אלה (זכר' א ט). ויען יי' את המלאך הדבר בי דברים טובים (שם יג). — והדבר על פלוני בנוגע לפלוני, ביחס אליו: תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק (תהל' לא יט). זאת פעלת שטני מאת יי' והדברים רע על נפשי (שם קט כ). —

[1]) אך סברו קצת המדקדקים שרשאים אנו להשתמש בקל גם בעתיד: כיון שמצאת דובר וד ב ו ר יכול אתה לעשות ממנו אדבור ידבור תדבור וכו' (קונט' הדקדוק).

ובינוני כמו תאר: שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו (עמו' ה י). הלך צדקות ודבר מישרים (ישע' לג יה). תאבד דברי כזב (תהל' ה ז). כי יסכר פי דוברי שקר (שם סג יב). — ופעול דבר, מה שאמרו, שיצא מן הפה: תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אפניו (משלי כה יא). — ואמר המשורר: כי תברת בימי הנעורים, מליצות נמרצות ושירים, על אופניהם ד ב ו ר י ם (עמנ' מחב' יט). — ומקור דברך: למען תצדק בדברך [1]) תזכה בשפטך (תהל' נא ו).

— פע', דבר, דבר [2]), — כמו הקל, והוא רוב שמושו של פעל זה, דבר, דבר אליו, דבר לו, דבר אתו, דבר בו, דבר עמו: ויעש כדבר יוסף אשר דבר (בראש' מד ב). שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי' דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישע' א ב). כה דבר א ל י האיש (בראש' כד ל). וזאת אשר דבר ל ה ם אביהם (שם מט כח). דבר האיש אדני הארץ א ת נ ו קשות (שם מב ל). הרק אך במשה דבר יי' הלא גם ב נ ו דבר (במד' יב ב). כי היא שמעה את כל אמרי יי' אשר דבר ע מ נ ו (יהוש' כד כז). — וככל' דברו, דבר אותו, את הדבר: אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו (דבר' יח כב). וידברם באזני יי' (ש"א ח כא). לא אכל עד אם דברתי דברי (בראש' כד לג). ודברתי אתך מעל הכפרת (שמות כה כב). וירדתי ודברתי עמך שם (במד' יא יז). כן תעשה כאשר דברת (בראש' יח ה). ובאת אל המלך ודברת אליו כדבר הזה (ש"ב יד ג). — ועם סימן הנקבה הקדום לנכחית, דברתי כמו דברת: הנה ד ב ר ת י [3]) ותעשי הרעות (ירמ' ג ה). ואחרי כן דברו אחיו אתו (בראש' מה יה). שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו (דבר' ה כה). הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו (שמות

[1]) בקצת ספרים בדבריך. — [2]) במקום דבר, נשתנה עפ"י הנטיה של הלשון העברית בהפסק לתנועת פתח קטן, ולא בהפסק הוסיפו עוד לאמר דבר כמו שבר, אך בזמן יותר מאוחר גברה תנועת הפתח הקטן, השבר, בעין הפעל שלא בהפסק בשלשת הפעלים דבר, כפר, כבס, ונקדו את עיניהם בסגול שהוא סימן של פתח קטן, של שבר מזמן מאוחר. ולא נתברר סבת התגברות תנועה זו דוקא בשלשת הפעלים האלה ומדוע עוד הוסיפו לאמר שבר ולא שבר, ועי' כבס, כפר, שבר. — [3]) כך הכתיב והוא סי' הנקבה לנכחית הקדום, והקריא: דִּבַּרְתְּ.

יד יב). גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו (שם יב לב). אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר (שם כג כב). בחלום אדבר בו (במד' יב ו). פה אל פה אדבר בו (שם ח). עמד על רגליך ואדבר אתך (יחזק' ב א). ואדבר אליכם ולא שמעתם (דבר' א מג). אדברה נא אל המלך (ש"ב יד טו). אדברה בצר רוחי (איוב ז יא). אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם (בראש' יח לב). ואפתח פי ואדברה ואמרה אל העמד לנגדי (דני' י טז). גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי (איוב טז ד). אל נא יחר לאדני ואדברה (בראש' יח ל). האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דבר' לב א). פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע (בראש' לא כד). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל (ישע' מ כז). ותדבר אלי כזבים (שופט' טז י). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך (ישע' כט ד). למה ידבר אדני כדברים האלה (בראש' מד ז). ידבר נא עבדך דבר (שם יח). וידבר חמור אתם לאמר (שם לד ח). ולשונו תדבר משפט (תהל' לז ל). תדבר נא שפחתך אל אדני המלך דבר (ש"ב יד יב). ותדבר נא אמתך (ש"א כה כד). ותדבר אליו כדברים האלה (בראש' לט יז). מה נדבר ומה נצטדק (שם מד טז). אל תרבו תדברו גבהה (ש"א ב ג). כדבר הזה תדברון אל עשו (בראש' לב כ). האמנם אלם צדק תדברון (תהל' נח ב). ושמעת מה ידברו (שופט' ז יא). אל תאמן בם כי ידברו אליך טובות (ירמ' יב ו). ימיקו וידברו ברע (תהל' עג ח). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו (בראש' לד יג). ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר (שם כ). אם תדברנה שפתי עולה (איוב כז ד). ותדברנה הנצבות עליה (ש"א ד כ). — ובינ': מה אדני מדבר אל עבדו (יהוש' ה יד). עוד זה מדבר וזה בא (איוב א טז). כי פי המדבר אליכם (בראש' מה יב). הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך (מ"א א יד). עוד הם מדברים ואני אשמע (ישע' סה כד). חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (שם יט יח). — מדבר, ס"ז, עי' מדבר. — ומקור: לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראש' כד נ). הלכים הלוך ודבר (מ"ב ב יא). למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ד). שלח אצבע ודבר און (ישע' נח ט). ורבקה שמעת בדבר יצחק אל עשו בנו (בראש' כז ה). ובדבר אביון משפט (ישע' לב ז). ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל (שמות טז י). הנה נא הואלתי לדבר אל אדני (בראש' יח כז). כאשר כלה לדבר אל אברהם (שם לג). השמר לך מדבר עם יעקב (שם לא כט). ויכל משה מדבר אתם (שמות לד לג). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד (ירמ' לא כ). בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות יט ט). ובדברי אותך אפתח את פיך (יחזק' ג כז). לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). כי קרן עור פניו בדברו אתו (שם לד כט). אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שופט' ח ג). — ודברו, דבר אתו: ולא יכלו (אחי יוסף) דברו לשלם (בראש' לז ד). ויהי כדברה אל יוסף יום יום (שם לט י). יען דברכם את הדבר הזה (ירמ' ה יד). וישמע יי' את קול דבריכם בדברכם אלי (דבר' ה כה). עבדו את יי' כדברכם (שמות יב לא). ויבך יוסף בדברם אליו (בראש' נ יז). — ולווי: ויאמר דבר (בראש' כד לג). בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו (שמות ו יא). ויאמר שמואל דבר כי שמע עבדך (ש"א ג י). דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו (ישע' לו יא). ויאמר דברי (ש"ב יד יב). עורי עורי דברי שיר (שופט' ה יב). דברו נא באזני פרעה (בראש' נ ד). דברו איכה נהיתה הרעה הזאת (שופט' כ ג). עצו ודברו (שם יט ל). — דבר על פלוני, דבר טוב או רע אדותיו: כי יי' דבר טוב על ישראל (במד' י כט). והנביא ההוא (שהסית לעבודת אלהים אחרים וכו') יומת כי דבר סרה על יי' אלהיכם (דבר' יג ו). והיה כי יעשה יי' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל (ש"א כה ל). ויי' דבר עליך רעה (מ"א כב כג). ויי' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה (ירמ' יא יז). זכר עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם (שם יח כ). הנני מבי אל העיר הזאת ועל כל עריה את כל הרעה אשר דברתי עליה (שם יט טו). וינחם יי' אל הרעה אשר דבר עליהם (שם כו יט). — דבר משפטים עם פלוני, התוכח עמו, קבל והתרעם עליו: צדיק אתה יי' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד (ירמ' יב א). — ודבר אתו קשות, גזר עליו דין קשה: ויעלהו (את צדקיהו) אל נבוכדנאצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים וישחט מלך בבל את בני צדקיהו (שם לט ה-ו). עתה גם אני אדבר משפטים אותם הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (שם ד יב-יג). — וגם ביחיד: וידברו אתו (את צדקיהו המלך) משפט (מ"ב כה ו). —

דִּבֵּר בְּאִשָּׁה, דבר לה שתתרצה להיות לו לאשה: וישלח דוד וַיְדַבֵּר באביגיל לקחתה לו לאשה (ש"א כה לט). שלח רבי ל ד ב ר באשתו (של ר"א שתנשא לו) שלחה ליה כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (כ"מ פד:). ואם ד ב ר אדם באשה מניקה לא יתיחד עמה עד עשרים וארבעה חדשים (רב יהודאי גאון, הלכ' קלוב', גיטין). — דִּבֵּר על לב פלוני, דבר לו דברי רצון, דברי אהבה וחבה, דברי נחמה, פתה אותו: ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאהב את הנער וַיְדַבֵּר על לב הנער (ברא' לד ג). ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וַיְדַבֵּר על לבם (שם נ כא). ויקם אישה וילך אחריה לְדַבֵּר על לבה להשיבו (שופט' יט ג). ותאמר (רות אל בעז) אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דִבַּרְתָּ על לֵב שפחתך (רות ב יג). לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר וְדִבַּרְתִּי על לבה ונתתי לה את כרמיה משם (הוש' ב טז-יז). ועתה קום צא וְדַבֵּר על לב עבדיך (לאמר להם שאינו קוצף עליהם בשביל מות אבשלום) (ש"ב יט ח). נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דַּבְּרוּ על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה (ישע' מ א-ב). וַיְדַבֵּר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי' ויאכלו את המועד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים ומתודים ליי' אלהי אבותיהם (דהי"ב ל כב). — ודִבֶּר אֶל לב עצמו, עַל לב עצמו, חשב בדעתו, דבר בלחש: אני טרם אכלה לְדַבֵּר אֶל לבי והנה רבקה יצאת (ברא' כד מה). וחנה היא מְדַבֶּרֶת עַל לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע (ש"א א יג). — וכמו"כ בְּלִבּוֹ, עם לִבּוֹ: דִּבַּרְתִּי אני עם לִבִּי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם (קהל' א טז). וְדִבַּרְתִּי בְּלִבִּי שגם זה הבל (שם ב יה). — דִּבֶּר בִּפְלוֹנִי, דבר אדותיו לטובה או לרעה: וַתְּדַבֵּר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח (במד' יב א). ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דִבַּרְנוּ ביי' ובך (שם כא ז). ואני אֲדַבֵּר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך (ש"א יט ג). וַיְדַבֵּר יהונתן בדוד טוב אל שאול אביו (שם ד). גם עוילים מאסו בי אקומה וַיְדַבְּרוּ בי (איוב יט יח). תשב באחיך תְדַבֵּר בבן אמך תתן דפי (תהל' נ כ). וַיְדַבְּרוּ באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). —*דִּבֶּר בשיר, שר: ובן לוי שהוא שומע את קולה (של המגרפה) יודע שאחיו הלוים נכנסים ל ד ב ר בשיר (תמיד ה ו). — ונהגו הסופרים לאמר גם דבר מן פלוני, מפלוני, במשמ' דבר על אדות פלוני: אבדו מכם בעת ש ד ב ר ת ם מפלוני ופלוני (חו"ס, הכניעה ז). ושממנו ד ב ר המשורר וכו' (ר"י אברבנל, ברא' א). —*דִּבֶּר בפתח ובקמץ, ר"ל באופן ברור, שאין מקום לטעות בו, עי' פ ת ח.

— נִפע', נִדְבַּר, נִדְבְּרוּ, — דברו יחד, דברו זה עם זה: ואתה בן אדם בני עמך הַנִּדְבָּרִים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חד את אחד (יחזק' לג ל). אז נִדְבְּרוּ יראי יי' איש אל רעהו (מלא' ג טז). חזקו עלי דבריכם אמר יי' ואמרתם מה נִּדְבַּרְנוּ עליך (שם יג). גם ישבו שרים בי נִדְבָּרוּ עבדך ישיח בחקיך (תהל' קיט כג). וכן בחמשה עשר בניסן נ י ד ב ר עם אברהם אבינו בין הבתרים (סעו"ר ה). דן אנכי מן הנביאים ש נ ד ב ר עמהם בחוצה לארץ אעפ"י ש נ ד ב ר עמהם בחו"ל לא נ ד ב ר עמהם אלא בזכות אבות (מכי' בוא, פתי'). ומפני מה לא נ ד ב ר עמו (עם משה) תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים (שם). זה משה ש נ ד ב ר עמו בדיבור ובחזון (ילק' תהל', רמז תתס). למלך היושב בהיכלו בא מצורע וטמא להיות נ ד ב ר עמו המלך יוצא לקראתו חוצה וכו' הוצרך להיות נ ד ב ר עם אוהבו ואשתו הכניסן להיכלו (פענח רזא, ויקר'). —ובמשמ' *הדבר שדברו: ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור ש נ ד ב ר למשה שמסיני היו כלם (רש"י ויקר' כ ה).

— פִּע', דִּבֵּר, — דִּבֵּר באשה, השתדכו אליה, דברו בה לבקשה לאשה: מה נעשה לאחותנו ביום שֶׁיְּדֻבַּר בה (שה"ש ח ח). — ובכלל לדבר אדותיו: נכבדות מְדֻבָּר בך עיר האלהים (תהל' פז ג). — *דֻּבַּר ביניהם, שדברו זה עם זה: ונעשה שטר שיתוף בינם זמן מוגבל מוכן ד ו ב ר בינם לבינם מבלי כתב (שו"ת מהר"י קולון קיח). — קוים מְדֻבָּרִים, בחכמת התשברת: קוים נבדלים באופן שאי אפשר שנגביל ערכם זה אל זה קוים מ ד ו ב ר י ם וקוים בלתי מ ד ו ב ר י ם (מו"נ א עג), ועי' קו. — אשה מְדֻבֶּרֶת, משדכת: תהיה האשה הַמְדֻבֶּרֶת בי צעירה בשנים (מא"ג, קרית ספר, נו).

— הִתפ', מִדַּבֵּר במקום מִתְדַּבֵּר: ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מִדַּבֵּר [1]) אליו מעל

[1]) אמר ריב"ג: עקרו מתדבר והובלע התו בלמד. ע"כ. והנה אעפ"י שבעצם הסגנון אין דבר מכריח לאמר הקול מתדבר ולא מְדַבֵּר, ואפשר שבאמת זה כדעת קצת החדשים נקוד מ ל א כ ו ת י לכונה מה שנקדו המנקדים ובחיי הלשון לא אמרו כלל מִדַּבֵּר, מ"מ כבר הנהיגו

הכפרת (במד' ז פט). ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על רגלי ואשמע את מִדַּבֵּר אלי (יחזק' ב ב). ואשמע מִדַּבֵּר אלי מהבית ואיש היה עמד אצלי (שם מג ו). ולפי שֶׁנִּדַּבֵּר עם אברהם וזולתו על ידי המלאך ולא באש נגלה להם (תשו' דונש על רסע"ג 152). — ונהגו קצת הסופרים מהאשכנזים הקוראים תרפויה כמו ם לכתב מתדבר: הילכך אמתין לך לראות מה שתשיב על אלו קודם ואח"כ נוכל להתדבר להלן עוד (אגרות חכמה, מודע לבינה 7).

— הפע', *הִדְבִּיר, — הִדְבִּיר מלה מן המלים במשמעה מן המשמעות, ר"ל החליט כי זו היא משמעת המלה: ומדביר אני את הנשיקה קרוב אל אופן תשוקה (שכל טוב, ברא' כט יא). ולבי רחש להדבירו על אופן צידה (שם כה כז). ועקב לא שמעתי הנכונה מפי אבי ורבי לכן אמרתי בגימגום כי יכולתי להדבירה על אופן כסוי (אבן בוחן, ערך כפר). כל מלה אשר יכול הפשטן לפשטה מכח המקרא ולהדבירה על אופן מלי המקרא אין לו רשות לפשטה מן המשנה בלבד זולתי בדומה למלי המקרא (שם 110). אחל להדביר אותות השירות על אופנימו (שם 112).

אֹב, מדבר מהבטן. — אִלֵּם, מי שאינו יכול לדבר. — *אִלְּמוּת. — אֹמֶר, אָמַר, אִמְרָה, מאמר, וכו'. — אֲרֶשֶׁת שפתים.

*גִּמְגֵּם בלשונו.

דִּבֵּב. — *דָּבָב. — *דְּבָרִי, נפש דְּבָרִית. — *דַּבְּרָן, *דַּבְּרָנִית. — *דַּבְּרָנוּת. — *דַּבְּרָנִי. — *דּוּמָה, דומת העיר. — דמם, לא דבר.

*הֲבָרָה, קול הברה. — הָגָה. — הִגִּיד. — *הֲלָצָה, חכמת ההלצה, הדבור היפה. — הפיק.

*וִכּוּחַ, התוכח.

חרש, החריש. — חוה.

לחש, לחש באזני פלוני, דבר לו בלחש, שלא ישמעו זולתו. — *לִמְלֵם, מלמלם. — *לעז, הוציא לעז על פלוני, ספר רעות עליו. — לשון, וכו', עי' זה הערך.

*מוצא, חמשה מוצאי הדבור, הגרון והחך וכו'. — *מחוג, דבר במחוג, בתנועות האצבעות. — מליץ, מליץ טוב, מי שמדבר טובות על חברו, ומי שיודע לדבר במליצה. — מְלִיצָה, דברי חידה, שיר של שנינה, וכמו"כ *דברים מסדרים יפה, בלשון צחה, בשיר. — מִלֵּל, כמו דִּבֵּר. — *מֶלֶל. — *מִנְאָם, דברים שאדם מדבר לפני קהל עם, על ענין מהענינים. — מָשָׁל.

*נָאַם, דִּבֵּר, נשא נְאוּם. — נבע, הִבִּיעַ, כמו: דבר, הגה. — *נוּם, *נמתי, *נומיתי כמו דברתי.

*סָח, דִּבֵּר, ספר. — *סנט, סנט אחריו, דבר רעות על איש. — סרה, דבר סרה בפלוני.

פֶּה, פי המדבר אליכם. — *פִּטְפֵּט, דבר *פטפוטי מלים. פָּצָה פִּיו, פתח פיו לדבר. — פִּתְגָּם, דבור. צחות, דבר צחות, בלשון צחה.

קול, נתן קול. — קִלֵּל, דבר קְלָלוֹת, דברים קשים, רעים. — קרא בגרון.

*רִטֵּן, דבר בתנועות שפתים, בלחש, דברים לא מובנים. — *רִגֵּן, רגנו אחריו, דברו עליו רעה.

שָׂח, כמו סָח. — *שִׂיחָה. — שעה, השתעה, נדבר עם אדם על דבר. — שָׁתַק, השתיק, שתיקה וכו'.

דִּבֵּר[1], ש"ז, — כמו דִּבּוּר: והנביאים יהיו לרוח וְהַדִּבֵּר אין בהם (ירמ' ה יג). — *ומלאכת הדִּבֵּר, כמו מלאכת ההגיון, כמו חכמת הדבר: שער במלאכת הַדִּבֵּר (ידע' בדרשי, פרדס ה, אוה"ס ג).

ב. **דבר**, ממנו דֶּבֶר, *דִּבְרִי.

דֶּבֶר[2], ש"ז, — חלי מדבק מתפשט בארץ ומפיל חללים הרבה באדם או בבהמה, Pest; peste; plague: הנה יד יי' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דֶּבֶר כבד מאד (שמות ט ג). ויתן יי' דֶּבֶר בישראל מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש (ש"ב כד יה). לפניו ילך דָּבֶר ויצא רשף לרגליו (חבק' ג ה). ידבק יי' בך את הַדָּבֶר עד כלתו אתך מעל האדמה (דבר' כח כא). ושלחתי בם את החרב את הרעב ואת הַדָּבֶר עד תמם מעל האדמה (ירמ' כד י). הנני קרא לכם דרור נאם יי' אל החרב אל הַדֶּבֶר ואל הרעב (שם לד יז). החרב בחוץ וְהַדֶּבֶר והרעב מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב וָדֶבֶר יאכלנו (יחזק' ז טו). אכנו בַדֶּבֶר ואורשנו (במד' יד יב). כי בחרב

הסופרים שמוש התפעל זה בספרות.

[1]) משקל קִטֵּל, שִׁלֵּם.

[2]) רק עברית, ולא נתברר מקורו. יש מדמים לו המלה דַבַּאר a) בערב' במשמ' חרבן, כליה, או דַבַרַה b), שחין, מורסה, ודַאבַר c), מת. אך כל זה מוטל בספק. —

a) دَبَار   b) دَبَرَة   c) دَابِر

ובּרעב וּבדבר אני מכלה אותם (ירמ׳ יד יב). לא חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר (תהל׳ עח נ). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות (שם צא ג). מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים (שם ו). — ומ״ר ככנ׳ דבריך: אהי דבריך [1]) מות אהי קטבך שאול (הוש׳ יג יד).

ג·**דבר**[2]), ממנו דבר, ב.מדדר, *דבר, הדביר.

דבר[3]), ש״ז, כנ׳ דברו, — שדה שמנהיגים שמה את העדר, **Trift : pecage ; pasture** : קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם (מיכ׳ ב יב). ורעו כבשים כדברם וחרבות מחים גרים יאכלו (ישע׳ ה יז).

*__דבר__, ש״ז, מ״ר דברים, — מנהיג, בהשאלה במשמ׳ רוחנית ומוסרית, ראש הצבור, האמה, **Führer ; chef ; leader** : ד ב ר אחד לדור ואין שני ד ב רין לדור (סנה׳ ח.).

ב·**דבר**, קל לא נמצא.

— הפע׳, הדביר [4]), עת׳ ידבר, פ״י, — הדביר עם תחתיו, הכניעו, **unterwerfen ; subjuguer, assujettir ; to subdue** : האל הנותן נקמות לי וידבר עמים תחתי (תהל׳ יח מח). כי יי׳ עליון נורא מלך גדול על כל הארץ ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו (שם מז ג-ד).

— פע׳, דבר, — כמו אבד, השמיד: ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותדבר [5]) את כל זרע הממלכה לבית יהודה (דהי״ב כב י). — יוהנגף: והנגף יחל בירחי הסתיו כי אז י ד ב ר המונים ורבים חללים יפיל (שכי״ע א, מלרים).

דברה, ש״נ, סמי׳ דברת, כנ׳ דברתי, מ״ר דברות, — א) כמו דבר, דבור: אולם אני אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ח-ט). — ואמר המליץ: התבונן בני ואת האלהים ירא, ולב טהור לך ברא, וכל ד ב ר ה [1]) על אופניה קרא (תשו׳ דונש על רסע״ג **120**). — ב) על דברת, בסמי׳, כמו על-דבר, במשמע׳ בענין, בשביל, למען: אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם (קהל׳ ג יח). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד), ר״ל בשביל, כדי שלא ימצא. — ועם יוד הסמיכ׳ הקדומה דברתי, כמו דברת: נשבע יי׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי [2]) מלכי צדק (תהל׳ קי ד). — והשתמשו החדשים במלה זו, על-דברתי, קצת במשמ׳ שבועה, כמו באמונתי: אבטיח ע ל ד ב ר ת י (ערך מלים, הקד׳ י). אנכי צפור ענה המתנכר שגית ע ל ד ב ר ת י (יל״ג, משלים ד).

דברה[3]), דברה, ש״נ, מ״ר דברות, ככנ׳ דברותיך, — כמו דברה: והם תכו לרגלך ישא מדברתיך [4]) תורה צוה לנו משה (דבר׳ לג ג-ד). בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצוות ותשמיעם את הוד קולך ודברות קדשך מלהבות אש (מוסף א ר״ה, אתה נגלית).

*__דברה__, ש״נ, מ״ר דברות, — כמו דברה: הואיל ונאמרו שני ד ב ר ו ת זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום ילמד פתוח על הסתום (ספרא אחרי א). שכשם שהיה משה כלול ל ד ב ר ו ת כך היה אהרן כלול ל ד ב ר ו ת וכו׳ נמצא ממעט אהרן מכל ה ד ב ר ו ת שבתורה (מכי׳ בוא, פתי׳). כל הדברים האלה נאמרו בדיבור אחד ושאר כל ה ד י ב ר ו ת דיבור דיבור בפני עצמו (שם, יתרו ד). מפני מה לא נאמרו עשרת ה ד ב ר ו ת בתחלת התורה (שם ה). לפי שעברו על עשרת ה ד י ב ר ו ת יהא נותן כל אחד ואחד עשרת גרה (ירוש׳ שקל׳ ב מו ג). וקורין עשרת ה ד ב ר ו ת שמע והיה אם שמוע (ברכ׳ יב.). מפני מה ב ד ב ר ו ת הראשונות לא נאמר בהם טוב ו ב ד ב ר ו ת האחרונות נאמר בהם טוב (ב״ק נד:). שלא תאמר וכי לא נתנבא משה אלא עשר ד ב ר ו ת מנין לכל ה ד ב ר ו ת שבתורה

---

[1]) בקצת ספרים: דברך.

[2]) בארמ׳ במשמ׳ נהג.

[3]) מן דבר במשמ׳ נהג. בארמ׳ דברא, שדה, מחוץ למקום המושב, בערב׳ דבר a) במשמ׳ דומה לזה, אך כבר העיר פרנקל כי זו מלה שאולה מארמית.

[4]) בערב׳ דברה b) ניסה ומנוסה לפני אויב. —

[5]) במ״ב (יא א) כתוב ותאבד במקום ותדבר.

a) دَبْر b) دَبْرَة

---

[1]) אין להכריע אם היתה כונתו במלה זו דברה בבית רפויה או דברה בבית דגושה. — [2]) הסכימו המדקדקים החדשים שזו יוד הסמיכות העתיקה כמו זו שבמלכי צדק, בני אתונו.

[3]) כך ב״ז (תל״ע, סי׳ קפז) ויש שנקדו דברה, כמו דברה. — [4]) ת״א: נטלין על מימרך, ורסע״ג: ויתנאקלון כלמאתך. אך י״א כי המם איננו מם השמוש מן, אלא מם המשקל, והשם הוא מדברה.

קלות וחמורות (ילקוט, דבר׳ תת). ולמה לא מנה דבר אחר בדברות, ולמה כל השירות במאמרות עשרה (ראב״ע, אלות עס-עו). דעת הרבה מן החכמים שאין אנכי בכלל עשרת הדברות אבל היא הקדמה לשתי הדברות הבאים אחריו (ר״י אלבו, העקרים א יד). ונמצאו עשרת הדברות הכתובות בתורה מפרשות כל סדרי מצות עשה ומצות לא תעשה כדרך שהן מפורשות בתורה (הגיון הנפש לבר חייא ד). ויתברר לך מכאן בציור יפה וחוק שעשרת הדברות מספיקות לכל מבין את כללם היודע לחלק אתהן לחלקיהן במקום אשר הוא צריך אליו (שם). — ואמר המקונן: טעו להורות בעבודות זרות, יעצו לחצוב בארות נשברות, ואיך אתאפק על בטול עשרת הדברות (ר״א קליר, ת״ב, או כסלוך). — ואמר הפיטן: יום זה הוריד, לבן שריד, מצות צרופות מבוארות, להודיעם להשמיעם ביום זה עשרת הדברות (אזהר׳ ר״י ברצלוני ג.).

דֹּבְרָה, ש״נ, מ״ר דֹּבְרוֹת, — רַפְסֹד, קורות מחברות יחד זו אצל זו שנעשו לשטח צף על פני מים ונושא עליו על פני המים כלים ואנשים כמו אניה, Floss radeau; raft: עבדי ירדו (עצי ארזים ועצי הברושים) מן הלבנון ימה ואני אשימם דֹּברות בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם (מ״א ה כג).

דַּבָּרוּת, ש״נ, — סגולת הדַּבָּר: שהמדע לא ישאר בגוף לא עצם ולא עורקים ולא שחום ולא דבר קשה אלא דברותו פולשת בו כלומר ניהולו וניהוגו בוקע בו (הער׳ קויפמן ליליר׳ ברצלוני 340).

דַּבָּרִי, ת״ז, לנק׳ דַּבָּרִית, מ״ר דַּבָּרִיִּים, דַּבָּרִיּוֹת, — של הדַּבָּר, מטבע הדַּבָּר: וזה כח הדברי או השכלי (ראב״ע, ספר העצמים). מברכים (בלשכת הגזית) במנוי ברכה אחת, עשרת הדברות ומוסיף בנחת, אמת ועבודה וברכת כהנים, יברכו העם ברכה נהנים (סלית׳ ער״ה, תפלה תקת). ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני ומה שנתייחד האדם ויקרא כח דברי (כוזרי ה יב). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת שם יתעלה באמצעות השכל הפועל על הכח הדברי תחלה ואחר כן ישפע על כח המדמה (מו״נ ב לו). וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח וכח יתן הנפש החיה לכל חי וכח יתן כח הדברי לכל מדבר (שם ב עב). אלא שנמצא בו (באדם) כח הדברי מוסף על יתר בעלי חיים (רות תן א). שיודכך שכלם ויגבר במקצתם כח הדברי עד שיתנבאו (רד״ק יואל ג א). הוא (הנביא) גם כן ישלים הכח הדברי עד שיגיע מפעולתו שידע ענינים נאמני המציאות (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ א ג). וזה הכח הדברי המעשיי יעבוד הכח העיוני מלאכותיו (אמונה רמה א ו). הכח הדברי אשר הוא יתרון באדם בפרט (שם ס א). כל אישי האדם משתתפים ומסכימים בכח הדברי ובמושכלות הראשונות אשר בכל איש (ספורנו, אור עמים הנפש). — ומ״ר: כל מי שישתדל לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו באלו הדרכים הדבריים א״א לו מבלתי העזרו באחת משתי ההקדמות האלה (מו״נ א עד). — ולנק׳: החכמות הטבעיות והמוסריות והדבריות מחכמת התורה (עקד׳ תו״ה). כי מעלות המדות הם הצעות למעלות הדבריות ואי אפשר היות דבריות אמתיות רוצה לומר המושכלות שלמות אלא לאיש מלומד המדות (מו״נ א לד). אך האדם איך שיהיה הוא מכל מה שתחת השמים משכיל עצמותו וכו׳ ולזה יש לו צורה דברית (אמונה רמה ו א). והאדם מחובר אל החומר והוא מורכב ממנו ומהצורה הדברית (שעה״ש לר״י אירירוס יב). שהנפש הדברית מחברת ומקשרת השכל הפשוט עם הגוף החמריי (שם ז יב). אחד מכחות הנפש הדברית הוא השכל המעשי (זכות אדם 3). כאלו תאמר שהצורה הדברית תיחד לה צורת חיות מיוחד להיות לה (שם 9). מהכחות הגופניים אשר הנפש הדברית נקשרת בהם (שם 18). מחלק הפילוסופיה לשלשה חלקים כפי חלוקת קצת המחברים רצוני לומר לטבעית מדינית דברית ואין ספק שהחלק השלישי רצוני לומר הדברית כלה ראויה למליץ וכו׳ (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון א ב). אם שיהיה מפני תשוקה דברית ואם מפני תשוקה דמיונית (שם ב ה). כי כלל בחכם כל החכמות העיוניות דבריות או בלתי דבריות (שם ד לג). ומן הנפש המחשבית אשר הוא השרש בטפה ורעית תבא הנפש הדברית (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 63).

דְּבָרִי, ת״ז, לנק׳ דְּבָרִית, מ״ר דְּבָרִיִּים, דְּבָרִיּוֹת, — של דֶּבֶר: הרוח הצפונית מחזקת ומאמצת וכו׳ ומבריאה האויר המעפש הדברי (קאנון א ב ב י). ותהיה ציאתו (של החולה) כציאת בעל קדחת דבריית בחוזק הבאשה והעובי (שם ג ד יד א). וגם יקרה לקדחות הדבריות ברבים מאחרית החליים החדים נפח הבטן (שם שם ו). על דרך מקרי החליים הדבריים הנדבקים שיעצרו מעיר לעיר ומאדם לאדם (שם יו ג ג). ולהיותה (ירושלם) רבתי

אכרכנל, ס"כ כד). הנה אותה הקדחת היא דבריית כי זהמקרה שאינו נפרד מהקדחיות הדבריות (פרקי משה י). כשהאויר הדבריי הולך יתרחק אדם מלילך באמצע הדרכים לבל יקבלה בשלמות כח (פרדס רמוניס לרמ"ע מפלוט ג). שפעם אחת קרה בארץ אטליה חולי דברי ממית ויעץ (הרופא) האנשים לקחת הטריאק (שם כא). זיכוך האויר המעופש הדבריי (של"ה, בית אחרון). שהקדחות הם מקרים למורסות ההם לא שהקדחת היא דברית אבל מקרה אל המורסות ההם הדבריות (יצחק בן טודרוס, באר לחי 32). שיש חולאים מתדבקין כמורסא דבריית וחלאים אחרים (תולדות יצחק להרי"ן קארו, תולדות).

***דַּבְּרִיּוּת**, ס"נ,—סגולת מה שהוא דַּבְּרִי: וזאת אצלי (דבור המלאך עם האדם) העליונה שבמדרגות הנביאים אשר העידו הספרים בענייניהם אחר אשר התישב מה שהתיישב משלמות דבריות האיש כפי מה שיחייבהו העיון (מו"נ ב מה).

***דַּבְּרָן**, ס"ז, — מי שטבעו לדבר הרבה, מי שיודע לדבר יפה: דברי התינוק ודברי מטורפי הדעת ומליצת הדברן ושירי המשורר (כוזרי ה ה). כי גדר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא החי הדברן (הגיון הנפש לבר חייא א). והדברן אינו נאמר בכאן על מלול הפה וצפצוף הלשון כי אם על הכח המדע להבין דבר מתוך דבר ולהפריש בין טוב לרע (שם). וקרא אותם לצים לפי שאין להם מין האנושית רק הדבור לא השכל וכן יאמר בלשון לעז דברן לפי שדבריו בלא שכל (מלמד התלמיד' קרח). עשיתי בתים אלו על איש דברן וחשב שדיבורו יהיה למלאות חסרונו (אברהם גאביזון, עמר השכחה). והיה אצל המלך מליץ דהיינו דברן בעל לשון ומליצה שהיה יכול לדבר ולהמליץ דברי צחות נפלאים (ספורי מעש' להר"ן עח.).

***דַּבְּרָנוּת**, ס"נ, — טבע וסגולת הדברן: מרבית המחברת הזאת מלאה שיחות אנשים המרבים להג בדברנותם שאינה יודעת כל חק וגבול (המגיד א, אדר"ב תר"ס).

***דַּבְּרָנִי**, ת"ז,—חכם בחכמה הדברית: מורי ורבי החכם התורני המדיני הלמודי הדברני הפלוסוף האלהי (אליס ליס"ר דלמידיגו, כתב מין).

***דַּבְּרָנִית**, ת"נ, — אשה דברנית, אשה אוהבת לדבר הרבה, יודעת לדבר: לפי שהנשים דברניות הן (ברכ' מח:).—ואמר הפיטן: אפס הוד כבודה נאלמה דַּבְּרָנִית, בשפל ישבה התשה נחלשה גברתנית (ר"א בר' שמעיה, סליח' יוס ז). יצאנית ודברנית היתה אמנו חוה אשר ביום הבראה יצאה לאויר העולם עם היתה בהכנה רבה לקבל ההיזק הדבריי (ר"י ושמה למדבר פניה ללכת לקראת נחשים ולגלות לנו סתרי האל וסודותיו (זכות אדם 4). דברנית ובעלת לשון (רע"ב קדוש' ב ג).—ונפש דברנית, כמו דַּבְּרִית: וכאשר יגיעו לימי הבחרות תגבר ותראה חזקת הנפש הדברנית וכחה בפעולה (רשב"ג, תקון מד' הנפש). אבל הנפש הדברנית אשר יתיחד האדם בה משאר בעלי חיים היא עומדת לעולם אחר אבד האדם (אבר' בדרשי, חותם תכנית, נפש). בת דברי דברנית עם כל אדם (פענח רזא, אמור).

דבש, ממנו דְּבַשׁ, *דִּבֵּשׁ, *הִדְבִּישׁ, *דִּבְשׁוֹן, *דִּבְשִׁי, דַּבְשָׁן.

דְּבַשׁ[1], ס"ז, בהפ' דְּבָשׁ, בכ' דִּבְשִׁי[2], — דבר מתוק מתהוה בגוף הדבורים מתמצית הפרחים שהם מוצצים ומפרישים מגופם בתוך הצוף בהכורת, Honig; miel; honey: והנה עדת דבורים בגוית האריה וּדְבָשׁ (שופט' יד ח). מה מתוק מִדְּבַשׁ ומה עז מארי (שם יח). ותהי בפי כִּדְבַשׁ למתוק (יחזק' ג ג). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מִדְּבַשׁ ונפת צופים (תהל' יט יא). אכל בני דְבַשׁ כי טוב ונפת מתוק על חכך (משלי כד יג).—וצוּף דְּבָשׁ: צוף דְּבַשׁ אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (שם יו כד), ועי' צוּף. — ובכנ' דִּבְשִׁי: אכלתי יערי עם דִּבְשִׁי (שה"ש ה א). — וארץ זבת חָלָב וּדְבָשׁ, ר"ל פוריה, שיש בה כל טוב בשפע רב: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב וּדְבָשׁ (שמות ג ח). באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב וּדְבַשׁ הוא וזה פריה (במד' יג כז). כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבתיו זבת חלב וּדְבַשׁ ואכל ושבע ודשן (דבר' לא כ). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב וּדְבַשׁ צבי היא לכל הארצות

---

[1]) באשור' דִּבְשׁ, דַּפַּשׁ היה מתוק, כל עצם מתוק ועבה מצמחים וכדומה. בערב' דִבשׁ a). בארמ' דובשא. — [2]) מן הצורה דֶּבֶשׁ שהיתה נהוגה לפנים בלשון מקביל להצורה דִּבְשׁ שבערבית.

---

a) دِبْس

(יחזק' כ ו). — דְּבַשׁ וְחָלָב, למושג המתיקות והנעימות היותר גדולה: נפת תטפנה שפתותיך כלה דְּבַשׁ וְחָלָב תחת לשונך (שה"ש ד יא). — נחלי דְּבַשׁ וחמאה, במושג שפע הטוב: אל ירא בפלגות נהרי נחלי דְּבַשׁ וחמאה (איוב כ יז). — הֵינִיקוֹ דְּבַשׁ מסלע, מצור, הספיק לו הטוב היותר גדול ממקום לא פורה: ויניקהו דְּבַשׁ מסלע ושמן מחלמיש צור (דבר' לב יג). ויאכילהו מחלב חטה ומצור דְּבַשׁ אשביעך (תהל' פא יז). — ומשל: דְּבַשׁ מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה יו). אכל דְּבַשׁ הרבות לא טוב (שם כז). —הֵלֶךְ דְּבַשׁ, עי' הֵלֶךְ. — יַעֲרַת דְּבַשׁ, עי' יַעַר. —*דְּבַשׁ תמרים: ד ב ש ת מ ר י ם ויין תפוחים (תרומ' יא ג). (הנודר) מן הדבש מותר ב ד ב ש ת מ ר י ם (נדר' ו ט). — *מי דבש, משקה: ו מ י ה ד ב ש מחוק האצטומכא ואם יהיה מבושל יזיל השתן (מ' אלדבי, פ"א ה י ג). מוכרי מ י ד ב ש יתנו (מכס) מכל שמינית ד' גדולים (פנקס קארקא שכ"ה, אוצה"ס ד). ששם יושבים תמיד יהודים ושותים מ י ד ב ש הנקרא מעטה (כוהן לדיק, מכתב ו).

דְּבוֹרָה. — דּ ֹנַג.

הֵלֶךְ, הלך דבש.

חלה, חלות דבש. עי' במקומו.

יַעַר.

*כַּוֶּרֶת.

נֹפֶת.

צוּף.

רָדָה, רדה הדבש מן הכורת.

*שַׁעֲוָה.

***דָּבְשׁ**, ש"ז, — כמו דְּבַשׁ: הדבורה הזו ד ו ב ש ה לבעלה ועוקצה לאחרים (מד"ר דבר' א). אומרים לה לצרעה לא מן ד ו ב ש ך ולא מן עוקצך (שם במד' כ).

***דָּבַשׁ**, קל אינו נהוג.

— הפע', *הִדְבִּישׁ, — נתקלקל, נולדה בו תסיסה: שאני נותן ברכה בשדה לא כנימה ולא רקבובות תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מבאיש ולא דבש מ ד ב י ש (ספרי עקב). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש דבש ו ה ד ב י ש הרי זה לא יגע בהן (ב"מ לח.). שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מ ד ב י ש (סנה' קא:). המורו של רבן גמליאל היתה טעונה דבש וכו' כ ש ה ד ב י ש (שבת קנד:).

***דִּבְשׁוֹן**, ש"ז, — שם עוף, **Nectarinia**: לשון הצפור הזה ארוכה כתבנית הצנור ובראשו יש שערות כאגדת הצירים וכו' יצוד שרצים למאכלו ויונק מיץ הדבשי מהפרחים וע"כ יקרא ד ב ש ו ן ביותר נודע בארץ ד ב ש ו ן האדום (תולדות הטבע, העוף).

***דְּבַשִׁי**, ת"ז מ"ר דְּבַשִׁיִּים, — מטבע הדבש: ואם יהיה ד ב ש י הנה הפשוט ממנו מספיק (קאנון א ג ב ז). ויש (מהצמחים) ד ב ש י י כחרובים ותמרים (רשב"ל דונן, מג"א, ח"י ד).

***דְּבַשָׁן**, ש"ז, מ"ר דְּבַשָׁנִים, — א) עגה עשויה בדבש: **Honigkuchen; pain d'épice; honey-cake** הסופגנין ו ה ד ו ב ש נ י ן והאסקריטין וחלת המשרת והמדומע פטורין מן החלה (חלה א ד). — ב) חלת הדבש מהכורת: ותנאי בית דין הוא שיהא שופך יינו ומציל את ד ו ב ש נ ו של חבירו ונוטל דמי יינו מתוך ד ו ב ש נ ו של חבירו (ב"ק קיד:). שאין יינו (של רבי) מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין ד ו ב ש נ ו מדביש (סנה' קא.). לא חרדל מסרסן (את הדבורים) אלא מתוך שפיהן חד חוזרות ואוכלות את ד ו ב ש נ ן (ב"ב פ.).

***דִּבְשָׁנִית**, ש"נ, — מין ממיני השחינים והמורסות: ה ד ב ש נ י ת והיא הדיבלה שבה לחות דומה לדבש (קבולי גלינוס, כ"י פריז).

דַּבֶּשֶׁת[1], ש"נ, מ"ר דַּבָּשׁוֹת, — המקום הגבוה, החֲטוֹטֶרֶת שעל גב הגמל, **Kamelhöcker**; **bosse (de chameau); camels bunch**: בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דַּבֶּשֶׁת [2] גמלים אוצרתם (ישע' ל ו). — ואמר הפיטן: שקצת חיי משבצת מרוב בשת, טעונה כלמות ורוק מני דַּבֶּשֶׁת, תבוע אשית עד יבשת תחבשת (שבת כראש', אחשבה לדעת).

---

[1]) עברית בלבד, ולא נתברר מקורה. — [2]) החלק המקביל כתף עורים מעיד על דבשת גמלים מה משמעתה. ואמר ריב"נ וז"ל: ד ב ש ת גמלים חטטרת הגמל ואמר בו התרגום ועל חיטורת גמלין ובלשון הערב ס נ א ם כן פירש רב שרירא גאון. ע"כ. וסנאם a) בערב' הוא חטטרת ובפרט של הגמל.

a) ثنام

דָּג, דָּאג, ש"ז, סמי' דַּג, מ"ר דָּגִים, סמי' דְּגֵי, — א) שם כללי לרוב בעלי חיים בעלי עצמות וחוליות החיים במים, בימים ובנהרות, Fisch; poisson; fish : על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דְּגֵי הים (ברא' ט ב). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דְּגֵי הים יאסף להם ומצא להם (במד' יא כב). ותעשה אדם כִּדְגֵי הים כרמש לא משל בו כלו בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-יז). תמשילהו (את האנוש) במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים וּדְגֵי הים (תהל' ח ז-ט). וידבר (שלמה) על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הַדָּגִים (מ"א ה יג). התמלא בשכות עורו ובצלצל דָּגִים ראשו (איוב מ לא). כי גם לא ידע האדם את עתו כַּדָּגִים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח (קהל' ט יב). — והיחיד : וימן יי' דָּג גדול לבלע את יונה ויהי יונה במעי הַדָּג שלשה ימים ושלשה לילות (יונ' ב א). והצרים ישבו בה מביאים דָּאג וכל מכר (נחמ' יג יז). (קונם) דג דגים שאיני טועם אסור בהן בין גדולים בין קטנים בין מלוחין בין טפלין בין חיין בין מבושלין (נדר' ו ד). (קונם) מן המליח אינו אסור אלא מן המליח של דג (שם ג). קונם דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים (תוספתא שם ג ה).—*דָּג מָלִיחַ : האוכל עלי קנים וכו' ושדרו של דג ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו (ברכ' מה.). ומוריגי בהמה ושדרו של דג (שם). לצלות לו דג קטן (נדר' לח:). דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי עכו"ם (ע"ז לח.). קירבי דגים ועוברן אין ניקחין אלא מן המומחה (שם מ.). דג טמא משריץ דג טהור מטיל בצים (בכור' ז:). דגים מטוגנין בקמח וציר ושומן שלהם (רש"י כתוב' ס:). — *דגי רקק, קטנים, לא חשובים, במליצה : לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו"ק כה:). — *דָּג מָלוּחַ, בפרט במשמ' מין דג מיוחד שאוכלין אותו עפי"ר מלוח, Hering ; hareng ; herring : וששאלת מהו לאכול בפסח דגים מלוחים השרויים בעריבת א"י וכו' באשכנז נוהגים איסור בדגים מלוחים אף אותן שאינן שרויין במים (שו"ת הרא"ש כד ז). דגים מלוחים שקורין הערינג (למח דוד מ ו). ונהגו העולם שלא לאכול בפסח לא גבינה ישנה ולא דגים מלוחים ולא יבשים (הלכות או"ח תמד ה). בדגים מלוחים שקורין הערינגים הנאכלין כמות שהם ומלפתין בהם את הפת (שו"ת חכם לבי קל). דגים מלוחים (הערינגע) יבואו בימי הבציר בהימים ונחלים אשר יתאחדו עם הים הקדמוני (שבי"ע ג, רוסיה באזיא).—ואמר המשורר : בתרה יאכלו בפסח דג מלוח (יל"ג, נסרא נסרא). ומעיר רוכלת העמים הישבת למבאות ימים דגים מלוחים ליצחק הביאו (שם). ויקן לו דגים מלוחים לרב להספיק גם לחנונים אשר במסיבו (שם). — ובחבור עם שמות אחרים, לציין קצת מיני הדגים : דגי הגליון גופם שטוח וחצי סנפירי גבם ארוכים על הרוב (י' פינסק, הדגים רכט). — דג ההומה : דג ההומה וכו' כאשר יתפשו אותו ישמיע קול הומה (שם). דג ההומה כאשר יצודו אותו ישמיע קול (ראש' למוד' א ו).—דג הזהב : חינא היא ארץ מולדת דג הזהב העולה על כל הדגים ביופי מראהו בלול מזהב וכסף (שבי"ע ג, חינא). דג הזהב הוא היפה כמעט מכל הדגים וכו' ארכו עד חצי אמה מראה רוב גופו יפה כשחר נוצץ לעין הזהב (תוס"א, הדגים רמח).—דג החול : דג החול וכו' אשר בעת חסור המים יחפרו אותו שם מן החול במזלגות (שם רכג). — דג החליל : דג החליל ארוך כאמה וצר חצוצרת ראשו ארוכה כרבע גופו (שם רמא).—דג החרב : דגי החרב הם שני מיני דגים וכו' ונפלאים בלחים העליון אשר הוא מעצם ארוך ישר ושטות בתאר החרב (שם רכג).—דג החרבי : דג החרבי יש לו בראשו עצם חד וקשה ארכו כשנים או שלש אמות ורחבו כרביע אמה ובו יגוף ויצוד ציד בפיו או ילחום נגד קמיו (ראש' למוד' א ו).—דג ידעוני : דג ידעוני וכו' כאשר נשימהו בזכוכית מים ונשליך קצת עפר בתוכו אז ישקוט וינוח כל זמן היות האויר צלול אולם כאשר יחפוז זנבו וידלית המים אז נדע כי קרוב הגשם לבוא (שם). — דג היונק (תוס"א לפינסק, הדגים רלב). — דג הירח : דג הירח גופו עגול כקערה ודומה בתארו לראש דג הנכרת מגופו משקלו לפעמים כחמש מאות לטרה מראהו ממעל שחור מצדיו כלבנת הכסף (שם ריט).—דג הלטאה : דג הלטאה דומה בתארו הרבה לדגי לאכס ונבדל מהם רק באזניו אשר הן כפולות ובעלי חצים הרבה מראה גבו כעין התכלת וסנפיריו אמוצים (שם רמא).—דג המגן : דגי המגן מיניה רבים אשר תאר גופן המזוה נוטה הרבה מתאר שאר הדגים ועטוף כלו בעצם או מגן אחד משכנם בימי ארצות החמות מקרוב להודו המזרחית והמערבית ומסביב אפריקא (שם ריח).—דג המחשוף :

דגי המחשוף וכו' קשקשיהם דקים ונופלים בנקלה מעל עורם ובשרם מתפצל כאשר יבושל (שם רכו). — דג המסרג: הדג המסרג וכו' הוא מין השוכן בים הגדול הצפוני וכו' ובראשו ממעל לפיו בולט עצם אחד מארך שנים או שלש אמות (רה"ש למוד' ה ו). — דג המקלות: דג המקלות ארכו אמתים וחצי (תוה"ח, הדגים רכו). — דג המרגיז: הדג המרגיז וכו' מיד כשיגעו בו במקל או ביד יפיל הרדה ורגז באבר הנוגע בו (רה"ש למוד' ה ו). — דג המשור: דג המשור ארכו כשש או שבע אמות ונודע מכלי נשקו מתבנית משור היוצא ממול ראשו ארוך לפעמים כאמתים וחצי ובו עשרים וארבע שנים חזקות מעצם קשה (תוה"ח, הדגים ריד). — דג הנחש: דג הנחש דומה לנחש בתמונתו ומשונה ממנו במראהו (רה"ש למוד' ה ו). — דג הסלעי: ויזונו במה שינגב מזונו ויקל עכולו באשכי התרנגולים והדג הסלעי (קאנון ד ה לה). דג הסלעי הוא מהיר העכול ועם מהירות עכולו הוא בתכלית הטוב דק ורקיק ולא עב וגם (פרקי משה יז). — דג העִוֵּר: דג העור דומה בתארו הרבה לדג בעל תשע עינים וכו' עינים גם לשון לא נכרו בו (תוה"ח, הדגים רכד). — דג העכביש: דג העכביש וכו' סנפירו וגבו ארוכים הרבה (שם רכה). — דג הפורח: דג הפורח וכו' וכאשר יבאו האויבים מנגדם ללכדם יגביהו עוף מתוך המים ע"י הסנפירים הגדולים ויוכלו לעוף באויר עד יבשת הסנפירים (רה"ש למוד' ה ו). — דג הפטיש: דג הפטיש ידוע בתאר ראשו הנפלא אשר לא יעמוד שוה עם גופו כבשאר הדגים כ"א הוא נתקע עליו כפטיש לרוחב (תוה"ח, הדגים רטו). — דג הפיצול: דג הפיצול ויקרא כן לפי שבשרו בהיותו מבושל יפוצל פצלות כדפי הספר (רה"ש למוד' ה ו). — דג הצב: דג הצב הוא מין דג בלתי גדול קשקשיו הקטנים ומכוסים בליחה הם ממראה שחרחר ולבן על שפתם ראשו גדול ורחב ומתחת לחיו התחתון פתילי הזקן אחדים בלחיו גם בחכו שנים קטנות שנונות הרבה (תוה"ח, הדגים רכז). — דג הקוצי: דג הקוצי משפחה ממינים רבים נקראים בשם זה לאשר להם קוצים מכסים את פני בטנם ונכרים בשני שנים רחבות אשר בכל אחת מלחייהם (שם ריט). — דג הקרני (שבי"ע ב, גוהינעת סעליונה). — דג הרטט: דג הרטט ארכו כאמתים וחצי ועורו קשה כעור מעובד ומכוסה בליחה רבה מראהו במראה זית אפל בטלואים אחדים בהירים (תוה"ח, הדגים רכח). — דג הרתוק: דג הרתוק מראהו שחרחר בטלוא לבן עובר על פני כל גבו בתמונת רתוק ראשו ומפתח שפתיו קצרים ולחייו אחוזים בשנים שנונות (שם רכד). — דג השלח: דגי השלח הם חסרי סנפיר הזנב גופם ארוך וצר וסנפיר אחד עובר על פני גבם פיהם ארוכי ומלא שנים ומכסי אזניהם נצבים מקרוב לעיניהם (שם רכב). — דג השמש: דג השמש וכו' יפה ונוצץ (שם רל). — דג השפתים: דגי השפתים הם מיני דגים בעלי קשקשים בשפתים עבות הרבה (שם רלג) — ב) ישם אחד המזלות: ואחריו (אחרי מזל דלי) מה אתה בורא דגים (פסיק' רבתי כ). והדלי רוח חיים אין בקרבו, ומים אין בו, וכו' ודגים נפרדים בשתי פאות במהוה, אלה מזה ואלה מזה (רהכ"ע, מכת' לר"ש גאמע). מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (יסו"ע לר"י ישראלי ב ה). קשת ודגים הנולד בשעת צדק ביום מזלו קשת ובלילה דגים (פלפל' הקבל'. הגלגלים ח ב). שלפעמים המזלות עולים על האופק נזורים שור לפני טלה וטלה לפני דגים (נחמ' ונעים, דוד גנז ה קז). שכל צורה וצורה מורה על ענין פעולה וממשלה מיוחדת הדומה לצורתה כמו האריה והשור מורים לגבורה והבתולה על אהבה והמאזנים למשפט וסרטן ודגים על המים וכן שאר הצורות (שם). מן י"ט פברואר עד כ"א מרץ ואזי יתחיל צידת הדגים נקראת התמונה הזאת דגים והוא מזל אדר (למודי הטבע כג:). — ואמר הפיטן: ישיב עם אשר בחקיו הוגים, אל ביתו בית תענוגים, ומעין יצא במזל דָּגִים, ועמדו עליו דוָּגים (הל חי, שמע"צ, קרובץ הלג'יר). —ידג הים, כנוי לקבוץ של כוכבים: והצורות השמאליות אחת ועשרים ובוכביהם ש"ם האחת עיש ובניה וכו' והשבע עשרה דג הים וכוכביו (רהכ"ע, רה"ש' תכמה ה). שקראו לקבוץ או מחנה כוכבים אלו דוב הגדול ולמחנה אחרת כלב הנובח או נשר המעופף או דג הים משולש (נחמ' ונע', דוד גנז שם).

*אלתית.

באש, *דג מבאיש. — *ביצי דגים.

*זִים, במקום הנחירים שדרך בו הדג שואף אויר.

*חוטֶמֶת, מין דג, עי' חוטמת. — *חילק. — *חמור הים.

*כלבית.

לויתן, תנין, שמות לחיות גדולות שבים, ועי'

בעֲרכים האלה.

*סְלַפָּנִית.— סנפיר.

צוּר, צידת דגים, ועי' ערך צידה, כל מה שנוגע לצידת דגים. — *צחנה, שם דגים קטנים. — *ציר, שכו מולחים דגים.

*קִרְבֵי דגים. — *קַרְטַע, פרכס זנבו ודלג. — קשקשת.

*ראש,—משל: ה ד ג מראשו מסריח.—רֶשֶׁת.

*שִׁבּוּט. — *שור הים.— *שפר.

(הערה: שמות ע ב ר י ם למיני הדגים לא נשמרו לנו גם במשנה ותלמוד, וגם בהדבור העברי לא נקבעו עוד שמות להדגים. השמות לא־העברים שבתלמוד יבואו בהכרך של מלים הזרות).

דִּגְדֵּג[1], פ"י, — עשה דִּגְדּוּג: וחלק שוקע לפי האצטומכא לדחות אליו יתרון העפוש החמוץ ותצא הראשון ו ת ד ג ד ג פי האצטומכא הדגדוג המעורר התאוה (קאנון א א ה ב). ו ת ד ג ד ג בפי טבעתו (של הילוד) באצבע זרת (שם א ג א). שהוא שם הליחה השחורה באצטומכא כדי ש ת ד ג ד ג בפי האצטומכא בעת צורך הבא אל המזון (רלב"ג, מלחמ' ה' ד ה).

דִּגְדּוּג[2], ש"ז, — שה"פ מן דִּגְדֵּג, והוא משמוש קל וחוזר באצבעות בקצת חלקי הגוף, שגורם רגש קצת נעים וקצת קשה ומעורר צחוק, Kitzel; chatouillement, tickle: ואם יהיו שם פוקות וחפץ קיא אז ראוי שתעיר חום העלול ותעוור הטבע ב ד ג ד ו ג הגרון בנוצה ותעוררהו להקיא (קאנון ג יא ג ח). הן (הנשים) תמצאינה תענוג מתענג מועט יהיה לאדם גם כן כמותן קודם תנועה מהם ו ד ג ד ו ג ערב (שם ג כא א ב). בשחוק שיקרה לאדם ממשמוש האיברים הנמשכים לטרפס מחוץ וזה המשמוש נקרא ד ג ד ו ג (רשב"ל דורן, מג"א, ח"י ד). ואעפ"י ששאר הב"ח יקרה להם שחוק אצל ה ד ג ד ו ג וכו' ולזה אמר גאלינוס כי לא ידע סבת השחוק מפני ה ד ג ד ו ג (שם). — ובמשמ' גרוי כעין אכול מסבב רגש כעין הרגש מ ה ד ג ד ו ג באצבעות: ומה שיהיה סבתו (של כאב באזן) תולעים יורה עליה התמדת ה ד ג ד ו ג עם יציאת תולעים

1) בערב' דַעְדַעָה a).

2) בערב' דַעְדַע' b).

a) دَغْدَغَة دَغْدَغ

קאנון ג ד א ג). בעל החתך הזה אם ירים קול יחוש ד ג ד ו ג חזק (שם ג י כ א). ואם יהיה מן המות ימעט חוש תנועת הזרע ולא יהיה ה ד ג ד ו ג הצריך לתשמיש ממה שיעורר אותו (שם ג כ ה יו). ה ד ג ד ו ג יתחדש מפני ליחות חריפות עוקצות יעקצו האבר ויחדש בו דמיון התנועה המתחדשת מן ההנעה באצבעות תחת האצילים וכיוצא בו (פרקי משה ז). אם שתהיה הליחה העוקצת סבת העצם שיהיה העצם מועט הבשר ואז יחדש ה ד ג ד ו ג (שם).

א. **דָּגָה**, ש"נ, סמי' דְּגַת, — א) שם הקבוץ להדגים, collect.: הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם וְהַדָּגָה אשר ביאר תמות (שמות ז יז־יח). זכרנו את הַדָּגָה אשר נאכל במצרים חנם (במד' יא ה). והיה הַדָּגָה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי (יחזקד' מז ט). וירדו בִּדְגַת הים ובעוף השמים (בראש' א כו). והדבקתי דְּגַת יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך (יחזק' כט ד). הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דְּגָתָם מאין מים ותמת בצמא (ישע' נ ב). למינה תהיה דְּגָתָם כדגת הים הגדול רבה מאד (יחזק' מז י). הפך את מימיהם לדם וימת את דְּגָתָם (תהל' קה כט). — ב) דג אחד: תבנית כל דָּגָה אשר במים (דבר' ד יח). ויתפלל יונה אל יי' אלהים ממעי הַדָּגָה (יונ' ב ב). — ג) בפרט *דג קטן, kleiner Fisch; petit poisson, little fish: קונם דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים ד ג ה[1]) שאני טועם אסור בקטנים ומותר בגדולים (תוספתא נדר' ג ה). — ומאכל של דג: נותנין לו (לעני) מזון שלש סעודות שמן וקיטניות ד ג ה וירק (שם פאה ד ח). לא עירב ולא עירבו לו אחרים ר"י אומר צולה לו ד ג ה רב הונא אמר מחמם לו חמין (ירוש' ביצ' ב סא:). — ד) *דג נקבה: הדבר דומה ל ד ג ה גדולה דנפצא עוברה ומלאה ארעא (מד"ר בראש' לו). אני מזמין לו (ליונה) ד ג ה מעוברת בשלש מאות וששים וחמשת אלפים דגים קטנים וכו' אמרה ה ד ג ה לדג איש נביא שבמעיך שיגרני הקב"ה לבלעו (מדר' יונה, ביהמ"ד ילינק א).

ב. **דָּגָה**, פ"ע, עת' יִדְגֶּה, — יפרה וירבה כמו הדגים: המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים וכו'

1) ואמרו בגמ' שם (כא:): ד ג ה (שבמקרא) משמע גדולים ומשמע קטנים ובנדרים הלך אחרי לשון

וידגו לרב בקרב הארץ (ברא' מח יו).—ולשאר בע"ח: ויבכרו הבקרים, גם הגמלים יגמולו, הגדיים גם ידגו, הצאן תצאנה אלף (אדס, או"א יא). — וגם הצמח: השדות שדדו וכרמיו הכו חרם וכו', הדגן לא ידגה ופריו לא עוד יפר (שם ז).

— פעו', ידגוי, דגויה, דגוים, דגויות, — שפרו ורבו כדגים: מלכו דגוים, נטלו סגוים (ר"א קליר, אנסיכה מלכי). דגוים קמיו, רבים לוחמיו (מחז' רומי, יוה"כ, אדס איך ינקה).

— הפע', הדגה, — עשה, גרם שידגה: בטל שלאנן ושלו, טל פרח להדגא ולהשלו, צמחי תנוב כסלו (ר"א קליר, טל א פסח, אליס). — ובכנוי: לאוכל תלות לך עינים, לאדרו ולהדגו ממגד שמים (הוא, תפל' גשם, יפתח). לעמוסי מעים, ידגם כנחלי מים (הושע' שבת חוה"מ סכות, את עמי).

דגול, ת"ז, לנק' דגולה, — פעול מן א.דגל, עי"ש.

***דגול**, ת"ז, מ"ר דגולים, — רמאות: אפילו אותם הדיגולים שדיגל יעקב באביו (מד"ר שה"ש' ב ז).

***דגון**, ש"ז, — שה"פ מן דגן: דיגונך ולא דיגון נכרי (גיט' מז.).

דגוש, דגושה, עי' *דגש.

דגילה, ש"נ, — שה"פ מן א.דגל: גבורי כח גדולה, דהרוהו בבית דגילה (ר"א קליר, שחר' א ר"ה, אאפיד). באים לאמץ תהלתך, בועד בית דגילתך (יוצר ב סכות, אנא תרב).

דגירה[1], ש"נ, — שה"פ מן דגר: שיש סוג מהעופות שלא יעזור הזכר לנקבה בדגירה וגדול הילדים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה ג). ויש מין עופות שאין להם רגלים והוא המין שנעשה באויר ומזגו האויר וכו' ודגירת ביציו וגדול אפרוחיו הוא בזה הענין כשתטיל הנקבה ביציה תקבלם בכנפיה ותחממם תחת כנפיה ואחר שיצאו תעלה אותם על גביה עד שיגדלו ויעופו (שער השמים ד א). ולא תדגור הנקבה (של הפאון) כי אם פעם אחת בשנה והנקבה בעת דגירתה בורחת מן הזכר ושוכבת במקום נסתר (שם ה א). נוכל לדעת ע"י תכונת הבע"ח ביאת הברק והרעם החרנגולים יודיעו זאת בדגירתם התמידית (למודי הטבע ג).

ב"א. ע"כ. מוכח שבלשון ב"א נתיחד אז דגה לדגים קטנים.

[1]) בארמית: אתיא דגירה דגירה כתיב הכא קורא דגר ולא ילד וכתיב התם ובקעה ודגרה

דגית, ש"נ, — כמו דוגית: דגית[1]) היינו ביצית (ערוך, ערך דגית).

דגל, ממנו א.דגל, א.דגל, דגלון, דגלן.

א.דגל[2]), ש"ז, בכנ' דגלו, מ"ר דגלים, סמי' דגלי, דגליו, — א) פלוגה גדולה מפלוגות הצבא: **Abteilung ; division ; company**: וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו[3]) לצבאתם (במד' א נב). איש על דגלו באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם (שם ב ב-ג). כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם (שם יז). כן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתיו על בית אבתיו (שם לד). המעביר ד' אמות בר"ה מקורה פטור לפי שאינו דומה לדגלי מדבר (שבת צח.). והיו כולם (המלאכים) עשויים דגלים דגלים (מד"ר במד' ב). כדגלים של מעלה כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו (שם שה"ש, מי זאת). — ב) יתתיכה של אריג יקשרוה בראש הנס לסימן, לציון על ידי הגון המיוחד והצורה עם מעם, סיעה מסיעה, וכדומה, **Fahne ; drapeau ; flag**: כרוממות הדגל ופרסומו (השרשים לריב"ג, דגל). וקדמונינו אמרו שהיה לדגל ראובן צורת אדם וכו' ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ובדגל דן צורת נשר (ראב"ע במד' ב ב). — ועצם הנס, יהבד שהגדיל תלוי בו: כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה (רש"י במד' ב ב). — ואמר המשורר: מדתי אזן תאטמו, ממצותי עין תעלימו, דגלי אזן לכם הרימו, הן לריב ומצה תצומו (רמב"ע, למוסף יוה"כ). — ופשט השמוש בהשם דגל בספרות ובדבור רק במשמעת התיכת האריג שבנס או הנס והאריג יחד: בעזר אלוה נלכה בדגלים

בצילה (חול' קמ:).

[1]) כך הגרסה בכל נוסח' הערוך בערך זה. ובערך ביצית: דוגית, כמו בנוסח' הגמרה.

[2]) בערב' דגאלה a), קבוצה עצומה של אנשים. —

[3]) כמו איש על מחנהו. ותרגם דגלהו טקסיה, ורסע"ג: מרכזה. וכן נראה מכל מקום שהשתמשו בו בתלמוד ומדרשים כי היתה כונתם בהשם דגל לעצם המתנה

---

a) دَجَالَّة

למלחמה (מלוד' דוד, תהל' כ ו). — ואמר המשורר: על שדמות שונם קם שאון וסער, שם תרנה מלחמה שופר יריע, וחניתות הורקו כעצי היער, אף הוד נחרת סוסים ארץ יבקיע, קול גלגל ברעם ירגיז שמים, וּדְגָלִים נוססים עין שמש יחשיכו (יל"ג, אדו"מ ח). — ג) דבר עשוי מפח וכדומה בצורת דגל קצת וסובב על צירו במקום גבוה, על הגג וכדומה, לראות על פיו תפנית הרוח, Windfahne ; girouette ; vane: תשים פח אחד כעין ד ג ל או כל דבר קל התנועה מהרות יודע בנקל מי זה ואיזהו הרוח הנושב בכל רגע כי בנשיבה קלה וקטנה יניע עמו ה ד ג ל ויהפך עצמו לצד האחר (מעשה טוביה, הגלגלים כג).

א. **דָּגַל**, פ"ע, עבר דָּגַלְתִּי, עתיד אֶדְגֹּל, נִדְגֹּל, — — נתקבץ דגלים דגלים: נרננה בישועתך ובשם אלהינו נִדְגֹּל[1] (תהל' כ ו). — *ודָגַל את פלוני אליו, משך אותו, חבר אליו: וקבוצתו ש ד ג ל נ י אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו (רש"י פה"ש ב ד).

— נפע', נִדְגַּל, נִדְגָּל, נִדְגָּלוֹת, — נסדר דגלים דגלים: יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלם אימה כַּנִּדְגָּלוֹת[2] (שה"ש ו ד). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה אימה כַּנִּדְגָּלוֹת (שם י), ועי' ערך נִדְגָּלָה.

— פע', *דִּגֵּל את פלוני, — פאר אותו: ישועתך אלהים תשגבנו, ונהללה שמך בשיר וּנְדַגְּלֶנּוּ (יוצר ז' פסח, חסדי ס'). נשמת דחויים מפני כפירים כמעט נטיו

שהתאחדו בו שלשה שבטים יחד. וכן החליט בוכמן גרי (JQR 99). ואולי נסתעף אחרי כן המושג השני של מלה זו, מפני שכל פלוגה ופלוגה של ארבעה שבטים היו מצוינים ב א ו ת ו ת ובדגלים. והחדשים מפרשים דגל כפרוש הנהוג, במשמעה השנית: נֵס. אבל, העדר השם דֶּגֶל במשמעה זו בלשון ערב' מעיד כי אין משמעה זו עקרית וקדומה בלשון, כי למושג קדום כזה טבע הדברים מחיב שיהיה בשתי הלשונות אותה המלה, או לפחות שתי מלים דומות זו לזו במשמעתן, ובאמת יש בערב' מלה דומה לעברית והיא עַלַם a) שהיא דומה להשם א ת ו ת בעברית, ויש עוד מלה והיא רָאִיה b) מן ר א ה, אבל אין המלה דגל משמשת כלל במשמ' זו.

[1]) ופרש רש"י: נתאסף ונעשה חיל.

[2]) אמר ריב"ג ז"ל: ענינו הרוממות והפרסמות כרוממות הדגל ופרסומו. ע"כ. וכן שאר המפרשים וגם רוב החדשים. אך זה דחוק, כי בעקרו של דבר לא שמש כלל במשמעה המקובלה. ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

a) عَلَم b) زَايَة

רגליהם תְּדַגְּלֶךָּ, דבר על לבם כי לא מחשבותי מחשבותיהם (נשמת ידועי, שבת זכור). הקם כנס את דגלה, ובפרי מעשיך הטובים תְּדַגְּלָהּ (תוכח' מוסר לת.).

— הפע', *הִדְגִּיל, — הִדְגִּיל את פלוני, פארו, גדלו ופרסמו: שמחת עולם בהגדילו, עלי באהב בְּהַדְגִּילוֹ, פנות אויב ולהשפילו, צאנו לרעות בצלו (יוצר ז' פסח, ארבעה). תגלה שנת שלומנו, תַּדְגִּיל לגדל שמנו (מוס' יוה"כ, תחמ' למחות). מה לי ולכם מחן הַדֶּגֶל, אף הטנופת פגל ולא התגלגל (שבת ברא"ש, אתכנה לדעת).

ב. **דגל**, ממנו *דִּגּוּל, *דִּגֵּל.

***דִּגֵּל**, פ"י, — דִּגֵּל דגולים בפלוני, רִמה אותו, täuschen ; tromper; to deceive: אפילו אותם הדיגולים ש ד י ג ל יעקב באביו (מד"ר שה"ש ב ד).

— הפע', *הִדְגִּיל[1]), — הדגיל לו בהלכה, נתוכח אתו: שני תלמידי חכמים ה מ ד ג י ל י ם זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן (שבת סג.).

ג. **דגל**[2]), ממנו ב.דֶּגֶל ב.דָּגַל.

ב. **דֶּגֶל**[3]), ש"ז, כנ' דִּגְלוֹ, — הַבָּטָה והתבוננות לדבר בהשתוממות והשתאות מפני יפי הדבר וזהרו, Bewunderung ; admiration: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי הביאני אל בית היין וְדִגְלוֹ[4]) עלי אהבה סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ג-ה).

[1]) פרשו החדשים במשמ' רמה, כמו הקודם. אך אולי הוא סרוס מן ג'דל a) בערב' במשמ' התוכח.

[2]) באשור' דגל, ועי' הערה לקמן.

[3]) באשור' דִּגָּל, דבר שמתבוננים לו. — [4]) פרשו ראב"ע ורוב הקדמונים וכמו"כ רוב החדשים במשמ' נס, כמו א.דֶּגֶל משמ' ב, ותרגם Buhl: und sein Panier über mich ist Liebe. אבל, לו גם היתה להשם דֶּגֶל בעבר' בזמן הקדום משמ' נֵס, גם אז היה פרוש זה דחוק, מפני שאין זו מליצה טבעית בפי הרועה, ומכש"כ שלפי מה שראינו קודם לא שמש כלל השרש דגל בעבר' הקדומה במשמעה זו, עי' הערה לא.דֶּגֶל. וכבר הרגיש בזה גם רש"י, ופרש דגלו ק ב ו צ ת ו, והוסיף שדגלני אליו, כנראה במשמ' משך. אך מליצה זו לא יותר טבעית מהמליצה במשמע' נס. והפרוש היותר נאה ויותר מספיק ויותר מתישב על מליצה טבעית הוא עפ"י משמ' הפעל דָּגַל באשור' שה"ל הביט

a) جَدَل

כ.דָּגַל[1], פ"י, פָּעוֹ' דָּגוּל, — שהכל מתבוננים אליו ומשתאים על יפיו וכיוצא בזה, bewundern; admirer to admire: מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שככה השבעתנו דודי צח ואדום דָּגוּל[2] מרבבה ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחורות כעורב וכו' (שה"ש ה ט-יא).—ואמר המליץ: הן רבבות אזנים קשובות לדברי ראש החוזים ולב אחד מאלף יבינם ואולם דובר צחות ד ג ו ל מרבבה (מ' מפו, אה"צ ח).

***דִּגְלוֹן**, ש"ז,—פעולת הרמת הדגל: אמרו במדרש[3] כתיב נתת ליראיך נס להתנוסס וכו' נסיון אחר נסיון ד ג ל ו ן אחר ד ג ל ו ן בשביל נסותם בשביל גדלם כנס הזה של ספינה (ר"י אברבנל, ענין העקדה).

***דַּגְּלָן**, ש"ז,—ממונה על הדגל[4]: קפץ שמעון בחזקת היד בכח אנשי ה ד ג ל ן וחטף הנכנסים ההם והוליכם אל ביתו (שו"ת אחס רב קסח). וגזר הדיין שיתנו לתובע אחר הנהרגים ביד ה ד ג ל ן לקונסו כי הוציא שם רע על החמר וכשהוליכוהו ליהודי לפני ה ד ג ל ן הרגיש ה ד ג ל ן שהדיין לקח שוחד מהרוצח ופטר אתו ונהפך נגד היהודי ואמר ה ד ג ל ן ליהודי אל תירא וכו' הייתי חוזר על הכפרים של אדוני ה ד ג ל ן וכו' ובהיות שאינם מהכפרים של ה ד ג ל ן לא יכולתי לעשות להם דבר (שו"ת מהרשד"ם, אה"ע קל"ו).

דגם, ממנו *דִּגֵּם *דְּגַם, *דֻּגְמָה.

***דִּגֵּם**, אינו נהוג.

— פֻּעַ', *דֻּגַּם, מְדֻגָּם: דוגמא הוא ברבבה שלו וכו' כלומר מ ד ו ג ם שאין כמותו בכל הרבבות (ערוך, ערך דוגמא).

והשקיף, ובפרט בהשקפה והבטה של השתאות והשתוממות. תדגל איבות ותכל אפר, ר"ל יראו אויבינו ויאכל עפר. ידגל ר"ל הם מתבוננים ומשתאים. אני דגל כשת נש, — להשתוממותו והשתאותו של העם כלו (Dict. Mus Arnold).

[1]) עי' הערה הקודמת. — [2]) פרש ריב"ג: ענינו הרוממות והפרסמות כרוממות הדגל ופרסומו. ע"כ. ובעין זה גם רוב החדשים, מצין. אבל גם מליצה זו אינה טבעית בפי הרועה, ובפרט שלא היתה כלל להמלה דגל בעקרה משמעה זו, ועי' בהערה להשם ב.דֶּגֶל.

[3]) אין אני יודע באיזה מדרש מצא ר"י א ב ר ב נ ל זה הדרוש.

[4]) לא נתברר לי מתוך התשובות איזו שורה היתה לו ל ה ד ג ל ן בזמן ההוא. משמעה אחרת לא מצאתי למלה זו, שלא מצאתי לה מקור אחר.

***דֻּגְמָה**[1], דּוּגְמָא, ש"נ, ככ' דֻּגְמָתוֹ, מ"ר דֻּגְמוֹת, דּוּגְמָאוֹת, — דבר שהוא דמיון ומשל לדבר אחר, דבר מועט שהמוכר מראה מסחורתו להקונה שכך היא הסחורה כלה, Probestück; spéciment, échantillon; sample: המצניע לזרע ו ל ד ו ג מ א ולרפואה (שבת י א). לא יצא החייט במחטו וכו' ולא הצבע ב ד ו ג מ א[2] שבאזנו (תוספתא שם א ח). אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא ד ו ג מ ו ת (ב"ק קיט:). — ובכלל דמיון ומשל: שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם ד ו ג מ א לדורות (תעני' כג.).—ובמשמ' מוסרית, משל ללמוד ממנו: כיצד קצצה אחד מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה ואומרים אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ומתייראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעינו בואו וקחו לכם ד ו ג מ א לדורות שלא יתערב זרעו בזרעינו (כתוב' כח:). — וככ': (ישב ר"ג ודרש) עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדיו ליגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש א"ל בא ואראך ד ו ג מ ת ן בעוה"ז (יצא הראה לו תרנגלת) (שבת ל:). — ובמשמ' דבר שאינו אלא למראית עין ולא בפעל ממש: אין משקין (מים המאררים) לא את הגיורת (הסוטה) ולא את שפחה המשוחררת וחכ"א משקין אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת שהיתה בירושלם והשקוה שמעיה ואבטליון אמר להם ד ו ג מ א[3] השקוה (עדי' ה ו).—ובמשמ' משל שאדם אומר: שעד שלא עמד שלמה לא היתה ד ו ג מ ה (מד"ר שה"ש, פתיחה).— ומצוי שמוש מלה זו מאד בספרות: רפאל מנה (אותו האלהים) על מיני רפואות ומסר בידו כל מיני ד ו ג מ ו ת שבעולם כדוגמות מים עליונים כן ד ו ג מ ו ת מים התחתונים יש ערוגה אחת שכולה ד ו ג מ ה אחת בגזירתו של מלך הוא שאפילו ד ו ג מ ה אחת מיינקת מכולן ואם מתקבצים

---

[1]) משקל גֻּזְמָה. — [2]) ופרש"י בגמ' שמיא: מעט צמר צבוע אדום ומעט צבוע שחור וכן בכל מיני צבע שמראה בהם דוגמא לאחר כזה תרצו או כזה תרצו. — [3]) ופרש הרמב"ם וז"ל: לא השקוה מי סוטה על אמיתתה אבל עשו תחבולה וחשבו שהם מי סוטה.

כל באי עולם אינם יכולים לעשות כ ד ו ג מ ה אחת (מדר' כונן, כיסמ"ד ילינק ב). גן עדן זה שבארץ יש בו דברים נפלאים ונוראים על שהוא כלול משתי ד ו ג מ ו ת כ ד ו ג מ ת העולם הזה ו ד ו ג מ ת העולם של מעלה כי גן עדן של מעלה הוא ד ו ג מ ת הגן עדן של מטה (אגדת רוכל ב א). ספרו של אדם הראשון כתוב בו מעשה בראשית ומעשה מרכבה ברמזים ד ו ג מ ת משנת שמואל בעיסקי התקופות והמולות (סדר התכ' וקור' העתים מהמאה ח, א תרמ"ת). כי מלת אוכלת מוסבת על השכינה האוכלת את האש ד ו ג מ ת נפשותיהם של צדיקים שמיכאל מקריב בכל יום (הריקנטי ברא'). כי עשיית מצוה למטה היא מעוררת כחה ונשמתה ו ד ו ג מ ת ה למעלה (שם, שם). העגול הזה מתפשט דרך קו ישר בבחינת אור ד ו ג מ ת העיגול ממש (מהרח"ו, עה"ח, א"ק א ב). אין לנו לדקדק בכל פרט ופרט ב ד ו ג מ ו ת באלו כאשר דברנו (קול יהודה, כוזרי ג כז), ועוד תדיר.

דגן, ממנו דָּגָן, *דִּגּוּן.

דָּגָן[1], ש"ז, סמי' דְּגַן, כנ' דְּגָנִי, דְּגָנְךָ, — שם כללי להחטה, השעורה, וכיוצא בהם מתבואת השדה הגדלה בשבלים, Getreide; céréales; corn: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דָּגָן ותירש (ברא' כז כח). ארץ דָּגָן ותירוש ארץ לחם וכרמים (ישע' לו יז). כַּדָּגָן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז). וקראתי אל הַדָּגָן והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב (יחזק' לו כט). שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דָגָן ברעב (נחמ' ה ג). הנודר מן ה ד ג ן אסור בפול המצרי יבש דברי ר"מ וחכמים אומרים אינו אסור אלא בחמשת המינין (נדר' ז ב). מברכין על ה ד ג ן שהוא מן המובחר (תוספתא ברכ' ד יא). — ובפרט *במדרגה השלישית לבשול החטה והשעורה, כשמלאה השבלת גרגרים: אם (עלו מן הזרע) עשבים יופך ואם אביב ינפץ ואם הביאה (השדה) ד ג ן תדלק (כלא' ה ז). — דְּגַן שָׁמַיִם, כנוי להמן: וימטר עליהם מן לאכל וּדְגַן שמים נתן למו (תהל' עח כד). — וכנ': לכן אשוב ולקחתי דְגָנִי בעתו ותירושי במועדו (הוש' ב יא). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דְּגָנְךָ ותירשך ויצהרך (דבר' ז יג). נשבע יי' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דְּגָנֵךְ עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (ישע' סב ח). נתתה שמחה בלבי מאת דְּגָנָם ותירושם רבו (תהל' ד ח). ונתתי עשב בשדך לבהמתך שתהא גוזז ומשליך לפני בהמתך כל ימות הגשמים ואתה מונע ידך ממנה קודם לקציר שלשים יום והיא עושה ואיננה פוחתת מ ד ג נ ה (ספרי עקב). — "ומ"ר: וכל מעשר תרומה וגם מבחר דְּגָנַיִךְ (קנות, ליון עטרת). — ובהרחבה, לֶחֶם, Brot; pain; bread: לאמתם יאמרו (הילדים הרעבים) איה דָּגָן ויין (איכה ב יב). ישראל נמשלו לחיטים שהם ד ג נ ו של עולם (פסיק' רבתי י). — והשתמשו קצת הסופרים בשם זה ביחוד להמין הנקרא שפון: ה ד ג ן דומה לחטים בכל דבר בארכו במראהו ותועלתו לאדם רק שהקנה שלו הוא יותר ארוך וגם השבולת והגרעין הוא יותר דק וקטן משל חטים גם יבשלו מ ה ד ג ן מין משקה הנקרא יין שרף אשר הוא חזק מאד ומשכר (רפא' למוד' א ז). — "שבלת דגן, מין דג, עי' שִׁבֹּלֶת.

אביב. — **אלם**, מאלמים אלמים. — **ארז**.

גרן.

"**דורה**. — **דוש**. — **דחן**. — **דיש**, **דישה**, **מדושה**.

***זון**, **זונים**. — **זרה**. — **זרע**.

זוטה. — "**חִטֵּי תירס**. — ***חֲפוּרָה**. — **חרמש**.

טחן, וכו'.

ירקון.

כֻּסֶּמֶת.

לקט.

מגל, מגל קציר. — **מורג**.

עמיר. — **עמר**, **עמרים**.

צבתים.

קמה. — **קציר**. — **קש**.

ריחים.

שבלת, עי' במקומו. — ***שבלת שועל**. —

שחת. — **שעורה**. — ***שפון**.

דִּגֵּן, קל לא נהוג.

— פע', דִּגֵּן, סה"פ דִּגּוּן, עי' ערך *דִּגּוּן.

דגר[1], ממנו דָּגַר, "דְּגִירָה.

דָּגַר[2], פ"ע, עת' ידגר, — דָּגְרָה התרנגלת על אפרוחיה, ישבה, רבצה עליהם לחמם אותם והגינה עליהם:

---

[1]) גם בכנענ'. בערב' משמש שרש דגן במשמעות אחרות.

[1]) עי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' משמש פעל דגר a) במשמעות אחרות.

a) دجر

שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה[1] בצלה (ישע' לד יה). קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו (ירמ' יז יא). — ואמר המליץ: וגם התרנגלת הרה ויולדת וגם דוגרת (עמנ' מחב' כ).—וגם השתמשו הסופרים על הביצים למען יבקע האפרוח, והשתמשו הסופרים רוב שמושו במשמעה זו האחרונה: ואווז של ישוב טוענת בצים הרבה ויולדת אותם ועוד ממלאת אשכול שלה בצים טובא ויורדת ו ד ו ג ר ת על כולן (ערוך, ערך שתלא). ואיך יכרעו (הדבורים) ראשם כאלו הם עולות מן הרחצה ואיך יטילו בצים ו י ד ג ר ו וישנו עליהם ימי הסתיו והקור והגשמים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ד א). יבנו (הצרעות) בתיהם בקירות ובענפי האילנות כמו שיעשו הדבורים ויטילו בצים ו י ד ג ר ו לא יקבצו מזון בחורף ולא יאצרו דבר למחרתו (שם ג). ולא ת ד ג ו ר הנקבה כי אם פעם אחת בשנה (שער השמים ה א). התרנגולים ידגרו וימהרו לבוא למקום מנוחתם המיועד להם לכלוב או להלול שלהם כי ירגשו ג"כ כובד האויר קודם הגשם (למודי הטבע, פרחי אויר). — ואמר המשורר: ביצים עזובות מצאה התרנגלת ו ת ד ג ר ותחמם עדי המליטה (יל"ג, כנים זכים).—ובהשאלה: ארץ עלולה שם לפנים קננה מינות ושמה כופרים ד ג ר ו, מהם במקצתם מתי מספר בלב עבור והכמי הזמן עכרו (ר' משולם כר"ש, כגנות מו"כ).

— נפע', נדגר, — שהה במקום חם ובמנוחה עד שנתהוה ממנו ולד: עשה לנקבה רחם כדי ל ה ד ג ר ולהורה בתוכה הזרע (חכמוני לר"ש דונולו, יליר' ה).

בארמ' קבוץ ואספה, ובתרגום לאיוב במשמ' חמום הביצים: ועל עפר תחמם (איוב לט יד) תרגומו ועל ארעא ת ד ג ר. אך תרגום איוב הוא מהתרגומים המאוחרים, ואין לסמוך עליו. ובתרגום איכה (א כ) תרגם מעי חמרמרו א י ד ג א ר ן, ולא ידוע מאיזו משמע' של חמרמר תרגם כך. — [1]) ת"י תרגם דגר כאן וכן ירמ' יז יא: ד מ כ נ ש, וכמו"כ במשמ' זו השבעים. וכן ר"י קריש ואחריו גם ריב"ג, ומסתיעים מהמלה הארמ' ד ג ו ר י ן שתרגם בו התרגום את השם צבורים (מ"כ י ח). ומנחם פרשו במשמ' גדל, והביא גם ריב"ג פרוש זה. אבל, אין ספק בדבר כי בזמן הגמרה יחסו לפעל זה משמ' ר ב י צ ת העוף וישיבתה על אפרוחיה וביציה, ולכן אמרו כי אם קורא זכר רובץ על האפרוחים או על הביצים חיבים בשלוח הקן, מפני שנאמר בו ד ג י ר ה (חול' קמ:). וכן תרגם גם הירונ' בהפעל fovere ברומית שר"ל חמם ולחץ ללבו ולטף והגן, וגם ישב על הביצים. ונראה כי כך פרשו גם הגאונים, כיון שהערוך, שרוב דבריו לקוחים מהגאונים, השתמש במלה זו במשמעה זו.

— הפע', הדגיר,—כמו קל: היענה והיא מורכבת מעוף ובהמה וזה כאשר יתקבצו לה מהבצים ביותר תחלקם לשליש השליש תטמון בעפר והשליש ת ד ג י ר והשליש תעזוב לשמש (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה ג).

***דגש**[1]), ממנו דגש, דגש, דגשה, דגשון, דגשות, דגשנות.

דגש[2]), ש"ז, מ"ר דגשים, — נקודה בתוך האותיות לסמן הברה יותר מפורשת[3]), חזקה וקשה, כמו להבדיל בין אותיות בגד כפת לציין ההברה הקשה שלהם, והוא דגש קל, ומשמש עוד שמושים בדקדוק לחדד את הברת האות שהדגש נתון בתוכו, והוא דגש חזק, לסמן המשקל ולהשלים אות מובלעת ולעצר הקריאה וכיוצא בהם: לא ב בטעם ו ד ג ש (מסורה ב"א ח יט). כל ששי חסר ו ד ג ש (מסו"ג במד' ז מב). סימן ריש אשר יצא בדג ש ואשר יצא ברפי והוא לבני א"י לבדם והוא קשור בלשונם אם יקראו במקרא ואם ישיחו בשיחתם והוא בפי האנשים והנשים ובפי הטף וכו' ובלבד שתהיה שוא תחת האות הסמוך לריש ואם לא יהיה שוא יצא ב ד ג ש (דה"ט, הריש ז). דע כי לכל האותיות יקרה ד ג ש ורפה (מנחם, פתיחה). כל האותיות טעונות ד ג ש ורפה לצחצח הלשון כפי הנעתם בפה ומושבן בלשון וכפי תוכן המלה וקרבת המלים הקרובים אליהם וכפי האותיות הדבוקות לה וגם ככה הם נכונים ל ד ג ש ורפה לא לצחצח כ"א לעניני פתרונות (שם). בשער ידיעת ד ג ש ורפה (תשו' דונש על רסע"ג מ). היה ד ג ש אמתה כמו חמה חמתה (שם א). — ומ"ר: במדה ד ד ג ש י ם (מסור' ויקר' יט לא). בענין המלכים ו ה ד ג ש י ם והרפין ושמותן וצורתן (הורית הקורא 16). כל תיבה של בגד כפת שמגזרת חטופי למד פעל שסופם ד ג ש י ם מן בכה ויבך מן פתה ויפת וכו' (רשב"ם שמות יח ט). אך לא הרגיש ב ד ג ש י ם (ר"י קמחי, ספר הגלוי). ואין ד ג ש י ה ם להסרון אות (ר"ת בהכרע' על דונש, ט).

דגש קל אינו נהוג.

— פעו' דגוש, ת"ז, לנק' דגושה, — אות שיש בה דגש: תביאו א ד ג ו ש ה[4]) (מסו' גדו', ויקר' כג יז), ר"ל

---

[1]) בסור' דקר ועשה נקב.

[2]) כך נקוד בתשו' דונש דף 120. —[3]) במסורה גם לסימן המזת האלף: תביאו הד מן ד' אלפין ד ג ש י ן (מסור' גדו', ויקר' כג יז). וגם לשוא נח פשוט: לצבוא על הר ציון לית ד ג ש. וכן היא המסורה על העלם יעלימו.

[3]) עי' הערה למעלה לערך דגש.

שלא צריך לקרוא תבייו. זה סימן ריש הדגוש וריש הרך (גנזכ׳ מסור׳ 11,5,45). כי אצק מים הצדי דגושה כי יוד יצק נבלעה בתוכה (דקדוק ר״י חיוג 22). הדלית דגוש (ערוך, ערך גד). דגושים פתוחים קמוצים (מסר׳ המסר׳ ג). — ובהשאלה: בימי אבילות דלות זלות הגליות המרים והקשים ריקים בקוקים בלוקים מחוקים גדושים ולא מתוקים עיפים ורפים דחופים יחפים כפופים רפוים ולא דגושים (חזוק אמונה, סקד׳ תלמ׳ המחבר).

— נִפע׳, *נִדְגַּשׁ, — שיש בו דגש, שמפיקים אותו בהברה חזקה, חדה, כפולה: וכל המלה הראויה להדגש או לרפות וכו׳ לא תדגש ולא תרפה אות המלה ההיא (מנחם, פתיחה). ואפס לא לאלה לבדם יקרה מקרה זה כי אם לכל האותיות כלם ידגשון וירפיון עקב עניני פתרוניהם (שם). בג״ד כפ״ת בהיותם סמוכים ליהו״א ירפיון ובהעלותם ידגשון ואך בהיותם תחלת המלים וכו׳ כל האותיות ידגשון וירפיון בראשית המלה ובתוכה ואחריתה לפי פתרונה לבד חית ועין אשר לא ידגשון ולא ירפיון היטב כי אותיות הגרון המה (שם). ויתכן שיאמר אדם שהוא ונתוסרו ובולע התיו הנח בוו על כן נדגש וכמוהו ונכפר לכם הדם ונתכפר (דקדוק ר״י חיוג 40). אם יקרך עון בנין נפעל על כן נדגש בקוף (שם 132). ולכן לא נדגשה הנון כמו נון ולא תחנם וכו׳ ושני חטפין לא יוכל להדגש (ר״ת על דונש, נחנת). נדגשו התוין הללו וכו׳ מפני החטף אשר לפניהן הן נדגשות (רסכ״ס שס״ש ד ו). ומלת וילינו שנדגשה אין לה להביא אות אחרת (ר״י קמחי, ספר הגלוי).

— פִּע׳, *דִּגֵּשׁ, מְדַגֵּשׁ: הוי יודע כי לא ידגשו המלות אלא לשום טעם ומאורע או להקל הדבור וכו׳ וגם מדגשין אותיות כדי לחוס עליהן שמא ישתנה שמע שלהן לשמוע וכו׳ לפיכך דגשוה שתראה המלה לשמוע וגם מדגשין אחר הה״י של ידיעה וגם ידגשו כשיפלו הנון של מן (ר״ש פרחון ל).

— הִפע׳, *הִדְגִּישׁ, — הפיק את האות בהברה דגושה: ואם בוא יבוא הקורא להדגישה או לרפותה אין לו במה כי טבעם טבעת בינונית כי אלו יצאה רווחה היה מדגישה ואלו יצאה דגושה היה מרפה (מנחם, פתי׳). ושני חטפין לא יוכל להדגש כי לא יוכל להדגיש בפה (ר״ת על דונש, נחנת). שפעמים רבות הם מדגישים בהפסק מה שאין טעם לדגשות (הסרפים לריב״ג, כזל). יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות (רש״י שמות כג כז). — ובכלל, *הבר בהברה מפורשה, ברורה, חזקה: אמר רב נחמן בר יצחק ובלבד שידגיש בדלת (טוא״ח, בשם ירושלמי [1]). כי אמר פטרוזה לשון גם פטורין הוא שהדגיש וסיפר בלשון ארמי (רש״י גיט׳ סה:).

— הָפע׳, מוּדְגָּשׁ: קשת על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכך השין מודגשת (רש״י ברא׳ כא כ). חנני נון הראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נונין (שם לג יא). שאילו מגזרת מיתה היה (המלה וְהַמִּתִי) אין הא שלו בפתח ולא מם שלו מודגשת וכו׳ והתיו מודגשת לפי שתבא במקום שתי תוין וכו׳ וכן ונתתי התיו מודגשת שהיא באה במקום שתים (הוא, שמות כג כז). שכתוב בו (בהמלה למשיסה) יוד והסמך מודגשת (הוא, תהל׳ סט י). מצרים נתנו יד הנון מודגשת כמו נתננו יד כלומר שנתננו להם יד (ר״י קרא, פי׳ איכה, זכור).

***דְּגֻשָׁה**, ש״נ, — כמו דגש: בגד כפת כלולים בשתי דרכים, ממקרא ערוכים, בחצים דרוכים, בשני פנים תמוכים, בדגשה נסוכים, וברפי רבים ומכים (דה״ט, מיוחס לבן אשר).

***דִּגְשׁוֹן**, ש״ז, -- כמו דגש: ואין זה כי אם עקב דגשונם ורפיונם (מנחם, אות ג). דגשונם ורפיונם יבדילו ענינם (שם).

***דַּגְשׁוּת**, ש״נ, -- סגולת אות דגושה: פתרון המלה תלוי באחת מהנה ובדגשותה וברפיותה יכון פתרונה וענינה (מנחם, פתיחה). והבינותי מקומות נפילתם מן המלים והתהפכם בפעלים ומקומות דגשות רפיונם (דקד׳ ר״י חיוג 17). ואם יהיה על הפנים השניים אשר הוספנו אנחנו בספר התוספת ויהיה עקרו הדגשות על הסברא הזאת והלשו הזה דומה ללשון הערב מפני שהם אומרים למריטה אִימַּראט בשבר המם ודגשותה (הסרפים לריב״ג, מרט). דגשות הנון (במלת תִּשְׁכֹּנָּה) משמש תחת נון שניה כאילו כתוב תשכוננה (רש״י יחזק׳ יז כג). ומשפט המם ליחיד בכפל כמו ממני כי דגשות המם להתבלע הנון ודגשות הנון להתבלע נון אחר (ראב״ע, ספר היסוד ג). ודגשות השני איננו כמו דגשות יסדת עז (אבן ג׳יקטיליא, פוזננסקי 100). דגשות ורפיון האותיות (לשון למוד׳, ר״ד יחייא ה).

[1]) לא נמצא מאמר זה בירושלמי. (Bacher, Anfänge der hebräischen Grammatik).

רחצו הזכו דגשות הזין לחסרון תיו התפעל (ספר זכרון לר"י קמחי ג).

דַּגְשָׁנוּת, ש"נ, — כמו דַּגְשׁוּת: ודגשנות הפא (במלת אספה) יורה על ענינה כמו אפדה (מנחס, אסף). דגשנותם ורפיונם יבדילו ענינם (דקד' ר"י חיוג 134). אבל בכח מלאותה יוצאת לא טעונה רפיון ולא טעונה דגשות אך אחרי דגשנות נוטה רובה אעפ"י שיכולת הגרון משגת כמעט חוקתם ורפיונם (שם).

דַּד, ש"ז, מ"ר דַּדִּים, — א) עקץ השד, הפטמה, Zitze; mamelon; nipple: ותזנינה במצרים בנעוריהן זנו שמה מעכו שדיהן ושמה עשו דַּדֵּי בתוליהן (יחזק' כג ג). אילת אהבים ויעלת חן דַּדֶּיהָ ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט). האשה שנטף חלב מדדיה ונפל לאויר התנור טמא (כלים ח יא). בטיפה המלוכלכת על פי הדד (שבת קמד:). דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב (עירוב' נד:). מעשה באחד שמתה אשתו וכו' ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה (שבת נג:). ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו דדיה כשני מעינות והניקה את כולן (ב"מ פז.). כיון שראו את השכינה עולל הגביה צוארו ותינוק שמט דד מפיו ואמרו זה אלי ואנוהו (סוטה ל:). מה הדד הזה תינוק מצטער בשעה שפורש ממנו כך היו ישראל מצטערים בשעה שפירשו מן המן (ספרי בהעלותך). — ואמר המשורר: בחמודות עולם אפדה, ליל אשר עשה את דדי, בוצבי חן תחתי ארדה, משפתיו צוף יין כרמי, ואנשק לחי אדומי (ר"י הלוי, שלו מעפרי). — ובהשאלה: גמולי חלב מניקים, דַּדֵּימוֹ חכמה מפיקים (יוצר א' שבוע', אתו מלות). — ובהרחבה, *שָׁדַיִם: איזהו סימניה ר"י הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד ר"ע אומר משיטו הדדים (נדה ה ח). ואח"כ מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (סוט' א ו). מה דד זה עיקר לתינוק והכל טפל כך היה המן וכו' מה הדד הזה אפי' תינוק יונק הימנו כל היום אין מזיקו כך נעשה המן (תוספתא סוט' ד א). שנתן (גחזי) ידו בהוד שביופיה בין דדיה (ירוש' יבמ' ב ג ד). שעשה לה (להאשה) דדים במקום בינה (ברכ' י.). דדים הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהן תן לי בן ואניק בהן (שם לא:). ואלו הן סימניה (של האילונית) כל שאין לה דדים ומתקשה בשעת תשמיש (יבמ' פ:). כל אשה שדדיה גסין משל חברותיה ה"ז מום (כתוב' עה.). אמר רבה בר בר חנה אני ראיתי ערביא אחת שהפשילה דדיה לאחוריה והניקה את בנה (שם). סימני בוגרת וכו' כשיתקשקשו הדדין (נדה מז.). מה עשה הקב"ה ייבש דדי נשותיהן של אומות העולם והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרות לה עשי מצוה והניקי בנים שלנו (פסיק' דר"כ, שוש אשיש). — ב) *בליטה פחות או יותר בצורת דד בולט מכלי ודרך פי הדד יוצא המשקה שבכלי: בן קטין עשה שנים עשר דד לכיור שלא היו לו אלא שנים (יומא ג י). דדי הכיור שמקלחין מים (ר"ח שבת קיג:). עושה כיור נחשת והוא כדוד גדול ומנקב סמוך לשוליו שני נקבים זה כנגד זה ובהם קבוע כשני דדים המריקים המים שבתוכו לחוץ ולהגביה מקום הדדים מן הארץ שיהיה נוח לכהנים לקדש ממנו (מעשה חושב ו ח). אותן שיש להם כיור קבוע בכותל ובתחתיות הכיור יוצא ממנו דד קטן ועליו סובבת ברזא קטנה לסתמו ולפתחו מאחר שקלות הדד קטן ודק אין ליטול ממנו לידים (ברכ' הגהג', סדר נט"י טו). — ובפֵּרות, *באתרוג, דַּדּוֹ, כמו שושנתו, פטמתו: נטל דדו (של האתרוג) והוא הראש הקטן ששושנתו בו (רמב"ם, לולב ח ז). בחזוית על דדו ונקבים החסרים מכל דבר, שושנתו קיימת בו ודמותו הדור כמדובר (סמא"ג, פזמ' לסכות, ארבעת).

דֹּד, עי' דוד.

א. דדה[1], ממנו דַּדָּה, הַדַּדָּה.

א. דָּדָה[2], קל אינו נהוג.

— התפ', הִדַּדָּה במקום הִתְדַּדָּה, — התחרט והצטער בקצת רגש של צחוק ולעג על מה שעשה שלא כהגן, בלי סבה אמתית להדבר, bedauern; regretter; deplore: מה אדבר ואמר לי והוא עשה אֶדַּדֶּה[3])

---

[1]) אין המדקדקים החדשים מודים בשרש מיוחד דדה. ועי' בהערה להפעל.

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כבר התחבטו המפרשים והמדקדקים הקדמונים והאחרונים בפרוש מלה זו ודקדוקה. ת"י: מה אפלה ואשלם קדמוהי כל שניא דאוסיף על חיי ושזיב ממריר נפשי. רסע"ג תרגם: ואנא אנפר ג'מיע נומי עלי מר נפסי, מנחם הביאו במחברת עם ידוד, מדד ערב, ותדד שנתי, ידדון ידדון, אך לא אמר מה פרושו בדיוק. וכבר התפלפל בזה ריב"ג בכתאב אלמשתלחק וז"ל: נכר ר"י חיוג שיהיה אדדה כל שנותי מהכפולים אך לא אמר מאיזה שרש הוא ואומר אני שהוא מעלולי הלמד והיה ראוי להיות התדדה אתדדה ונבלעה התו בהדלת ואמרו אדדה כל שנותי והוא התפעל וכו'. ע"כ. ואמר בהשרשים: אדדה כל שנותי וכו' כבר זכרתים בספר התוספת (הוא

כל שנותי על מר נפשי (חזקיהו, ישע' לח יה).—ואמר הפיטן: ואם אדדה כל שנותי, להודות אין די שפתי (קונט' הפיוט' פב).

ב. דדה[1]), ממנו ב. דָּדָה *דִּדָּה, *דִּדּוּי.

ב. דָּדָה[2]), קל לא נמצא.

— פִּע', *דִּדָּה, — סיע לילד קטן או לעגל וכדומה, שאינו יודע עדין ללכת היטב, ונהג אותו בהליכה מפוקפקת שלו: אשה מדדה[3]) את בנה אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל אחד ומניח אחד אבל אם היה גורר אסור (שבת יח ב). מדדין עגלין וסייחין ברשות הרבים (שם). ותרנגולת שברחה מדדין[4]) ומחזירין אותה למקומה (פסח' ד ז). מדדין בהמה חיה ועוף בחצר אבל לא את התרנגלת[5]) (שבת קכח:). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה חזרו ישראל

אלמשתלחק) וענין המלות האלה ההנהגה כמו שנאמר במשנה מדדין עגלין וסייחין וכו'. ע"כ. וכן רד"ק. וכעין זה רוב החדשים, אלא שנחלקו בשרשו ובדקדוקו. Ges. הביא לו דמיון בערב' דַאדַא a), ואמר שמשמעתו הוא הלך לאטו, אך באמת משמעתו הוא הלך מהרה. וכן Ew., אלא שהוא הניח כי עקרו הוא דְּוִדֶה ונצטמצם, וכעין זה רוב החדשים הבאים אחריו, קצתם מן דְּוָדָה וקצתם מן דאדא התדאדה (Stade § 20), ועכ"פ כלם במשמ' הליכה לאט. אך אין משמעה זו מתישבת יפה על מליצת הכתוב, ודמיון רחוק ולא טבעי הוא לאמר אתהלך לאט במשמ' בהכנעה, כמו שאומר גזנ', ואין הלך אט דומה לזה. רק רש"י פרש בכונה אחרת ואמר: אתנודד מכל שנותי לקלס לפניו. ע"כ, והוא קצת יותר נאות להכונה. והנה בכלל רגלים לדבר כי נוסחת הכתוב משבשה קצת, אך לפי הנוסחה שלפנינו היותר נכון הוא כי אֲדַדֶּה הוא התפעל מן שרש דדה, ששמש בעברית במשמעה הרשומה בפנים, וזו היא הכונה היותר נאותה לפי כל הענין, אחרי שספר חזקיהו שהרהר אחרי מדותיו של הקב"ה וסבר שכבר לא יראה יותר באור החיים וזעק והתאונן על מכאוביו, אך פתאם ראה שאין לו מה לדבר ואלהים אמר ועשה והצילו מרדת שחת. ואעפ"י שאין חבר גם למשמעה זו להמלה דדה לא בעברית ולא בערב', אך לפחות היא היותר נאותה ומתישבת על מליצת הכתוב.

[1]) עי' הערה להפעל.

[2]) רק בעבר'. בערב' במשמעה זו דַבּ b). — [3]) רש"י: אוחזתו בזרועיו מאחוריו ומסייעתו והוא מניע רגליו והולך. — [4]) גרסת הערוך, ובנוסחא' חסר פעל מדדין. — [5]) ופרש רש"י בד"ה מדדין לא: שלא יהא

a) دَادَ b) دَبّ

לאחוריהן י"ב מיל והיו מלאכי השרת מדדין אותן (שם פח:). בשעה שבקש הקב"ה ליתן תורה לישראל היו מלאכי השרת מדדין להם לישראל (מד"ר שה"ש, כרס היה). — וכמו פ"ע: שאני גוזלות הואיל ועשויין לדדות (ביצה י:). כל המדדה אין מדדה יותר מג' (כ"ב כג:). בעיר ההיא הייתי מדדה והנה לקראתי זקן חביב (משה ריאטי, מקדש מעט ז). כניפל הנמצא ברגלו אחד תוך הקן ורגלו אחד מחוץ לקן מבלי כח לדדות יותר הרחק (הקד' בעל תפא' ישר' על ס' קדשים). — וגם בדברים לא בע"ח, העתיקו מעט מעט ממקומו: נקמו (הנגר) וכו' מדדהו בראשי אצבעותיו (ירוש' שבת יז יו:). ר' דוסא אומר מטהו (את הסולם) מחלון לחלון אחרים אומרים משום רבי דוסא אף מדדין[1]) בו (ביצ' ט:). — ובהשאלה, דִּדָּה עם פלוני, נשא ונתן עמו בדבר, התוכח עמו, התאמץ לבוא אתו לידי הסכמה: אל תקרי ידודון אלא ידדון שהיו (המלאכים) נושאין ונותנין עם משה אבי החכמה אבי הנביאות שעלה שמים והוריד התורה (ילקוט תהל' סח תשלה).—*וְדִדָּה הדשאים, הכריחם לציץ מעט מעט מהארץ: דידה הדשאים, רעננו בבאים, הציץ פרי נושאים (קונט' הפיוט' ז). — *דִּדָּה פתקים לפני פלוני, הטיח דברים כלפי פלוני: זה הוא אחד המקומות שהיו מלאכי השרת מדדין פיתקין לפני הקב"ה שהיו אומרים לפניו רבש"ע ביהמ"ק חרב ורשע זה יושב ועושה מרזיחים (מד"ר אסתר, בימים ההם), ועי' פתק.

— התפ', *מִדַּדָּה, — הולך בפקפוק, בקושי, הילד בתחלת הליכתו וכדומה: (מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות קשורות לא יגע בהן) אמר רב עוקבא בר חמא במדדין (ב"מ כה:) והיו (ישראל) מדדין לפני הקב"ה ואומרים רבש"ע אשורך הוא הודך וכבודך הוא שתהיה תורתך בשמים (מד"ר שה"ש, כרס היה).

— פֻּע', *דֻּדָּה, — שֻׁדְּדוּ אותו: לויות המורד מעת הורדו, והטללים לברכה לא ירדו, כלבים רעים על במתי עם דֻּדּוּ (קינה על חרבן ביהמ"ק).

דִּדּוּי, ש"ז, — שם"פ מן דִּדָּה: לא הגביה את החררה אלא בדרך דידוי הובאה אל הגדיש ולא יצתה הגחלת (ר"ת ב"ק כב.). פתר אדדם עד בית אלהים מלשון

אוחזה בגפיה ורגליה נוגעין לארץ ומוליכה.— [1]) ופרש"י: אם החלון רחוק ואין ראש הסולם מגיע שם בה בהטיה מדדין רגליו של סולם מעט מעט. ע"כ, ור"ל מדחים רגלו אחת על הארץ ומסלקה ומדחים את השניה וכן זו אחרי זו בסירוגים.

דידוי (תשו' דונש על רסע"ג 15). — ואמר הפיטן: דלפה עיני וגרסה בזכר עניי ומרודי, דדוי אהבת חסד תאות דודי (יולר שבה"ג, אתי מלבנון).

דדם[1], ממנו דִּדֵּם אֲדַדֵּם.

דִּדֵּם[2], אינו נהוג.

— הִתפ', הִדַּדֵּם, עת' אֶדַּדֵּם, — הלך הליכה מדודה, חגיגית, ברוב המון חוגג, ברגשי והדר, feierlich gehen marcher solennellement; walk w. solemnity אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בסך אֶדַּדֵּם[3] עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (תהל' מב ה).

דהב ממנו דָּהַב הִדְהִיב.

א.*דָּהַב[4], קל אינו נהוג.

— הִפע', הִדְהִיב, — נגש וגבה ממון בלחץ שלחץ: ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נגש שבתה מַדְהֵבָה[1]) (ישע' יד ד), ועי' מַדְהֵבָה. — *והדהיב פ נ י ו של פלוני, גרם שיוריקו, מבושה או מפחד: ר' שמואל בר נחמן אמר מלכות שהיא מ ד ה ב ת פניו של אדם בשעה שבא אצלה (מד"ר ויקר' יח).

ב.*דָּהַב, פ"ע, — כמו דָּאַב: נתן הוד לשרי אלפים ומאות בהתהלכי בישימון ד ו ה ב[1]) ושתי סנהדריות בארץ הדר שופטים ושוטרים צוהב (אזהר רסע"ג, מעשי גאוני').

*דֵּהֶה, דיהא, ת"ז, לנק' דֵּהָה, מ"ר דֵּהִים, דֵּהוֹת, — גון דֵּהֶה, לא כל כך עז, לא לבן ביותר, לא שחור ביותר, וכדומה בזה, dunkel; terne; dim: (לבן) של שלג עזה ושל סיד ד י ה ה ממנה (נגע' א ב). שחור כחרת וכו' ד י ה ה מכן טהור (נדה כ ז). עמוק מכאן (מחרת) טמא ד י ה ה מכן טהור (שם כ.). לבנונית שהיא ד י ה ה מקרום הביצה ולמטה אינה צרעת אלא בוהק (רמב"ם טומא' צרעת א א). — וקצת גם במשמ' לא כל כך עבה: כל ששכבת זרעו ד י ה ה[2]) (יבמ' פ:). זוב ד י ה ה ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה לה:). — ומ"ר דֵּהוֹת, גם במשמ' קצת רכות: ענבים ד י ה ו ת ונותקות את היין זיתין קשין ואינן נותקין את השמן (ירוש' תרומ' ג מב:). ובהשאלה, לשון ד י ה א, קצת כהה, לא עזה: כל מקום שנאמר מורשה לשון ד י ד א (ירוש' ב"ב ח טז.).

*דָּהָה, פ"ע, — דָּהָה הכתם, נו.יה עינו יותר כהה, פחות עז, become fainter; se fauer; verblassen: עבר (הכתם) או ש ד י ה ה הרי זה כתם (ניד' סב.). רואין אותו כאילו הוא יין אדום אם ד י ה ה מראהו כשר ואם לאו פסול (זבח' עח:).

—נִפע', *נִדְהָה, — שנהיה דֵּהֶה: ש נ ד ה ה ממראיתו יותר מדאי (רש"י ניד' כ.).

—הִפע', *הִדְהָה, — עשה דֵּהֶה: אין זכות תולה במים המרים שאם אתה אומר הזכות תולה במים המאררים מ ד ה ה אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על הטהרות ששתו (סוט' ג ה).

*דָּהוּי, ת"ז, — כמו דֵּהֶה: זוב דומה למי בצק של שעורים ו ד ה ו י[3]) ודומה ללובן ביצה המוזרת (רש"י ויקר' טו ג).

*דָּהוּר, ת"ז, מ"ר דְּהוּרִים, — מי שדהר: דְּהוּרִים ברגע ושבים בלי פגע אומרים קדוש (ר"י אכיתור, אפודי שם).

---

[1]) אין רוב המדקדקים והמפרשים הקדמונים מודים במציאות שרש זה, ועי' הערה לקמן.

[2]) אין המדקדקים מודים בפעל זה, ועי' הערה שלקמן. — [3]) כבר פלפל ריב"ג בבתאב אלמשתלחק בפעל זה ואמר וז"ל: וכיוצא בה (בהמלה אדדה כל שנותי) אדדם עד בית אלהים עקרו א ת ד ד ם והמם בה כנוי נסתרים פעולים ואם יאמר האומר כי התפעל אינו מזוג עם פעול יש לנו לענות לו כי באמת ההתפעל מזוג עם הפעול כמו התגלחו את נזרו וכו' אחרי הכבס את הנגע וכו', ע"כ. והסכימו לזה גם החדשים, והחליטו כלם כי אֲדַדֵּם הוא מן דדה שלפני זה, ור"ל אדדה אותם, אנהיג אותם, אלך עמהם. אבל זה דחוק, ויותר נאות לפי המליצה מה שהזכיר כבר ריב"ג שם דעת אחרים כי מם אדדם הוא מן השרש, ואעפ"י שהוא קרא אותם בשם אנשים שאין להם חוש הדקדוק, אעפי"כ זה יותר נכון מהדחק שנדחק ריב"ג שם לתרץ את צרוף התפעל עם פעול אחריו, רק שאלה האחרים טעו במה שהחליטו אֶדַּדֵּם במשקל נפעל כמו אֶכָּבֵד, ולכן השיג עליהם ריב"ג מהדגש שבדלת השניה, ובזה צדק ריב"ג שהוא התפעל מן ד ד ם. וכבר אמר גם ש' פוזננסקי (REJ 1895 Juillet 118) כי מם אדדם הוא מהשרש, אלא שפרשו במשמע' השם דְּדָם באשור' שהוא משכן, אך אין משמעה זו מתישבת על מליצת הכתוב.

[4]) לפי דעת רוב המפרשים מן השם ד ה ב בארמ' במשמ' זהב, וזה דחוק. ואמר מנחם: פתרונו לפי עניינו ענין נוגש. וריב"ג: גבית הזהב.

---

[1]) ובהערה שם: דוהב כמו ד ו א ב.

[2]) גרסת הערוך. בנוסח' דוחה. ופרש"י: שאינו קשור אלא צלול כמים.

[3]) כך גרסת כ"י ס' במהד' ברלינר.

דְּהִימָה, ש"נ, — שם"פ מן דָּהַם: ויקראוה (את התרדמה ההתעוררייה) קצת הרופאים אלשבוץ כלומר ד ה י מ ה בעינים פתוחות (קאנון ג א ג ח).

דהם[1], ממנו דָּהַם, נִדְהַם, *דְּהִימָה.

דָּהַם[2], קל לא נמצא במקרא.

— נפע', נִדְהַם, — שבאה עליו צרה פתאם והוא מֻכה בתמהון ואינו יכול כמעט לזוז, bestürzt; consterné amazed: למה תהיה כאיש נִדְהָם[3] כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו יי' ושמך עלינו נקרא אל תנחנו (ירמ' יד ט). — ומצוי בספרות: למה ולמה נפש נ ד ה מ ה, תלבשי שממה, עלי תבל אדמה, כצאת הנשמה, גויה נאלמה (קונט' הפיוט' סט). ועוד נס אחר (נעשה ליונה) שלא נ ד ה ם אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל (רד"ק יונה ב ב). צריך שלא נהיה דואגים עליו (על הדבר הנאבד) ו נ ד ה מ י ם בעבורו כי זה ממדת החכמים שאינם נ ד ה מ י ם על מה שאבד מקניינם (לכי סיגון, רס"ע פלקיירא ו.). אם מרבה היית להשכים או עמל כל הלילה בתורה הלא ביום היית מתנמנם כאיש נ ד ה ם (ר"מ אלשיך, איוב ז ד). ומדוע נהיה כאישים נ ד ה מ י ם ונכבוש פנינו בקרקע (חמה"י א, מעל' המוכיח יס). מנענע בראשו כאיש נ ד ה ם (פחד יצחק, מות נקיבתו). — ואמר הפיטן: עזבוני כאיש נִדְהָם ושבור בלא יין אבל שכור בפידי (סמא"ל, קינה על המתים). — והשתמשו קצת הסופרים גם בקל במקום נפעל: כל עמה נאנחים לא מצאו חנינה, דָּהֲמוּ גבוריה מפני חרב היונה (שחר' ת"כ, דוק וחוג). ובעמדי על המעשים האלה והתבוננני בעיוותים האלה זע לבי וחרדה רוחי וכו' ו ד ה מ ת י ונהמתי לעמיתי ובני בריתי (תרגום או"ד מיות' לברכי' הנקדן, פתי').

דהר[4], ממנו דָּהַר, דֹּהַר, דַּהֲרָה, *דָּהוּר.

---

[1]) בערב' דהמ a).

[2]) בערב' דַהַמ a) באה צרה על אדם פתאם. —

[3]) אמר מנחם: גם זה פתרונו לפי ענינו ואין לו דמיון בתורה ופתרון נדהם כמו חלש, כגבור לא יוכל להושיע יורה עליו. ע"כ. וריב"ג: פירושו איש שתקפה עליו הצרה ולא יוכל לדחותה והוא נמוך ממנו. ע"כ. וכן כל המפרשים.

[4]) רק עברית. בערב' משמש שריש זה במשמעות אחרות.

a) دهم b) دَهَم

דָּהַר, פ"ע, בינ' דֹּהֵר, דֹּהֲרִים, — דָּהַר הסוס, רץ במהירות ובהגפת רגליו באדמה, galoppieren; galoper; to gallope: קול שוט וקול רעש אופן וסוס דֹּהֵר ומרכבה מרקדה (נחו' ג ב). — ואמר המליץ: במדרגת הסוס ה ד ו ה ר והצוהל היוצא לקראת נשק (זכות אדם 12). כל ד ו ה ר רץ ולא כל רץ ד ו ה ר (המליצה, שלמה כר"ם, בכר 15). — כי מסתר קנה החורשה יצא אריה משחית איום ונורא מראהו וכו' והנה הוא מזנק בהשקט ובבטחה קופץ ו ד ו ה ר וכונן צעדי אונו על העדר אשר ראה מעבר ליובל המים (א' מפו, אה"צ ד). בעמק הנחמד ההוא ירוצון וי ד ה ר ו אבירינו (שם). — ובהשאלה גם לאדם, ואמר רסע"ג: דוהר גבורים יחדו ד ה ר ו נשק ושריונות חגרו (הור' הקורא 140). ד ה ר ו לבוא בשלום (שם 141). — ואמר הפיטן: דּוֹהֲרֵי דולקים ידובבו בקול, המוני המלה יהללו בקול (שחר' א' ר"ה, אדירי איומה). אפוד בקרבנו ואיך נשאל באוב, לוחות בידינו ולא נשברו, לנו בנו נחמן למגדל עוז, ואם לא צהלו קולם ולא ד ה ר ו (ר' משולם בר"ם, סירה בגנות מו"ג). — ובכל': גבורי כח גדולה, דהרוהו בבית דגילה (שחר' א ר"ה, אאפיד).

— פִּע', דִּהֵר, ובהשאלה בכלל הריץ, שלח במרוצה גדולה: דִּהֵר בגוף אותותיו למענכם, סכך עננו עליכם (יוצר שבת וחוה"מ סכות, אפאר). טסו אגפיו כנשר למהר, יעצו אביריו בחיל לְדַהֵר (יוצר ז פסח, אותותיך). — ובהשאלה: דִּהַרְתָּ אור על ארץ, בהעבירך בוהו מארץ, ואין מלבדיך מבהיק פני ארץ (מחז' רומני יוה"כ, אהלת).

א. *דֹּהַר, ש"ז, — כמו דַּהֲרָה: ד ו ה ר גבורים יחדיו דהרו (רסע"ג, הור' הקורא 141).

ב. *דֹּהַר, ש"ז, — כמו דּוֹאַר: ותקח סוסי בית ה ד ו ה ר (רמא"ג, דביר ו).

*דַּהַר[1]) ש"ז, — מזל, מסבות גורל הזמן, Schicksal destin; destiny: והזמן נופל תחת ה ד ה ר ולמעלה מ ה ד ה ר (מקור חיים לרשב"ג ג ז). את מצוי הזמן נכח ה ד ה ר (שם).

דַּהֲרָה, ש"נ, מ"ר דַּהֲרוֹת, סמי' דַּהֲרוֹת, — מרוצת סוס דֹּהֵר: אז הלמו עקבי סוס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אביריו

---

[1]) בערב' דַהַר a).

a) دَهَر

(שופט' ה כב). — ״וכנ׳: ומריעין בקרנות וצווחין בקולם ורומסים בצהלות סוסיהן ודהרותם (רש״י סוט' מב:).—ובהשאלה במליצה לאדם: משקרות עינים חרבות לטושות, לירות במו אופל חצי אהבים לדעות החלושות, כמעט נטיו רגלים בצבאות או באילות, מדהרות דהרות עלמות תופפות, ונשים יפות ומצהלות (אבן בחן ס:).

*דּוֹאַר[1]), ש״ז, מ״ר דּוֹאֲרִים,—א) אדם מוליך ומביא המכתבים ששולחים אנשים זה לזה[2]): לדואר שהיה מהלך ופרוזדוגייא בידו להכנים במדינה ועבר בתוך הנהר ונפלו הכתבים לתוך המים ונמוחו האותיות מה עשה אותו הדואר קרען (תנחומא, סוף עקב). — ועצם המכתים: והבחור הזה הבא עם דואר זה יעידני (תשו' ר״ת 152).—וכל המכתבים המובאים בעתים קבועות ע״י רשות מיוחדה, courrier: מכתבו הגיעני אל נכון היום הזה ומהתימה על איחור הדואר (שו״ת חתם סופר, חו״מ כז). בזו הרגע בא הדואר עם אגרת ממו״ח הגאון נ״י והוא לוטה פה (שם, יו״ד כט). — ״ועצם הרשות העוסקת בשלוח והובלת המכתבים ממקום למקום, Post; poste: ימחול נא אמ״ו להשיבני על הדואר המוקדם שלא לעוות הדין (שם קפז). חשתי להשיב הפעם למען לא יחזור לכתוב על הדואר והתורה חסה על ממון ישראל (שם או״ח קכח). לפעמים היה ביום דואר אחד כמה תשובות (סקד' תשו' ר״ע איגר א).—״ובית הדואר, הבית שמשם ישלחו ושם יבואו המכתבים על ידי הרשות: בכדי שיגיע השליח למר לבית הדואר ולמר לבית הסמוך לחומה (רש״י שבת יט.). — ואמר המשורר: כלם פה אחד יעידו עליה כי אין בארץ אשת יפת תאר כיהודיה בת מחזיק בית הדואר (יל״ג, אשת עבריה). — ב) רָשׁוּת בכלל, Behörde; autorité; authority: אבל בזמן שיודעין אנו כי דואר[3]) שלהם פושט ידיו ומוכר אם באמת או בעול וכו׳ ואם נמצא להם יתרון שנמכר אנו ונפרע ונראה כי זאת יפה להם משימכר הדואר ויפרע מוכרין אנו ופורעין (תשו' הגא׳, הרכבי שכד).

דּוֹב עי' ד״ב.

דוג[1]), ממנו דַּוָּג, דּוּגָה, *דּוּגִית

דַּוָּג, ש״ז, מ״ר דַּוָּגִים,—מי שאומנותו לצוד דגים, Fischer; pêcheur; fisher: יעמדו עליו (על שפת הים) דַּוָּגִים[2]) מעין גדי ועד עין עגלים משטוח לחרמים יהיו (יחזק' מז י). הנני שלח לְדַוָּגִים[3]) רבים נאם יי׳ ודיגום (ירמ' יו יז). — ואמר הפיטן: ישיב עם אשר בחקיו הוגים, אל ביתו בית תענוגים, ומעין יצא במזל דגים, ועמדו עליו דַּוָּגִים (אל חי, שמע״ל, קרובץ אלג׳יר).

דּוּגָה, ש״נ, — אניה קטנה של הַדַּוָּג לצוד בה דגים, Fischer-Kahn; barque de pêcheur; fishing-boat: כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דּוּגָה (עמוס ד ב). בספינות קטנות בקדירות הקרויות דוגה (רשב״ם ב״ב עג.).

*דּוּגִית, ש״נ, מ״ר דּוּגִיּוֹת, דּוּגִיאוֹת, — בארץ ישראל, שם לאניה קטנה תלויה בספינה הגדולה, שבה יורדין מהספינה ומגיעים לשפת הים, ובבבל קראו לה בצית, Barke; barque: המוכר את הספינה מכר את הדוגית[4]) (ב״ב עג.).—״ומ״ר: והן הדוגיות (פרשי רד״ק, סיר).—ומצוי שמושו בספרות: ובהיותם קרוב למחוז חפצם יצאה להם דוגית אחת מארץ אדום ומיראתם שלא יפלו בידם בשבי נמלטו על נפשם הישמעאלים דרך שיטה על פני המים (תשב״ץ א עז). אבן ראמאחץ אשר שלחו המלך עבד אל רחמן

---

[1]) מן השרש השמי דור, וי״א מן מלה פרסית דור. — [2]) בארמ' דואר דוור: דקביע דוור במתא (שבת יט.). כך בהערוך, ובאלפסי דואר, ובקצת כ״י דוואר. ופרש ר״ח: דואר איש ידוע שכל כתב אליו יובל והוא המשכיל (צ״ל המשכיר) ומשלח כל אגרת למי שנשלחה לו (ר״ח שבת יט.). והובא פרוש זה בלשונו ממש באלפסי שם. ובנוסח' בי דואר. — [3]) בארמ': לא אמרן אלא בדינא דמגיסתא אבל בי דוואר אינהו נמי חד אמומתא שדי ליה (ב״ק קיד.). והכונה דיני שלטון המדינה.

[1]) סוברים רוב המדקדקים כי לא היה בעברית שרש דוג, ושתי המלים שלקמן הן שמות נגזרים מן השם דָּג, שהוא בעקרו שם קדום בעל שתי אותיות שרשיות (Barth, NB § 38).

[2]) כך הכתיב, והקרי דַּיָּגִים. — [3]) כך הכתיב, והקרי לְדַיָּגִים, עי' זה.

[4]) ואמרו שם: אמר רבא ביצית היינו דוגית רבי נתן בבלאה הוה קארי לה בוצית כדאמרי אינשי בוציאתא דמיאשן סומכום דבר ארץ ישראל קארי לה דוגית כדכתיב ואחריתכן בסירות דוגה. ע״כ. ופרש הר״ח: הדוגית היינו ספינה קטנה ומנהיגין אותה לספינה הגדולה וכשרוצין לצאת ליבשה הולכין ובאין באותה ביצית. ע״כ. ורשב״ם: היינו ספינה קטנה שקושרין לספינה גדולה וכשרוצין לעלות ליבשה נכנסין באותה קטנה מהגדולה שהגדולה אינה יכולה להתקרב אל שפת הים.

מלך אספמיא ממונה על הציים והדוגיות שלו לשלול שלל ולבוז בז בארץ אדום ובארץ יון (רב סעד' אבן דאנאן, חמדה גנוזה כה). התועלת בדברים העצתיים יחלק אל ב' חלקים ר"ל אל הבטוח ואל ההגון הבטוח הוא אשר יכונן השמירה מהסכנות האפשריות בקרוב או לזמן רחוק באיזה אופן שיוכל ויחלק אל הכח והתחבולה אמנם הכח הוא בהרגל החיילות וערכי המלחמה בכלי זין בדוגיות שבייה באסיפת האנשים וקבוצם (נופ' צופ', מסיר ניאון ב יד). — ומ"ר דוגיאות, ודוגייאות: וישמע היהודי השומר הנ"ז שהיו בפלירם שמונה דוגיאות וייראו היהודי שמא יתפשוהו (תשב"ץ ג כא). ונדר בזה הלשון שאם הוא ואחיו יצאו חפשים מהמאסר שילך לא"י עם הדוגייאות שעוברין מויניזייא (שו"ת הר"י מינץ עא). מעשה שהיה בשנת השי"א ששלח המלך האדיר דוגייאות וספינות רבות ולכדו את טראבלוס אשר בבירבריאה ונשבו בתוך העיר הנ"ל כמו מ' נפשות של יהודים ולקחם שר צבא הדוגייאות לחלקו והעלה את דמיהם כפלים משווים (שו"ת נחלה ליהושע ה). ויתנני לחן ולחסד בעיני מושל העיר וצוה שיחזירו לי כל הספרים שלקחו ממני ובפרט בעיני השר קאנאליטו שר חיל הדוגיאות של ויניציאה ונכנסתי בשלום ויצאתי לשלום (קובץ ויכוחים ב). לקנות לו איזה סחורה בדוגיאות שהיו בנמל רחוק כשלשה פרסאות מהמדינה (ר"מ אלשקר לה). אולם נשיבת הרוחות בחלופם לפעמים שלא כסדרן עם רצון הסוחרים יושבו הספינות והדוגיאות או מבריחת הליסטים היושבים בים יוכרחו בעלי הספינות לשנות סדר המהלך (ארח' עולם י ב).

א.דוד[1]**,** ממנו דוד, דודה דודים.

דוד, ש"ז, מ"ר דודים, — א) אחי האב, Oheim; oncle; uncle: עזיאל דד אהרן (ויקר' י ד). אבינר בן נר דוד שאול (ש"א יד נ). אביחיל דד מרדכי (אסת' ב יה). ויבא אלי חנמאל בן דודי (ירמ' לב ח). חנמאל בן שלם דדך בא אליך (שם ז). ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות (ש"א י יז). ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים (במד' לו יא). נאמר כאן דודו ונאמר להלן דודו מה דודו שנאמר להלן במשפחת אביו הכתוב מדבר אף דודו שנאמר כאן במשפחת אביו הכתוב מדבר (ספרא קדוש' י יג). דודו וכו' מן האב ולא מן האם (יבמ' נד:), ועי' מסרף. — ב) אהוב, חשוק, דודי קריאה של חבה להשוק בפי חשוקתו, Geliebter; bien-aimé; belevod: הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה (שה"ש א יו). דודי לי ואני לו הרעה בשושנים (שם ב יו). אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שם ה ב). השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שככה השבעתנו דודי צח ואדום וכו' חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם (שם ח-יו). מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה (שם ח ה). אשירה נא לידידי שירת דודי[1] לכרמו (ישע' ה א). — ואמר המשורר: לחבצלת שרון נמתי סגרי עיניך גם העצימי, נכלמתי לנשוק דוד כי עינך ממני לא תעלימי (משה דרעי הקראי, לקו"ק ל). — ובהרחבה בכלל ידיד, אהוב וחביב, ואמר המליץ: מן החכמות החיצוניות דוד אל תהי נזור (ר"ע פרנס' סקד' מתק שפת'). — ומ"ר דודים, אהובים, רעים: באת לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א). — ועי' ערך דודים.

ב.דוד, ממנו א.דוד, ב.דוד.

א.דוד[2]**,** ש"ז, מ"ר דודים, דודים, — א) כלי בשול גדול, Kessel; chaudron; kettle: ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור (ש"א ב יג-יד). מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יב). והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות (דהי"ב לה יג). היה נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד (נזיר ו ח).

ב.דוד, ש"ז, מ"ר דודים, דודאים, סמי' דודאי, — סל גדול ישמש לשים בו התאנים שאורים מן האילן, Korb; panier; basket: הראני יי' והנה שני דודאי תאנים מועדים

---

[1]) סוברים שהוא דומה להשרש ידד, ידיד, ובערב' וד a). באשור' דד, אהוב. ובקצת מקומות אומרים בערב' דאד b) במשמ' קריאה של חבה למי שמגדל ילד של אחרים כמו אב את בנו.

a) ودّ b) دَاد

[1]) יש מנסחים דודים, במשמעה מפשטה.

[2]) באשור' דיד, בסור' דוד.

לפני היכל יי׳ וכו׳ הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ׳ כד א-ב). ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את ראשיהם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה (מ״ב י ז). — וסל יסבלו בו הבנאים טיט וחצץ: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד[1] תעברנה (תהל׳ פא ז).

דודא[2], ש״ז, מ״ר דודאים, סמי׳ דודאי, — צמח טוב הריח ששרשו דומה קצת לצורת צלם אדם ויחסו לו בימים הקדמונים סגולה לעורר ולחזק תאות המשגל ולתת פרי בטן לעקרות, **Mandragaro**: וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים[3] בשדה ויבא אתם אל לאה אמו ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך (בראש׳ ל יד). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים (שה״ש ז יד). — ואמר הפיטן: יושר עורות גדים, וזלת מי דלים, ידעו פלאים, בירח דודאים, קוץ ודרדר, יזם לפור אדר (קרוב׳ לפור׳, אמל ורכן). — ודרש הדרשן: מה הדודאים מולידים אהבה בעולם אף הם (הגוף והנשמה) מולידים אהבה בעולם (מדר׳ הנעלם, זהר, תולד׳). — והיחיד: רק דודא אחד יפרח להדד (יוסף הלוי, לתתוגת רעי).

דודי, עי׳ ב. דוד, ועי׳ דודא.

דודה, ש״נ, מ״ר דודות, — אחות האב ואשת אחי האב, **Tante**: ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה (שמות ו כ). ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דדתך הוא (ויקר׳ יח יד). — ומ״ר: וכן מציאות האדם על הרוב עם אחיותיו ודודותיו ואשת דודו (מו״נ ג מט).

דודים, ש״ז כמ״ר, — אהבים, ובפרט המגע והמשא הבשרי הגופני בין זכר ונקבה, **Liebe (erotische)**, **les amours; love (sexually)**: מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון לכה נרוה דדים עד הבקר נתעלסה באהבים כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק (משלי ז יו-יט). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים[1] ויטמאו אותה בתזנותם (יחזק׳ כג יז). ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית אתך נאם אדני יי׳ ותהיי לי (שם יו ח). לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דדי[2] לך (שה״ש ז יב-יג). מה יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין (שם ד י). — ואמר בן סירא: ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת, יין ושכר יעליצו לב ומשניהם אהבת דודים (כ״ס גני׳ מ יט-כ). — ואמר הפיטן: ציון הדר כל חדר מטות וכל משכב דודים ידידך בבא חדרי חדריך (קנות, ליון ידידות).

דוה[3], ממנו דוה, דוי, דוי, דוי, דוי, דוי, דויון, ידויה, מדוה.

א. דוה[4], ת״ז, לנק׳ דוה, מ״ר דוים, דוות, — לא בריא, קצת חולה, ובפרט להאשה בימי וסתה: ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם (ויקר׳ כ יח). והדוה בנדתה והזב את זובו (שם יט לג). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה[5] צא תאמר לו (ישע׳ ל כב). — ב) בהשאלה, הלב דוה, ר״ל כאב, מצטער מאד: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה יז-יח). מי שלבו דוה עליו יצא זה שאין לבו דוה עליו (נדה כג:). שלבו של אדם דוה על עונותיו (רמב״ם, פסולי המוקדש׳ ד ה). — ואמר הפיטן: דוה לבו כבט ביאת צר, ויקונן עליו

---

1) מנחם: וגם הסירותי כפיו מעבדות חמר ומשים טיט בקופות. ע״כ. וכן גם החדשים.

2) בצורתו החיצונה משקל עוגב, אולם, ומ״ר דודאים בקמץ מתקים, כמו חטאי, אולי מפני האלף. כך המדקדקים הקדמונים. אך רוב החדשים סוברים כי הוא נגזר מן דודים במשמ׳ אהבה, ור״ל פרי מעורר אהבה, ומשקלו הוא דודי, ונתחלף היוד באלף, כמו צבי צבאים, וכן לולי, ודומה לזה חלפי. ברט (Barth NB § 231. 2) אינו מכריע מה הוא היחיד מן דודאים. וכבר השתמשו ביחיד דודא בספרות. — 3) ת״א: יברוחין.

אסף: יברוחין מנדרגורא. וראב״ע (שה״ש ז יד): צמח כדמות צורת אדם.

1) בקצת ספרים דודים מלא. — 2) בקצת ספרים דודי מלא.

3) בערב׳ دوى a), ועי׳ הערה לקמן.

4) בערב׳ דוי b) היה חולה. — 5) י״א שהכונה בזה להבגד שלובשת האשה הדוה.

---

a) دوى b) دَوِىَ

איכה באיכה בעת צר (קינות, איכה את אשר קנית).

— ולנק' דָּוָה, ובסימן נקבה הקדום דָּוַת: ובלבי מכות אש על הר קדשי ששמם ונות בית קן אין לה אומללה דָּוַת (קונט' הפיוט' כג).—ומ"ר: ולא יטיילו בשוק אלא יושבין משפחות משפחות דוים כל היום (רמב"ם אבל ט יה). לא תעורר אשה על מת שלה שלשים יום קודם לחג כדי שלא יבא החג והם דוים שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום (שם יא ו). — ג) *יום דָּוֶה, יום שהחולי מתחזק בו: ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד (רש"י תהל' מא ד).

דָּוָה, פ"ע, עבר דָּוִיתִי, עת' אֶדְוֶה, יִדְוֶה, יִדְווּ, מקור דְּוֹה, ככי' דְּוֹתָהּ, — היה דָּוֶה, בפרט האשה בימי וסתה: אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא (ויקר' יב ב). — ובפרט *במשמ' המוסרית: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו (ברכ' יז.). על דבר זה ידוו הדווים (נזיר כג.). אמר לו לשר בית האסורים אם מתי הרוג את הזקנים הללו ועד שישראל שמחים לי ידוו על רבותם (מגי' תענית יא).—ואמר הפיטן: אדוה בכל לב להמציאהו, ואדעה מלין בם לאמצהו (קינות לת"ב, אאדם). — ואמר המשורר: רעי התתאונן ותדוה על זה הזמן כי השקך רעל (ר"ש הנגיד, רעי).—ומצוי בספרות: ועל הכישוף ידוו כל הדווים חכמי לב כי הוא הנמצא בעם ה' והוא המעכב את ישועתנו (יראים, סוף סי' פב). על דברים טובים ונכונים כאלו ידוו כל הדווים והרבה יש לנו לדאג ולהצטער על מיתת אבות קדושים אשר בארץ (שו"ת שמש לדקה א). מי האיש אוהב ימים לא ידוה לבו מימים עברו ולא ידאג לימים יצרו (א' מפו, אה"ל טז).

— נפע', *נִדְוָה, — שנהיה דָּוֶה: מה באתם לשמוח על אותו האיש שנדווה [1]) (פסיק' דר"כ, עשר תעשר).— ואמר הפיטן: בקרבי לב נכאב, נִדְוֶה ונדאב, נשארנו בלי אב (סליח' י' טבת, אבן הראשה).

—הפע', *הִדְוָה—עשה שיהיה דָּוֶה: ר"י אומר אין כמתאוננים אלא כמדוים את עצמם שנאמר לא אכלתי לחם בעוני ממנו (ספרי בהעלותך).—ואמר הפיטן: לב מדוה יחלה, לתאוה יכלה, יישן עדי יעלה, עמוד שחריך (קינ' לת"ב, ציון ידידות).—ואמר המשורר: אסתיר מבני איש מה בלבי לבלתי יאמרו מדוה פתאום ותדע כי חלי

[1]) בתנחומא וילקוט ראה: שנדוהו.

אהב בלבי (רמב"ע, דוקס 4, 97).

ב·**דָּוֶה**, ש"ז, סמי' דְּוֵה, מ"ר דְּוַי, — עי' דְּוַי.

***דְּוּוּי**, ת"ז, מ"ר דְּוּוּיִם, — כמו דָּוֶה, דָּוִים, במשמ' חלש, רפה כח, רפה נפש: הרשעים והטפשים שבהם (שבמצרים) היו אומרים מפני דוויין וכסופים הללו אנו בורחין (פסיק' רבתי, בשלח ב ה). יכול יהיו דווים וסגופים תלמוד לומר תשיתמו שרים בכל הארץ (שם יתרו, החדש ב). שישראל בזמן הזה דווים דחופים סחופים ומטורפין (יבמ' מז.).

דִּוּוּי, ש"ז, — כמו דָּוֹן: ראה דִּוּוּי שעבוד ודוחק (סליח' מנח' יוה"כ, אבינו מלך).

***דָּוֹן**, ש"ז, — כמו דְּאָוֹן: מרבה נכסים מרבה דוון [1]) (אבות ב ז). — ועי' עוד גידין.

*דווקא, עי' דַּוְקָא, *דווקן, עי' דַּוְקָן.

דוח [2]), ממנו דוּח הֵדִיחַ, *הַדָּחָה.

א·**דּוּחַ**, קל אינו נהוג.

— הִפע', הֵדִיחַ,—הדיח את הדם וכיוצא בו, שפך עליו מים כדי להסירו ולנקות הדבר ממנו, abspülen; rincer, to wash: אם רחץ יי' את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם יָדִיחַ מקרבה (ישע' ד ד). — ואת הדבר שאותו ינקו, שפך עליו מים או טבל אותו במים: שם יָדִיחוּ את העלה (יחזק' מ לח). ויעש כיורים עשרה וכו' את מעשה העולה יָדִיחוּ בם (דהי"ב ד ו). לא ינקב את הירק ולא יציע את המטות ולא ידיח את הכוסות (ספרא, אחרי עג). וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת (שבת כב ב). עושין כל צרכי המת סכין ומדיחין אותו (שם כג ה). נטל את הקרביים ונתנן למי שזכה בהם להדיחן והכרם מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה והקרביים מדיחין אותן שלשה פעמים במיעוטה על שולחנות של שיש שבין העמודים (תמיד ד ב). שתה טמא ונפל ככר של תרומה אם הדיח טמא ואם לא הדיח טהור (מקוא' ח א). הדיח בו (בהמקוה) סלי זיתים וסלי ענבים ושנו את מראיו (שם ז ג). יין של תרומה שנפל על גבי פירות ידיחם והם מותרין (תוספתא תרומ' ח יד). מעשה בתלמידו של ר"מ שנכנס אחריו לבית המרחץ ובקש להדיח קרקע ואמר אין מדיחין

[1]) כך גרסת הערוך, ועי' הערה לערך דאוון.
[2]) רק עברית.

(שבת מ:). קערות שאכל בהן ערבית מ ד י ח ן לאכול בהן שחרית (שם קיח.). מכבדין ומרביצין בבית האבל ו מ ד י ח י ן קערות וכוסות (מו"ק כז.). לשכת ה מ ד י ח י ן שם היו מ ד י ח י ן קרבי קדשים (יומ' יט.). מ ד י ח ה אשה ידה אחת במים ונותנת פת לתינוק (שם עז:). הטבח צריך שני כלים של מים אחד ש מ ד י ח בו בשר ואחד ש מ ד י ח בו חלבים (חול' ח:). אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א"כ מולחו יפה יפה ו מ ד י ח ו יפה יפה (שם קיג.). שתרד מן המטה ו ת ד י ח את פניה (נדה יז:). לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מ ד י ח ה בית קמטיה במים (שם סו:).—·ובהשאלה: הבה נ ד י ח גרוננו בדם ענבים טרם ירחיץ האויב פעמיו בדם חללינו (א' מפו, אה"צ ד).

— הֻפע', *הוּדַח, — שהדיחו אותו: הכופה קערה על הכותל בשביל ש ת ו ד ח (מכשי' ד ג). המוריד בהמה לשתות וכו' אם חשב ש י ו ד ח ו רגליה אף העולין ברגליה בכי יותן (שם ג ח). הדיח בהם כלים מ ו ד ח י ם או חדשים כשרים (ידים א ד). מהו שיהא רשאי לברך על הכוס כשאינו מ ו ד ח א"ר אחא בשם ר' יוחנן כוס של ברכה מצוותו שיהא מ ו ד ח ושיהא עטור ושיהא מלא (פסיק' רבתי ט). ומביאין כוס מ ו ד ח מבפנים (הרוקח נג).

— נפע' *נִדּוֹחַ, הִדּוֹחַ, לִידּוֹחַ: המניח טבלא תחת הצנור וכו' זקפה ל י ד ו ח בין כך ובין כך אינה פוסלת את המקוה (מקוא' ד ג). עמד תחת הצנור להקר או ל י ד ו ח (מכשי' ד ג). שמן טוב נופל על המים ו נ י ד ו ח שם טוב נופל על המים ואינו נ י ד ו ח (מדר' קהל' ז א).

— פע', ·דּוּחַ, ·מְדוּחַ, מְדוּחִים, — כמו מודחים: כל כלי עץ וכלי מתכות (הגעלתם) ברותחין ובכלי ראשון ובלבד שיהו מנוקין ו מ ד ו ח י ם [1]) תחילה (מחז' ויטרי, הלכ' פסח ג).

ב.··דּוּחַ, פ"י, — כמו דָּחָה: דמו לטנף בזבחיהם אלעזר, דתו שמר ועז נאזר, דָּח ויבז דברי האכזר (יוסף בר"ש, יוצר שבת א חנכה, אודך כי).

דו"ח, ר"ת: דין וחשבון.

דּוֹחָה, בת הדוחה, עי' דחה.

דּוֹחַן, עי' דחן.

דּוֹחַק, עי' דחק.

דּוֹחֵק, עי' דחק.

[1]) מפני הנטייה לזוג עם מ נ ו ק י ם.

דְּוִי[1]), ש"ז, בהפס' דֶּוִי, סמי' כמ"ל דְּוֵי, — כעין קלפה המכסה קצת דברים, וכעין קלפה קשה שעולה על גבי המכה, וכיוצא בזה, Kruste ; croute ; crust: מאנה לנגוע נפשי המה כִּדְוֵי [2]) לחמי (איוב ו ז).

דְּוִי, ש"ז, — חֹלִי, Krankheit ; maladie ; illness: יי' יסעדנו על ערש דְּוָי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ד).—וככל': וכי מראשית מחלתו ועד אחריתה נצרתו כאישון בת עינה בשמרו ערש ד ו י ו ובהפכה כל משכבו בחליו (המליץ א ו).

דַּוָּי, ת"ז, — כמו דָּוֶה, הלב דַּוָּי, כאב ומצטער: על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לב דַּוָּי (ישע' א ה). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דַוָּי (ירמ' ח יח). תבא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי כי רבות אנחתי ולבי דַוָּי (איכ' א כב).

··דִּוְיוֹן, ש"ז, — כמו דִּאָבוֹן, ב.·דִּבְיוֹן: אומצי שבחו בכל עת ועונה, אגדים בצרה לשפוך תחנה, את פני אלהיהם שופכים לב דִּוְיוֹן (סלית' יום ג, מלאכי רחמים). — וככל': עלי הוא ד ו י ו נ ו של בית (ילק' ירמ' רעט).

··דְּוָיָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּוֶה: דחופים דלתי דומה תדרש דְּוָיָתָם בשופר (מחז' רומ', א ר"ה, אסופים).

[1]) בערב' דוַאיַה a), משרש ד ו י b), קרום דק העולה על החלב, ודַוַאהַ c) קלפת הענב והאבטיח וכיוצא בזה. ועי' הערה שלקמן. — [2]) נתלבטו המפרשים בפרוש מלה זו, ופרשוה במשמעות מתחלפות. מנחם: ענין תחלואים המה. ריב"ג לא פרש כלום. רש"י בשם ר' משלם רופא: כמפות שלחני, או כמפות שמסננין בהן את התבשיל, מלשון דוה וזבה. ועוד מלשון מבט, מלשון התלמוד ד ו ו. ראב"ע: החבורות שמאנה נפשי וכו' המה ח ו ל י י גופי. וגם החדשים כעין זה, ואחרים משבשים הנוסחה ומגיהים הגהות מתחלפות, ובאמת נראה כי הנוסחה שלפנינו משבשה, אך לפי נוסחה זו, שעכ"פ אין אנו רשאים לפסלה בפרט כל זמן שאין לנו הגהה ברורה ומספקת, היותר נכון לפי הענין הוא ליחס להשם דוי המשמעה של קלפה שישלה למלה זו ממש בערבית, ונפרש ל ח מ י במשמ' בשר, כמו שפרשה כבר במשמעה זו ריב"ג ואחרים והכונה שהשחין נעשה על בשרו כמו קלפה. וי"א כי כ כ ד ו י אינה כף הדמיון אלא פ"פ, והשם הוא כִּדֶּו, ועי' זה.

a) دَوَايَة b) دوى c) دَوَاة

דוך[1]), ממנו דּוּךְ, מְדוּכָה.

א. דּוּךְ, פ"ע, עכר דַּכְתִּי, דָּךְ, דָּכָה, עת' אָדוּךְ, — שבר לחתיכות קטנות בהכאה תכופה בדבר כבד וקשה, stossen ; broyer ; to pound : שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דָכוּ במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות (במד' יא ח). ושאר כל הנידוכין שדכן במשקין או את שדרכן לדון במשקין ודכן שלא במשקין (טכו"י כ ג). כשלא דך מאתמול (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). במקום שיש מלח גסה ידוכנו בפך ובעץ הפרור וכו' שאדם עשוי לדוך תבלין ומלח לימים הרבה (שם). — ואמרו קצת הסופרים בבינוני דֹכוֹת כמו נל"ה : בישמים שהן (הנשים) דוכות במדוכה ומתקשטות בהן להיות ריחן ערב לבעליהן (רש"י יומא עה.), ולא נכון, וצריך לאמר דָכוֹת.— ודוך דּוּכִים : לכל הדוכים במדוכה (ספרי בהעלותך).

— נפע', *נִדּוֹךְ : בית שמאי אומרים תבלין נדוכין במדוך של עץ וכו' ובית הלל אומרים תבלין נדוכין[2]) כדרכן במדוך של אבן (ביצ' א ז). ושאר כל הנידוכין שדכן במשקין או את שדרכן לדוך במשקין ודכן שלא במשקין (טכו"י כ ג). דבר שנידוך במדוכה (יומא עה.). מפני שהיא נדוכת יפה בהצלאה מפני דקותה מה שאין כן בתבלין (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). שביצה השמאלית נידוכית באיזה מקומות (טו"ת מודע ביהודה, אה"ע ו). — וְנִדַּךְ, כמו כפולים : בין שנידך הגיד בין שנידכו הבצים בין שנידכו חוטי הביצים (יבמ' עה:).

ב. ° דּוּךְ[3]), ש"ז, — מקום, בפרט מקום נמוך, עמוק : שוכן ברום עליות, שליט בְּדוּךְ תחתיות, תומך זרועות עולם, תקיף ומכל נעלם (יוצר יוה"כ, אדר יקר).

דּוּכִיפַת[4]), ש"נ, מ"ר דּוּכִיפוֹת,—שם עוף ממין הקוקי, נוצותיו חלומות, זנבו שחור, Wiedehopf; huppe hoope : וְאֵת החסידה האנפה למינה ואת הַדּוּכִיפַת ואת העטלף (ויקר' יא יט, דבר' יד יח). — וזכתה הדוכיפת להגדות רבות : הדוכיפת פרשוהו הגאונים תרנגלא ברא ועוף הוא שיש בראשו בלורית וכו' וזה העוף אם יתלה לשונו האדם על לוח לבו מצד ימין נוצח את בעל דינו בדין אפילו יהא בעל דינו מלך הרי זה נוצחו וכן אם תתלה האשה את עינו השמאלית בצוארה לא יאהב בעלה אשה אחרת זולתה לעולם ואפי' היא כעורה הרי זו רואה יפה כחמה וניסו חכמי יון והוא אמת (מתב' הערוך לר"מ פרחון, דכף). הדהד הוא עוף שקורין לו בלשוננו הקדוש דוכיפת ויש בראשו כמו כתר מהנוצה וקורים לו ג"ב שאוש סיידנא סליימן ונקרא בזה השם כי אמרו כי שלמה המלך ע"ה ואלכסנדר ואלו המלכים הגדולים כשהיו הולכים במדברות ובארץ ערבה ושוחה מיראתם שמא לא ימצאו מים וימותו בצמא היו מוליכים אותה עמהם ובבואם לארץ שרב וצמאון יפריחוה באויר והמקום אשר יעמוד בו שם המים (יעקב גביזון, עמר השכחה). אם תתלה האשה עליה עינו של דוכיפת תמצא חן

[1]) בערב' דוך a). — [2]) בערוך : נידכין.

[3]) משקל עברי מן דוכתא בארמית.

[4]) צורה יחידה שאין דמיונה במשקלי השמות שבמקרא, ולא בארו המדקדקים הקדמונים צורתה. בעלי התלמוד אמרו : דוכיפת שהודו כפות (חול' סג.), וראו איפוא בשם זה מלה מורכבת. אך באמת אין זה אלא דרוש, כי החלק הראשון של ההרכבה, הוד, אין בדוכיפת אלא חציו, דו. גם קצת החדשים סוברים שזו מלה מורכבת. בוכ' ואולסה' (Boch. Hieroz. 11 467, Olsh. § 221) ראו בה הרכבה מן המלה הערבית ד'ו- ומן כיפת, ר"ל בעל הכיפת, אך הרכבה כזאת עם המלה ד'ו במשמ' בעל, שאיננה בעבר', קשה להניח, ואין לאמר כמו"כ שכל השם המורכב הוא ערבי, כי אין בכלל בלשון הערבית שם כזה לעוף מן העופות. אחרים סוברים שזוהי הרכבה מן השם דוכ, כמו דיכ a) בערב' תרנגול, ומן פת, אבל גם הרכבה זו אינה מניחה הדעת יותר מזו של אולסה'. יותר הסכמה יש בעצם משמעתה של מלה זו. אונק' תרגם דוכיפת בנגר טורא, ואמרו בגמ' (גיט' סח:) שהוא תרנגולא ברא, וכן תרגם רב שרירא גאון דוכיפת בתרנגול הבר, הביאו רד"ק בשרשיו. ואמרו עליו על ענן הקראי, כי הוא סבר שדוכיפת היא התרנגולת מפני שמצא כי בארמ' שמה דוכיפתא ולכן אסר את התרנגולת באכילה (לקו"ק 84). ואחרים אמרו כי כן שמה של התרנגולת בלשון ערבית העמוקה (שם 85). אך השבעים והירונ' תרגמו דוכיפת בשם העוף שקוראים לו בלשון המדע Upupa epops, וכן תרגמו גם רסע"ג באלהדהד b) שהוא שמו של העוף הזה בלשון ערבית. וכן דעת החכמים שלעוף הזה היתה גם כונת בעלי התלמוד בדרשם שהודו כפות, שר"ל בהודו הנוצות הזקופות שעל ראשו, שהוא מצטין בהן יותר מעופות אחרים, אך רש"י אמר שהכונה לטוס הבר. והוא

a) دوك

a) ديك b) هُدْهُد

גדול בעיני בעלה (מ׳ אלדבי, ש״א ד ג). אם תשא מעט מביצת הדוכיפת ומלשונו תצלית בדרכיך (שם ג). ילמוד אדם מדוכיפת כי כשלא השלים אמונתו לשר הים חנק את עצמו (ספר חסידים תתתכ״ח). הדוכיפת לא עשה לו שם טוב בארץ כאשר נראה משמותיו הרבים (תולדות הטבע לאכרמ׳, הדוכיפת). הדוכיפת קל הוא מאד ברגליו ובעופו יוכל כל עוף שמים לתפשו (שם). הדוכיפת מיניה רבים חרטומם ארוך כפוף ודק וקהה בראשו רגליהם במדה בעלי ד׳ אצבעות אשר אחת מהן נוטה אחורנית באֵרפה לא נמצא רק מין אחד מאלה הידוע לכלימה בצחנת ריחו הבאוש מאד (תוה״א לבינסק, העוף קכה). — וקצת הסופרים השתמשו בשם זה גם לתרנגול הבר: דוכיפת תרנגול היער גדול כיונה ויוכל להתחבא זמן רב תחת השלג (רא״ס׳ למוד׳ א ו).

דּוּכָן, ש״ז, מ״ר דּוּכָנִים, — א) מקום גבוה מקרקע הבית עשוי לעמוד עליו, Estrade, ובפרט המקום שעמדו שם הלויים בביהמ״ק לברך את העם: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן

תרנגול הבר, ואולם בפרושו להתורה לעז דוכיפת הופרא, שהוא huppe בצרפתית, שהוא השם הצרפתי להעוף Uppupa, וכבר פלפל בענין זה גרינבוים בהקבץ המדעי הגרמני (Grünb. ZDMG,XXXI,212) ואמר שגם הכונה של תרגום אונק׳ בנגר טורא היא לזה העוף. וכן מספרים הערבים הספור בענין השמיר ושלמה על העוף הֹדהֹד. וכן השתמשו בשם זה בספרותנו. ובדבר הצורה הדקדוקית היותר נראה כי דוּכִיפַת היא צורת ההקטנה, ממש אותה צורת ההקטנה פֻעַיל a) ולנק׳ פֻעַילה b) הנהוגה בערב׳, והיתה נהוגה גם בלשון אשורית ובשאר לשונות השמיות, ורגלים לדבר כי צורת ההקטנה הזאת היתה נהוגה גם בעברית בזמן קדום, ויצאה אחרי כן מהשמוש הרגיל על פי הנטייה הכללית של הלשונות השמיות שעם התפתחותן ההמונית הלכה ההקטנה הלך והתמעט בשמוש הדבור ובמקומה השתמשו יותר ויותר בהוספת המלה קטן, כמו שאנו רואים זאת גם בלשון ההמונית הערבית של מצרים (Spitta § 45, g), וכמו כן בלשון הערבית ההמונית בארץ ישראל (L. Bauer, Das Palestinische Arabisch § 44, 7). וכבר העירו קצת חכמי הדקדוק על צורות של שמות פרטים וכללים גם במקרא שאפשר לראות בהן שארית צורה זו של הקטנה כמו זְעֵיר, אֻזֵן בהשם הפרטי (דהי״א ז כד) אֻזֵן שארה (Olsh. § 180), וכמו״כ בלשון המשנה בודידה ושומירה, עי׳ בהערה לשני הערכים האלה. ואעפ״י שכפר ברט (Barth NB § 192,3) במציאות צורת ההקטנה הזאת בלשון העבר׳ הקדומה וטען כי בהשם אֻזֵן חסרה יוד ההקטנה, והמלה זְעֵיר היא ש״ת פשוט כמו זָעֵיר, ושתי המלים בודידה ושומירה, שגם ברט מודה בהן שהן צורות ההקטנה, נתהוו לפי דעתו בלשון בזמן מאוחר תחת פעולת הלשון הארמית; מ״מ אין זה מכריע, וכבר דחה ברוקלמן פקפוקיו של ברט (Brok. Grundriss 137). ויותר יש להחליט בודאות שהצורה פֻעַיל, שאין ספק בעתיקותה ושמיותה הכללית, היתה בודאי נהוגה גם בעברית, והמלים בודידה ושומירה אינן חדשות, שצמחו בלשון תחת פעולת הלשון הארמית, אלא הן מאותן המלים העבריות הקדומות שהיו נהוגות בדבור ההמוני בזמן קדום ושמרתן לנו המשנה בהויתן מכליון, ויש לחשוב גם השם תֻּפִין (תֻּפִינֵי מנחת פתים (ויקר׳ ו יד) בקצת נוסחאות תו מלא) משער זה, אעפ״י שלא הודו בזה חכמי הדקדוק מפני שהמלה חשודה בעיניהם שהיא משבשת, או שהיא משרש אפה והתו אינה שרשית, ועי׳ ערך תֻּפִין. עכ״פ, צורת השם דוּכִיפַת היא ממש הצורה פֻעַילָה, עי׳ במקום עַי כנהוג בעבר׳, והתו הסופית היא הצורה הקדומה של סי׳ נקבה. והנה אין גם בערב׳ שרש דכפ ממש במשמעה שנוכל לראות בו בברור מקור השם דוכיפת, אך יש בה קצת צרופים קרובים להצרוף דכפ, כמו כדפ a) במשמ׳ קול הגה, ח׳דפ b) במשמ׳ הליכה בפסיעות קצרות ומהירות מאד, כפת c) במשמ׳ התכווץ העוף לעוף מהרה, ואולי באחד מהמושגים של הצרופים האלה קראו העברים לעוף הזה, ובאמת הוא מצטין בקול ההגה שלו ובפסיעות מהירות כמו שמסופר עליו בתוה״ט המובא בפנים, ואעפ״י שאין סגולות אלו מיוחדות דוקא להעוף הזה בלבד, כמו שגם השם הערבי הֹדהֹד הוא על שם ההגה כמו יונה הוגה, ויחדוהו להעוף הזה. וגם אם נאמר כהשערת בונדי (Bondi, ZDMG 50, 292) שמקור השם דוכיפת הוא במצרית כְּכֻפַּת, עכ״פ העברים נתנו לו הצורה דוכיפת לפי הצורה הרגילה בפיהם, והיא צורת ההקטנה פֻעַילה. ודבר מצין הוא, שגם בערב׳ קוראים לעוף זה גם בשם ההקטנה ומלבד הֹדהֹד יאמרו גם הֻדַאהִד d) ואמר אלשבאני שהיא הקטנה, ואעפ״י שחלק ע״ז אלאצמעי מפני שאין כאן יוד ההקטנה, כבר אמר בן שידה כי יש מהערבים שאומרים דוּאבה להקטנה במקום דֻוַיבה וכן הֻדַאהִד במקום הֻדַיהִד (לשאן אלערב). והכונה בהשם הֻדַאהִד איננה הֹדהֹד קטן אלא הוא השם העקרי להעוף הזה גם כשהוא גדול, וכן גם דוכיפת היא צורה של הקטנה גם לא בכונה לעוף הזה כשהוא קטן, וכמו שזה נהוג גם בלשונות הרומניות, כמו hirondelle לסנונית, וכיוצא בזה.

---

a) فُعَيْلٌ b) فُعَيْلَة

a) كدف b) خدف c) كَفت d) هُدَاهِد

ולמעלה ולא מן סנהדרין ולמעלה (קדוש׳ ד ה). אין פוחתין משנים עשר לוים עומדין על הדוכן (ערכ׳ ב ו). עזרת כהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש וכו׳ מעלה היתה שם וגבוה אמה והדוכן נתון עליה (מדות ב ו). ואמר רבי יוסי מימי לא עברתי על דברי חברי יודע אני בעצמי שאיני כהן אם אומרים לי חבירי עלה לדוכן אני עולה (שבת קיח:). ועולה ממנו לעזרת הכהנים במעלה גבוהה אמה ועליה דוכן יש בו שלש מעלות (רמב״ם, בית הבחי׳ ו ג). — *ובכנ׳: טבעו נכסו רובדי דוּכָנַי, בגיא חמת בנקטל מכהני (קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי). שבועת בריתו יזכור לאמוני, ויבנה ביתו ויאדיר דוּכָנַי, ואז בתורתי יהגו כל המוני, וישמעו עגומים דברי נחומים (סמא״ל, פזמ׳ לסכות, זרע אמים). — *יוכל מקום גבוה לעמד עליו או להניח עליו דבר: והקורא ראוי שלא ישען לא על גבי הכותל ולא על גבי הדוכן שמניחין עליו ספר תורה (שבלי הלקט, תפלה א). ראוי שיוקח לוח ארוך ורחב שעור שיוחזק ויכיל העלול ויוקח דוכן על השעור הזה קרוב מן כותל ויומתח לצד הכותל באורך ולא יהיה רחקם מן הכותל יותר מרגל אחד ויושם עליו מצע מוצע לגשם העלול ואחר יחבש העלול וישטח על העץ או על הדוכן על פניו ואחר יושם על חוה העלול חתול מקופל פעמים (קאנון ד ה א כב). — ובהרחבה *עצם ברכת הלויים את העם בביהמ״ק: כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה (מגי׳ ג.). — ובבתי הכנסיות, *מקום שעומדים שם הכהנים לברכת כהנים בתפלה: כהנים שאינם רוצים לעלות לדוכן (מהר״א מזרחי א ג). שני כהנים ששונאים זה את זה חייבים לעלות לדוכן (שו״ת מהר״י מינץ יב). כהן שעלה לדוכן וכהן קטן עמו לא יקרא להם החזן כהנים (מהר״מ מטראני א סד).

דום, ממנו דּוּמָה, דּוּמִיָּה.

דּוּם[1]), פ״ע, עב׳ דַּם, דַּמְתִּי, דּוּמִיתִי, עת׳ אָדוּם, צווי דּוֹם, דּוֹמִי, בינ׳ לנק׳ דּוּמִיָּה, — המתין, יחל, **warten, hoffen ; attendre, espérer ; to wait, hope** : דּוֹם[1]) לְיי׳ וְהִתְחוֹלֵל לוֹ אַל תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ (תהל׳ לז ז). אך לאלהים דּוֹמִי נפשי כי ממנו תקותי (שם סב ו). — ובינ׳: אך אל אלהים דּוּמִיָּה[2]) נפשי ממנו ישועתי (שם ב). — ובל״פ דגושה כמו כפולים במקום עין נחה, דֹּמּוּ במקום דּוֹמוּ: אם כה יאמרו אלינו דֹּמּוּ עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם (ש״א יד ט).

א. דּוּמָה[3]), ש״נ, — א) כנוי להקבר, למקום משכן נפשות המתים, **Hades** : לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דומה ואנחנו נברך יה (תהל׳ קיה יז-יח). לולי יי׳ עזרתה לי כמעט שכנה דּוּמָה נפשי (שם לד יז). — ואמר המשורר: בינה אשר יקרה בעת זקן לאיש בטרם סור אלי דּוּמָה, בהם אחוז כי בם לך מוסר ופקוד חרוזיהם באחלמה (רמב״ע, תרשיש ה). — ב) *ש״ז, מלאך הממונה לשמור על המתים בהקבר, **Engelwächter der Toten; ange gardien des morts ; guardien angel of the ceased** : א״ר יוחנן אותו מלאך הממונה על הרוחות דומה[4]) שמו נתקבצו כל הרוחות אצל דומה אמרו לו שומר מה מלילה (סנה׳ לד.). מלאך אחד יש ושמו דומה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמות של אותם האנשים

---

[1]) בערב׳ דאם a), התמיד וארך זמן הרבה. —

a) دام

---

[1]) פרש רש״י: המתן לישועתו, כמו דומו דיהונתן. ע״כ. וזהו הפרוש האמתי. ורוב הקדמונים והחדשים מפרשים מלשון דמם במשמ׳ שתיקה. — [2]) רש״י: מצפה נפשי כמו דום לה׳. ע״כ. וגם כאן זוהי המשמעה האמתית של המלה, אלא שהבינוני הזה קצת זר בצורתו, שהיה צריך להיות דוֹמִיָּה כמו בוכיה, צופיה, אעפ״י שזה נע״ו ולא נל״ה. ואולי זה הוא צווי, ממש כמו בפסוק ו: אך לאלהים דומי נפשי, וההא אולי היא הא הנוספה בצווי, אעפ״י שאין חבר להוספה זו לצווי נקבה. ואולי כך הוא הדין שבנכחת תתוסף ההא אחרי היוד בצירת פעליה.

[3]) סוברים כי דום שרש כפול לשרש דמם. שמשמעתו הוא שתיקה, ודומה הוא מקום השתיקה. אבל יותר נראה שזהו השרש דום a) הערבי, במשמ׳ ארך והתמיד, ודומה הוא המקום של ההתמדה, של הנצחיות. — [4]) ואמרו בגמ׳ (ברכ׳ יח:): דומה קדים ומכריז להו, ע״כ, ר״ל המלאך דומה מקדים ומכריז כי פלוני יבוא עתה להקבר. ואמרו (חגי׳ ה.): משלימנא להו לדומה, ע״כ, ר״ל שמלאך המות מוסר את המתים לדומה. — ובזהר: וההוא דממונא על גיהנם דומה שמיה וכמה רבוא דמלאכי חבלה בהדיה וקאים על פתחא דגיהנם וכל אינון דנטרו ברית קדישא בהאי עלמא לית

a) دوم

ומקלען לארץ (פסיק׳ רכתי כג).— ואמר הפיטן: שוכנת עם נפשים עצורים, אשר ביד ד ו מ ה מסורים, מקום אשר אסירי המלך אסורים (מחז׳ רומ׳ יוה״כ, את פני מכין). סביבתו (של המלך חגר) פחת, באש מתלקחת, ונפשו בשחת, בכל יום היא שבה, עדי אש על גופו, ו ד ו מ ה יניפו בקלע ידחפו, ונבהל מי זה בא (ספ׳ המוס׳, ר״ז בן סע׳, כ״י תימנ׳ יב).— ונזכר תדיר בספרות: כיון שהנשמה ניזונת מזיוה של מעלה הקב״ה אומר לאותו המלאך הנקרא ד ו מ ה לך ובשר לגוף פלוני שאני עתיד להחיותו למועד שאני אחיה את הצדיקים לעתיד לבוא (זוהר ויקה, מדר׳ הנעלם). ומצאתי בדברי רז״ל מקום יש ששמו חצר מות ולפני החצר שדה ולפני השדה נחל ו ד ו מ ה משמרן (הליקוטי א, כראש׳). שלשה ממונים שולטים בגיהנם והם תחת יד ד ו מ ה והם משחית אף וחמה וכל האחרים ממונים תחתיו (ראש׳ חכמה, היראה יג). בהיכל א׳ וכו׳ ממונה אחד ושמו ד ו מ ה והוא עומד כאן בהיכל הזה ועומד בפתח היכל ראשון מהקדושה מבחוץ (שם). — ואמר המשורר: מה שמך העלם הזה הגידה, מלאך ד ו מ ה אני, משנה למות, כל יורדי בור תחת שבטי יעברו (יל״ג, הוי את). — ג) ״מדור ממדורות הגיהנם: היכל ג׳ יותר חשוך ונקרא ד ו מ ה וכאן מלאכי משחית ואף וחמה שאמר משה (האמונות לרס״ע פלקיירא ה ה). המדור הג׳ נקרא ד ו מ ה ושם נדונים כל אותם גסי הרוח המתגאים לבם בהלכה לפני העם שלא לשם שמים (ראש׳ חכמה, היראה יג). היכל ג׳ הוא הנקרא היכל אופל והוא יותר חושך ואופל מן הראשונים והוא נקרא ד ו מ ה (שם). החמשי ד ו מ ה כנגד שונא שם מקבלים הפתיקין של גזר דין קשה (מסכ׳ חסיד, היכל הקלפ׳ ג).

ב.*דּוּמָה[1], ש״נ, — א) דברים שמדברים הבריות על אדם, בפרט לרעה, Gerede; caquets; evil report: אמר לה (ר׳ יוחנן להאשה שהיתה רואה דם בכל פעם שעלתה מטבילה) שמא ד ו מ ת[2] עיריך עלתה ביך (ניד׳ סו.). — ב) אש: שיצא עליה לע׳

ליה רשו למקרב בהו (הקדמ׳ הזהר). ההוא ממונא קארי בחילא ואמר צננן תננא צננן יקידתא בההיא שערא בבהילו מצנני לה ועאלין כלהו וטבלין ועברין וכל אינון חייבין אתמסרן בידא ד ד ו מ ה ועאלין בגיהנם (שם דכר׳, בהתוספת).

[1]) לא נתבאר מקור מלה זו. — [2]) גרסת הערוך, אך בגמ׳ ד י מ ה.

בעניני פריצות: אמר שמואל ישא אדם ד ו מ ה ואל ישא בת ד ו מ ה שזו באה מטיפה כשרה וזו באה מטיפה פסולה ור׳ יוחנן אמר ישא אדם בת ד ו מ ה ואל ישא ד ו מ ה שזו עומדת בחזקת כשרות וזו אינה עומדת בחזקת כשרות (סוט׳ כו:).

ג.דּוּמָה, עי׳ דֻּמָּה.

**דּוּמִיאֵל, ש״ז, —שם מלאך: ואחד של ד ו מ י א ל וכי ד ו מ י א ל שמו והלא אביר גהידריה״ם שמו למה נקרא שמו ד ו מ י א ל אמר ר׳ ישמעאל כך אמר ר׳ נחוניא בן הקנה בכל יום ויום בת קול יוצאת מערבות רקיע ומכריז ואומר בית דין של מעלה כך אומרים טעו״ם וכו מנצ״ה זפוכ״י גש״ש געש״ת יי׳ אלהי ישראל קרא אותו ד ו מ י א ל על שמי ומה שאני מחריש כך ד ו מ י א ל רשות שלי (ביהמ״ד ילינק ג, היכל׳ יח). וחותם שהיה חקוק עליו שמו של שר הפנים הראיתי ל ד ו מ י א ל השר העומד לשמאל המשקוף וכו׳ ולמה נקרא שמו ד ו מ י א ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מערבות רקיע ומכריז ב״ד של מעלה כך אומר ה׳ אלהי ישראל קרא אותי ד ו מ י א ל על שמו ומה אני רואה ומחריש כך ד ו מ י א ל רשות לו משקוף של ימין (מדר׳ י׳ הרוגי מלכות, קינה לת״ב).

א.דּוּמִיָּה[1], ש״נ, — א) ארך רוח, סבלנות, Geduld, patience: אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעד רשע לנגדי נאלמתי דומִיָּה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל׳ לט ב-ג). — ב) הקלת הצרה, Erleichterung; soulagement; relief: אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דוּמִיָּה לי (תהל׳ כב ג). — ג) עי׳ דּשיה, דּוּם.

ב.**דּוּמִיָּה, ש״נ, — הסתר והעלם: כל מעשי משה היו בפרהסיא גלוי וידוע בלי תחבולות ו ד ו מ י ו ת (ברכיה הנקדן, דר׳ גלגן י).

**דּוּמִית, ש״נ, — כמו דמיון: והבין כי ד ו מ י ת השאור בעיסה כ ד ו מ י ת הגופני במושכל (נפש החכ׳, פי׳ הגדה לר״י ג׳יקטיליה).

דּוּמָם[2], — א) תה״פ, בלי דברים, עצב ונוגה, still, niederschlagen; silencieusement,

[1]) משקל תושיה, ע״ש, מן ב.דָּמָה, במשמ׳ המתין בארך רוח ובסבלנות.

[2]) סוברים כי זה משקל תה״פ מן ד ו ם, כמו חנם, ריקם. אבל כבר ראה בו ברט (Barth, NB § 216 e)

abattu ; silently : שבי דוּמָם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות (ישע' מז ה). — ב) ש"ת, שותק ומקוה: טוב ויחיל וְדוּמָם לתשועת יי' (איכ' ג כו).—וכמו שם עצם, דבר שותק: הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דוּמָם (חבק' ב יט).

***דּוֹמֵם**, ש"ז, — מ"ר דּוֹמְמִים, — שם כללי לכל המחצבים, האבנים, המתכיות, וכיוצא בזה: אמר החבר איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה עצמית כהפרד הצמח מן ה ד ו מ ם והפרד האדם מןהבהמה (כוזרי א לט). והרכבתם (של הגשמים) מארבע יסודות ויחלקו לארבע מינים והם ה ד ו מ ם והצומח והחי והמדבר (רות חן א). כי הוא עשוי מן השפל שבנמצאות והוא ה ד ו מ ם כי הנמצאות שלשה הי צומח ד ו מ ם (רד"ק ירמ' י ח). האדם מורכב מהיסודות הארבעה משתתף בהם עם ה ד ו מ ם אשר הוא תחלת הרכבת היסודות כמו שהאדם אחרית ההרכבה (המעלות לרש"ט פלקירא ב). אבל יסוד הרוח ש ב ד ו מ ם הארץ יש בו מחלק האש יותר והוא ענין גידול ההרים שהוא ע"י הרוח שבארץ שההר הוא גידול ה ד ו מ ם שעולה שטח ה ד ו מ ם בגבהם למעלה (מאמר' יקר', ברכ' חתניס). — ומ"ר: ואתה תמצא שארבעה מהם היו מהמתכות ו ה ד ו מ מ י ם שהם מההרכבה הראשונה מהיסודות והם זהב וכסף ונחשת (ר"י אברבנל, תרומ' א). שמות ה ד ו מ מ י ם זהב וכסף ונחשת את הבדיל ואת העופרת (רמב"ת, מרפא לשון, סס העלס). שחקר (שלמה) ב ד ו מ מ י ם בצמחים ובע"ח והכיר טבעיהם כחותם מזגם וסגולתם (תעוד' בישראל ג ו).

***דּוֹמְמִי**, ת"ז, מ"ר דּוֹמְמִיִּים, — מטבע הדומם: שאין להם (להמתכיות) שלמות נפשיי כי אם שלמות טבעי ד ו מ מ י (ר"י אברבנל, מפע' ה' ז ד). כי הנה ההשחתה בדברים ה ד ו מ מ י י ם הוא כהכאה בבע"ח (הוא, מ"ב ג). — ולנק': ההעדר עם הדברים האובדים אשר אבדן מוחש על דרך הצורות ה ד ו מ מ י ו ת והצמחיות בהפסד נושאיהן (ידע' ספניני, באור' לח). שלשה הצורות ההיולאניות ד ו מ מ י ת צומחית הרגשית (זכות אדס 9).

בינוני מן ע"ו כמו שובב, ויתכן שהוא בינוני מן כפולים כמו עולל, ונהפך החולם לשורק מפני פעולת המם שלאחריו. ובכלל, שני השרשים דום ודמם מתחלפים זה בזה גם בעברית וגם בערבית.

א. דּוּן, ממנו א.דוּן.

א.דּוּן[1], פ"ע, עת' יָדוּן, — כמו דּוּם, שהה, התמיד והתקים, dauern ; durer ; to last : ויאמר יי' לא יָדוֹן[2] רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראש' ו ג).

ב.דּוּן[3], ממנו ב.*דוּן, א.מָדוֹן.

ב.*דּוּן, פ"י, עת' אָדוּן, מקור לָדוּן, עבר דַּנְתִּי, — נשא ונתן בדבר הגיוני, עשה הקשים הגיוניים בדבר מהדברים כדי לברר מהותו ודינו ומשפטו, erörtern,diskutieren ; discuter,débattre; to argue : שלשים וששה מזכין ושלשים וחמשה מחייבין זכאי שלשים וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין ד נ י ן אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין (סנה' ה ה). אמר רבי עקיבא אני אובין ו א ד ו ן לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן דע שיש שם עבודת כוכבים (ע"ז ג ה). אמר לו רבי אליעזר (לר"ע) ועליה אני ד ן ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת הזאה שהיא משום שבות אינו דין שתדחה את השבת (פסח' ו ב). אמר רבי עקיבא ד נ ת י לפני רבי אליעזר ומה אם עצם כשעורה שאינו מטמא אדם באוהל הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו רביעית דם שהוא מטמא אדם באוהל אינו דין שיהיה הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו (נזיר ז ג). אר"ע ד נ ת י לפני ר"ג ילמדנו רבינו בנשים זריזות או בנשים שאינן זריזות (פסח' מח:). וא"ר חייא ד נ ת י לפני רבי לימדתנו רבינו יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו אמר לו אף אני כך אמרתי (מו"ק ז:). ד נ ת י וחילפתי בטל החילוף (ספרי חקת). ו ד נ ת י לפניו ולא הועיל לי הדבר (רש"י ביצ' כד:).—וכינו':

---

[1]) כמו דוּם, בערב' דאם a) עי' הערה לדום, וי"א כי בערב' ההמונית של מצרים אומרים גם דאן, ידאן b), במשמעת עשה דבר זמן ארוך. —[2]) ת"א: לא י ת ק י ם דרא בישא הדין קדמי לעלם. וכן התרגומים של השבעים ושל הירונ' במשמעה זו. המפרשים היהודים הקדמונים פרשו פעל זה במשמע' דין ומשפט, וכן רש"י: לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם. ע"כ. וראב"ע הביא עוד פרוש במשמע' נדן, וכן הפרחון. אך כל אלה הם פרושים דחוקים, רק משמעת ההתמדה והקיום מתישבת על הענין קצת, אבל גם זה דחוק.

[3]) שרש משתף עם דין, ומשמש במשמעה פחות או יותר דומה בכל הלשונות השמיות, ועי' דין.

---

a) دام b) دان بدان

הרי אתה דן הואיל ויום טוב הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש (מכי' כח ז). כסף ישיב לבעליו אין לי אלא כסף בהמה מנין הרי אתה דן נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו מה להלן בהמה אף כאן בהמה (שם משפטים יח). הרי אתה דן הואיל ואדם מטמא בנגעים ובגדים מטמאין בנגעים מה אדם טעון שילוח אף בגדים טעונים שילוח (ספרי נשא). הרי אתה דן נאמר כאן הפלאה ונאמר להלן הפלאה וכו' (שם). שאם שרה ענבים במים שהם בנותן טעם ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה (שם). דנין דבר הנוהג לדורות מדבר הנוהג לדורות ואין דנין דבר הנוהג לדורות מדבר שאינו נוהג לדורות (חגי' ו.). דנין ימים סתם מימים סתם ואין דנין ימים סתם מימים שנאמר בהן חדש (כתוב' נז:). — ומקור: התחיל ר' חייא לדון נבלה לכל נאסרה כשהותרה במקדש אצל כהנים הותרה (יבמ' לכ:). — ולדון בקל וחמר, בגזרה שוה: מוחזקני בך שאתה בקי בהדרי תורה ולדון בק"ו אי אתה יודע (ספרי קרח קיז). והרמותם ממנו מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה (שם, קכ). — ועתיד: אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר (ספרי נשא ו). — יולוו: כל מקום שאתה מוצא שני כללות הסמוכין זה לזה הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט וכלל (חול' סו.). נמצאת יציאתה (של האות א) משלשה מקומות ודון על דרך זה (הור' הקורא 19). — ודן את דבריו, עיֵן בהם היטב, שקל אותם ובחנם: הוי דן את דבריך עד שלא תוציא אותם מפיך (כלה רבתי ה). — דָן אחרי פלוני, רנן אחריו, דבר בו רעות, הוציא לעז עליו: אפילו מכנים להם כל צאן ובקר סופם לדון אחריך (ספרי ותחנן). — ועי' דין.

— נפע', נָדון, — א) דן עם פלוני, התוכח אתו בדבר מהדברים, רב והתקוטט עמו, hadern ; quereller disputer ; to contend together: ויהי כל העם נָדון [1]) בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום (ש"ב יט י). — ב) *שדנו בו, שהקישו אליו ענין אחר: אמרו לו (לר"ט) דיו לבא מן הדין להיות כנדון (ב"ק כ ה, ניד' ד ו). — ומקור: יצאת וביחה לידון על הכלל כולו (סנה' ס:).

[1]) ברוב המלונים הובא נפעל זה בערך דין, אך יותר נראה שמקומו כאן.

ג. דון[1]), ממנו ב. מָדוֹן.

דּוֹנַג[2]), כהפס' דוֹנַג, ש"ז, — ח'מר מגון חלמוני, יעשוהו הדבורים ויבנו בו בתיהם שישימו בו הדבש, Wachs ; cire ; wax: כהמס דוֹנַג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים (תהל' סח ג). ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כַּדּוֹנַג מפני האש (מיכה א ד). כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי היה לבי כדוֹנָג נמס בתוך מעי (תהל' כב יה). הרים כַּדּוֹנַג נמסו מלפני יי' (שם לז ה). אילן דונג הזלזלים במזמרות יכרותו (החינים) ויציקו עליהם מי אפר רותח אשר יוציא שמנותם ויטיפו דונג ירוק על הארץ ואחר אשר יקפא יאספוהו ויעשו ממנו נרות (שבי"ע ג, תינא). — ועי' *שַׁעֲוָה.

*דּוֹנִי דָנִי, — דבור של נַחש שהיה נהוג אצל האמורים לפנים: דוני דני[3]) יש בו משום דרכי האמורי (תוספתא שבת ח, וגמ' סז:). ועי' ערך *דַּן.

דּוֹפִי, עי' דֹּפִי.

*דּוֹפַן[4]), שו"נ, מ"ר דּוֹפַנִים, דּוֹפְנֵי, דָּפְנוֹת, — א) כותל בבנין או בכלים, Wand ; mur ; wall: וכמה תהא הדופן טפח היה לה חצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן אינה דופן (אהל' ה ו). בתוכה (של חבית) ותחת דפנה[5]) אם יש בדפנות פותח טפח (שם ט טז). קדירה שהיא נתונה בצד דופנה של אוהל מבחוץ (תוספתא שם ו ב). מפני שהיא נראית כדופן עקומה (ירוש' סוטה א כב ג). היתה (הסוכה) גבוהה מעשרים אמה ובנה בה איצטבא כנגד דופן האמצעי על פני כולה (סוכ' ד.). דופן עקומה מרוח אחת (שם). — ובכלים: חוט של ביצה שקרם על דפנה של לפס (טבו"י ג ג). כלי מיחם שיש לו דופן טפח (רמב"ם טומא' מת כב ד). — תלה בדופן, ר"ל הניח את הדבר תלוי ועומד, לא החליט החלטה גמורה: תליין יהושע (את הגבעונים) בדופן אמר

[1]) בערב' דון a) במשמ' היה שפל, נכנע, ומזה ב. מָדוֹן, עי"ש.

[2]) רק עברית ולא נתברר מקורו.

[3]) לא נתברר פרושו. רש"י: התחזקו חביותי. אך אין יסוד לזה ואינו אלא השערה בעולם.

[4]) עי' דפן. — [5]) בקצת ספרים וכן בתוספתא ובר"ש דופנה.

a) دون

אני לא מקרבן ולא] מרחקן אלא במי שהוא עתיד לבנות את בית הבחירה ואת שדעתו לקרב יקרב לרחק ירחק (ירוש' קדוש' ד סס:). — ב) בגוף בע"ה, דופן הבטן, הריאה וכדומה: יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה (נדה ה א), ר"ל ולד שיצא לא דרך מוצאו הטבעי אלא שפתחו את הבטן והוציאוהו. יוצא דופן והבא אחריו שניהם אינן בבור (בכור' ח ב). נתערבו (הזבחים) בשור שנעבדה בו עבירה וכו' וביוצא דופן ירעו עד שיסתאבו (זבח' ח א). עלה לדופן הימנית היה חותך ויורד עד השדרה וכו' בא לו לדופן השמאלית והניח שתי צלעות רכות מלמעלן (תמיד ד ג). אין לי אלא היוצא ממקום הלידה יוצא דופן מנין ת"ל וילדו לו (ספרי תלא רטו). המקשה שלשה ימים ויצא ולד דרך דופן הרי זו יולדת בזוב (נדה מא.). — ומ"ר דְּפָנוֹת: ושאינה גבוהה (הסוכה) עשרה טפחים ושאין לה שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה (סוכה א א). למעלה מעשרים אמה אין אדם יושב בצל סוכה אלא בצל דפנות (גמ' סס ב.). — ובבע"ח: ושתי הדפנות והקרביים והסלת והחביתין והיין שלשה עשר כהנים זוכים בו (יומא ב ג). נמצאו כלן עומדין בשורה והאברים בידם וכו' החמשי בשתי דפנות של ימין בימינו ושל שמאל בשמאלו (תמיד ד ג). ושתי ידים ושתי דפנות העוקץ והרגל (יומא כה:). כי השומן כולו בדפנות הוא ע"ג הצלעות (ר"ת סס). — ובכלים: חבית שנפחתה והיא מקבלת על דפנותיה או שנחלקה כמין שתי עריבות ר"י מטהר וחכמים מטמאין (כליס ד א). שאין הכלים מצילין עם דפנות אהלים עד שיהיה להן (להכלים) דפנות (אהל' ה ו). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן (כל' ב ב). — ״ושל פעמון: המקיש בדופני הזוג ומשמיע הקול (ר"ת שבת נח:). — ״ובבגדים: מהדקין אותם במשיחות לולאות דופני הכתונת מימין ומשמאל (מרדכי שבת ססח). — ובריאה: (חלב) שעל גבי דופני ריאה וכו' חלב שעל גבי דפנות (חול' מה:). — ״ויורך האותיות: (אם אתה מוחק רגל הקוף) וכו' ודופן דח' וכו' וגגו דפא (רש"י נזיר ב.).

דוֹפָן, עי' דֹּפֶן.

״דּוֹפֵס, ש"ז, מ"ר דּוֹפְסִים, — מַדְפִּיס, שיש לו דפוס של ספרים, שעושה מלאכה בדפוס, **Drucker ; imprimeur ; printer**: ויהי כראות הדופס כי נגמרה המלאכה, ויפתח את פיו ויעש הברכה, ברוך ה' אשר לא עזב חסדו, ונתן כח ותשועה להדופס עבדו (**REJ 1882, Juillet 144**).

א.*דּוֹפֵק[1], ש"ז, — במערות הקברים, האבן בפתח הגת שהגולל דופק בו: הגולל והדופק וכו' איזהו הדופק[2]) את שהגולל נשען עליו (אהל' ב ד). — דופק דופקים, אבן שהדופק נשען עליה: דופק דופקין טהור (סס). — ובהקברים החפורים באדמה, אבנים בצלעות הקבר שהמכסה נשען עליו: פתיל זה העודף צמיד זה הדופק (ספרי חקת קכו).

ב.״דּוֹפֵק, עי' ״דֹּפֶק.

דוץ[3]), ממנו דוּץ, *דִּיצָה.

דּוּץ, פ"ע, עת' אָדוּץ, תָּדוּץ, עבר דַּצְתִּי[4]), בינ' דָּצִים, דָּצוֹת, — קפץ קפיצה של שמחה, **springen ; sauter ; to leap**: בצוארו (של הלויתן) ילין עז ולפניו תָּדוּץ[5]) דאבה (איוב מא יד). — ומצוי שמוש זה בספרות: דָּץ יוצר ושמח במעשיו, בהביטו כי טוב פעליו (עבודה לר' יוסי בן יוסי). אז בהר מור דָּץ יונת אלם, בקחתו איתן עולה שלם, גאה בחנו קח נא זה העלם תרומה לה' קדש (רסב"ג, סליח' ה עי"ת). דָּץ לביא ופקח עיניו, והנה מיכאל לפניו (קינה על חרבן ביהמ"ק). שש ודָּץ שלול נות בית, עודו צג בפרוזדור הבית (יוצר א שבוע', מן הסר). דָּץ הסוחר בראותו, כי נגמרה מלאכתו, בלולת מגדלים נאים, לפי ענין הבנאים (זמיר' למוצ"ש, איש חסיד). אתה גדלת ורוממת בנים להנק, כאשר ישא האומן את היונק, ולמה דודנים דצו לזנק, ואריה גורותיו לחנק (קנות לת"ב, ואתה אמרת). יהדו בכל לבם דָּצוּ, לעשו רצונך רצו (סליח' ד עי"ת, איתן). הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים, כעל זאת דָּצוּ ושבחו אהובים (אתשבה לדעת, זול' שבת ברכה'). עלצו הבנות כנוסות וארוסות, לאבחת חרב לקדם דצות וששות, דמם על צחיח סלע לבלתי הכסות

[1]) עי' הערה לערך גולל. — [2]) פרש רה"ג וכן הרמב"ם דופק האבנים שבצלעות הקבר שהמכסה נשען עליו, וזה מפני שפרשו גולל לא עפ"י הצורה של מערות הקברים החצובים בסלעים שהיו נהוגים אצל היהודים בארץ ישראל.

[3]) בארמ' וסור' דוץ, קפץ והריע תרועת שמחה. [4]) ר"י חיוג. — [5]) במשמעה זו פרשו המפרשים קדמונים ואחרונ' פעל זה כאן. אך אין זו מליצה טבעית. גם הגהת נלדקה: תרוץ בריש, אינה מרפאה את הפסוק.

(שם, אמרתי שעו). כצפעוני נושכים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דָצים, מדנים בין אחים מנצים (יוצר א' שבוע', אטוס שפתיך). דַצְתִּי בלובש אפוד וחשן המשפט אשר בם הוחק שמי לזכרון (מוסף א ר"ה, אפחד במעשי). — ופעול דָצוּי, שש ושמח: ברבוע תשיב במָצוי, במקרא משלש בפצוי, אחר גמר מִצּוּי אכול דָצוּי ורצוי (סלית' מנח' יוה"כ לך ה' הצדקה).

— הפע', יַהֲדִיץ: בבואך לְהַדִּיץ דאבי, מלל פצת להיטיבי (יוצר שחוה"מ פסח, אלה).

דוּק עי' דֹּק.

*דּוּקָא[1]), דווקא, תה"פ, — רק, בהחלט, כך ולא באופן אחר, nur, durchaus ; seulement, absolument ; exclusively, absolutely: רב אשי אמר (צריך לגמור) באמצע שיטה ד ו ק א (מנח' ל.). — ומצוי מאד בתלמוד ומדרשים, ובכל הספרות, ונהוג גם בדבור העברי בא"י.

·דּוּקִיָּה[2]), ש"נ, מ"ר דּוּקִיּוֹת, — מה שאדם מוציא ולומד בכח הסברה מדקדוק הלשון והכונה של מאמר מהמאמרים: וכמה ד ו ק י ו ת שאדם שומע מקו"ח מכח לשון התלמוד (מכת' ר"י ב"ר טודרוס לקהל' פרובנציה).

·דּוּקָן, דווקן, מ"ר דּוּקָנִים, לנק' דּוּקָנִית, מ"ר דּוּקָנִיּוֹת. — א) ש"ז, מי שמדקדק, מי שמקפיד על כל דבר ודבר: ד ו ו ק נ י ן תופסין אותו על שהוציא עצמו מן הכלל (רש"י ברכ' נ.). אע"פ שתמצא כתוב במחזורים זכר לעולם בריתו ה ד ו ו ק נ י ם אין אומרין אותו שהוא יתר (שבלי הלקט, ר"ה לג). אלו שאומרים כן ד ו ו ק נ י ם הם כי כהן גדול ביוה"כ כמו שהיה אומר אנא השם בשם המפורש כן היה אומר לפני יי' בשם המפורש (שו"ת ריב"ש ריט). — ב) תזו"נ, דבר מוגה ומתוקן כל צרכו: ורבנו שמשון גרס (בהמשנה) מה שבתוכו טהור וכתב שכן מצא בסדר משנה ד ו ו ק נ י ת (מהר"מ מרוטנ', הל' ד ג).

·דּוּקַנִּי, ת"ז, לנק' דּוּקַנִּית, מ"ר דּוּקַנִּיּוֹת, — כמו דּוּקָן משמעה ב: במשנה ד ו ק נ י ת (ר"ש כל' ה יא). משניות ד ו ק נ י ו ת (שם יז יז).

[1]) מן דוק בארמ' במשמ' דקדוק ועיון, צורה ארמית, אך נכנסה כבר בתוך הסגנון העברי בספרות ובדבור.

[2]) בארמ' דוקיא: ב ד ו ק י א דהא מתני' קמיפלגי (כתוב' לא:), ועוד, מן דוק. משק' ד ו מ י ה, תושיה.

דּוּר[1]), ממנו דּוֹר, ג. דּוּר, *דִּירָה, מָדוֹר.

דּוֹר, דֹּר, ש"ז, מ"ר דּוֹרִים, דֹּרוֹת, דּוֹרוֹת — א) תולדות נולדות זו מזו הן ביחס זו לזו ד ו ר ו ת, האב והבן ובן הבן הם שלשה דורות, Generation: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה ודור רביעי ישובו הנה (ברא' יט יה-יו). לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל יי' (דבר' כג ח-ט). לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל יי' עד עולם (שם ד). עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר (יואל א ג). האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור (דבר' ז ט). ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דֹּרוֹת (איוב מב יו). — וכללות כל האנשים החיים פחות או יותר בזמן אחד: ויחר אף יי' בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד תם כל הַדּוֹר העשה הרע בעיני יי' (במד' לב יג). ויקצף (אלהים) וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה הַדּוֹר הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם (דבר' א לד-לה). והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה (שם ב יד). וגם כל הַדּוֹר ההוא (שיצאו ממצרים) נאספו אל אבותיו ויקם דּוֹר אחר אחריהם אשר לא ידעו את יי' (שופט' ב י). ואמר הַדּוֹר האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר' כט כא). כי אתך ראיתי צדיק לפני בַּדּוֹר הזה (ברא' ז א). שם פחדו פחד כי אלהים בְּדוֹר צדיק (תהל' יד ה). כי שאל נא לְדֹר רישון (איוב ח ח). למען תספרו לְדוֹר אחרון כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (תהל' מח יד-יה). דּוֹר לְדוֹר ישבח מעשיך (שם קמה ד). אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד ד ו ר אחר לטהר ככר שלישי (סוט' ה ב). אבל אמרו מי שפרע מאנשי ד ו ר המבול ו מ ד ו ר הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב"מ ד ב), האנשים שהיו בזמן שקרה מעשה המבול, ההפלגה. פני ה ד ו ר כפני הכלב הבן אינו מתבייש

[1]) בערב' דור a) במשמ' של סבב, וכן בארמ' וסור' במשמעה זו.

a) دور

מאביו (כריתת נסוף סוט'). ואם ראית ד ו ר שאין התורה חביבה עליו בנם וכו' (ברכ' סג.). אשרי ה ד ו ר שהגדולים נשמעים לקטנים (ר"ה כה:). מה יעשו גדולי ה ד ו ר שאין ד ו רן דומה יפה (תענ' כד:). אין ד ו ר יתום שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו (חגי' ג:). ד ו ר שבן דוד בא בו בית הוועד יהיה לזונות והגליל יחרב (סנה' לז.). אם ראית ד ו ר שמתמעט והולך חכה לו (סס לח.). ראה שאתה מטיל בה גבול שהרי שני גדולי ה ד ו ר לא פירשו את הדבר (חול' לח.). ד ו ר לפי פרנם (ערכ' יז.). לפי שאין ד ו ר נ ו רואה אלא לפנים (סוט' מח.).—ומ"ר דֹּרוֹת, דורות, במשמ' כללות האנשים החיים בזמן אחד זמן אחר זמן: רק למען דעת דֹּרוֹת בני ישראל (שופט' ג ב). קרא הַדֹּרוֹת מראש (ישע' מא ד). זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לְדֹרֹת עולם (כראש' ט יב). שלא כ ד ו ר ו ת הראשונים ד ו ר ו ת האחרונים (ברכ' לה:).—*לְדורות, לעולם, במשמ' ההפך מן לשעתו, לזמנו: יכול הוראת שעה היתה ת"ל ואל בני ישראל תדבר לאמר יהא מנהג ל ד ו ר ו ת (ספרא אמור רמא). — ובכב': כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דֹּרוֹתֵינוּ אחרינו לעבד את עבדת יי' (יהוש' כב כז). ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לְדֹרֹתֵיכֶם (בראש' יז יב). והגתם אתו חג ליי' לְדֹרֹתֵיכֶם (שמות יב יד). כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לְדֹרֹתֵיכֶם בכל משבתיכם (ויקר' כג לא). וקם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לצמיתת לקנה אתו לְדֹרֹתָיו לא יצא ביבל (סס כה ל). והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לְדֹרֹתָם לברית עולם (בראש' יז ז). הוא הלילה הזה ליי' שמרים לכל בני ישראל לְדֹרֹתָם (שמות יב מב). לו ו ל ד ו ר ו ת י ו ולדורות ד ו ר ו ת י ו (ספרא ויקר' ה יב). — דֹּור דּוֹר, לאמר דור אחרי דור. לעולם: זה שמי לעלם וזה זכרי לְדֹר דֹּר (שמות ג יה). מלחמה ליי' בעמלק מִדֹּר דֹּר (סס יז יו), לאמר מעולם. כי לא לעולם חסן ואם נזר לְדוֹר דוֹר[1] (משלי כז כד). ועפי"ר דּוֹר וָדוֹר, במשמ' בכל הדורות זה אחר זה: לא תשב לנצח ולא תשכן עד דּוֹר וָדוֹר (ישע' יג כ). עד עולם יירשוה לְדוֹר וָדוֹר ישכנו בה (סס לד יז). אתה יי' לעולם תשב כסאך לְדוֹר וָדוֹר (איכ' ה יט). ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור וָדור תקומם (ישע' נח יב). ושמתיך לגאון עולם משוש

[1]) כך הכתיב, והקריא וָדוֹר.

דּוֹר וָדוֹר (סס ס יה). עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור וָדור (יואל ב ב). עצת יי' לעולם תעמד מחשבות לבו לדֹר וָדֹר (תהל' לג יא). הלעולם תאנף בנו תמשך אפך לְדֹר וָדֹר (סס פה ו). — ובמשמ' כל אחד ואחד מהדורות: זכר ימות עולם בינו שנות דֹּר וָדֹר (דבר' לב ז), של כל אחד ואחד מהדורות שעברו. אזכירה שמך בכל דֹּר וָדֹר (תהל' מה יח). אדני מעון אתה היית לנו בְּדֹר וָדֹר (סס צ א). —ודור דּוֹרִים, כמו דור דור: ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דּוֹרִים (תהל' עב ה). אלי אל תעלני בחצי ימי בְּדור דּוֹרִים שנותיך (סס קב כד). וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לְדור דּוֹרִים (ישע' נא ח).— ב) בכלל, כנוי להאנשים, לבני האדם: דור עקש ופתלתל (דבר' לב ה). כי מאס יי' ויטש את דור עברתו (ירמ' ז כט). ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו (תהל' עח ח). דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך דור טהור בעיניו ומצאתו לא רחץ דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו (משלי ל יא-יד). — ועם ה הקריאה: הַדּוֹר אתם ראו דבר יי' (ירמ' ב לא). — ג) הזמן של דור אחד, ובכלל זמן, חלק מהזמן, תקופה: דור הולך וְדור בא והארץ לעולם עומדת (קהל' א ד). עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים (ישע' נא ט). — דּוֹרוֹ של פלוני, זמן חייו בארץ: אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל דּוֹרִי[1]) נסע ונגלה מני כאהל רעי קפדתי כארג חיי (ישע' לח יא-יב). — ואמר המשורר: ואראה בוערים בעם שלוים ו ד ו ר י אחזה נוסע ונגלה (עמנ', מחב' ז). — ד) תהפוכות הזמן ורעותיו שבאות על האדם בחייו[2]), Missgeschick; adversité; misfortune: מעצר וממשפט לקח ואת דּוֹרוֹ מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים (ישע' נג ח).

א.דּוּר, ש"ז, מ"ר דּוּרִים, — א) עִגּוּל, מעגלה, Kreis, cercle; circle: וחניתי כַדּוּר עליך וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מצרת (ישע' כט ג).—*ובמלאכת קליעת הסלים, שורה של נצרים: הקנונים הגדולים והסוגין

—[1]) יש מפרשים דורי זה במשמ' דירה, מדור.—[2]) בערב' דַהר a), דולַה b), תהפוכות הזמן רעותיו.

a) دَهر b) دُولَة

הגדולים משיעשה שני דורים לרחב שלהם ים נפח וכברה וכף של מאזנים משיעשה דור אחד לרחב שלהן (כלים יו ג).— ב) כמו כַּדּוּר: הנה יי׳ מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה צנף יצנפך צנפה כַּדּוּר [1] אל ארץ רחבת ידים (ישע׳ כב יז-יח).

ב. **דּוּר,** ממנו ב. דּוּר, מְדוּרָה.

ב. **דּוּר,** פ״י, עבר דָּר, דַּרְתִּי, עת׳ אָדוּר, צווי דּוּר, — דָּר את העצים תחת הסיר וכדומה, שמם והדליקם לבשל בהם מה שבסיר: שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא מבחר הצאן לקוח וגם דּוּר[2]) העצמים תַחתיה רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה (יחזק׳ כד ג-ה). — ויֵּשֶׁם, כמו מדורה: גם אש לבי עדי רום תעלה מְדוּר (רמב״ע, תרשיש ז).

ג. **דּוּר,** פ״ע, עבר דָּר, דַּרְתִּי, עת׳ אָדוּר, — כמו גּוּר, ישב, שכן בארץ, במקום, בבית לזמן קצוב, **wohnen demeurer; dwell**: בחרתי הסתופף בבית אלהי מִדּוּר באהלי רשע (תהל׳ פד יא).—ואמר בן סירא: בשני גוים קצה נפשי והשלישי אינו עם יושבי שעיר ופלשת וגוי נבל הדר בשכם (ב״ס גני׳ נ כה-כו). המלוה את חבירו לא ידור בחצרו חנם (ב״מ ס ב). לעולם ידור אדם במקום רבו (ברכ׳ ח.). לעולם ידור אדם בא״י אפילו בעיר שרובה נכרים ואל ידור בח״ל ואפילו בעיר שרובה ישראל שכל הדר בא״י דומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתוב׳ קי:). אין אדם דר עם נחש בכפיפה (שם עב.). מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות וכו׳ מפני שדרין בין החולות (שבת לא.). אין אתה גורר אחר הרעה ואין הרעה גוררת אחריך ואינה דרה אצלך (תנחומא תזריע יא). — ואמר המשורר: צבאים שכנו מדבר וציה ובתי הנפשים הצבי דר (מטמוני מסתרים, הקדש ב ב).

[1]) אמר ריב״ג ז״ל: והכף הזאת בלשון אנשי המשנה שרשיה כאמרם הכדור והפקעת וכו׳ וכן הפרחון.

[2]) הקדמונים ראו במלה זו שם, וכן גם קצת החדשים, אבל כבר הרגישו קצתם כי לפי הענין וסגנון כל הכתוב דור זה הוא צווי כמו שאר הפעלים שבפסוקים הללו: שפ׳ת יצ׳ק אס׳ף ורתח, וכבר הרגישו קצת המפרשים כמו״כ כי במקום העצמים שאחרי המלה דור צריך לקרא העצים, ר״ל דּוּר העצים תחתיה, והשם מדורה מעיד כי היה גם פעל דור לענין עשיית המדורה, ועי׳ זה הערך. בלשונות האחיות אין חבר לפעל זה כמו שאין חבר להשם מדורה, אך במשמעתו של דור אין לפקפק.

—הִתפ׳, *הִתְדַּר, [1])—אין הבית מתדר לי, אין נוח לי לדור בו: המשכיר בית לחבירו ובתוך הזמן רוצה לבנותו אינו יכול לכופו לצאת בתוך זמנו אפילו לבית שיפה ממנו שיכול לומר (זה הבית) מתדר לי (לכוס, בוכר פ״ב א).

*דּוֹרְדִּי, עי׳ *דִּרְדִּי.

*דּוֹרְדִּיּוֹת, עי׳ *דִּרְדִּיּוֹת.

***דּוֹרֵשׁ,** ש״ז, מ״ר דּוֹרְשִׁים, — מי שדֹּרֵשׁ דרשה, מי שאומנותו לדרוש: מלמד שהראה לו הקב״ה להדה״ר דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו (סנה׳ לח:). אבא הדורש (מד״ר שמות מב).

דּוּשׁ, ממנו דּוּשׁ, דַּיִשׁ, דִּישָׁה.

דּוּשׁ, דֹּשׁ, פ״י, עבר דָּשׁ, דַּשְׁתִּי, עת׳ אָדוּשׁ, — דרך בכח ברגלו על האדמה, על דבר מהדברים, **treten faubre; to trad on**: כי לא השאיר ליהואחז עם וכו׳ כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לָדֻשׁ (מ״ב יג ז). ותשכח כי רגל תזורה (את הביצה) וחית השדה תְּדוּשֶׁהָ (איוב לט יה). — ובפרט את התבואה ברגלי הבהמות על שטח הגרן, **dreschen; battre (le blé); to threash**: אפרים עגלה מלמדה אהבתי לָדוּשׁ (הוש׳ י יא). כי תפושי בעגלה דָּשָׁא [2]) (ירמ׳ נ יא). לחם יודק כי לא לנצח אָדוּשׁ יְדוּשֶׁנּוּ (ישע׳ כח כח). — וגם בכלי, במורג: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תָּדוּשׁ הרים ותדק וגבעות כמץ תשים (ישע׳ מא יה).—וגם האדם שמנהיג את הבהמה הדשה: וארנן דָּשׁ חטים (דהי״א כא כ). הזורע והחורש והקוצר והמעמר הדש והזורה (שבת ז ב). דשים וזורעין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין כלל (שביע׳ ו ב). הראשונים חרשו וזרעו ניכשו כיסחו עדרו קצרו עימרו דשו זרו בררו טחנו הרקידו לשו קיטפו ואנו אין לנו פה לכל (ירוש׳ שקל׳ ה מח ג). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא ידוש בפרות (מו״ק יב:). מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ודוש בה (ב״מ ג.). — וגרוגרות וכדומה: הגרוגרות משידוש ומגורה משיעגל היה דש בחסית ומעגל במגורה (מעשר׳ א ח). — ובהשאלה: בתת יי׳ את זבח ואת צלמנע

[1]) בארמ׳: אמר לית לי דוכתא למידר ביה א״ל אנא אוגר לך דוכתא א״ל לא טרחנא לא קא מתדד לי שוף אבריסך ועול ושוף אבריסך ופוק (ב״ב ז.).

[2]) בס״א דשה בהא.

בידי וְדַשְׁתִּי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים (שופט׳ ח ז). על דּוּשָׁם בחרצות הברזל את הגלעד (עמו׳ א ג). בזעם תצעד ארץ באף תָּדוּשׁ גוים (חבק׳ ג יב). לאחר שהיה רכוב על הסוס ותינוק מושלך לפניו הסוס רץ בא לדוש הנער תפש אותו האיש הבלינוס עמד לו הסוס (פסיק׳ רבתי מג). — ואמר המשורר: בן איש ביראת אל עדה גאוה ובה הכנע גאון ימים וְדוּשׁ הרים ודק (ר״י חריזי, הענק ד סט). —ובמשמעת *דריסה ורמיסה ברגלים בארץ: כערוגה זו שהכל דשין בה (ערוב׳ נג.). כדי שיהיו דשין שם בני אדם העוברין בינתים (רגמ״ס ב״ב כב:). מה שדשין ברגל בין שני הכתלים תמיד מועיל לשני הכתלים להקשות קרקעות יסודות הכתלים ולא ימוטו (רש״י שם). כותל גינה מתוך שאין דשין אותה מבפנים צריכה דישה מבחוץ (שם). ואם נשתמש בה הלוקח כל שהוא ואפילו דש המצר שלה וערבו עם הארץ אינו יכול לחזור בו (רמב״ם מכיר׳ יט ב). — *דש בעקבו, מליצה לדבר שמזלזלים בו: עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין לו ליום הדין (ע״ז יח.). כתיב ידע שור קונהו ולא היו (ישראל) יודעין אלא שדשו בעקב וכו׳ והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה ולא הוה ידעה אלא שדשה בעקב (מד״ר ויקר׳ כז). — ובמשמע׳ התרגל בדבר: וכיון שדש[1]) בו נעשה לו כהיתר (והזהיר, ויקר׳ יז:). — דש בעירו: ובלגן לא ישא את כפיו ואם היה דש בעירו מותר (מגי׳ כד:). ההוא דש בעירו הוה (שם). — ובהשאלה לאבר הזכרות: שהכל דשין בה (בג׳מר בת דבלים) כדבלה (פסח׳ פז:). כל כ״ד חדש דש מבפנים וזורה מבחוץ (יבמ׳ לד:). מיעוך דדים ודש מבחוץ (רש״י שם נה:). ולא יבוא על אשתו בגנות והצירות ולא ידוש עם אשתו בפנים ויזרה מבחוץ (עמס״מ, תיק׳ התקו׳ יב). — ואמר הפיטן: דרך היה לי עסינדה וזבה, דַּשְׁתִּי מבפנים ומבחוץ זרית (וידוי יוה״כ כנף רננים). — והנקבה, ואמר המשורר: ואני עגלה מלומדה ולדוש אהבה ולחושקים נפשי תבוער (עמנ׳, מחב׳ ז).

— נִפע׳, נָדוֹשׁ, מקור הִדּוֹשׁ, — שדשו אותו: כי תנוח יד י״י בהר הזה וְנָדוֹשׁ מואב תחתיו כְּהִדּוּשׁ[2]) מתבן במי מדמנה (ישעיה כה י). — *וְנִדַּשׁ: בית הפרס שנידש טהור (פסח׳ לב:). — ואמר הפיטן: בנין הנארג נִדַּשׁ במורג אוי מה היה לנו (קינות לת״ב׳ ואלכעותי). אדמו עצם מפנינים ספירים ונופכים, כמו טיט חוצות נְדָשִׁים ונשלכים (שם, מי יתן). — ולנקב׳ *נְדוֹשָׁה: בעיר ישנה שנידושה היא מכמה שנים אם בא לסמוך סומך אבל בעיר חדשה אינו סומך בלא הרחקה מפני שצריכה דישה לחזק (רגמ״ס ב״ב כב:). — ונדושת: היתה תבואה נידושת אע״פ שאין מתכוין להנאתה וכו׳ (ר״ש פרס ב ג).

— הִפע׳, *הֵדִישׁ, מקור לְהָדִישׁ, — עשה שידושו: אל נערץ בקדש, גאולתם עתה תחדש, ושנאיך פתאם לְהָדִישׁ, וכל פה ירומם ויקדש (יולר פ׳ החדש, אות זס).

— הָפע׳, הוּדַשׁ, — כמו נדוש: לא בחרוץ יוּדַשׁ קצח (ישע׳ כח כז). —ובהשאלה נרמס, ואמר הפיטן: על חרבן בית המקדש כי הורס וכי הוּדַשׁ, אספוד בכל שנה ושנה מספד חדש, על הקדש ועל המקדש (קינ׳ לת״ב, על חרבן). שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מודש (רד״ק ישע׳ כח כח).

***דּוּת**[1]), ש״ז, מ״ר דּוּתִים, דּוּתִיּוֹת, — בור חפור באדמה תחותה ובונים לו באבנים את דפנותיו: (המוכר את הבית לא מכר) לא את הבור ולא את הדות[2]) (ב״ב ד ב). התוקע לתוך הבור או לתוך הדות (ר״ה ג ז). נתנו (את התנור) על פי הבור או על פי הדות ונתן שם אבן (כלים ה ו). — ואמר הפיטן: רבות חסדו, לבן ידידו, לנהגהו בכבדות, יחלצהו ויפצהו, יריצהו מבור וָדוּת (יולר שבת ב חנכה, אשר ילר). — ומ״ר דּוּתִיּוֹת: ואעפ״י שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו אני מוכר לך לא מכר לא את הבאר ולא את השיח ולא את היציען ולא את הדותיות ולא את המערות שבתוכו (תוספתא ב״ב ג א). מכונסים כגון מי גשמים בדותיות (ר״ח ביל׳ לט.).

דחה[3]), ממנו דָּחָה, *דִּחוּי, דְּחִי, *דְּחִיָּה, מִדְחֶה.

---

[1]) באוד׳: כיון דדש דש (ניע׳ נו:). — [2]) התעכרות תנועת החולם שבא במקום פתח ארוך לשורק.

[1]) לא נתברר מקורו. בסור׳ חדותא, וכן בנוסח׳ גם בקצת מקומות בתלמוד חדות, ועי׳ ערך זה. וכבר אמר קוהוט שהעקר הדות, ונשתבשה ח בהא, והשבוה להא הידיעה. — [2]) ושאלו רבינא ורב אשי: היינו בור היינו דות, וענו להם: אחד הבור ואחד הדות בקרקע אלא שהבור בחפירה והדות בבנין. ע״כ. ופרש רשב״ם: בחפירה בקרקע קשה שמחזיק מים בלא בניין.

[3]) בערב׳ קצת דומה דחאa). בארמ׳ וסור׳ דחא. בעבר׳ קרובים דהף, הדף, נדח.

a) دحا

א. דָּחָה, פ"י, עב' דָּחִיתִי, דְּחִיתַנִי, עת' אֶדְחֶה, צווי דְּחֵה, מקור דָּחֹה, דְּחוֹת, פעו' דָּחוּי, דְּחוּיָה, — א) נגע בדבר בכח והניעו וסלקו ממקומו, stossen ; pousser ; to push: דָּחֹה [1]) דְּחִיתַנִי [2]) לנפל ויי' עזרני (תהל' קיח יג). יהיו כמץ לפני רוח ומלאך יי' דּוֹחֶה [3]) (שם לה ה). שמרני יי' מידי רשע מאיש חמסים תנצרני אשר חשבו לִדְחוֹת פעמי (שם קמ ה). דחאו (את השעיר המשתלח) ולא מת מהו שירד אחריו וימיתנו (תוספתא יומא ד יד). יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה' קז:).—ועבר נסתרת בכנוי *דְּהָאתוֹ: אם מעצמו נפל הרי זה גט אם הרוח דחאתו אינו גט (גיט' ו ו).—ופעול, דָּחוּי, דְּחוּיָה: כקיר נטוי גדר הדחויה (תהל' סב ד). — ואמר הפיטן: נתץ קיו נטוי וגדר הדחויה, לדורות למד נהות נהי נהיה (קינ' לת"ב, איכה את אשר).—*דָּחָה אותו בקנה, בקש, השתמש בתשובה שאין בה ממש: ראה (ר"ג) תלמידיו מסתכלים זה בזה אמר להם קשה בעיניכם שדחיתי את אויבי בקש (חול' כז:). לאחר שיצא (הגוי מבית מדרשו של ריב"ז) אמרו לו תלמידיו לזה דחית בקנה לנו מה אתה אומר (תנחו' חקת כו, מד"ר במד' יט), ועי' קש. — ובכלל יתשובה על דברי חברו: ולא תדחני לומר כי אלה הקבוצים כלם רומזים לציאת הנשמות מגיהנום (מכת' ר"י אלורקי לדון שלמ' הלוי), ומצוי בספרות.—יכח הדוחה, הכח הדוחה את פסלת המזון החוצה: כח הזן הוא הכח המעמיד הגוף במזג שוה ומושך אליו מה שיאות לו ודוחה מעליו מה שיזיקהו והרופאים חלקוהו לארבעה כחות והם כח המושך וכח המחזיק וכח הדוחה (רות חן ג). לפי שכל צומח יש בו כח מושך המזון אליו ואח"כ כח מחזיק ואח"כ כח מעכל מה שהחזיק בו המחזיק אחר כן דוחה ידחה מותריו והדוחה הוא המשרת אשר אין משרת אחריו (מאזני לדק, אלגזלי 39).—ובמשמ' *הכריחו באמצעם האמצעים להעתק ממקומו וללכת למקום הרצוי: תרנגולת שברחה דוחין אותה עד שתכנס (שבת יח ב). — וגרש אותו: חבר ונעשה גבאי דוחין אותו מחבירותו (תוספתא דמאי ג ד). בראשונה היו אומרים חבר שנעשה גביי דוחין אותו מחבורתו חזרו לומר כל זמן שהוא גביי דוחין אותו מחבירתו יצא מגבייתו הרי הוא כחבר (ירוש' שם ב כג.).—ב) *בהשאלה, גרש דבר מהדברים שהיה צריך להיות, שלא יהיה, בטל את כחו: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וזריקת דמו וכו' (פסח' ו א). זהו החליל של בית השואבה שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב (סוכ' ה א). חביתי כהן גדול לישתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת טוחנן והרקדן אינן דוחות את השבת (מנח' יא ג). בא הכתוב ללמדך על רציחה שתדחה את העבודה שיהיה בדין ומה אם שבת שעבודה דוחתה אין רציחה דוחתה עבודה שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחתה (מכי' משפט' ד). פסח שני דוחה את השבת ואינו דוחה את הטומאה ר"י אומר אף דוחה את הטומאה וכו' מפני טומאה דחיתו ויעשה בטומאה (יומא נא.). כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה את לא תעשה (יבמ' כ:). גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה (יומא פו:). טומאה דחויה היא בציבור (סנה' יב:). ואיננו משגיח בסבות הטבעיות והמקריות וידע כי רעתם דחויה ממנו (כוזרי ה כ). — *דחה נפש מפני נפש, לא השגיח בהאחד והרע לו מפני טובת חברו: האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחייה (של האשה) קודמין לחייו יצא רובו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש (אהל' ז ו), ר"ל אין רשות להמית את הילד כדי להציל את אמו. אמר להם (נבוכדנצר לסנהדרי גדולה) וכו' יהויקים מלך מרד בי תנו אותו לי ואני אלך וכו' אמר להם (יהויקים) כך עושים דוחים נפש מפני נפש (מד"ר בראש' לד). מה עבודה זרה מיוחדת שהיא מטמאה את הארץ ומחללת את השם ומסלקת את השכינה ודוחין בה את הספק כל שכן לפיקוח נפש שידחה את הספק (ירוש' סנה' ח כו ג).— ג) *בחשבונות הזמנים, המועדים והחגים, דחה את החג ליום אחר, לא עשהו ביום הקבוע מפני סבה מן הסבות: אמר ר"א בירבי צדוק אנו היינו מבני סנאה בן בנימן וחל תשעה באב להיות בשבת ודחינו אותו למוצאי שבת (ירוש' שקל' ד מז ד). תשעה באב שחל להיות בשבת היה ודחינוהו: לאחר השבת (מגי' ה:). ודרך התיקון הוא על ענין זה אם יהיה מולד שאינו ראוי דוחין אותו אל היום הראוי אשר לפניו (ר"א בר חייא הנשיא, העבור ט). ומפני זה נצטרך לדחות (מולד) השנה הזאת מיום ב' ליום שלאחריו (שם). מפני שאינו

---

[1]) כך הכתיב, והקריא דחו. — [2]) פתוח ורפה בכל הספרים, ויש מגיהים דחוני. — [3]) לפי התרגום צ"ל ד֗חם.

ראוי לקבוע ראש השנה והוצרכת לדחותו ליום שני (שם). ואתה דוחה את הקיבוע מי"ח ולמעלה מיום הראוי (שם). אם היתה שנה פשוטה דוחין את ראש החדש ואין קובעין אותו בשלישי בשנה זו אלא בחמישי בשבת (רמב"ם קדוה"ח ז ד). לפיכך אם יהיה מולד ניסן בי"ג שעות ותרמ"ב חלקים צריך לדחותו ליום של אחריו שאם לא תדחהו יבוא מולד תשרי בי"ח (סמ"ג מ"ע, סי' מז). — ודחוי, דחויה, דחויות: וידיעה זו תתבאר אחר ידיעת הדחויות וענין הדחויות המולדות הדחויות כי כשיצא מולד שנה מן השנים כעין אותו מולד יהיה דחוי ולא יהיה ראש השנה באותו יום (ר"מ כמז"ל, חשבון העבור ו, בס' ד"ח).

— נִפע', נִדְחָה, — שדחו אותו: ברעתו יִדָּחֶה רשע (משלי יד לב). לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה יִדַּחוּ ונפלו בה (ירמ' כג יב). — ואמר בן סירא: עשיר נמוט נסמך מרע ודל נמוט נדחה מרע (ב"ס גני' יג כא). —*ובמשמעת התרחק מעל אדם, הניחו במנוחה: כותב לה כדי שתדחה מעלינו (רגמ"ס ב"ב קנג.). וראה אברהם כנענים ויתר האומות מחזיקים בארץ חשב שזה בסבת עון יגרום להדחות מעליה (נוה שלום א ד). —*ובהשאלה: הואיל ונדחה (החג) ידחה (מגי' ה:). רבי אומר אני הואיל ונדחו עיירות ממקומן ידחו ליום הכניסה (שם ד:). אלא כל הנדחה ידחה ליום הכניסה (שם). איש נדחה לפסח שני ואין ציבור נידחין לפסח שני (פסח' סו:). ואין לך קטנה שנדחית מפני המים (סוט' יו:). בעלי חיים אינן נדחין (יומ' סד.). כל דחוין הואיל ונדחו נדחו (שם). וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו (ברכ' סד.), ר"ל כל מי שנסוג לאחור ברצונו מפני המקרים הרעים ונותן להם לעבור וממתין בארך רוח, סוף שהשעה נדחה מפניו, ר"ל הזמן הרע עובר והוא משיג מטרתו. —*והטענה נדחתה: ולזה נדחית מעליו טענתו ועִנתה בו צדקתו (נוה שלום א י). — *ובקביעות הזמנים וכדומה: מפני שמולד השנה הבאה אחריה נופל מי"ח שעות ולמעלה מיום ה' ונדחה אל יום ז' (ר"א בר חייא, העבור ט). אם יום שלאחריו אד"ו הרי זה נדחה לשל אחריו ויהיה ראש החדש קבוע בשלישי מיום המולד (רמב"ם קדוה"ח ז ג). ואם יהיה יום של אחריו מימי של אד"ו הרי זה נדחה (יום ר"ח) לשל אחר אחריו (סמ"ג מ"ע מז). נהגו לדחות אותה הפטרה של חתן שלא מצינו לה לא כתובה ולא שנויה מפי רבותינו לפיכך נדחית מפני הקבועות השנויות (מעש' הגאונ', שו"ת ר' משול' מגנלא כז).

— פִּע', דִּחָה, — כמו נפעל: שם נפלו פעלי און דֹּחוּ ולא יכלו קום (תהל' לו יג).

— הפע', *הֻדְחָה: אין לך גדולה שמדחת את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים (סוט' יו:). על כל המתים כולן מדחה מטתו הוּז משובח (מו"ק כב.).

ב. *דָּחָה[1], קל לא נמצא.

— פִּע', *דִּחֵה, פ"י, — דחה את בגדיו, פרשם ושטחם ותלם פרושים, auslegen,-hängen; étaler; display: המניח כליו בחלונות של אוליארין נעל וחתם אעפ"י שבא ומצא מפתח פתוח וחותם מקולקל טהור חותם שאמרו אפילו טיט אפילו קיסם המדחה[2] כליו בחלונות של אוליארין טהורין מפני שהגויים נשאלים עליהן (תוספתא טהר' ח ח).

*דִּחוּי, ש"ז, — שה"פ מן א.דָּחָה, כמו דְּחִיָּה: יש דחוי אצל מצות (סוכ' לג.). יש דחוי בדמים (קדוש' ז:). ולענין כיסוי אינו כן לפי שאין דיחוי במצות

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בדפוסים הקודמים. ובתוספתא מהד' צוק"מ המדחם, וכן במהד' וילנה החדשה. ור"ש (מכשי' שם ז ז) הביא תוספתא זו בגרסה חרש כליו במקום מדחה או מדחם, ואמר שם וז"ל: חרש כליו לא ידענא מהו ולפי הענין שהניחן בשינוי. ע"כ. הגר"א הגיה מדעת עצמו: נפרש כליו מחלונות, ווו הגהה חדה שאין לה על מה לסמוך. והנה מהענין בעצמו נראה כי יש פה פעל מיוחד בענין שימת הבגדים בחלונות של שמשי המרחץ, שהיא לא שימה פשוטה שהוזכרה קודם בהפעל המניח, ובזה בודאי כון הר"ש בחוש הלשון שלו להאמת, שאמר: ולפי הענין שהניחן בשינוי. אך שתי הגרסות של הדפוסים המדחה ושל הכ"י המדחם מכריעות נגד הגרסה חרש שהיתה בידי הר"ש. וכבר נשא ונתן בריל (Brülls Jahrb. VII,110) בענין זה, ושער כי צ"ל דחס בסמך, ור"ל שם את כליו דחוסים זה ע"ג זה, וכן יסטרוב. אך אין זה שנוי מספיק באופן שימת הבגדים, שיגרום כ"כ שנוי בדין. ולכן יש להכריע לגרסת הדפוסים המדחה, ולפרש מדחה במשמעת הפעל הערבי דחי[a], ר"ל פשט ופרש ושטח, כמו שפורשים ושוטחים שטיח על הארץ, ורגלים לדבר שנתיחד בלשון העם לענין שטיחת ופרישת כלים ובגדים או תליתם כשהם לא מקופלים, ווזהי גם כונת הגרסה שהיתה בספרו של הר"ש וצריך רק תקון קל פרש במקום חרש.

[a]) دحى

(זבח' עח.). כי התשמיש צריך שיהא בו דחוי השמאל (בעל הנפש להראב"ד כד:). יפסיד כל חובו בדיחוי כל שהוא (מרדכי שבת רמז). וכמו כן תנועת הבליעה ותנועת היציאה ר"ל תנועת דיחוי מותר היציאה (שער השמים ט). שאין לדחות הדבר דחוי עולמי כי אם דבר נעדר ממנו האפשרות על הגיעו הטוב השלמות (נוף' צוף', מסיר לחון ב יג).

דחול, עי' דחל.

***דחון**[1], ש"ז, מ"ר דחונות, — שלחן של נוי, העומד בחדר האורחים וכדומה: הדחונות[2] שבטרקלינין בעלי בתים האוכלים עליהם (תוספתא כלים ב"מ ה ב).

***דחוס**, ת"ז, לנק' דחוסה, מ"ר דחוסים, דחוסות, — דחוס בדבר, טעון הרבה, שיש עליו הרבה מאותו הדבר, beladen; chargé; crowded: מה הדם זה דחוס[3] בעלים אף לאה דחוסה בבנים (מד"ר ויקר' כג).

דחוף, עי' דחף.

---

[1]) בארמ' דחון: ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי (דני' ו יט), כך למערבאי, ולמדנחאי דחון בהא. ופרשו רבים מן המפרשים חדוה. ומנחם אמר: פתרונו לפי ענינו מיני זמר הוא. ע"כ. וכן רבים מהקדמונים. אחרים פרשו מזון, וקצת החדשים פלגשים. אך כבר אמר דונש: ונודע כי דחון בספר תוספתא בשלחן (דונש על מנחם, ערך דחון), וכן הרד"ק בשם יש מפרשים. וכן ר"ת בהשגותיו: אמנם בלשון תוספתא הדחונות מענין השלחנות. וכבר העיר פלישר בהערות ללוי כי נגזר מן השרש דחא, דחו a) בערב', שמשמש במשמ' פשט, פרש, שטח, וכמו שלחן מן שלח במשמעה זו. וכאן הכונה השלחן הערוך ברוב פאר לפני המלך.—[2]) בנוסח' כתוב החזיונות, ובתוספתא כ"י הוצ' צוק"מ הרחויונות. אבל, כבר הביא רד"ק בשם התוספתא הדחוונות של בעלי בתים, ואין ספק בדבר שכונתו היא לתוספתא זו, והוא הוא מה שהזכירו: דונש ור"ת, והגרסה הרחיונות של הוצ' צוק"מ היא האמצעית בין הגרסה האמתית דחוונות ובין הגרסה המשובשת לגמרה חזיונות, וכבר העירו ע"ז בספרי השנה של בריל (Brülls Jahrb. VII, III), והתוספתא בעצמה מעידה על זה שהוא כלי שעומד בחדר קבלת האורחים (טרקלין), ואינו משמש לאכילה אלא שלפעמים בעלי הבתים אוכלים עליו. וכבר העיר על זה קוה' בעה"ש.

[3]) גרסת הערוך ערך דחס, ובערך דחש גרס דחוש, ובנוסח' המדרש הגרסא רחוש, וכן בפסיקתא דר"ב ולקחתם לכם, וכן רש"י יחזק' כז יז, ועי' דחס.

דחוק, עי' דחק.

דחוש, — כמו דחוס, עי' הערה לערך דחוס.

דחת, — כמו דחה, קל אינו נהוג.

— נפע', נדחת, נדחו, ידחו: לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו[1]) ונפלו בה (ירמ' כג יב).

דחי, כספס' דחי, — הפעולה שיתפעל הנדחה, נפילה מכת הדחייה, Umsturz; renversement; overthrow: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי (תהל' נו יד). כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי (שם קיו ח).

***דחייה**, דחיה, ש"נ, מ"ר דחיות, — א) שה"פ מן דחה: ומאימתי מטמא (שעיר המשתלח) בגדים משיצא חוץ לחומת ירושלם רבי שמעון אומר משעת דחייתו לצוק (יומא ו ו). מניין שטעון (הנסקל) דחיה (ירוש' סנה' ו כג ג). מניין שבדחייה ת"ל ירה ומנין שבסקילה ת"ל סקל ומנין שבסקילה ובדחייה ת"ל סקל יסקל או ירה יירה ומנין שאם מת בדחייה יצא ת"ל או ירה יירה (גמ' שם מה.). ואמנם פעלו (של כח המעכל) במותרות וכו' או יקל בשולם להדחות מהאברים הנעצרים מהם בדחייה הדוחה בדקוק עצמיהם (קאנון א א ו ג). או מזג קר מונע העכול והדחייה או חולשה באצטומכא (שם ג יד ג א). וזו היא דחיית השמאל (בעל הנפש להראב"ד כד). כי יהיה להם תמיד תוחלת ממושכה היותר נאות להם בדחיות שאתחבל להמשיך ולדחות (פענח רזא, לך לך). פעמים רבות נתרעם שמעון עם קרוביו וקרובי ראובן מדחיותיו ותלה פניהם שיגמרו פשר שכירות המרתף (שו"ת שמש לדקה ג). — ב) בטול כח של חובה מן החובות לזמן מה, Einstellung; suspension: שעיקר דחייתן שבת (ירוש' שבת יט יז ד). — ג) אחור דבר לאחרי זמן מה, Aufschub; ajournement; adjournment, בחשבון הזמנים, בקביעות החדשים, המועדים וכדומה: ועיקר שאר הארבע דחיות אלו הוא זה העקר שאמרנו שהחשבון הזה במהלך אמצעי (רמב"ם קדוה"ח ז א). יש שם סימנין שתסמוך עליהם כדי שלא תטעה בחשבון סדור חדשי השנה והן בנויין על עיקרי זה החשבון והקביעות והדחיות שביארנו דרכם (שם ח י). בספר רבינו משה לא הזכיר כל עיקר דחיות דניסן ופי' טעם דחיות דתשרי לפי

---

[1]) כך נקוד, ולפי הנקוד הוא עתיד נפעל מן דחה.

חשבון הזה הוא קיבוץ הירח והשמש בהילוכם לא במקומן האמיתי לפיכך עשוי יום קבועה ויום ד ח י י ה כדי לפגוע ביום קיבוץ האמיתי (סמ"ג מ"ע, מז). — ומשל: ד ח י ת דבר אינו בטול דבר (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך אופשיעבען).

°דְּחִיל[1], ת"ז, — נורא, מי שדוחלים מפניו: יראתי בפצותי שיח להשחיל, קומי לחלות פני נורא וְדָחִיל (רשות א ר"ה, ילאתי).

°דְּחִילוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא דָּחִיל: קבץ ובקש אובדות וחזק נחלתך, צאן ההרגה והגזוזה בִּדְחִילוּתָךְ (סלית' לו"ג, תבוכ תרחמנו).

°דְּחִיסָה, ש"נ, — שם"פ מן ד ח ם: דהלשון צריך לכתחלה משמע ובדיעבד כשר בלא ד ח י ס ת רגליו (טו"ח סי' מינך כג).

°דְּחִיפָה*, ש"נ, — שם"פ מן דָּחַף: נגיחה ו ד ח י פ ה (ירוש' שבת ז ט ד). אין נגיפה אלא לשון ד ח י פ ה והבאה (רש"י שמות כא כב). לא ליגח בקרן ולא ליגוף ד ח י פ ת גוף (סוח, כ"ק יח:). — ואמר הפיטן: ואף גם זאת שמעו שנוקשתי בִּדְחִיפָתָם, וכילק עלה עיפתם, שמעת חרפתם (קינ' לת"ב, איכה אספתו). — ובמשמ' יהסתה והברחה: לא נתכוונתי לקדשה אלא לראובן וכו' ואם אמרתי (הרי את מקודשת) לי לא היה רק מחמת ד ח י פ ת הבחורים (מרדכי קדוש' תקמז).

°דְּחִיק, ש"ז, — בדקדוק, קרוב דחוק של שתי מלים זו לזו ברהיטת הדבור והקריאה, שעושה את שתי המלים כמו מלה אחת, ומבטל את כח האות הנחה של אהוי שבשבילה בגד כפת שאחריהן נאמרות רפות: ד ח י ק[2] הוא הדוחק שיהיה בין שתי התיבות והוא שלא יהיה בין מקום טעם מלה ראשונה ובין טעם תיבה שניה אלא מלך אחד בלבד לפיכך נדחק הטעם על הטעם ותצא המלה בדגש (הור' הקורא 97). תורת בגד כפת קרוב ליהוא, רפי זולת מפסיק וגם מפיק, דָּחִיק ומרחיק כי אמיץ הוא (משה פרוביגצלו, כסס קדמון 7).

°דְּחִיקָה, ש"נ, — שם"פ מן דָּחַק.

דחל[3], ממנו °דָּחִיל, °דְּחִילוּת, °דָּחַל.

[1]) עי' דָּחַל, בארמ' דחליא (תרג' תהל' עו ה).

[2]) עוד לא השתמש בן אשר במלה זו, Bacher Anfänge, 31.

[3]) בארמ' וסורית דְּחַל, כמו זָחַל בעבר', במשמ' פחד ומורא.

°דָּחַל[1], פ"ע, — כמו ירא, פחד: צפון וימין חל, ים מערב זחל, כל ממך דָּחַל, הודך בעת נגלה (קרובץ לרג"ל, א' שבוע', עת מעמד). דלף בין תשעים שנה אנכי, דחול אלהי במרמה תמליכי, דברך כלה ונחתים מלהפכי (אודך, יוצר שבת א' חנכה).

°דַּחְלוּל[2], ש"ז, מ"ר דַּחְלוּלִים, — דמות בצורת אדם שמעמידים בגן וכדומה להפחיד את הצפרים ולהרחיק מהפֵּרות, Vogelscheuche; épouvantail; scarecrow. נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו בהעתונים.

°דַּחְלִיל, ש"ז, — כמו דחלול, דחליל קטן.

דחן, ממנו דֹּחַן, °דֻּחְנִי.

דֹּחַן[3], ש"ז, — מין ממיני הדגן, Hirse; millet; milet: ואתה קח לך חטין ושערים ופול ועדשים ודֹחַן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט). האורז ו ה ד ו ח ן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה (שבי' ב ז).

°דֻּחְנִי, ת"ז, לנק' דֻּחְנִית, מ"ר דֻּחְנִיִּים, דֻּחְנִיּוֹת, — כמו צורת הדֹּחַן, והוא כנוי למין נחש מהנחשים: ה ד ו ח נ י המין הזה מן הנחשים הנה מראהו בכרכמות דומה לדוחן (קאטן ד ו ג מד).

דחם[4], ממנו °דְּחוּס, °דָּחַם.

°דָּחַם, פ"י, — הציג רגלו על הארץ בכח[5]: ומשמטת (היבמה) את המנעל מרגלו ובזה ג"כ לא יסייע היבם כלל אלא שיעמוד סמוך לכותל ו י ד ח ו ם רגלו יפה בקרקע והכל מעומד כמו שאמרנו (ספ' החינוך, תקלט).

[1]) בארמ' זאעין ודחלין מן קדם אלהה (דני' ו כז).

[2]) מן דחל, משק. נאפוף. בארמ': דילמא מייתי עורב טומאה ושדי התם וסגי ב ד ח ל ו ל י בעלמא (כ"ב כז:), ופרש ר"ח: כגון שעושין צורות של עץ ונראין כבני אדם להפחיד העופות כשמנדנדת אותם הרוח יפחדו העופות ויברחו, ע"כ. והובא פרוש זה בהערוך, וכן פרש ר"י אבן מיגש. ואעפ"י שרגמ"ה ורש"י לא פרשו כן, מ"מ פרושו של הר"ח מכריע.

[3]) בערב' דֹחְן a), וסוברים שהוא על שם גונו שהוא כעין העשן, דֻחַן b) בערבית.

[4]) בארמ' דְּחַם. בערב' אולי חדש c).

[5]) בארמ': צריך למ ד ח ס י ה לכרעיה (יבמ' קג.).

a) دُخْن b) دُخَن c) دحس

— הפע', *הדחים, — כמו קל: ויעמוד היבם אצל עמוד וידחים רגלו בארץ (ספר התיכון, תקלט).

— פע', *דחם, מדחם: ואם לא יוכל לחלוץ מעומד יחלוץ מיושב וידחם (סו"ת דר"י מינץ כג). כי בודאי אחר שמניה כפות רגליו על הארץ שפיר מדחם רגליו (שם).

***דחם**[1], דאחס, ש"ז, — מורסה על האצבע אצל הצפרן, דאחס: Nagelgeschwür; panaris; withlow הוא מורסה חמה ויציאה קורה בצד הצפרן חוקת הכאב (קאנון ד ז ד ח). והנה העיד גלינוס שהוא חזק התועלת לדחם (שם שם ט). ואולם הבשר הצומח בשרשי הצפרן הנקרא דאחס יחבשנו בלבלוך האזן (מ' אלדכי, ב"א ד ג).

***דחסה**, ש"נ, — נגיעה בכח, דחיקה, Druck pression; pressure: אלא משום דחסה (יבמ' מג.).

דחף, ממנו דחף, *דחיפה.

דחף[2], פ"י, עבר דחפתי, אדחף, פעו' דחוף, — כמו א. דחה, דחאו בכח: חולק לשון של זהורית חציו קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו (של שעיר המשתלח) ודחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד (יומא ו ו). בית הסקילה היה גבוה שתי קומות אחד מן העדים דוחפו על מתניו (סנה' ו ד). דחפו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת (שם ט א). מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי א"ל גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבניין שבידו (שבת לא.). ותקרבון אלי כולכם ותאמרו בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים (ספרי דבר' כ). רב כהנא אמר שהוחלקה במימי רגליה רבא אמר שדחפתה חברתה (ב"ק נח.). מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערבי פסחים ולא רצה ליטמא לה ודחפוהו חביריו וטמאוהו על כרחו (שמח' ד ט). כיון שראה אותה (הנחש את חוה) עוברת לפני העץ נטלה ודחפה עליו אמר לה הא לא מיתת (מד"ר ברא' יט). למלך בשר ודם שמרדה עליו אשתו ובניו עמד ודחפן מביתו והוציאן לחוץ (שם ויקר' ג).

— פעו', דחוף, מ"ר דחופים, — ממהרים, כאלו דחף אותם איש: הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה (אסת' ג יס). הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך (שם ח יד). — ובהשאלה, *מיתה דחופה, שבאה במהרה: חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה (מו"ק כח.). — ובמשמ' *מרוחקים, מגורשים: שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפין (יבמ' מז.). אמר הקב"ה מי גרם לי להטיב לעכו"ם אלא ישראל שכל זמן שעכו"ם שרויין בטוב הם דחופים ונזופים ומטולטלים (אדר"נ כ). — ואמר הפיטן: פרש זה ספר תולדות אדם, ונמצא דור שלישי דחוף מבני אדם, כהוחל לקרוא בשם מעשה ידי אדם (יוצר א' שבוע', פרש).

— נפע', נדחף, — שדחפוהו, ובהשאלה מהר בבהלה כאלו דחפו אדם: ויפן אליו (אל המלך עזיהו) עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו יי' (דהי"ב כו כ). וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסת' ו יב). — *והלך על כרחו: בלעם על ידי לשונו נדחף לגיהנם (תנחומא מצורע א). לפי שבמסיבתם (של השמים) ובמרוצתם העצומה תמיד סביבה (של הארץ) היא נהדפת לה מפניהם מכל צד בשוה ולכן היא נדחפת לאמצע (מ' אלדכי, ב"א ב ב). — ובמשמ' *דחף את עצמו, העתיק את עצמו מעט מעט כמו בדחיפה, בקפיצה: יש קיטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפילו על ארכובותיו אינו יכול לילך ועושין כמין כסא נמוך ויושב עליו וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו וחוזר ונח על אחוריו והכסא קשור לו מאחריו (רש"י שבת סו.).

— פע', *דחף, דוחף, — כמו נפעל: דרך דוחף (אדה"ר) מבית האוצר, והראהו כי המצע קצר, דוה לבו כבט ביאת צר (קינ' לת"ב, איכה את אשר).

דחק[1], ממנו דחק, *דוחק, *דחק, *דחיקה, *דחקות.

דחק, דחקתי, עת' אדחק, — א) פ"י, לחץ אותו, נגע בו בכח עד שיחוש כובד או קצת כאב, drücken presser; to press: ואיש אחיו לא ידחקון גבר במסלתו ילכון (יוא' ב ח). — *ודחקו אל מקום פלוני, גם

---

[1]) בערב' דאחש a)

[2]) בארמ' דחף. בערב' דפע b)

a) داحس b) دفع

[1]) בארמית דחק.

בדברים לא בע"ח, הכניסו בכח של דחיקה: של בית רבן גמליאל היה נכנס ושקלו בין אצבעותיו וזורקו לפני התורם והתורם מתכוין ודוחקו לקופה (שקל' ג ג). הוחלקה (הרטיה) למטה דוחקה למעלה למעלה דוחקה למטה (ערכו' קג:). — ובהשאלה, במוסריות, דָּחַק אותו, הציק לו, צער אותו בכח שלטון עריצות, bedrücken; opprimer; oppress: כי ינחם יי' מנאקתם (של ישראל) מפני לחציהם וְדֹחֲקֵיהֶם (שופט' ב יח).—ובמשמ' *האיץ באדם לעשות דבר: היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (אבות ב יה). אמר רבי אבהו מעשה באמו של רבי ליעזר שהיתה דוחקת בו לשאת את בת אחותו (ירוש' יבמ' יג יג ג). נתן עיניו רבן יוחנן בן זכאי בר' אליעזר ואמר ליה פתח ודרוש א"ל איני יכול לפתוח דחק עליו ודחקוהו התלמידים עמד ופתח ודרש (אדר"נ ו).— *ודחק את עצמו, התאמץ: דחקה (האשה) עצמה ועשתה יתר מן הראוי (רמב"ם איסות כא). — *דָּחַק את השעה, התאמץ שיבוא הדבר יותר מהרה: כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו (ברכ' סד.), ר"ל המקרים דוחקים אותו לאחור. — ב) *פ"ע, דחק ונכנס למקום, התאמץ ופנה לו דרך במאמצי כח ונכנס: למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס אצל המלך א"ל אדוני המלך מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת (ברכ' לא:). רבי פתח אוצרות בשני בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה וכו' אבל עמי הארץ אל יכנסו דחק ר' יונתן בן עמרם ונכנס וכו' א"ל פרנסני ככלב וכעורב (ב"ב ח.). ר' אליעזר אומר יכול דחקו זבין ומצורעין ונכנסו לעזרה בפסח הבא בטומאה יכול יהו חייבין (פסח' סז:). ומה בר בטני כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מזורז ומלובן (סנה' ע:). — וגם לדבר לא בע"ח, בולט כמו בכח: ויאריכו הבדים וכו' הא כיצד דוחקין ובולטין בפרוכת ודומין כמין שני דדי אשה (מנח' לח:). — *דחק בממונו, על ממונו: מי דחק בממוניו של סיחון ועוג משה וכל המצומתים לו מי דחק על ממונו של סיסרא דבורה וברק (מד"ר ויקר' כח), ועי' לחץ.

— פָּעוּ', *דָּחוּק, דְּחוּקָה, דְּחוּקִים, דְּחוּקוֹת,—מקום דחוק, שאין שם די מקום: פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה מקום דחוק לתלמידים ויצא לשדה (שבת קכז.). פרצה דחוקה מותר ליכנס בה בשבת ואעפ"י שמשיר צרורות (נדה סד:). — לחם דחוק, שאין בו כדי שביעה: פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים א"ר אין כאן פלטר (שס ע"ז לה:).— ובמשמ' *לחוצים, שמציקים להם: הנה העת תרויח לַדְּחוּקִים, ותעשה דין ומשפט לעשוקים (סליח' יום ב, אויתיך).—עני דחוק: וסדר החלוקה (לעניים) כך הוא הדחוק שבדלים שרוצה להתפרנס בכל יום מן התמחוי נותנין לו בכל יום ערב ובקר מזונות (מנורת המאור רג).

— נִפְעַ', *נִדְחַק, — שדבר מהדברים דחקו, מכריח אותו לעשות, הוא נחוץ לעשות: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא וכו' מפני שהוא אופה בו כשהוא נדחק (כלים ה ה). אמר הקב"ה ישראל סגולתי הם וכו' אין ערב לבעליה ליגע בה ואם נדחקה יד ונטל הימנה מיד הוא טרוד להחזיר כל מה שנטל הימנה (פסיק' רבתי יא). — ובמשמ' דחק את עצמו, הכריח א"ע, האיץ בעצמו: כביכול נדחק להיות מדבר מעל הכפורת מבין שני הכרובים (ילק' ויקר' תל). נדחק שאול לאמר לעבדיו שיבקשו לו אשה לשאול בה באוב (ר"י אברבנאל, ש"א כח).

— הִפְעִ', *הִדְחִיק, — כמו קל: לזאב שנפל על הצאן אמר בעל הצאן לרועה חשוב כמה חסרו להודיעך כמה הזנות מדחקת שזה יחיד ועל ידו נפלו כ"ד אלף מישראל (מד"ר במדב' כ). שראה אותו מדבר עם אשה בדרך וכו' ונתגלתה לפניו ואמרה לו ראובן אי אתה יודע שיהודית אני ואני פלונית בת פלוני ואתה מדחיקני כ"כ כיון ששמע דבריה פירש לו לצד אחר (תנו' גא' מו"מ קעא, בית תלמוד ה).

— פִּעֵ', *דִּחֵק, — כמו קל: מלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה התחיל מצטער בעצמו ומדחק באיבריו (מד"ר שה"ש, הנך יפה דודי). הממחק את הכרישה מדחק ידו על הכרישה להסיר ממנה הטל (ר"ש מכשי' א ה).

*דֹּחַק, ש"ז,—מעמד אדם דחוק, הכרח, Not; besoin; nécessité; need, distress: מחללין כסף על נחשת מדוחק (מע"ש ב ו). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אב' ב ג). הורו מדוחק להתיר (ירוש' סוכה א נב ג). שהיה שם גדר והיו עולין בנחת והוסיף עליו כל שהוא והשלימו לעשרה ונמצא שאין עולין אלא בדוחק

(רמכ"ס מכיר' א יא). — ומצוי השמוש בספרות: ואלו הייתי מוצא בארץ צרפת חבור זה בלשון הקדש וכו' לא הייתי מכנים את עצמי בכל הדוחק הזה (ר"א הנשיא, הקד' ספר העבור). ואלו היינו מחסרים את השנה אשר עשינו שלמה או היינו מונים בסדר את החסרה לא נכנסנו בכל הדחק הזה (שם 68). אמרו (המלאכים ללוט) לא תשית עצמך בדוחק כזה כי ברחוב העיר נלין (צרור המור, וירא). -- ומ"ר: ותבה יתירה נודעת לשטה זו מצד מה שנפטרנו בה מידי הדוחקים הנכללים בדרך הראשון (קול יהודה, כוזרי א א). — ובמשמ' ״דחק חמרי או מוסרי, נגישה: וכשגדלתי יצאתי לראות דוחק אחי וראיתי איש מצרי מכה איש עברי מעמי והכתיו וטמנתיו בחול (מדר' ויוסע, עזי). המהומה והצרות וההסרונות ומיני הדוחק והיגונות (כס"ע ספרות, פרד' רמונ' יא יב).

*דְּחַק, ש"ז, — כמו דֹּחַק: הילוך על ידי הדחק שמיה הילוך תשמיש על ידי. הדחק לא שמיה תשמיש (שבת ק:). אין (הסוכה) התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה וכו' דיכולה לקבל ע"י הדחק (סוכ' י.). אין מעברין את השנה לפני ר"ה ואם עיברוה אינה מעוברת אבל מפני הדחק מעברין אותה (סנה' יב.). מעשה ועשה רבי כר"א לאחר שנזכר אמר כדי הוא ר"א לסמוך עליו בשעת הדחק (נדה ו:). אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק (אדר"נ ג). ולא קבצנו בין שלש תנועות אלא ע"י הדחק (כוזרי ב עח). — ובמשמ' ״קושי בפרושים: והדחקים שרמזת אליהם בפירושי על דברי הר"מ ז"ל ואמרת שהם נעדרים לפי הפירוש (שו"ת ריב"ש קלב). — ובמשמ' ״נגישה: כל הצרות צרורות והדחקים דחוקות (כרית מנוחה ת).

״דַּחֲקוּת[1]), ש"נ, — כמו דֹּחַק: כי על ידם באתי לדחקות עצומה שאין להסתירה ולהעלימה (הקד' אמרי יושר לר"מ דיין).

דטלנת, — סדר חמש האותיות שמוצאן מהשנים.

דַּי[2]), בהפס' דָּי, סמי' דֵּי, כנו' דַּיִּי, דַּיֶּךָ, דַּיּוֹ, דַּיָּהּ, דַּיֵּנוּ, דַּיְכֶם, דַּיָּם, — א) ש"ז, כמות מספקת, שלא נצרך יותר מזה, Genüge; suffisance; sufficiency: ובחנוני נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי דָי (מלא' ג י), ר"ל בלי שעור, בלי מדה. — ואמר המשורר: ולו ישכיל יהי ממעית חפציו ואם רבו ודי לו מדלי מר (אלחריזי, הענק ג) — ובסמי' דֵּי: ואם לא תגיע ידו דֵּי שה (כמה שצריך לקנות שה) והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים (ויקר' ה ז). ואם לא מצאה ידו דֵּי השיב לו (כמה שצריך למען השיב לו) והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל (שם כה כח). ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו דֵּי מחסרו אשר יחסר לו (דבר' יה ז-ח), כמה שנצרך למלא מחסרו. ולבנון אין דֵּי בער וחיתו אין דֵּי עולה (ישע' מ יו). כבשים ללבושך וכו' וְדֵי חלב עזים ללחמך (משלי כז כו-כז). — ועם כ הדמיון, כְּדֵי, כמו הכמות הנצרכה לזה: ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כְּדֵי גאלתו וחשב את שני ממכרו (ויקר' כה כו-כז). והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כְּדֵי רשעתו במספר (דבר' כה ג), ר"ל לפי מדת רשעתו וגדלה. כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם יבאו כְּדֵי ארבה לרב (שופט' ו ה). נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה עמו כדי טומאה (סוט' א ב), כשעור שנצרך שתוכל להטמא. המוציא יין כדי מזיגת הכוס חלב כדי גמיעה דבש כדי ליתן על הכתית שמן כדי לסוך אבר קטן מים כדי לשוף בהם את הקילור (שבת ח א). דיו כדי לכתוב שתי אותיות כחול כדי לכחול עין אחת (שם ג). שיעור אתרוג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה והגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת (סוכה ג ז). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם (יבמ' יו ד). ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכיניו (ב"מ ב ו). עד מתי מותר להחזיר כדי שיראה לתגר או לקרבו (שם ד ג). המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשטיח כדי אחיזה (חול' ט ג). נתכוין להכותו על מתניו ולא היה בה כדי להמית על מתניו והלכה לה על לבו והיה בה כדי להמית על לבו ומת פטור (סנה' ט ב). איזהו סימניה (של הבוגרת) רבי יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד וכו' רבי יוסי אומר כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע ושוהא לחזור (נדה ה ח). איזהו אחר זמן כדי שתרד מן המטה ותדיח פניה (שם ב ג). פועלים שהיו עושין אצל בעל הבית אינן רשאין

---

1) בארמ' דחקותא (ת"י ברכה' ל ח).

2) לא עמדו החכמים על מקורה של מלה זו ומשמעתה העקרית. בסורית כדו במשמעה זו, וסובר ברט (Barth, ES 35) כי העקר הוא כדו, כדי, כדאי. ונפלה הכף מרוב השמוש בו.

לגמור את כל השדה אלא משיירין כ ד י פאה (תוספתא פאה ג ז). אחד אילן עומד בית קביים ושנים עומדין בית ארבעת קבים אין חורשין להן אלא כ ד י צרכן (שם שבי' א א). שאור של תרומה ושל שביעית שנפל לתוך העיסה לא בזה כ ד י חמץ ולא בזה כ ד י לחמץ ונצטרפו וחמצו (שם תרומ' ח יג). הנחתומין לא חייבום חכמים להפריש אלא כ ד י תרומת מעשר וחלה (שם דמאי ג י). מאימתי קורין את שמע בשחרין אחרים אומרים כ ד י שיהא חברו רחוק הימנו ארבע אמות ומכירו (שם ברכ' א ד). שתתן לכל אחד ואחד כ ד י פרנסתו (גמ' שם כט:). אני ראיתי ערבי אחד שלקח ירך מן השוק וחקק בה כ ד י רביעה (ע"ז כג:). תוך כ ד י דיבור (ב"ק עג.). — וּבִכְדֵי: ומרחיק מנטיעותיו של חבירו ומנירו ב כ ד י שלא יזיק (ב"ב ב ח). יותר מ כ ד י הסרונן דברי הכל מוכרן בב"ד (ב"מ לח.). — ויותר על כדי: המתמד ונתן מים במדה וכו' מוצא יתר על כ ד י מדתו מוציא עליו ממקום אחר לפי חשבון (מעשר' ה ג). אין פודין את השבויים יתר על כ ד י דמיהן מפני תקון העולם (גיט' ד ו). — ובכדי במשמעת יקרוב ל: החקירות אשר מצאתי לחכמים הקדמונים מפורשות אשר היו לפני ב כ ד י מאתים שנה ויותר (ס' העיכור ג א). —וכדי במשמ' לְמַעַן: למה אמרו חכמים (זמן ק"ש בערבית) עד חצות כ ד י להרחיק אדם מן העבירה (ברכ' א א). כופין את הסל לפני האפרוחים כ ד י שיעלו וירדו (שבת יח ב). וחכמים אומרים (אלפים אמה) מרובעות כטבלא מרובעת כ ד י שיהא נשכר את הזויות (ערוב' ד ח). אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר כ ד י שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן (כתוב' י ג). מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות כ ד י שלא תקפוץ הנמיה המוזילה ד' אמות כ ד י שיהא זוקף את הסולם (ב"ב ב ה). היה מביא את מנחתה (של סוטה) בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כ ד י ליגעה (סוט' ב א). עשה רצונו (של אלהים) כרצונך כ ד י שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו כ ד י שיבטל רצון אחרים מפני רצונך (אבות ב ד). סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כ ד י שיהו רואין זה את זה (סנה' ד ג). הצנועים מוציאין בידם מעות ודברים הנאכלים ונותנין דבר מועט כ ד י שיאכלנו עד שלא יגיע לעיר (תוספתא פאה ב יח). כ ד י לחוס על נכסיהן של ישראל (ירוש' פסח' א ח). ולמה באחד באדר כ ד י שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן (שם שקל' א א). — וככ': והמלאכה היתה דַיָּם

לכל המלאכה לעשות אתה והותר (שמות לו ז). אם בצרים באו לך לא ישארו עוללות אם גנבים בלילה השחיתו דַיָּם (ירמ' מט ט). אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלא יגנבו דַיָּם (עובד' א ה). —דַיֶּךָּ: דבש מצאת אכול דַיֶּךָּ פן תשבענו והקאתו (משלי כה יז). — ושאר הכנוים: אילמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים ד י י (ב"מ סא:). אם למדת מרב אחד אל תאמר ד י י אלא לך אצל חכם ולמוד תורה (אדר"נ ג). עמד רשב"י ונשקו על ראשו אמר לו אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה ד י י (פסיק' דר"כ א). בשעה שברא הקב"ה את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית אמר לפניו רבש"ע ד י י שאעמוד בתוך שלי (תנחומ' חקת א). שבא ראובן ועירער אמר ד י י שקדמני יהודה למסעות אקריב אני לתולדות (ספרי נשא נב). למלך שגזר על בנו שלא יכנס עמו לפלטרין שלו נכנס פתח ראשון ושתקו לו בשני ושתקו לו בשלישי ונזפו אמר לו ד י י ך עד כאן (מכי' בשלח, מס' דעמלק ב). אפילו שמע מן הנשים אומרות מת איש פלוני ד י ו (יבמ' יו ה). ד י ו לבא מן הדין להיות כנדון (ב"ק ב ה). הבדדין והבוצרים כיון שהכניסן לרשות המערה ד י ו (טהר' י ג). שכן אדם ישן קימעא ו ד י י ו (ירוש' סוכ' ב נג.). בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני ד י ו בקב חרובים מע"ש לע"ש (תענ' כד:). ד י ו לאבל שיעמוד באבלו (סנה' לז:). ד י ה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (ערוב' א ג). ד י ה להודאה שתכפר על הביאה (מכי' בשלח ה). שמאי אומר כל הנשים ד י י ן שעתן (נדה א א). אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דַיֵּנוּ (הגדה של פסח). — ולא די... אלא: לא ד י י ך שהחמרתה עליה שאם נולדה ביו"ט לא תאכל וכו' אלא שאת מבקש להחמיר (ירוש' ביצה א ס.). אמר לו הקב"ה (לנבוכדנצר) רשע לא ד י י ך שאמרת השמים אעלה וכו' אלא שאמרת אעלה על במתי עב מלמעלה (תנחומ' לו ג). אמר לו הקב"ה להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם וכו' לא ד י ו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת (פסח' פז.). לא ד י י ן לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם (שבת לא:). שהיו (אחאב וצדקיהו) חוטאים בירושלם ולא ד י י ם אלא משגלו לבבל היו מוסיפים חטא (תנחומא ויקר' י). לא ד י כ ם שנטלו שלנו מתחת

ידיכם (מד"ר שה"ש, סניף כעלר). — כְּדֵי, כְּדַאי, עי' כְּדַי.—*כְּדֵי כֵן, כמו בה במדה: יש עמל ויגע ורץ ובדיכן הוא מתאחר (כ"ס גני' יא יא). קרב נדיב היה רחוק ובדי כן יגישך (שס יג ט). — בְּדֵי, כמו כְּדֵי, במשמ' למען: אריה טרף בְּדֵי גרתיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב יג). — וכמו לְ: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בְּדֵי-ריק ולאמים בְּדֵי-אש ויעפו (ירמ' נא נח). וייגעו עמים בְּדֵי-אש ולאמים בְּדֵי-ריק יעפו (חבק' ב יג). — ובמשמ' ברוב: ברעש ורגז יגמא (הסוס) ארץ ולא יאמין כי קול שופר בְּדֵי שופר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה (איוב לט כד-כה). — מִדֵּי, א) יתר מן המדה הנצרכה: מרבים העם להביא מִדֵּי העבדה למלאכה אשר צוה יי' לעשת אתה (שמות לו ה). — ב) מִדֵּי שנה בשנה, מִדֵּי חדש בחדשו, מִדֵּי שבת בשבתו, ר"ל בכל שנה, בכל חדש, בכל שבת, בלי יוצא מן הכלל: והלך (שמואל) מִדֵּי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה (ש"א ז יו). ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יי' צבאות ולחג את חג הסכות (זכר' יד יו). צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מִדֵּי שנה בשנה (דהי"ב כד ה). והיה מִדֵּי חדש בחדשו ומִדֵּי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יי' (ישע' סו כג). — ועם פעל אחריו, במקור, בעבר ובעתיד, במשמע' בכל פעם שנעשה הפעל ההוא: וכן יעשה שנה בשנה מִדֵּי עלתה בבית יי' כן תכעסנה (ש"א א ז). ויצאו שרי פלשתים ויהי מִדֵּי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וייקר שמו מאד (שס יח ל). ויהי מִדֵּי בא המלך בית יי' ישאום הרצים והשיבום אל תא הרצים (מ"א יד כח). ויהי מִדֵּי עברו יסר שמה לאכל לחם (מ"ב ד ח). שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס מִדֵּי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר (ישע' כח יח-יט). כי מִדֵּי אדבר אזעק חמס (ירמ' כ ח). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מִדֵּי דברי בו זכר אזכרנו (שס לא כ). ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מִדֵּי דבריך בו תתנודד (שס מח כז). —*מִדַּי, *יותר מדי, מדאי, יותר מהמדה הראויה: שלא להתאבל כל עקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזרה על הציבור אלא א"כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (כ"ב ס:). למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות אומניות והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי ולא קרא אותו עמהם (תנחומא בהעלותך ג). — מַדַּי, לְמַדַּי, עי' ערך מַדַּי.

דִּיב, קל לא נהוג.

— הפע', הֵדִיב, — כמו הֶדְאִיב: מכלות עינים ומְדִיבֹת נפש (ויקר' כו יו). — ואמר המשורר: לך חרדו לבבות מצלעות, ואנחותם לחלמיש צור מְדִיבוֹת (רסכ"ג, שירי שלמה, דוקס לא). ולא פגע סגור כי אם פתחו, ולא מצא צרור כי אם הֱדִיבוֹ (ר"י הלוי, זמן אסר). מליה הנפשות משיבות, והלבבות מדיבות (ר"י חריזי, תתכמ' א). — פע' °דִּיֵּב, — כמו הֵדִיב: נוצריה (של התורה) הקדשו להתחיב, וזללו חוללו לְדַיֵּב, כי גבר האויב (ר"ש כר"י, יולר שבת לפני שבוע', אלוה אקראך במחסך). עמדה בראש מחנות האויב, עליצתיו להפג וחיליו לְדַיֵּב, על ראשו גמולו להיב (יולר שבת א תנכה, אודך).

דיג, ממנו הפעל דִּיג, והשם דַּיָּג.

דִּיג[1], פ"י, עב' דִּיגוֹתִי, דִּיג, דִּיגוּם, עת' אֲדַיֵּג, — צד דגים: הנני שלח לדוגים רבים נאם יי' וְדִיגוּם ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום (ירמ' יו יו).

דַּיָּג, ש"ז, מ"ר דַּיָּגִים, — מי שאומנותו לצוד דגים, Fischer ; pêcheur ; fisher: ואנו הַדַּיָּגִים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו (ישע' יט ח). הנני שלח לְדַיָּגִים[2] רבים ודיגום (ירמ' יו יו). — °דַּיַּג הַמֶּלֶךְ, ש"ז, מין עוף: דיג המלך וכו' נוצותיו יפות מאד כנפיו וקדקדו ירוקי עשב כהה בטלואים ממראה תכלת שכמו גבו וזנבו ממעל תכלת אפל נוצץ ונוצות מעופו שחורות (תוה"א לסינסק, העוף קכד). — °דַּיַּג הָחוֹמֶט: דיג החומט מינו רק אחד במשפחתו והוא גדול מעט מעורב הערפל חרטומו ארוך ושטוח ובראשו כתאר גרזן מראהו שחור (שס קט).

°דַּיָּגוּת, ש"נ, — מלאכת הַדַּיָּג ועסקו, Fischerei; pêche; fishing: ובהתעסקות המלאכות המקררות כמו המלחות והדייגות (תרג' פרקי גלינוס, כ"י פריז).

°דִּיֵּד[3], פ"ע, עת' תְּדַיֵּד, — התקשר עם אשה בקשר של נשואים: מקח כסף ושטר וביאה בם באשה תְּדַיֵּד (רסע"ג, תרי"ג מלות).

---

[1] כמו בין, ריב, בינותי, ריבותי.

[2] כך הקרי, והכתיב לְדוּגִים.

[3] מלשון ידיד, דודים.

דָּיָה[1], ש"נ, מ"ר דַּיּוֹת, — שם עוף דורס, והוא מין הדאה: ואת האיה והדַּיָּה למינה (דבר' יד יג). שם נקבצו דַיּוֹת אשה רעותה (ישע' לד יה). דיה לבנה, דיה רגזנית (חול' סג.). או הדיה למינה ניביו בלעז שאמרו עליו שמקנא אפילו בבניו בראותו אותם שמנים מכה אותם בפיו (פריה מודינו, לב הפריה ג ו). בת היענה ושאר עופות החומסים (הנמצאים בארץ ערב) דיה המצרית אשר יטהר את הארץ מכל נבלה וטרפה כי יחוש לאכלם עד מהרה (סבי"ע ג, ערב). — ״וכנוי לאשה רגזנית: שאלתי זאת בדבר אשת פלוני הידועה לרום מכ"ת בשמה ובמעשיה דיה רגזנית קפדנית ועצרנית ולסיבה זו לא היה דעת אדם סובלתה (סו"ת חות יאיר קג). — ״דיה שהרחרת, ״דיה שבוית: הדיה הזאת היא שהרחרת ראשה כמראה התכלת צדי הראש וגרונה כעין תפוחי זהב אחות לה להדיה הנזכרת ושמה דיה שבוית שחורה (תוה"ע לאברמ', העוף ג). — ״דית הכרבל, ״דיות הפגר: דיות הפגר על ראשן אין כרבלתא ונקראת בלשון רומי מטהרות כי הן מטהרות את הארץ מנבלות (שם).

דְּיוֹ[2], ש"נ, מ"ר דְּיוֹאוֹת[3], — כעין צבע שחור עשוי מעפצים וכיוצא בהם ומשמש לכתיבה, Tinte; encre ink: מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בַּדְּיוֹ (ירמ' לו יח). דיו כדי לכתוב שתי אותיות (שבת ח ג). ואינו כותב לא בקומוס ולא בקנקנתום ולא בכל דבר שרושם אלא בדיו (סוט' ב ד). הלומד לילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד לזקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות ד כ). הוציא דיו אם בקולמוס כדי לכתוב שתי אותיות אם בכלי צריך יותר (ירוש' שבת ח יא:). כל נקב שהדיו עוברת עליו אינו נקב (גמ' שם קח.). הלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה וכותבין בדיו על העור (סופרים א א). הדיו שנטפה על גבי הכתב מותר למוחקו (שם ה ז). כיצד מעשה הדיו מקבצין העשן של שמנים או של זפת ושל שעוה וכיוצא בהן וגובלין אותן בשרף האילן ובמעט דבש ולותתין אותו הרבה (רמב"ם תפלין א ד). — וגם בלשון זכר: ראה כמה דיו משתפך וכמה קולמוסין משתבר (תנחומא לו י). דיו שהוא מבושל בשכר שעורים ובסממני הדיו (סו"ת תרומת הדשן קכט). — ומ"ר *דיואות: אמר ר' אליעזר כמה דיואות משתפכות וכמה קולמוסין משתברין (מדר' סות"ט, ש"א כז). על דבר השתוקי אם נאמנת אמו וכו' נשפכו הרבה דיואות ונשברו כמה קולמוסים (סו"ת רמ"א כו). — ״ודיות: כמה דיות נשתפכו וכמה קולמוסים נשתברו לכתוב החילוקים שנאמרו בהלכה זו (סו"ת מהרי"ט א ט). — וגם ״דיותים: וכמה דיותין נשפכין על אלו הוכוחים (אליס ליס"ר מקנדיה, כתב מין), ולא נכון. — ואמר המליץ: נורא ואיום כח העט והדיו דם שמו בקרבו וטפי טלו משקים הארץ ומלחלחים יבשה (ספר האות לר"א בר"ש אבולעפיא, עטר' צבי לכבוד גרץ). — ״ובית דיו: ויש מפרשין אלמלפע בטיית והוא מקום שקבוע בו בית הדיו (רה"ג, כליס כד ז). — וכלי הדיו: דיו הוא שכותבין בו ועוד הכלי שמניחין בו את הדיו גם הוא נקרא דיו (ר"ת שבת פ.). על הדיו שהוא בית הדיו (שם). — קֶסֶת, עפצים, עט, וכו', עי' כתיבה.

״**דִּיּוֹ**[1], ש"ז, — כמו דַּיָּה: עוף הנקרא דיו (ערוך, ערך דיו).

*__דִּיּוֹן__, ש"ז, — כמו דִּוְיוֹן: מרבה נכסים מרבה דיון[2] (אב' ב ז).

״**דִּיּוּק**, ש"ז, מ"ר דִּיּוּקִים, — שה"פ מן דִּיֵּק: ודבר תימה הוא מה דיוק הוא זה (תוספ' ערוב' ע:). ונזכור אותם שהם הנהגות מדיניות ומעלות מדות ומה שדומה לזה ואיזה מהם דיוקים שכליים במינים שונים נזכרם עוד (המונה למה, הקד').

״**דִּיּוּקִי**, ת"ז, — בדיוק ודקדוק: היא (נפש החכמה) יתר דבקה בו דבוק דיוקי מדבוק אבריו זה בזה

---

[1]) סוברים שזו היא בעצמה הדאה. ולגת' תרגמה milvus, וכן רסע"ג אלחדאה a) בערבית.

[2]) משקל שְׁבוֹ, תְּאוֹ. — [3]) רד"ק. ואדם ביתרון לאדם על תל"ע (סי' רו) פקפק ואמר: הקבוץ אולי שבואים תאומים דיואים, ע"כ. אך כבר נקבע הרבוי דיואות. — בארמ' דיותא. בערב' דָוָאה b), בית הדיו. לגרד גזר על מלה זו שהיא זרה, שאולה מלשון אירנית, אך יש לפקפק בדבר. בערב' לעצם הדיו משמשת מלה אחרת, חִבר c), וסובר פרנקל כי זו מלה שאולה מסורית.

a) الحداه b) دوة c) حبر

---

[1]) בארמית: ההוא דיו דשקיל בשרא (ב"מ כד:). מררתא דדיו חיורתא (כתוב' ג.).

[2]) גרסת קצת ספרים במקום מרבה דאגה.

(ריב"ז, עולם הקטן כ ג). הנה נתבאר ממה שאמרו שאינה (הנפש) גוף וכו' ודבקה דבוק דיוקי לגוף מדבוק קורבת איברי הגוף (מ' אלדבי, ס"א ו).

ˑˑדיוקות, ס"נ, — סגולת מה שהוא מדיק: אמר החבר זה הוא שרצה לומר עם דיוקות רב ודקדוק והפרש בין מה שיפעל במקרה ממה שיפעל בטבע (כוזרי א עס).

ˑˑדיור, ס"ז, מ"ר דיורים, — כמו דירה: אבל מדברי סופרים אסור לשכנים לטלטל ברשות היחיד שיש בה חלוקה בדיורין עד שיערבו כל השכנים כולן מערב שבת (רמב"ם ערוב' א ב). ראובן ושמעון בני אברהם ויצחק קנו יחד בשותפות חזקת בית אחת המוחלקת לשני דיורים (שו"ת שמש לדקה, חו"מ י).

***דיור**, ס"ז, מ"ר דיורים, — מי שדר בבית, Mieter locataire ; tenant: מה בין שותף מה בין דיור כשם שהשותף ממחה כך הדיור ממחה אר"י בבעל הבית ודיורו (ירוש' מעשר' ג ג 7). דיור ישן (שם גיט' ה מז:). —ומ"ר: סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה רבי יהודה אומר אם אין דיורין בעליונה התחתונה כשרה (סוכ' א ב). כעיר חדשה שביהודה שיש בה חמשים דיורים (ערוכ' ה ו). דיורין ממש או אפילו ראויה לדיורין (ירוש' סוכ' א נב:). נתמעטו דיוריהן מביאים אחרים תחתיהן (שם מכו' ב לא 7). עיר אחת היתה ביהודה וחדשה שמה והיו בה נ' דיורים אנשים ונשים וטף (ערוכ' ס.). מלך בשר ודם כשהוא בונה פלטין משוה דיורין בעליונים ובתחתונים (ילק' שמעוני, תהל' פו). למלך שבנה פלטין והושיב בהן דיורין אלמים והיו משכימים ושואלין בשלומ' של מלך באצבע וברמיזה וכו' הושיב המלך בתוכו דיורין פקחין עמדו והחזיקו בפלטין (שם לג, ומד"ר איכ', פרשה ליון). שהרבה דיורין מפסידין הבית ומקלקלין אותו (לבוש, נזקי שכנ' קנד ב). להיותה גברת ושלטנית כל ימי חייה על כל הנחלאות וכו' תוכל להכנים דיורים ולהוציא דיורים בכל הבתים ומקומות כאות נפשה (פנק' קראקא יב, שנת ת, אוצה"ס 7).

ˑˑדיות, ס"נ, — סגולת מה שהוא די: וכן נמצא דיות (בערבי כפאיה) נגזר מן די (אגר' ש"ם כראם ס' תגמ' הכפ', הערה).

ˑˑדיות, ס"נ, —סה"פ מן דית, יציאת משקים דרך הנקבים הדקים שבגופים, בכלים, כעין זיעה, Transpiration : ואמנם הנופלים בזה מן הטיול הנה אותותם העדר האות ההיא ודיות העור ורפוי הנפוץ (קאנון א ג כ טו). ויתוקן ענין המים ומתקונם רוב זכוכם ורוב דיותם מן החרם המתדית (שם שם ה ז). לפעמים יקרה העלוף לרבים מחוזק מקרי הנפש וכו' ולפעמים יקרה להם דיות זיעה שיזיע גופם מבלי צורך לאותה הזיעה (פרקי משה ז). ואמנם נזונת הליחה הגלדיית בדיות הלחות הזכוכיית (שם ג). ואחר הגיע הדם אל הורידים הוא משתנה שינוי אחר ומתפשט על האיברים דרך דיות מהורידים כמו כלי חרס המתדייתים (רשב"ל דורן, מג"א, ת"י ב).

***דיכה**, ס"נ, — סה"פ מן דוך: זיתים וענבים שריסקן מע"ש ויצאו מעצמן אסורין וכו' א"ר יוחנן במחוסרין דיכה (שבת יט:). מחוסרין דיכה הן וטעינתן היא דיכתן היא שוחקתן היא סוחטתן (רש"י שם). דיכת תבלין ומלח מלאכת אוכל נפש הוא (ר"נ על הרי"ף, ביצ' ו:). דכיון דאי אפשר לבשל ולאפות בלא עצים עשו אותו כדיכת מלח שהתירו אותה ע"י שנוי (שם יז:). אבל גיגית מלאה ענבים ובועטין אותן במקלות ושוהא שם היין קרוב לחדש עם הענבים בגיגית זהו מחוסרים דיכה שאינן בעוטין רק מעט לא ברגל ולא בקורה (התרומה, שבת רכג). שביצה השמאלית נידוכית באיזה מקומות באופן שהדיכה היא רק במיעוט הביצה (שו"ת נודע ביהודה, אה"ע ו).

∞דיל[1], ס"ז, מ"ר דילים, — שמש המביא המשקאות והמאכלים במסעדות ובתי הקהוה, Kellner;garçon, —נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

דין[2], ממנו א.דין. ב.דין, *דין, ˑדינות, ˑדיני.

---

[1]) בארמ' דיילא: דרגש בהו דיילא (פסח' פו:), ופרש ר"ח וז"ל: בני חבורה שנמנו על הפסח ובאו מקצת מהן בעת שדרך בני אדם להכנס ולאכול הפסח ושגרו הדיאלא פירוש דיאלא כגון השמש שהוא השמש שלהן וחפש אחריהם. ע"כ. ורש"י שם: שהודיעו לשמש שזה דרכן לצאת אחד אחד לפי שטורח הוא לו לשמש היחידים. ע"כ. וכן בסור' משמש שרש זה במשמעה זו, וי"א שהוא שאול מיונית.

[2]) שרש משתף בלשונות האחיות. בארמ' וסורית באותה משמעה ממש כמו בעברית. בערב' דינ a) קצת גם במשמעה אחרת, במשמעה של דת והלואת ממון. ודומה לו בעברית שרש דון.

---

a) دين

א.דִּין, ש"ז, מ"ר דִּינִים, — א) טענות ותביעות שבין אדם לחברו בשביל דבר מהדברים, Streitigkeit ; contestation: כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דִּין לְדִין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך (דבר' יז ח-י). שמנו עשתו גם עברו דברי רע דִּין לא דנו דִּין יתום (ירמ' ה כח). דן דִּין עני ואביון (שם כב יו). אין דן דִּינֵךְ למזור (שם ל יג). גרש לץ ויצא מדון וישבת דִּין וקלון (משלי כב י). כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן הרי זה אינו אוכל פירות בחייה (כתוב' ט א). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה (גמ' שם פה.). העשר שהוא הוסיף יתן הוא לבדו בלא דין ודברים (רגמ"ה ערכ' כז:). — *בעל דין, בעלי דינים, שני אנשים שיש להם טענות ותביעות זה על זה: וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין (אבות א ח). מאימתי התחלת דין וכו' משיפתחו בעלי דינים (שבת י.). שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו (סנה' ז:). כך היו מנהגן של נקיי הדעת שבירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו' ונושאין ונותנין בדבר (שם ל.). — ב) הטענה האמתית, הצדק והישר של אחד מבעלי הדין, Recht ; droit ; justice: להטות מִדִּין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). דִּין ומשפט יתמכו (איוב לו יז). ידע צדיק דִּין דלים רשע לא יבין דעת (משלי כט ז). על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום (אבות א יח). חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין (שם ה ח). — עשה דין פלוני, רב ריבו, נפרע מאיש ריבו: ידעת כי יעשה יי' דִּין עני משפט אבינים (תהל' קמ יג). כי עשית משפטי וְדִינִי ישבת לכסא שופט צדק (שם ט ה). — *עשה דין לפלוני, תבע זכותו של פלוני, עשה לו כצדקו: שעלו שמש וירח מרקיע לזבול ואמרו לפניו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם אנו מאירים ואם לאו אין אנו מאירין (נדר' לט:). כל שיש לו קנאה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין (גיט' ז.). — *ועשה דין, במשמ' העניש: אשריהם לראשונים שאפילו על אונס שינה עושין דין שלא על אונס שינה על אחת כמה וכמה (תמיד כח.). יש לו לאדם לעשות דין לעצמו[1]) (רמב"ם סנה' ב יב). — ג) עיון והכרעה שאדם בן סמך ובקי מכריע בין שני בעלי הדין, מי מהם הצדיק ומי הרשע, מי החיב ומי פטור, עם מי הצדק, Gericht ; jugement ; judgment: מלך יושב על כסא דִּין מזרה בעיניו כל רע (משלי כ ח), ר"ל הכסא שיושב עליו האיש בן סמך להכריע בין בעלי הריב להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע. מי שנגמר דינו וברח ובא לפני אותו ב"ד אין סותרים את דינו (מכות א י). אין מרחמין בדין (כתוב' ט ג). רבי ישמעאל בנו (של ר"י) אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא (אבות ד ז). שאין הדין בטל מלפניו לעולם (מכי' כי תשא, מס' דשבת' א). ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט (ברכ' ו.). יי' אלהיך דיינך בכל דין שדנך (חייב אתה לברכהו) בין מדה טובה ובין מדה פורענות (שם מח:). מאימתי התחלת דין וכו' משיתעטפו הדיינין וכו' עד מתי יושבין בדין אמר רב ששת עד זמן סעודה (שבת י.). שמואל הצדיק היה מתירא מן הדין (חגי' ד:), היה ירא להכריע ולפסק דין בין שני בעלי דינים. משרבו רואי פנים בדין בטל לא תגורו וכו' ופרקו עול שמים ונתנו עליהם עול בשר ודם משרבו לוחשי לחישות בדין רבה חרון אף בישראל ונסתלקה השכינה (סוט' מז:). שנים שבאו לפניך לדין עד שלא תשמע דבריהן או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה אתה רשאי לומר להן צאו ובצעו (סנה' ו:). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל וכו' וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (שם ז.). ושפטתם צדק אמר ריש לקיש צדק את הדין ואח"כ חתכהו (שם:). עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (שם). שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה (שם ח.). שנים שדנו דיניהם דין (כתוב' כב.). יקוב הדין את ההר (יבמ' צב.). מה משה חכם גדול לא נשא לו (הקב"ה) פנים על ידי שאמר שמעו נא המורים נגזר גזירה שלא יכנס לארץ המענין את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי ואתחנן כט). שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין (פסח' נד:). מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין (סוט' מא:). כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה (חגי' ה.).

[1]) בארמ': עביד איניש דינא לנפשיה (ב"ק כז:).

ביקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ר"ס כא:).— יום הַדִּין[1], היום הקבוע שיושבים בו הדינים לעין בדינים.— ואומרים אנשים: לָן[2] הַדִּין בטל הדין.—*דִּינֵי מָמוֹנוֹת, דִּינֵי נְפָשׁוֹת, דִּינֵי קְנָסוֹת, העיון בטענות ותביעות בעניני ממון, בעניני נפשות וקנסות: דיני ממונות בשלשה וכו' וחכ"א בעשרים ושלשה מפני שיש בו דיני נפשות (סנה' א א). דיני ממונות הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד הכל כשרין לדון דיני ממונות ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות (שם ד ב). כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות (נדה ו ד). שלא דנו דיני קנסות וכו' שלא דנו דיני נפשות (שבת טו.).— *דִּינִים, סתם, דיני ממונות ונפשות: הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הן כהררים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות הדינין והעבודות הטהרות והטומאות ועריות יש להן על מה שיסמכו הן הן גופי תורה (חגי' א ח). —*בֵּית דִּין, הבית שבו יושבים הבקיאים בדבר ומעינים בהדינים ופוסקים הדין, **Gerichtshaus**, **tribunal ; court**, וכללות השופטים היושבים שם: שלשה מבית דין הגדול שבירושלם היו יוצאין וכו' ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד (סוט' ט א). שליח בית דין הבא למשכן הוא עומד בחוץ והן מוציאין לו את המשכון (תוספתא ב"מ י ח). אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו (סנה' ז.). — עורך דין, עי' עורך. — ד) *כל העסק של תביעת הדין והבאת הדבר לפני השופטים, **lawsuit ; procès; Prozess** : נגנבה באונס והוכר הגנב אמר אביי אם שומר חנם הוא רצה עושה עמו דין רצה נשבע אם שומר שכר הוא עושה עמו דין ואינו נשבע (ב"ק קח:). אדם עשוי למכור דינו (הלכ' פסוק', ר"י גאון סח).—ובהשא' לדין של מעלה: דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין (סנה' י ג). אילמלא בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אין יכולין לעמוד מפני תוכחה (ערכ' יז.). המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה (ב"ק לג.). וא"ר יצחק שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו לשמים (ברכ' נה.). — *נתן דין על מעשיו, עמד בדין וטען והצטדק: הסתכל בשלשה דברים וכו' ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אבות ג א). ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (שם ד כב). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע"ז נד:). — ה) בפרט פסק קשה, בלי רחמים, ממש לפי מעשיו של הנשפט, וקצת במשמ' ענש: אתה נורא אתה ומי יעמד לפניך מאז אפך משמים השמעת דִּין ארץ יראה ושקטה בקום למשפט אלהים (תהל' עו ח-י). בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושיו מתיירא ומתעלה ומתהלל (זבח' קטו:). וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים (מגי' יז:). כאילו נידון בשני דינים אש ומים (ברכ' ו:). כיון שרואה (הקב"ה) שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים (ע"ז ג:). —ובפרט, *דינו של אדם לאחר המות לפני בית דין של מעלה: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה (שבת לא.). עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה וכו' (יומא לה:). אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה (קדוש' מ:). גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין כיצד גוף אומר נשמה חטאת וכו' ונשמה אומרת גוף חטא (סנה' צא.). — *נטל דינו, נענש: משפט דור המבול שנים עשר חדש נטלו דינם ויהיה להם חלק לעוה"ב (מד"ר בראב' כח).—*מִדַּת הַדִּין: אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו (שבת נה.). יודע אני בך שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב' כ:). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת (סנה' לז:), ועי' מִדָּה. — *גזר דין, עי' גזר. — *והצדיק עליו את הדין, אמר כי הדין הקשה, הענש שבא עליו מלמעלה היה בצדק: כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו הדין מלמעלה (תענ' ח.). והצדק לעולם עליך את הדין והוצא את עצמך מן התרעומת (כלה רבתי ה). כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספרי האזינו שז).—*צִדּוּק הַדִּין, הסכמה שהדין הקשה נעשה בצדק: גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים הללו (ספרי האזינו שז). כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמנו להן שלש מקראות של צידוק הדין בשעת צידוק הדין (ע"ז יח.).— ותפלה

— [1]) בארמ': יומא דדינא (סנה' ח.). — [2]) בארמ': היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא (שם לה.).

מיוחדה שאומרים בפרט אחרי מותו של אדם להצדיק עליו את הדין שנגזר עליו למות וכיוצא בו: ואין פותחין בצדוק הדין על המת עד שתצא נפשו (אבל זוטרתא א ב). וצדוק הדין אשר אתם אומרים אין אנו יודעים מה הם דבריו אם יש בהם ממין הספד כגון הוי או אבוי או בכי וכו' ואם דבר צדוק הדין בלבד (רה"ג, תורת האדם כח:). נהגו ישראל בכל מקום לומר צדוק הדין עם יציאת נשמה (רמב"ן שם). אין אומרים צדוק הדין בחולו של מועד (רא"ש מו"ק סי' קלד). מה שכתבת אלי על ענין צדוק הדין אם מותר לאומרו בימי חנוכה אם לאו כך נראה בעיני (שבלי הלקט, חנוכה קלב). שהקדיש אינו בא אלא בשביל הפסוקים של צדוק הדין (שם שמחות יג).—*יום הַדִּין, אחר המות, כשאדם עומד לדין בעד מעשיו בעוה"ז: ג' כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורין ואחת של רשעים גמורין ואחת של בינוניים (ר"ה טז:). עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין לו ליום הדין (ע"ז יח.).—ואמר המשורר: אנוש יאריך מאד לשון ויום דין יהי אלם בלי לשון ולא פה (ר"י חריזי, הענק ג).—ונרדף עם ח׳ק: לא חרבה ירושלם אלא על שדנו בה דין תורה (ב"מ ל:), ר"ל שדנו על פי חקי התורה בכל חמר החק. כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל ממנו נפשות (סנה' ז.). לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא כדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו (שם ח.). אעפ"י שדיניהם (של העכו"ם) בדיני ישראל אי אתה רשאי להיזקק להם (גיט' פח:). ד' דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואלו הן הפורץ גדר בפני בהמת חבירו וכו' (ב"ק נה:). אמר שמואל דין המלכות דין[1]) (שם קיג:). התורה באמצע ודינים מלפניה ודינים מאחריה (מד"ר שמות ל). מלך שהיו דיניו שכל מי שיתן המס הקצוב על כל איש ואיש ע"י שלא נתן ישתעבד בו (רמב"ם מלוה ולוה ה יז). *דינים של אסור והתר דתיים: חלוקי דינים (בענין אבלות) בין בני ארץ ישראל ובין בני בבל (תשה"ג, שערי צדק כ:). —ומצוי שמוש זה הרבה בספרי הפוסקים: דין ברכת בדיקת חמץ (שו"ע או"ח תלג). דיני בדיקת חמץ (שם תלג). דינים הנוהגים תיכף אחר הבדיקה (שם תלד). דין מי שלא בדק ליל י"ד (שם תלה). — *שורת הדין, לפי החק, לפי הדין הקבוע: עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום (גיט' ד ד). המוכר פירות לחברו ואמר לו וכו' יין נסך הוא שורת הדין אינו נאמן (תוספתא תרומ' ב א).—*לפנים משורת הדין, ברחמים, לא לפי חמר הדין הקבוע: ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורם הדין (ברכ' ז.). (אביו של שמואל מצא חמור והחזירו לבעליו אחרי י"ב חדש) לפנים משורת הדין (ב"מ כד.), ר"ל אעפ"י שלפי הדין, לפי החק הקבוע, אין מחזירים אבדה אלא עד י"ב חדש. — וכללות החקים והידיעות הנצרכות לעשות דין: כל ידעי דת וָדִין (אסתר א יג).

— ו) *מה שמחיב השכל על פי הקש דבר לדבר, logischer Schluss; conclusion logique; logic conclusion: והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת (פסח' ו ב). ודין הוא מה שער לבן שאין שער אחר מציל מידו אינו מטמא אלא הפוך שער צהוב דק ששער אחר מציל מידו אינו דין שלא יטמא הפוך (נגע' י ב). אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבישול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהו אסורין בבישול (מכי' בא ו). והדין נותן הואיל ויוצאה מרשות אב יוצאה מרשות אדון (שם משפטים ג). והדין נותן ומה אם עבודה שהיא דוחה שבת קבורת מצוה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא קבורת מצוה דוחתה (שם ד). אם מעשר שאינו בא אלא משום תלמוד ויראה הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל (ספרי נשא ה). והלא דין הוא ומה במקום שלא עשה ולד מן הראשון וכו' עשה עובר כילוד מקום שעשה ולד מן הראשון וכו' אינו דין שנעשה עובר כילוד (יבמ' פז.). שהיה בדין ומה אם עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינה מתקיימת בפחות משנים עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם אינו דין שלא תתקיים בפחות משנים (סוט' ו ג). שהיה בדין מה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהן עופות שאין המום פוסל בהן אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהן (תמור' ו ד). שהיה בדין מה אם החדש והישן שאינן כלאים זה בזה אין מתעשרין מזה על זה הכבשים והעזים שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה (בכור' ט א). שהיה בדין: ומה אם במקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה שבת מקצת

[1]) בארמ': דינא דמלכותא דינא.

עבודה דוחה את השבת מקום שכל אוכל נפש דוחה יו"ט אינו ד י ן שכל עבודה דוחה יו"ט (מכיל' כוא ט). שהיה ב ד י ן מה אם במקום שעשה קטנים כגדולים לא עשה נשים כאנשים כאן שלא עשה קטנים כגדולים אינו ד י ן שלא נעשה נשים כאנשים (ספרי נשא כב). ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אינו ד י ן שאתפרנס שלא בצער (קדוש' ד יד). ומה אם עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם הרי היא מתקיימת בעד אחד עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינו ד י ן שתתקיים בעד אחד (סוט' ו ג). ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו ד י ן שנתיר את הנקבות מיד (יבמ' ח ג). ומה מן החי שהוא טהור אבר הפורש ממנו טמא המת שהוא טמא אינו ד י ן שיהיה אבר הפורש ממנו טמא (עדי' ו ב). ומה אם במקום שהחמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאכיל לזרים מקום שהיקילה תורה באוכלי תרומה לכהנים אינו ד י ן שתעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (תוספתא תרומ' ו ד). ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן מקום שאסור לנהג שתי בהמות כאחד אינו ד י ן שיהא אסור בתערובתן (שם כלא' ה ו). מה עגלה ערופה שמכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו ד י ן שיהא אסור בהנאה (מכי' משפטים י). ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדים אלהות הרבה אינו ד י ן שנירש את הארץ (ספרי ואתחנן לא). ומה אם בשאר ימות השנה שאינו כשר לשמו כשר הוא לשם אחרים בזמנו שהוא כשר לשמו אינו ד י ן שיוכשר לשם אחרים (זבח' יא.). ו ד י ן הוא ומה בן צאן שלא קבע לו כהן קבע לו צפון בן עוף שקבע לו כהן אינו ד י ן שיקבע לו צפון (שם מח:). ומה במקום שלא הושוה קרבן לקרבן השוה מעשים למעשים מקום שהשוה קרבן לקרבן אינו ד י ן שישוה מעשה למעשה (שם מ:). ומה במקום שאין מחשבה פוסלת בפנים פוסל דם שבפנים את שבחוץ מקום שמחשבה פוסלת בחוץ אינו ד י ן שיפסל דם שבחוץ (שם פג.). אם הפקיעה בהמתם של לוים בהמה של ישראל במדבר ד י ן הוא שתפקיע את של עצמן (בכור' ד.). ו ד י ן הוא בשל אחרים אני זוכה בשל עצמי לא כל שכן (ערכ' כט.). ומה מכורה כבר יוצאה שאינו מכורה אינו ד י ן שלא תימכר (שם:). ו ד י ן הוא ומה בהמה טמאה שהקלתה במגעה החמרתה בחלבה מהלכי שתים שהחמרתה במגען אינו ד י ן שתחמיר בחלבן (כרית' כב.). — ובמשמ' מה שמחייב השכל הישר, הצדק הכללי: לפי שלא זכיתי ב ד י ן צריך הכתוב להביאו בפני עצמו (מכי' משפטים יא). שלא יאמר יש לי ב ד י ן הואיל והשור ממונו והבור ממונו (שם). שלא יאמר יש לי ב ד י ן אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה החמור (ספרי נשא א). דיו לבא מן ה ד י ן להיות כנדון (ב"ק ב ה). שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם אינו ב ד י ן שיונף המקצר על המאריך (מדות ג ד). הרי שגזל סאה של חיטים והלך וזרעה בקרקע ד י ן הוא שלא תצמח וכו' הרי שבא על אשת חברו ד י ן הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג והולך (ע"ז נד:). ב ד י ן הוא שיקדים שמע לוהיה (ברכ' יד:). וכנב ד י ן שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם (חגי' ז.). ב ד י ן הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה (סנה' סט:). אמר הקב"ה אינו ד י ן שיהו בני מתקללין ואני מתברך (סופר' יב ב). ב ד י ן הוא שאצוה את הכהנים שלא ישתו יין (תנחומא שמיני ז). אמרו אינו ב ד י ן שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו ב ד י ן שיהא התלמיד משיב את רבו (רש"י ויקר' י יט). — *דן ד י ן בעצמו, שקל את הדבר במאזני הצדק והשכל הישר: שדנה לאה ד י ן בעצמה ואמרה שנים עשר שבטים עתידין לצאת מיעקב ששה יצאו ממני וארבעה מן השפחות הרי עשרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות (ברכ' ס.). — ז) *זכות שיש לו לאדם עפ"י החק או עפ"י הצדק הכללי לעשות כך וכך: מיד ענו כל פמליא של מעלה ואמרו ד י ן גדול יש לך להטביעם בים (מדר' ויושע). לפי שיש עליו לאשתו ד י נ י ן ואינו יכול לזוז מהם כל זמן שלא גירשה כמו העונה וזולתם (שו"ת הרי"ף קפח). היאך הדין באשת איש שיש עליה חובות ו ד י נ י ן מה מהן מתחייבת כשהיא אשת איש ומה מהן אין מתחייבת (שם רמח). — ומשל, *מי שאין לו ד י ן נותן קולות, ר"ל עושה שאון גדול: שאעפ"י שהיה בלבם שאין יש יכולת בשי"ת חס ושלום לא התחזקו לאמרו בפה ואומר המשל מי שאין לו ד י ן נותן קולות (תולד' יצחק להרי"ן קלו קו:). — ח) *דת ואמונה: ובקשתי

להודיעך אמתת הדברים ממלכותנו ויחוסנו ואיך נכנסו אבותינו בדין ישראל (מכת' מלך הכוזר לר' חסדאי). אבל שואל אני מעמך שתאמר לי האמת דין ישמעאל ודין ישראל איזה מהם טוב (שם). — ומ"ר במשמעה זו: ויאמר אליהם (המלך בולאן) מבקש אני מכם שתבחרו לי איזה הטוב והישר מהדינים (שם). אחר כך הלך שמעו (של בולאן) בכל הארץ ושמע מלך אדום ומלך ישמעאלים ושלחו לו מלאכיהם בממון גדול ובמחנות רבות עם חכמיהם להטותו אל דיניהם (שם). —ט) *מנהג קבוע של דבר מהדברים, טבעו הקבוע: כבר בארנו בפ' חמשי דין חגורת המזלות ונטיתה מגלגל המישור חצי לצפון וחצי לדרום (יסו"ע לר"י ישראלי ל:). — ובכלל, *מה שראוי או אינו ראוי שיעשה האדם: דע שהדין בכמו אלא הענינים (באיזה דרך צריך אדם לבחר) הוא לפי ההשתדלות אשר יחייבהו ענין המשתדל (מאזני צדק, אלגזלי 54).

ב.**דִּין**, פ"י, ביכ' דָּן, דָּנְנִי, עת' אָדִין, תָּדִין, תְּדִינֵנִי, צווי דִּין, דִּינוּ. — עָיֵן בדין, עשה דִּין, חתך ופסק דִּין, וכמו שפט גם במשמ' מָשַׁל, הנהיג את העם, **richten, regieren; juger, gouverner; to judge, rull**: דָּנַנִּי אלהים וגם שמע בקלי (בראש' ל ו). וגם את הגוי אשר יעבדו דָּן אנכי (בראש' טו יד). דָּן דין עני ואביון (ירמ' כב יו). אין דָּן דינך למזור (שם ל יג). הקב"ה דן את ישראל ביום הכפורים (ירוש' ר"ה א נז.). אמר הקב"ה בטובה שהשפעתי להן בה מכעיסין אותי ובה אני דן אותם (סנה' קח.). אמר הקב"ה אם איני דן את הנחש נמצאתי מחריב את כל העולם בולו (אדר"נ א). דין לא דָנוּ (שם ה כח). דן יָדִין עמו כאחד שבטי ישראל (בראש' מט יו). כי יָדִין יי' עמו (דבר' לב לו). יי' יָדִין אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו (ש"א ב י). כי בם יָדִין עמים (איוב לו לא). והוא ישפט תבל בצדק יָדִין לאמים במישרים (תהל' ט ט). וגם אתה תָּדִין את ביתי וגם תשמר את חצרי (זכר' ג ז). אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תְּדִינֵנִי (תהל' נד ג). כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות (שבת קכז:). נצב לריב יי' ועמד לָדִין עמים (ישע' ג יג). יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לָדִין עמו (תהל' נ ד). לא יכנס אדם (עד שיתפלל) למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין ואם התחילו אין מפסיקין (שבת א ב). בית דוד כה אמר יי' דִּינוּ לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק (ירמ' כא יב). פתח פיך שפט צדק וְדִין עני ואביון (משלי לא ט). —דִּין לפני איש, הציע לפניו הטענות: דִּין לפניו ותחולל לו (איוב לה יד). — דִּין עִם פלוני, נשפט עמו, בא במשפט עמו לפני השופטים ותבע זכותו ממנו: ולא יוכל לָדִין עם שהתקיף ממנו (קהל' ו י). — *דָּן את פלוני, במשמ' חשב עליו שהוא טוב או רע: והוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א ו). ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו (שם ב ד). אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות (ערוב' כא:).

— נפע', *נִדּוֹן, — שדנו אותו: בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה וכו' ובחג נדונין על המים (ר"ה א ב). בן סורר ומורה נידון על שם סופו אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב (סנה' ח ה). בית המשמש את הכותל ידון בקליפת השום (אהל' ו ו). היוצא לידון (גיט' ג ד). הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב). מי שהיו לו עשר שורות של עשרה עומרים ועומר אחד מהם לצפון ולדרום ושכח אין שיכחה מפני שנידון כמזרח ומערב (תוספתא פאה ג ד). ושדה קנים נידונת כנטיעה (שם שבי' א ב). אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה (סנה' ז.). אחז ואחזיה וכל מלכי ישראל שכתוב בהן ויעש הרע בעיני יי' לא חיין (בעוה"ב) ולא נידונין (בגיהנם) (שם קג:). פושעי ישראל וכו' יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש וכו' ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות (ר"ה יז.). ברותחין קלקלו (דור המבול) וברותחין נידונו (שם יב.). אין נידונין לא ללודים ולא לנהרדעים (פסח' סב:). בין העמודין נידון ככרמלית (שבת ז.).

— פע', *דַּיֵּן, מְדַיֵּן: מלכת שבא שהיתה מדיינת עמו (עם שלמה) בחכמתה ובשאלותיה ולא יכלה לנצחו (מד"ר קהל' ב ח). למלך שהיה לו שני איסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה והיו שניהם מדיינין זה עם זה זה אומר ביום אני שולט וזה אומר ביום אני שולט (שם בראש' ג).

— התפ', *הִדַּיֵּן, הִתְדַּיֵּן, — התדיין לפני פלוני, קבל את פלוני לָדִין עליו, והִדַּיֵּן עם פלוני, בא בדין אתו, תבעהו לדין: שנוהגין בכל הקהלות שיחיד המדיין עם קהלו עבור עניני מסים שהקהל גובין ממנו המס תחלהן ואח"כ אם ירצה ירדו עמו לדין (מרדכי ב"ב תקכב). יחיד המדיין עם הרבים כגון בעסקי המס או בעני

כיוצא בו שיש ליחיד תביעה על הקהל (לבוש חו"מ, דייניס ד א). ואלו לא נעשתה כבר ההמחאה והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו ההמחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן בראותו שלא היה זוכה בדין (סו"ת תורת אמת קג). וכל העולם מעידים כי הוא היה המעכב את נכסי והוא הלך עד קורפו ונתדיין עמי (סו"ת מהרי"ט ג מו).

ג.*דִּין, פ"ז, — כמו דּוֹן: אל תתן לדין [1]) נפשך ואל תכשילך בעצתך (כ"ס גני' ל כא). הלא דין מגיע אל מות רע כנפש נהפך לצר (שם לז ב). המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו, יום ושנים בעבור זבה והנחם בעבור דין, כי מדין יוצא אסון כן רע לב יענה עצמה (שם לח יז-יח).

דַּיָּן, פ"ז, מ"ר דַּיָּנִים, — מי שאומנותו היא לדין, שופט, Richter ; juge ; judge : והיה יי' לְדַיָּן ושפט ביני ובינך (ש"א כד יו). אבי יתומים וְדַיַּן אלמנות אלהים במעון קדשו (תהל' סח ו). וכן דיין שדן דין אמת לאמתו וכו' וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות (פאה ח ט). הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין (אב' ד כב). על בשורות רעות אומר ברוך דין האמת (ברכ' ס:). לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין יריכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (יבמ' קט:). כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשרה בישראל (ע"ז נב.). כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל ממנו נפשות (סנה' ז.). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל וכו' וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (שם). אזהרה לציבור שתהא אימת דיין עליהן ואזהרה לדיין שיסבול את הציבור (שם ח.). דאין לדיין אלא מה שעיניו רואות (ב"ב קלא.). — *וככ': זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה (סנה' ג א). שפתח בשבחו של מלך אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו (ספרי, הברכה שמג). כל הנותן ד' דברים כנגד עיניו ועל לבו שוב אינו חוטא לעולם מאין הוא בא ולאן

[1]) כך הנוסחה בכל מקום בגוף כתב היד, ובמשמ' המלה אין ספק שהיא כמו תוגה, כיכך הוא לפי התרגומים הקדמונים. אעפי"כ אי אפשר להחליט שזה שבוש פשוט וצריך להיות דּוֹן, כדעת חוקרי בן סירא, כי קשה להחליט ששבוש פשוט נשנה כמה פעמים, ולכן צריך לשער כי בזמן בן סירא אמרו דין גם במשמעה זו.

הוא הולך ומי שהוא דיינו ומה עתיד להיות וכו, ידע שאין דיינו של בשר ודם אלא אדון כל המעשים ברוך הוא (דא"ר ג). —*ומ"ר: שני סופרי הדיינין עומדין לפניהן אחד מן הימין ואחד מן השמאל וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין (סנה' לו.). ד' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם שאינו גובה מן הדיינים אלא נפשות (ספרי דבר' ט). — וסמי': דייני גולה קרנא (סנה' יז:). — *דייני הערכה: בוררים עוד אנשים אחרים מהקהל נקראים דייני ההערכה שאם יטען אחד שהמעריכים העמיסו עליו יותר מדאי וכו' ידונו ביניהם (סו"ת יעב"ץ א עח). — עורכי הדיינים עי' עורך.

*דַּיָּנוּת, פ"נ, — אומנות ומשרת הַדַּיָּן: ועל זה קנא הר' אשתרוק בעל כבודי וכשהלך תלמסאן הפיק לי כתב הדיינות מעצמו (סו"ת ריב"ש סא). אדות הדיינות לא נשתנו רק שבני ק"ק פוזנא ראשים לשלוח לכאן אחד מב' הדיינים שנבררו בשנה העברה (הסכמת דיריד גרמנן סנ"ס). ר' יהוסף הדיין בר יעקב אבן סהל חכם גדול ופייטן ונסמך בדיינות בקרטבה (רס"ע אבן דאכון, מאמ' על ס' הדורות). דברי הצעיר שבדיינים וקטן שבתלמידים וכו' היושב לע"ע בדיינות פה (סו"ת חות יאיר לב). טוב לדיין שיחזיק בדיינותו (סו"ת ריב"ש פ). ומפני כן הוצרך להאציל כלי למעשיהו שיהיה מתייחד החסד אל חסידותו והגבורה אל גבורתו והדין אל דיינותו (עסיס רמונים ד א).

*דִּינִי, ת"ז, מ"ר דִּינִיִּים: החכמים הדנים לפי דתם ונמוסם לחייב ולזכות כפי שורת הדין הדתיי וגם לפני כל יודעי המשפט הדיניי הנשפט לפי העת והזמן (מגי' ספר לרשב"ץ דוראן, ויאמר המלך). ונדבר ג"כ בעניינים הדיניים והמשפטיים (ר"א דלמידיגו, הקד' בחי' הדת). הבקיאים בהקשים הדיניים (שם).

*דִּינָר [1]), פ"ז, מ"ר דִּינָרִים, — שם מטבע יונית ורומית של כסף ושל זהב, denarius, נזכר הרבה פעמים במשנה וגמרה (כתוב' ה ז, כליס יב ט), ועוד. — ואמר המליץ: דינר קוצר, דינר בוצר, דינר מתיר, דינר אוסר, דינר מעמיד פרנס בור, על הצבור (משה תגיז, לקט הקמח).

*דַּיִס [2]), דַּיְסָה, — שעורים או חטים כתושים כדי להסיר מעליהם הקלפה ומובשלים: וישתה אחר

[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה: דֵּינָר.

[2]) בארמ' דייסא, וסוברים שהוא מן דוס כמו

שתות מה שספרנו בשלש שעות ד י י ס ו ת השעור׳ בשמן שקדים (מ׳ אלדכי, ס״א ד ג).

דֵּיעַ, עי׳ דֵּעַ.

°דִּיץ, ש״ז, — כמו ב.*דִּיצָה: דרכי דִּיץ סך להאבילי, ולגלות ששך הובילי, דוב אורב הוא לי (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אספתו). חתן מתנדב וכלה רוצה, ועל מה זה מתאחר דִּיץ העליצה (יולר לשכה״ג, אתי מלבנון).

א.*דִּיצָה[1], ש״נ, מ״ר דִּיצוֹת, — מין מגן קטן, ישתמשו בו במשחק, Schild ; bouclier ; shield: שלשה תריסין הם תרים הכפוף טמא מדרס ושמשחקין בו בקונפון טמא טמא מת ו ד י צ ת[2]) הערביין טהורה מכלום (כלים כד א).

ב.*דִּיצָה, ש״נ, מ״ר דיצות, — שמחה, ששון, Freude ; joie ; rejoicing: אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה ד י צ ה חדוה (כתוב׳ ח.). וערב לו קילוסן והרבה להן ב ד י צ ה וכו׳ לאחר זמן הכעיסו אותו ומעט להן ב ד י צ ה (מד״ר כרא״ש י). — ואמר הפיטן: לי שת מועצות, לדוץ בְּדִיצוֹת, לא עשה קצות, ארץ וחוצות (יולר א שבוע׳, אדון אמגני). העתר נא ורצה לקרא לעמוסיך, לך אכול ושתה בְּדִיצָה לחמך ועסיסיך (סמא״ל, סליח׳ נעילה, ידידיך מאמש). את חג המצות, תחוג בְּדִיצוֹת, ברחובות וחוצות (קוכן אגרות, בוקסטורף 25).

ג.°דִּיצָה[3]), ש״נ, — כאב העין: ד י צ ה (כאב בעין שנוקב בו הצער כמו מחט (ערוך, ערך דן).

דיק,

ממנו °דִּיּוּק, °דֵּיק, °דַּיָּק, °דַּיְקוּת, °דִּיקָן, °דַּיְקָנוּת, °דַּיְקָנִי.

°דִּיֵּק, פ״ע, — עשה הדבר בדיוק, בדקדוק, ממש כמו שהוא, ולא רק בקרוב: ודע כי לפעמים יצטרך

דוש: פינבא ד ד י י ס א (תענ׳ כד:).

[1]) בסור׳ דיצא, ולא נתברר מקורו. יש אומרים שנגזר מן דוץ במשמ׳ קפיצה ושמחה, ור״ל מגן שמשתמשים בו למשחק, אך זה דחוק. — [2]) רה״ג: תרים קטן ביותר ושמה בטיית אגפה, וצ״ל אלגַחְפַה a), והוא מגן עשוי בעור בלבד. והרמב״ם: ודיצת הערבים תרים קטן יקרא אלאגפה (צ״ל אלגחפה) אין ראוי לדבר זולת ללעג ולצחוק.

[3]) בארמ׳ דיצא: רירא ד י צ א דמא דימעתא וקידהא (ע״ז כח:), במחלות העין.

a) أَلْجَحَفَة

המחשב ה מ ד י י ק ההוא להפך זמן שום ימים אמצעיים ידועים להחזירו כדי זמן הימים האמתיים שכנגדם (יסו״ע לר״י ישראלי ג ח).

— פע׳, °דִּיֵּק, מְדַיֵּק, מְדֻיָּק: אבל נראין דבריו של רבנו יצחק ב״ר יהודה שתורתו תורה מפולפלת ו מ ד ו י ק ת מכל צדי צדדיה (מעשה הגאונים 88).

°דַּיָּק, ש״ז, — כמו מְדַקְדֵּק, חכם בדקדוק הלשון: וכבר התעוררו בזה גדולי עולם מהם רב חסדא ה ד י י ק והתוכן ר׳ אברהם בר׳ חייא וכו׳ והאריך שם לדבר בענין זה (כתמ׳ וגע׳, דוד גנז קסא).

דָּיֵק, ש״ז, מ״ר דָּיֵקִים, — חומה שבונה האויב הצר על העיר שיוכל משם להתבונן אל תוך העיר ולירות חצים אל תוכה, Belagerungswall; mur érigé par les assiégeants; wall cast up by besiegers: בא נבוכדראצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחנו עליה ויבנו עליה דָּיֵק סביב ותבא העיר במצור (ירמ׳ כב ד-ה). קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר את ירושלם ונתתה עליה מצור ובנית עליה דָּיֵק ושפכת עליה סללה (יחזק׳ ד א-ב). ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דָּיֵק להכרית נפשות רבות (שם יז יז). לשום כרים על שערים לשפך סללה לבנות דָּיֵק (שם כא כז). ונתן עליך דָּיֵק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה (שם כו ח). ד י י ק והוא המגדל הגדול שעושים מעצים נגד העיר לכבשה (ר״י אברבנאל, מ״ב כה). אם יש בה (בהעיר) עץ גדול לבנות ד י י ק להלחם (פענח רזא, שלח). — ואמר הפיטן: ערים בצורות תפוש, דָּיֵק וסולל שפוך, ארזי לבנון כרות (קינ׳ לת״ב, ליון גברת). — ובמשמ׳ סֹלְלָה, יגבה שמעמידים עליו את הכרים, האילים, המקלעות: והרומאים אז מחוץ לעיר מיסדים מקום מחניהם סביבות החומה כרצונם ובונים להם מקומות למצור ו ד י ק י ם להושיב אילי הברזל (יוסיפון פב).

°דַּיְקוּת, ש״נ, — כמו דִּקְדּוּק, חכמת הדקדוק: והפרש יש ב ד י ק ו ת הלשון בין חכם למחוכם (ראב״ע שמות יב ט). והמבין סוד ד י ק ו ת הלשון יבין טעם אשר לא יעבד בה (הוא, יסוד מורא ט). ו ב ד י ק ו ת הלשון עשה (ר״י בן ננאח) הרקמה (רי״ק, הקד׳ ספר הגלוי). ובינותי בספרי החכמים האומרים ב ד י ק ו ת הלשון ובפשט המקרא (שם). ומפני פתאי עמנו אמרו כי אין ד י ק ו ת הלשון חכמה (שם). ולא הגיע אליהם מספרי

הדיקות כי אם מחברת מנחם ותשובות דונש (שם). וראיתי חכמי הדיקות חולקים בתבה אחת (שם קנא). אך כאשר פרשתי פרשו גם גדולי הדיקות והמקרא (שם קג). ושבבים ושביבים אחד הם בדרך הדיקות (שם כו).

*דַּיְקָן, ש"ז, מ"ר דַּיְקָנִים, — א) מי שמדיק בדבר: דייקנים במאכל (רש"י נדר' מט:). סופרים דייקנים עושים חטר לגגו של חית (סמ"ג מ"ע כה). — ב) מדקדק: וכן אמרו הדייקנים כי דגשות אשה בעבור נון מלשון אנוש לזכר (ר"י קמחי, ספר הגלוי לו). — ג) מי ששומר לעשות כל דבר במועד הקבוע בכל הדקדוקים והפרטים, pünktlich, נהוג בדבור העברי בא"י.

*דַּיְקָנוּת, ש"נ, —טבע ומדת מי שהוא דיקן: ואולי יאמר גם בהפרדו כֶּבֶד בשני סגולים וכו' ואל תתמה על זה כי שמות דברים באים על כמה דרכים כאשר בסוד הדיקנות ידוע (תלקת השם, הערה 38, כשם ר"מ נקדן).

*דַּיְקָנִי, ת"ז, — כמו דַּיְקָן: אנכי הוא אליהו, מבית לוי הדיקני, שר בשירים על לב לא רע, חשבתי כי אין כמוני (ר"א בחור, בסוף ספר מכתב לדוד).

*דִּיר, ש"ז, מ"ר דִּירִים, —מקום בנוי ישמרו בו הצאן, העצים וכדומה: היה דיר או סהר או מוקצה (ערוב' ב ג). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה (ב"ק ו א). הכל נכנסים לדיר להתעשר (בכור' ט ד). כיצד מעשרן כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן וכו' ומונה בשבט (שם ז). עצמות שנמצאו בדיר העצים שהם טמאים (עדי' ח ה). בלישכת דיר העצים היה הארון גנוז (ירוש' שקל' ו מט ג). לשכת דיר העצים ששם כהנים בעלי מומין עומדין ומתליעין בעצים (יומ' טז.). אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהן אוד (כילה לג.). פעם אחד מצאו עצמות בלשכת דיר העצים ובקשו לגזור טומאה על ירושלם (זבח' קיג.). קרא לתשיעי עשירי ונשתייר עשירי בדיר התשיעי נאכל במומו והעשירי מעשר (בכור' נט.). לא יאמר אברור עשרה ואכניסם לדיר ואטול מהם אחד והשאר פטורין אלא כונסן לדיר ומוציא עשרה ונוטל מהם אחד (שם:). — ואמר הפיטן: פנת מגדל עדר עופלה בשחרורי קדר, צפה להדרה בהדר, היות סכה וגדר, קנין צאן דִּיר, אשר נזרה להעדר (יוצר ב סכות, אנא תרב). — ומ"ר דִּירִים: כאימרא כדירין בעצים כאישים כמזבח (נדר' א ג). אימרא לאימרא כאימרא דיריים לדיריים כדיריים וכו' (תוספתא שם א ג).

*דִּיֵּר, פ"י, — עשה דיר, שם בהמות בדיר בשדה כדי לזבל השדה: המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדייר בית ארבעת סאין (שבי' ג ד). חמרי גוים שהן מדיירין בעיר אינו חושש משום טומאה (תוספתא דמאי ד כו). אין מדיירין לא בשבתות ולא בי"ט (מו"ק יב.).

— נפע', *נִדַּיַּר, נִדַּיְּרָה, — שדיירו אותה: שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטייבה או שנדיירה לא תזרע במוצאי שביעית (שבי' ד ב).

א.*דִּירָה, ש"נ, מ"ר דִּירוֹת, — מקום, בית שאדם דר בו, Wohnung ; logement ; habitation: היו שם גדודיות וכו' וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה מוציאין את המדה כנגדן (ערוב' ה א). אף במקום שאמרו להשכיר לא לבית דירה אמרו מפני שהוא מכנים לתוכו עבודת אלילים (ע"ז א ט). כל הלשכות שבמקדש פטורות מן המזוזה חוץ מלשכת פרהדרין מפני שהיא דירה לכהן גדול שבעת ימים בשנה אמר ר' יהודה וכי אין שם בית דירה אלא זו בלבד אלא אמרו כל בית דירה חייבת וכל שאינה בית דירה פטורה (תוספתא יוה"כ א ב). אלו שמתעברין עמה וכו' והגשר והקבר שיש בהן בית דירה ובית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן ובית עכו"ם שיש בה בית דירה למשרתים והאורוות והאוצרות שבשדות ויש בהן בית דירה (ערוב' נה:). בית מיוחד לדירה יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה (יומא יא:). היתה (הסוכה) גבוהה י' טפחים וכו' דירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה סרוחה (סוכ' ז.). —ובכנ': פעמים שאדם עושה דירתו כרפת בקר (ב"ב לח:). — *והעתיק דירתו, עזב הדירה שדר בה ונכנס בדירה אחרת: כשרוצה האיש להעתיק דירתו ממקום למקום אחר מיוחד לקבוע שם דירתו (סו"ת ריב"ש פא). רצה אבי הבחור להעתיק דירתו מהעיר ההיא והמנהג לכל מעתיק דירה במקום ההוא ששולח הכרוז בעיר להודיע לכל שהוא יוצא מהעיר (שם קכז).

ב.*דִּירָה, ש"נ, —מין תולעת קטנה שבדגן: הדירה והכנה שבתבואה כשרים מפני שאין בהם לחה

(פרה ט ג). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הכנה שבתבואה חייב (תוספתא תרומ' ז יא). מים מקודשין שנפל לתוכן שקצים ורמשים וכו' כגון הנמלה והדירה והכינה שבתבואה (רמב"ם פרה אדומה ט יא).

דַּיִשׁ, ש"ז, — א) הזמן שדשים בו התבואה בגרן, Dreschzeit ; temps de battage ; threshing time : והשיג לכם דַיִשׁ את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקר' כו ה). — ב) עצם הפעולה לדוש את התבואה בגרן : לא תחסם שור בְּדִישׁוֹ (דבר' כה ד). כל מעשיהן של ישראל משונין מאה"ע בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעמירן בדישן בגרניהן (מד"ר שה"ש, תכו). — ובהשאלה, *פעימה ונגיעה בכח בקרקע : מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש (תוספתא כל' ב"מ ד ג), ר"ל מהקצה שהוא דש בו בהמקל, שהוא נוגע בו ופועם בו בהקרקע. מרכוף של זמר טהור שלא נעשה לשמש עם הקרקע עשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש טהור (שם ה י), ר"ל הקצה שנוגע בו בקרקע כשהוא מעמידו. — ג) *התבואה הנדושה : מה דייש מיוחד שגדולו מן הארץ ותלוש מן הקרקע בשעת גמר מלאכתו (ספרי תצא רפז). בדייש שהוא מותר לך, בדייש שהוא אסור לך (ירוש' תרומ' ט מו ג). דישו שלך ולא דישו של הקדש (מעי' יג.). בעולם הזה משולים (ישראל) בעפר מה עפר דייש עשוי לכל באי עולם כך ישראל עשויים דייש לכל באי עולם (פסיק' רבתי יא). — ומ"ר דִּישִׁים, ואמר המשורר : וימוטו וינוסו קלעים, וינועו ויזועו קרשים, ויד רוח מצחקת במים כנשאי העמרים בִּדִישִׁים, ופעם תעשה מהם גרנות ופעם תעשה מהם גדישים (ר"י הלוי, התרדף).

***דִּישָׁה**, ש"נ, מ"ר דִּישׁוֹת, — א) פעולת הדַּיִשׁ : אין דִּישָׁה אלא לגדולי קרקע (שבת עה.). רשאי בעל פרה להרעיב פרתו כדי שתאכל מן הדישה הרבה ורשאי בעל הבית להתיר פקיע עמיר לפני הבהמה כדי שלא תאכל מן הדישה הרבה (ב"מ צ:). כל מעשיהם של ישראל משונים מאומות העולם בחרישתן ובזריעתן ובקצירתן ובעומרים ובדישתן ובגרניהם וביקביהם (פסיק' רבתי טו). — ב) בהשאלה, כתישת אבר הזכרות בשעת תשמיש : מאי מקום דישה א"ר יהודה מקום שהשמש דש (נדה מא:). היה משמש עם הטהורה שנכנס בהיתר ואמרה לו נטמאתי עכשיו ופירש מיד בקושי האבר חייב אלא יעמוד בלא דישה עד שימות האבר ויפרוש בלא קושי (רע"ב שבוע' ב ד). — ובכלל *דריכה ורמיסה ברגלים : שיהיו דשין שם בני אדם העוברין בינתים ומעלי ההיא דישה לכותל שניהם שמתחזקין היסודות (רגמ"ה ב"ב כב:). בעיר חדשה אינו סומך בלא הרחקה מפני שצריכה דישה (שם). כותל גינה מתוך שאין דשין אותה מבפנים צריכה דישה מבחוץ (רש"י שם).

°דִּישׁוּת, ש"נ, — כמו דִּישָׁה משמעה ב : ובברייתא שנינו מקום הדישות ומהו מקום הדישות מקום שהשמש דש (והזהיר, תזריע).

דִּישֹׁן[1], ש"ז, — שם חיה, כמו איל, צבי, עז ההרים, Gemse ; chamois : איל וצבי ויחמור ואקו וְדִישֹׁן[2] ותאו וזמר (דבר' יד ה).

°דִּית[3], ממנו °דִּיּוּת, °דְּיֵת, °דִּיתוּת, °דְּיִתִיּוּת.

°דִּיֵּת[4], פ"י, — דִּיֵּת הכלי, הזיע, הוציא טפים דקים דרך הנקבים הדקיקים, schwitzen; transpirer; to sweat : הכלים שיזיעו וידייתו (קאנון ג י ג א). — ובשחין וכדומה : כי היא (המורסה) דמיית ושהיא מדיית הלאה (שם). וגם יהיה מהשחינים שהם מטפיחים ומדייתים (שם ד ד ג א).

— נתפ', °מִדַּיֵּת, מִתְדַּיֵּת, — יצא דרך הנקבים הדקיקים טפות טפות : ויתוקן ענין המים ומתקונם רוב זכוכם ורוב דיותם מן החרס המתדיית (קאנון א ג ה ז). אותות המתדיית ממורסה היא מעוטו (שם ג י ג א). יתדיית מהם (מהשחינים) חלודה כרכומית חמה (שם ד ד ג א). אמר גאלינוס הנכון שתרד הלבנה אל גב הערוה לא צד המקוה ואיך תתדיית אליה והיא לבנה ואיננה מימיות רקיקה (שם יד ד). והקרניית נזונת במה שמתדיית אליו מהכתונת הענביית (פרקי משה ג). ואחר הגיע

---

[1]) לא נתברר מקורו. וי"א מן דוש, במשמ' קפיצה, אך זה דחוק. בערב' שאדן a), עֹפר גדול. ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"א ורימא. ורסע"ג תרגם אלארוי b) והוא עז ההרים הרשום בפנים.

[3]) עי' הערה להפעל.

[4]) בארמ' דיית : חזינא להו (להכלים) דמידייתי (ופרש"י : פולטין המשקין מדופנן החיצון) אלמא בלעי (פסח' ל:), ולא נתברר מקורו.

a) شادن b) الاروى

הדם אל הורידים הוא משתנה שנוי אחר ומתפשט על האיברים דרך דיות מהורידים כמו כלי חרס המתדיתים (רפב"ל דורלן, מג"א, ח"י ד).

דִּיתוּת, ש"נ, — סגולת גוף מְדִית: כי הוקרה להם הדרך אל הדיתות (קאנון א כ כ יו). ולפעמים יהיה (השלשול) החלודיי בסבת דיתות מורסא או דבילה (שם ג יד ד א). שיקנה הזיעה שלא יסתבך הדיתות הראשון על השני ויחדש סתימה (שם שם יד).

דִּיתִיּוּת, ש"נ, — כמו דִּיתוּת: ואמנם ההפרש בין (השלשול) החלודיי ההווה משחין או מדיתיות מורסא ובין ההוה מצדדים אחרים הוא שהראשון יהיה לפניו קדחת וכו' ובכלל הנה החלודה הכבדיית יותר נוטה ללובן ואודם וכאלו הוא דיתיות ממוגלה ודם (קאנון ג יד ד א).

דַּךְ, ש"ז, כהפס' דָּךְ, מ"ר דַּכִּים, — א) איש מְעֻנֶּה ונכנע, niedergeschlagen ; abattu ; wretched: אל ישב דַּךְ נכלם (תהל' עד כא). ויהי יי' משגב לַדָּךְ משגב לעתות בצרה (שם ט י). תאות ענוים שמעת יי' תכין לבם תקשיב אזנך לשפט יתום וָדָךְ (שם י יז-יח). לשון שקר ישנא דַכָּיו [1]) ופה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח). דכים הם צדיקים הם (שבת קז.). מה נדבר ומה נצטדק נכונים אנחנו צדיקים אנחנו טהורים אנחנו דכים אנחנו קדושים אנחנו (שם קה.). — ואמר בן סירא: נפש חסירה אל תפיח ואל תחמיר מעי דך (כ"ס גני' ד ג). — ואמר הפיטן: זה סיני כַּדָּךְ לא הכלים, והטה אליו זבולים, העטירו ענגים וערפלים (יוצר א שבוע', תתו קול). — ואמר המשורר: ערב רב גם בשעיר עיר ומבצר ועמך מך ולחוץ חוץ גבולו תקרב רב בחסדך דך לחדרך (משה דרעי, לקו"ק ע). — ובמשמע' ענִי: כי זה עשיר מאון רק זה מרשע גם נלוז הוא דך (רמב"ע, התרשים ט). — ב) *מי שהוא פצוע דכה: דך בכולן בין שנידך

[1]) כך ברוב ספרי הדפוס וכ"י, ובקצת ספרים דכו, ופרשו רוב המפרשים וגם מהחדשים שד"ל כי לשון השקר שונא את מי שהוא מדכא, אבל זה דחוק ולא טבעי. תרגום הארמי תרגם דכיו ארחתא דקושטא, וכעין זה תרגום היוני. זה יותר טבעי, אעפ"י שהרעיון הוא פשוט יותר מדי. אך אין להשם דכיו שום יסוד במשמעה זו וצריך לאמר כי מקרא משובש הוא. ויש מגיהים ישגיא במקום ישנא, ור"ל לשון השקר מרבה חלליו. וי"א שהוא שם ע"מ עניו, ועי' ערך דַּכָּו.

הגיד בין שנידכו ביצים בין שנידכו חוטי ביצים (יבמ' עה:).

דֹּךְ, ש"ז, — כמו דֳּכִי: תהומות יספו דך (רסב"ג, שירי שלמה, דוקס).

דכא,
ממנו דְּכֵא, דַּכָּא, דִּכָּאוּת.

דִּכֵּא, פ"י, — כתש ושבר לשברים דקים, zermalmen, écraser ; to crush, ובהשאלה במשמעה הרוחנית והמוסרית, עִנָּה אותו והצר לו, הכניעו והשפילו וכדומה: יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם מלכם תְּדַכְּאוּ עמי ופני עניים תטחנו נאם אדני יי' צבאות (ישע' ג יד-יה). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תְּדַכֵּא עני בשער (משלי כב כב). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון וִידַכֵּא עושק (תהל' עב ד). עמך יי' יְדַכְּאוּ ונחלתך יענו (שם צד ה). לְדַכֵּא תחת רגליו כל אסירי ארץ (איכ' ג לד). כי רדף אויב נפשי דִּכָּא לארץ חיתי (תהל' קמג ג). אתה דִכִּאתָ [1]) כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך (שם פט יא). — וככנ': ויי' חפץ דַּכְּאוֹ [2]) החלי (ישע' נג י). ויאל אלוה וִידַכְּאֵנִי יתר ידו ויבצעני (איוב ו ט). עד אנה תוגיון נפשי וּתְדַכְּאוּנַנִי [3]) במלים (שם יט ב). אף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם ידכאום [4]) לפני עש (שם ד יט). ואני מדכאן (מד"ר תהל' לג ג). וידכאו ישראל (שם).

— נפע', נִדְכָּא, נִדְכָּאִים, עי' ערך נִדְכָּא.

— פע', דֻּכָּא, דֻּכְּאוּ, — שדכאו אותו, במשמעה העקרית של שבירה: והיו שתתיה [5]) מְדֻכָּאִים (ישע' יט י). — ובהשאלה במוסריות: לא דֻכְּאוּ עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי (ירמ' מד י). אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים יְדֻכָּא [6]) (איוב כב ט). והוא מחלל מפשעינו מְדֻכָּא מעונותינו (ישע' נג ה).

— התפ', הִדַּכֵּא במקום הִתְדַּכֵּא: ירחקו בניו מישע וְיִדַּכְּאוּ [7]) בשער ואין מציל (איוב ה ד). לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וְיִדַּכָּאוּ [8]) (שם לד כה). — ועבר

[1]) כמו נל"ה, כמו: מצינו במקום מצאנו וביוצא בזה הרבה. — [2]) מליצה קשה, והתלבטו בה המפרשים, ויש רואים במלה זו שם מן דַּכָּא, ועי' זה. — [3]) כך הכתיב, והקרי וּתְדַכּוּנַנִי, ואולי הכתיב הוא מן עתיד תדכאון. — [4]) יש מגיהים יְדַכְּאוּ מלפני. — [5]) עי' ערך שתת. — [6]) לפי התרגומים הקדמונים נראה שהיה כתוב תְּדַכֵּא. — [7]) בקצת ספרים וִידַכְּאוּ, ואולי צ"ל וְיֻדַּכְּאוּ. — [8]) כך ב"א. ב"נ וִידֻכָּאוּ.

ינִדְכְּאוּ: שנצפעו או נדכאו[1]) ביצים שלו (רש"י דבר' כג ב). — ובהשאלה, °מתדכא, מצטער: מי שהוא חשוך בנים ורואה שאבי הבנים משתמר הם מתדכאים ולבבות יכאבו (פלא יועץ, עין סרע). והם מתדכאים הרבה שאין יכולים להגיד צערם ולהראות ערכם (שם ג ר).

— הִפע', יהִדְכִּיא, — כמו דִּכֵּא: השיבנו שישי שמע לגוי צאני, שבתם רמוס חצרי להדכיאני, שפתי משוררי דביר דממו להדאיבני (קיל' לת"ב, שבת סורו).

א·דַּכָּא, ש"ז, מ"ר דַּכָּאִים, סמי' דַּכְּאֵי, — מי שהוא מדֻכָּא, נרדף עם שפל רוח: כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דַּכָּא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישע' נז יה). קרוב יי' לנשברי לב ואת דַּכְּאֵי רוח יושיע (תהל' לד יט). תשב אנוש עד דַּכָּא[2]) ותאמר שובו בני אדם (שם צ ג). — וכנכ': ויי' חפץ דַּכְּאוֹ[3]) החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי' בידו יצלח (ישע' נג י).

ב·דַּכָּא, עי' דָּכָּה.

··דַּכְּאוּת, ש"נ, — מעמד הַדַּכָּא: הננו אתאנו לך בשברון רוח וְדַכְּאוּת לב, ודות לפניך כל פתול ועקשות לב (סליח' לו"ג, אמנת). רוח נבאה דַּכְּאוּת לב שברונים, רצון יעלו כחלבי קרבנים (סליח' ער"ה, ס' אלהים). המקריבים תקרובת מנחה רוח נשברה, וְדַכְּאוּת רוח תחת עולה תמורה (סליח' מנח' יוה"כ, אמונים). יזכור אלהים דכאות נפשי יגנוז אצלו נשמתי (סו"ת חות יאיר, סוף רלח). יראה ה' בעוניי ודכאותי, מאד כי גברה חרטתי (שם). והנה על הרוב איש התם ומיתמם עם תמימים ימי חייו הם בצער ודכאות נפש (פענח רזא, שופטים). שפלות נפשי ודכאות לבי הושיבוני תחתיהם (אורחות לדיק', הגאוה א).

*דִּכְדּוּךְ, ש"ז, — שבירה שלמה וגמורה, ובהשאלה במוכריות, דכדוך הנפש, בפרט לפני המות: תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש (הרשעים) מתקבלין (ירוש' חגי' ב עז ז). ויש רשעים גמורים מהרהרים תשובה בלבם עם דכדוכה של נפש לא נגלו תעלומות לבם בלתי לד' לבדו (אמר' טהור' לרמ"ע מפאנו, תקור דין ג טז). שהקב"ה מורידו שאול ויעל עמו נשמת רשע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם דמדומי מיתה דהיינו בדכדוכה של נפש (עמה"מ קיו.). וגם יצוה עניניו שלא יהא נשאר חייב הוא וכן להפך ולא כמו שעושים המוניים שממתינים בדברים ההם עד דכדוכה של נפש שאז החולה בלי דעת ואינו מהרהר בתשובה גמורה (דרך ישרה, הלדקה). — ובכלל יצער נפשי: אחר שפררו ופצפצו ויסובו עליו רביו בשחין רע גם מחדש בכל יום תמיד דכדוך שמרגיש כאלו גבור רץ בחמת כחו על גופו (ר"מ אלשיך, איוב טז יד). — ידכדוך של מות, שבירה וכתיתה שגורם מות: כי הלא הוא דכא את החמר עד דכדוכה של מות וצוה ואמר אך את נפשו שמור (ר"מ אלשיך, איוב ט לה).

*דִּכְדֵּךְ, לא נמצא.

—פע', *דִּכְדֵּךְ, מְדַכְדֵּךְ, — מְדַכְדֵּךְ הַנֶּפֶשׁ: מסכן שהוא בזוי לכל וכו' דל מדולדל מן הנכסים דך מדוכדך רואה דבר ואינו טועם ואינו שותה (מד"ר ויקר' לד). — ואמר בן סירא: אל תבזה שאילות דל ואל תתעלם ממדכדך נפש (ב"ס גני' ד ד). — ואמר הפיטן: שעה צור לנבוכים, מְדוּכְדָּכִים מוכים, לבבות לך שופכים (סמא"ל, סליח' לצו"ג, בערב כפורים).

א·דכה, ממנו א.דָּכָה, ואולי דְּכִי.

א·דָּכָה, פ"ע, עבר דָּכִיתִי, עת' יִדְכֶּה, — ישפל, יִכָּנַע: יארב (הרשע) במסתר כאריה בסכה יארב לחטוף עני יחטף עני במשכו ברשתו ודכה[1]) ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהל' י ט-י). — ופעול ידָכוּי, דכויה: נפלה עודנה בצול דְּכוּיָה, עיני חכתה לחוון בן ברכיה (קיל' לת"ב, שבת סורו).

— פע', דִּכָּה, — כמו דִּכֵּא: תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דִּכִּיתָ (תהל' נא י). כי דִכִּיתָנוּ במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (שם מד כ). — ואמר הפיטן: כי זנחנו דת צוית, ונשובה בלבב דִּכִּיתָ, ונתענה ולא

— [1]) ואולי זה נפעל נִדְכְּאוּ.

[2]) מליצה קשה. י"מ כי זה שם במשמעת אבק, עפר, ויש גורסים עד דַּכְּאוֹ תאמר, ומסרסים פסוק זה אחרי פסוק ד. — ואולי ד דכא הוא כפול ד עד. — [3]) כבר אמר שד"ל כי דַּכְּאוֹ הוא כנוי מן דַּכָּא, ור"ל הַדַּכָּא שלו, של אלהים, שאלהים גרם שידכא, ונראה כי נשמטה אות אחת בסוף המלה החלי וצ"ל החליף, ור"ל אלהים רצה להחליף את דכאו אם ישים אשם נפשו וכו'.

[1]) כך הכתיב, והקרי יִדְכֶּה. והנה לפי הכתיב צריך לקרא אולי וְדָכָה, והוא כמו דָּכָא, והפעל ישח הוא יוצא, ר"ל שהוא ישח את הדכא, ועי' שחח. אך לפי הקרי יִדְכֶּה פרשו רוב המפרשים שהכונה היא

ענית, למה צמנו ולא ראית (רמב"ע, תחנה ליוה"כ, סדור רומני). — *דִּכָּה א"ע: כן דרך האורב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר (רש"י תהל' י י).

— נִפְע', נִדְכָּה, —נשבר, שדכאו אותו: נפוגותי ונדכיתי[1]) עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל' לח ט). זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (שם נא יט).

— פֻּע' *דֻּכָּה, מְדֻכֶּה, מְדֻכָּה, מדוכה: הולכים ומדוכים בתחלואים ושם מתים (מיוחס לרש"י, דסי"כ י).

ב.דכה[2]), ממנו אולי ב.דָּכָה, דַּכּוּ.

ב.דָּכָה[3]), פ"ע, —יתחכם, יחבל תחבולות בחדוד שכלו: יחטף עני במשכו ברשתו ידכה[4]) ישח ונפל בעצומיו חלכאים (תהל' י ט-י).

דַּכָּה[5]), ש"נ, — נרדף עם אֶשֶׁךְ, ביצת הזכר, Hode testicule; orchis: לא יבא פצוע דַּכָּה[6]) וכרות שפכה בקהל יי' (דבר' כג ב), מי שנפצעה הדכה, והוא האשך שלו.

שהרשע מראה את עצמו כמו נדכה ושח. — [1]) בקצת ספרים נדכאתי, ובקצתם נדכתי.

[2]) בערב' דכי a) במשמ' חדוד השכל וההבנה והזהירות. ואולי זהו המקור לשתי המלים המספקים שלקמן.

[3]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הקרי, ועי' הערה לא.דכה. ולפי הקרי הפרוש היותר מתישב לפי הענין הוא במשמ' שיש לשרש זה בערב'.

[5]) עי' הערה שלקמן. — [6]) בקצת ספרים דכא באלף, וכן בתלמוד (במשנה ותוספתא יבמ' ח ב, וכן במשנה שבירוש' ובירוש' שם ח ט. ובבלי שם עט:). והנה בעצם כונת הכתוב אין ספק, שמדבר במום בהאשכים, והמסורה אומרת בלי פקפוק כי בפצוע דכה היתה הכונה למי שנכתשו ביציו: ואיזהו פצוע דכא כל שנפצעו הביצים שלו (יבמ' ח ב). ואעפ"י שנשאו ונתנו בגמ' ירוש' ובבלי שם להוכיח „שפצוע דכה הוא באותו מקום", מ"מ מכל המוה"מ נראה ברור, כי הפרוש הוא מקובל אלא שנעלם מהם מה הוא מקור פרוש זה. וכן תרגמו התרגומים הקדמונים השבעים והולגט', במשמ' זו. אך יש לפקפק בפרוש גוף המלה דכה, שפרשוה כל המפרשים משרש דכא, או דכך, במשמ' כתישה, וזה דחוק מאד, כי א"כ דכה ופצוע אחד הוא, ואחת משתי המלים יתרה, ולא נצל הכתוב מדחק זה גם אם נאמר כמו החדשים כי ר"ל פצוע ע"י דַּכָּה, ע"י דכדוך הביצים, כי אין זה סגנון טבעי, והעקר א"כ חסר מן הספר, הביצים, אם לא שנאמר כי דַּכָּה נתיחד רק לדכדוך האשכים. ולא נרפא הכתוב גם ע"י

a) ذكى

דַּכּוּ[1]), דַּכָּיו, ש"ז, —אדם חד השכל והדעת וזהיר בדבריו: לשון שקר ישנא דַּכָּיו[2]) ופה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח).

*דִּכּוּי, ש"ז, — שה"פ מן דִּכָּה: שאמר שלא יענה השם מלבו ולא ייגה בני איש ולא יראה בדיכוי אסירי הארץ תחת רגליו כלומר תחת השמים השפלים (ר"ס אבן תבון, יקוו המים 113). וידכאני לשון מיתה ולא דכוי של חולי (הוהב משפט, איוב ו ט).

*דָּכוֹן[3]), דָּכוּן[4]), ש"ז, — כלי חרס חלול ובשטחו העליון יש בו משפתים ימלאום רמץ וישפתו בהם הקדרות שהסירו מעל הכירה כדי שישמר חמם: דכון[5])

השערת קניג (Kö. II § 83) כי המלה דכה אינה אלא פרוש מאוחר לפצוע, כי בפצוע בלבדו אינו מבואר באיזה אבר הוא פצוע, ומלבד זה החצי המקביל של הכתוב כרות שפכה מעיד כי גם בחציו הראשון צריכות להיות שתי מלים: הראשונה פעול פצוע, והשניה שם האבר שבו הוא פצוע. מכל זה מוכרח כי המלה דַּכָּה היא שם האבר המכוון אליו, ר"ל ביצת הזכר. והנה אמרו בגמ' ירוש' שם דכא שבא בין עקביו, ע"כ, ובאמת בישיבה המזרחית הרגלים תחת העכוז הביצים הם ממש בין עקביו, ונראה שפרשו דכא דבר נמוך וכמו שאמר שם רבי חגי אין לך נמוך באדם בשעה שהוא יושב אלא ביצים בלבד. אבל קשה לשער כי בלשון טבעית יקראו לאבר על שם מושג כ"כ מורכב ובמלה שאין בה מהמושג הזה כלום, ואולי שהוא הוא השם הקבוע בלשון ערבית להאשך ח'צי a) בהחלופים הרגילים בין שתי הלשונות ח'-כ, צ-ד. וכבר תרגם רסע"ג פצוע דכה במפדוג' אלכצי, ואעפ"י שיש מקום לטוען לטעון שרסע"ג תרגם לפי הכונה ולא מלה במלה, מ"מ קרוב הדבר שרסע"ג תרגם באמת עצם השם דכה בהשם הערבי ח'צי. וכבר הרגיש בעצם פרוש זה גם רי"פ, רק לא עמד על מקור המלה.

[1]) משקל גַּנָּב, עָנָיו, בערב' דַ'כִּי b). ועי' הערה לקמן—[2]). בקצת ספרים דַּכּוֹ, וכבר אמר בעל חלקת השם (סי' כה ובהערה כ' בסוף הספר) כי דַּכּוֹ או דַּכּוּ הוא שם ע"מ עָנוּ עָנָיו, ופרשו כי הַדַּכָּיו, ר"ל האיש הנדכה שונא את לשון שקר. ויותר נבון לפרש דַּכּוּ במשמ' השם דַ'כִּי בערב', שהוא חד השכל והזהירות, ואמר כי האיש הנבון והזהיר שונא לשון שקר, או לשון שקר שונאה אדם נבון וזהיר.

[1]) כך מנקד במשנ' מנק' כ"י פרמה. — [2]) נקוד גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ועי' הערה שלקמן. —[3]) רה"ג פרש: שיש בו כמין מכתשת של עץ וכירה עליו

a) خصى b) ذكى

שיש בו בית קבול קדירות (כליס ז ג).

דְּכִי, ס"ז, כנ' דָּכְיוֹ, דָּכְיָם, — א) קול שאון גלים בהתנגשם יחד, **Getöse der Wellen ; bruit des vagues ; roaring of waves** : נשאו נהרות יי' נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דָּכְיָם (תהל' לג ג).— ואמר המליץ : רוחי כשאון מים כבירים הנגרשים אל החוף והנסוגים אחור בהמון ד כ י ם (ה' מפו, חה"ל טו). — ב) ״כמו דִּכּוּי, צרה ומצוקה של אדם: תביט בְּדָכְיֵנוּ ועוד בל תכפישנו, תקרא דרור כמאז בו להחפישנו (יולר בכת בקל', קלוכה). תזכור להעלות נשוא רחם מִדָּכְיִם, תמוכים נזורים בהוד טוב עדים (סס). כי גוף לבד המה (הצלמים) ובלתי רוח, צורם וצלמם כְּדָכְיֵי ישות (יסו"ע לר"מ זכות, הן ממעוגו). עמד לפני אחד החכמים איש זקן חולה מכלח ומקלו בידו והוא לא יכול לדבר מרוב ד כ י ו (משלי ערב, דלך טוביס).

דָּכְיָה, ס"נ, מ"ר דָּכְיוֹת, — כמו דֳּכִי משמעה א : טהר זכיות, ושאג קול בביות, טבע צול דָּכְיוֹת, יפן ובם ימלך (ר"א קליר, מוסף א ר"ה, אנסיכה). מבשר עם זכיות, עצורים להעלות מצול דָּכְיוֹת, פדוים חוה במשביות (מוסף סכת פ' הסדס). והרקיע והבקיע פלג מֵיות להשברה, ומחציתם בְּדָכְיָתָם יאדרו שם בתפארה (יולר הפסקס ב, סמך לעד).

דָּכְיוֹת, ס"נ, —שפע מי הים : גלי ים עברו עלינו, דָּכְיוֹת תהום כסתנו (סלית' יוס ב, אפפוני מיס).

דכך[1]), ממנו דַּךְ, ״דִּכֵּךְ, וי"א גם דַּכָּה.

דִּכֵּךְ, פ"י,—כמו דִּכֵּא : וזה הומה להם וזה נובח וזה מושך וזה זובח וזה יביאהו וזה יובילהו איש ובצעו מקצהו וזה י ד כ כ ו וזה יהדכו וזה יוליכו וזה ימשוכו

כדכתיב או דכו במדוכה. ע"כ. והנה מהסגנון נראה כי אינו זה פרוש אלא ס ב ר ה, לפי השרש דוכ. אך אין זה פרוש מספיק, ויותר אמתי נראה הפרוש שהביא הערוך וז"ל : עושין בארץ ישמעאל מצבה מן החרש כמין איצטבא ותחתיה חלול ועושין בה מקום לקדרות מלמעלה והאש דולק תחתיה. ע"כ. וכן רמב"ם : היו עושים מחרס תמונה מרובע ארוך לו אורך ורוחב וגובה והוא חלול מתוכו ושטחו העליוני נקוב נקבים עגולים אחד לפי השני וימלא מתוכו באפר החם וירכיב כלים בראשו ויקרא ד כ ו ן.

[1]) בערב' דכּ a).

---

a) دَكَّ

(מ' אלדכי, ס"א ב א).

— נִפע', ״נִדַּךְ, נִדַּכוּ : בין שנידך הגיד בין שנידכו ביצים בין שנ י ד כ ו חוטי ביצים (יבמ' עה:).

— פִּע', ״דִּכֵּךְ, מְדַכֵּךְ : מלחשין אלו באלו להיכן אנו הולכים והם אומרים דרך ים וכו' מ ד ו כ כ י ם אנו קבלונו (מד"ר תהל' לג).

א.דַּל[1]), ס"ז,—כמו דֶּלֶת : שיתה יי' שמרה לפי נצרה על דַּל [2]) שפתי (תהל' קמא ג). יסדת עוז ב ד ל שפתים, בה"ה וקול עצמה וחיים (הלסון, ליון ב תר"ב). —ובלי השם שפתים : ואנחנו לא נדע מהם (מהתהלות) כגרגיר חרדל, ואיך נעלה תהלותיו על ד ל, אבל נחדל ובמליצה נעצר (ר"מ אלסקר ז).—ובמשמ' העקרית של דלת בבנין: יום יום שחרי כדל דַּל בית אל, איום לדרוש בכח ואל, פדיום כי בלעדיו אין גואל (ר"י נאגארה, תוכחה ליוס"כ, נפשי קומי).

ב.דַּל, ס"ז, מ"ר דַּלִּים, לנק' דַּלָּה, דַּלּוֹת, — א) דל בגופו, חלש, כחוש ורזה, **kränklich, mager; maladif maigre; weak, lean** : ויאמר לו (יונדב לאמנון) מדוע אתה ככה דַּל בן המלך בבקר בבקר הלוא תגיד לי ויאמר לו אמנון את תמר אחות אבשלם אחי אני אהב (ש"ב יג ד). אשרי משכיל אל דָּל ביום רעה ימלטהו יי' וכו' יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ב-ד). והנה מן היאר עלות שבע פרות בריאות בשר וכו' והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דַּלּוֹת ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (ברא' מא יח-יט).— ב) עני, שאין לו כדי צרכיו, **arm ; pauvre; poor** : ואם דַּל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו (ויקר' יד כא). העשיר לא ירבה וְהַדַּל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל יה). לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דַּל ואם עשיר (רות ג י). טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לַדָּל (משלי כב ט). יש ד ל נכבד בגלל שכלו (ב"ס גני' י ל). ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן ד ל גאה ועשיר מכחש וכו' (פסח'קיג:).—ולנק'״דַּלָּה: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אעפ"י ש ד ל ה אני במצות לך אני (סס קיח:).— ומצוי בצרוף עם אֶבְיוֹן : כי היית מעוז לַדָּל מעוז לאביון בצר לו (ישע' כה ד). יחס על דַּל ואביון (תהל' עב יג). פלטו דַּל ואביון מיד רשעים הצילו

---

[1]) עי' הערה לְדָלֶת. — [1]) רד"ק ורוב החדשים במשמע' דלת.

(שם פכ ד). עשק דָּל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). — ומ"ר : השאפים על עפר ארץ בראש דַּלִּים ודרך ענוים יטו (עמוס ב ז). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דַּלִּים הרצצות אביונים (שם ד א). לקנות בכסף דַּלִּים ואביון בעבור נעלים (שם ח ו). להטות מדין דַּלִּים ולגזל משפט עניי עמי (ישע' י ב). — ובכלל מי שהוא בצרה, המעמד של שפלות ועֹני : יען בושסכם על דָּל ומשאת בר תקחו ממנו (עמו' ה יא). ולא נכר שוע לפני דָל (איוב לד יט). ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דָל (משלי כח יה). חכם בעיניו איש עשיר וְדַל מבין יחקרנו (שם יא). מלך שופט באמת דַּלִּים כסאו לעד יכון (שם כט יד).—ומעט הכמות וקל החשיבות : בי אדני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הַדַּל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי (שופט' ו יה). — ו ד ל י ם בדעת : ואני אמרתי אך דַּלִּים הם נואלו כי לא ידעו דרך יי' משפט אלהיהם אלכה לי אל הגדלים ואדברה אותם כי המה ידעו דרך יי' (ירמ' ה ד-ה). — ואמר הפיטן : ואביתה תהלה מגלומי גוש מגרי גיא מדלולי פועל מַדַּלֵּי מעש (מוס' יוה"כ, אשר אימתך). ובעלות שופר מַדַּלֵּי צדקה (סלוק א' ר"ה). — ואמר הפיט : לך עינם מיחלת, כְּדַל שוקד על דלת, ולך עז רם וממשלת (סמא"ל, פזמ' לסכות, שמע).—*ובהשאלה לשדה, כרם : כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה"ז נקרא כ ר ם ד ל (כלא' ה א). ואיזהו כ ר ם ד ל א"ר ד ל בגפנים ועשיר בעבודות (ירוש' שם ה כט ד).

°דֶּלֶב[1], ש"ז, — אילן, והוא הערמון : אמר לפני העם באיזה אילן מצאת אותם אמר לו בתוך ד ל ב (מעשיות, ביה"מ ילינק ו, ד).

דלג[1], ממנו דָּלַג, *דִּלּוּג, °דְּלִיגָה.

דָּלַג, פ"ע, — א) דָּלַג על דבר, קפץ ממקום למקום, העתיק את גופו בעקירת רגלים מעבר מזה של הדבר לעברו השני מעל להדבר מבלי לנגוע בהדבר, **überspringen ; franchir ; to skip** : ופקדתי על כל הַדּוֹלֵג על המפתן ביום ההוא (צפנ' א ט). — ב) בהשאלה *בקריאה בספר וביוצא בזה, דלג על

[1]) בארמ' דולבא. בערב' דלב a).
[2]) עברית וכמו"ב בתרגום.

a) دُلْب

פרשה אחת, לא קרא פרשה זו והתחיל לקרוא פרשה שלאחריה : הקורא בתורה אל יפחות משלשה פסוקים רב אמר ד ו ל ג ושמואל אמר פוסק (תעני' כז:). ואם קרא ו ד ל ג על פסוק ולא קראו (סופרים יא ו).— ואמר הפיטן : מן המצר קראתיך בשנוני, ד ל ג ת קץ והושעת המוני, אף עמדה לי גם זכות איתני (קונט' הפיוט' מח).— ג) °דָּלַג הזכר (בבהמות) על הנקבה, עלה עליה לרבעה : פעם אחת הביא מלך הצפון סוס אחד עם אמו וכסו את פניו שלא יראה אמו ו ד ל ג עליה (שער השמים ד).

— פע', דִּלֵּג, — א) כמו קל בנחץ הפעולה : אז יְדַלֵּג כאיל פסח (ישע' לה ו). קול דודי הנה זה בא מְדַלֵּג על ההרים מקפץ על הגבעות (שה"ש ב ח). כי בכה ארוץ גדוד באלהי אֲדַלֶּג שור (ש"ב כב ל). גבאי צדקה בשביעית מ ד ל ג י ן על פיתחן של אוכלי שביעית (תוספתא דמאי ג יז). אמר רבי אלעזר בר צדוק מ ד ל ג י ן היינו ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל (ברכ' יט:). — ב) *בהשאלה בקריאה, כמו קל משמעה ב : מ ד ל ג י ן בנביא ואין מ ד ל ג י ן בתורה ועד כמה הוא מ ד ל ג עד כדי שלא יפסוק המתורגמן (מגי' ד ד). אפילו אדם יושב ועוסק בתורה ו מ ד ל ג מהלכה להלכה ומפסוק לפסוק יאמר הקב"ה חביב עלי הוא (תנחומא במד' י).—ג) °דִּלֵּג הפר על הפרה, קפץ עליה לרבעה : והפר מתחיל ל ד ל ג אחר שני חדשים (שער השמים ד). והפרים מתקוטטים זה עם זה בדלוג הנקבות ואשר ינצח י ד ל ג וכשיתלוש לרוב החבור ינוצח ויבא המנוצח הראשון ויתקוטט עמו וינצח ו י ד ל ג (שם). —°כוכבים מדלגים, עי' כוכב.

— פע', *דֻּלַּג, — שדלגו עליו : ואם קרא ודלג על פסוק ולא קראו אם קרא עשרה מן פסוק ה מ ד ו ל ג ביניהם אינו חוזר (סופר' יא ו).

—התפ', °הִדַּלֵּג, הִתְדַּלֵּג : שגלשו שנשקפו ונראו אז י ת ד ל ג ו מן העין (ראב"ע שה"ש ד א), ועי' קפץ.

א.*דִּלְדּוּל[1], ש"ז, מ"ר דִּלְדּוּלִים,— כעין חתיכת בשר מהגוף בולט ומדלדל למטה: היבלות ו ה ד ל ד ו ל י ן[2]) אינן מיטמאין משום מחיה (נגע' ו ז). ו ה ד ל ד ו ל י ן שבראש ושבזקן נידונין כעור הבשר (שם ח). אף בעלי

[1]) כך הנקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה, ונגזר מן א.דלדל.— [2]) אמר רה"ג : א"ד והתלתולין תאליל בטיית ופי' שנעשה כמין תל בשר ונדלדלו למטה. והנה הגזרה מן ת ל אינה אלא סברה והעקר כמו שהגאון בעצמו

הדלדולים¹) פסולין באדם (בכור' ז ו). רבי אליעזר אומר היבולות והדלדולים והמסמרות אינן מטמאין משום מחיה (ספרא תזריע, פ' נגע' ב א). נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו א"ל דילדול זה איני יודע מהו (חול' מו.) אם חרך הראש להעביר השער מותר לאכול מן הדלדולין ומן ראש אזנים שנצלו בשעת חריכה (רמב"ם, מאכ' אסור' יז יט), לאמר החתיכות הבולטות שנצלו קודם, כמו קצות האזנים וכיוצא בזה. בעלי הדלדולין והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מכל הגוף הרי זה מום (הוא, ביאת המקד' ח טו). סרח העודף מבשר הצומח מהגוף ונעשה כמין דלדול שמצוי גם במקומות אחרים שבגוף (בו"ת יעבץ קעא).

ב. דִּלְדּוּל, ש"ז, — שם"פ מן ב. דלדל, ירידה גופנית, חמרית או מוסרית בבריאות, במנין, או בדעת ומדות, **Verarmung, Verfall; appauvrissement: décadence; impoverishment, decay**: מפני שארבעה חכמים שהזכרנו כרתו חק הישיבות עד שבאו הישיבות לידי דלדול (ספר הקבלה להראב"ד). אחי, הטוב כי אלחמה דלים רשים ומה עללתי בדלדולם (ר' אבר' זמירו, כספ' עמר השכח'). אתם רואים עניו ודלדולי ואין לי מלאכה אחרת זולתי עבודת הגן (ביה"מ ילינק ה, מעשיות).

א.*דִּלְדֵּל²), פ"י, — דלדל את האבר וכדומה, נתקהו ממקום חבורו והניחו קצת מעורה בו והוא מתנענע הנה והנה: הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה (שבת קז:). תלש בזקנו ודילדל בו עצם (קדוש' כד:). שדה שנחרש בו קבר ותשו חכמים שמא דלדלו כלי המחרישה את העצמות (רש"י ברכ' יט:).

— פע', *דֻּלְדַּל, מְדֻלְדָּל: האבר והבשר המדולדלין בבהמה (חול' ט ז). ועוד שאלן ר"ע (את ר"ג ואת ר"י) אבר המדולדל בבהמה מהו אמרו לו לא שמענו אבל שמענו באבר המדולדל באדם שהוא טהור (כרית' ג ח). ובשליא המדולדלת בה (שבת נג.).

לא אמר במוכי שחין ממש אלא בכל מכה שמדולדל אבר מחמתה (רגמ"ס כרית' טז:). הבא ביאה אסורה בלא קישוי אלא שהיה האבר שלו מדולדל כמו אבר המתים (רמב"ם אסורי ביאה א יא). זנב הגדי שהיה רך ומדולדל דומה לשל חזיר (הוא, איסורי המזבח ב ד). נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה אע"פ שאינן דבוקות לא לדופן ולא למקום אחר (הוא, שחיט' יא טו). — ובשערות: מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של זה אמרו לו בכור הוא (בכור' ה ג). שאי אפשר לגיזה בלא נימין המדולדלות (בכור' כו:). וצריך להזהר בשעה שלובש (הכהן) שלא יהא אבק בין בגדו לבשרו וכו' ולא יצא שערו מן הבגד ולא יהיה בבגד נימא מדולדלת (רמב"ם, כלי המקד' י ז). וצפורן המדולדלת (מקוא' ט ד). — והצפרן: וצפורן המדולדלת (מקוא' ט ד). — ובכלל ״מה שמתנועע הנה והנה: ציץ של עור או משי וכיוצא בהן שתלה בהן חוטי צמר וחוטי פשתן מדולדלין על פני האדם כדי להפריח הזבובין (רמב"ם כלא' יב כ).

— נפע', *נִדַּלְדֵּל, — נעשה מדלדל: נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו (חול' מו.). נידלדלה האבן ועמד עליה מהו (זבח' כד.). סימנים (הגרגרת והושט) שנדלדלו ברובן טרפה (חול' מד.). אבני הר שנידלדלו וכו' (ע"ז מו.). — ״והשערות, ואמר המליץ: מחלפות ראשי חמודות כזהב ודלתם כארגמן נדלדלו ופרצים תצאנה (אבן בחן יא).

— נתפ', ״נִדַּלְדֵּל, נִתְדַּלְדֵּל: שאילו נעקר (הקנה או הושט) קודם שחיטה היה מתדלדל ולא נשחט (רמב"ם שחיט' ג טז). נתדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית אם הגיעו לתוך עשרה טפחים סותר ובונה (הוא, שכנים ד ו). — ואמר המליץ: והעצמות התקלקלו, והברכים התדלדלו, וחלחלה בכל מתנים, ופיק ברכים (ספר המוסר לר"ז אלצאהרי מה).

ב.*דִּלְדֵּל, פ"י, — עשהו דל מאד, בגופניות ומוסריות: אילמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתיקרא דלילה דילדלה את כחו דילדלה את לבו דילדלה את מעשיו (סוט' ט:). ומה הוא עושה לו (הקב"ה להאדם) מתחיל מנכסיו מדלדלו והוא מוכר נכסיו (תנחומא בהר).

— נפע', *נִדַּלְדֵּל, — נעשה דל מאד, ובמוסריות ירדו ממדרגתם: משחרב ביהמ"ק בושו חברים ובני חורין וחפו

מסים ונדלדלו למטה. — ¹) ברש"י: תלתולין בתו, ופרש: כמין חתיכות בשר יוצאות ותולות להם.

²) בערב' דִּלְדַּל a) למשל הזרועות בשעת ההליכה, נענע אותם הנה והנה.

---

a)

ראשם ונדלדלו[1]) אנשי מעשה (סוט' מט.).

— פע', *דלדל, מדלדל, — כמו נפעל: רבי עקיבא עני ביותר ומדולדל היה (אדר"נ ו). אביונך לשון אבה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (רש"י שמות כג ו). — ואמר הפיטן: דולדלתי עתה בתתקנ"ו לפרט, בנושאם עלי צלם כבודי נמרט (סלית' י"ז בתמוז, אמרר בכי). אחינו בני ישראל סחופים ומדולדלים מבלי מצוא מקום מנוח דירת מנוחה אשר ייטיב להם (שו"ת חתם סופר, או"ח ס).

— נתפ'. *נדלדל, נתדלדל, — כמו הקודם: אם ראית פני חבירך שנתדלדל ומטה ידו אל תחזירהו ריקם (דא"ז ט). אמר הקב"ה לישראל (אהרן ובניו) הם שומרים משמרת הקדש כדי שלא יזוקו והם מתדלדלים בשבילכם אל תגזלו מהם המתנות שנתתי להם (מד"ר במד' ה).—ובהשאלה: אמר החבר מצא אותה (את השפה העברית) מה שמצא נושאיה נתדלדלה בדלותם וצרה במיעוטם והיא בעצמה החשובה שבלשונות (כוזרי ב סח). ואלו התרשל בו נתדלדלו כחותיו והתפרקו גופו ואיבריו (מאזני לדק, אלגזלי 134). ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת האם ובו יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות (מ' אלדבי, ש"א ד ב).—ואמר המשורר: ואחרי כל זאת הסיבות התגלגלו, והגבעות התקלקלו, וההצלחות התדלדלו (עמנ', מחב' א).

א. דַּלָּה, ש"נ, מ"ר דַּלּוֹת, — המפלגה התחתונה שבעם, העניים והפשוטים שבו, d. niedere Volk ; bas-peuple; poor people: וכי הפקיד אתו (מלך בבל את גדליהו) אנשים ונשים וטף ומִדַּלַּת הארץ מאשר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). ומִדַּלּוֹת העם ואת יתר העם הנשארים בעיר וכו' הגלה נבוזראדן (שם נב יט). ומִדַּלּוֹת הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים (שם יו).

ב. דַּלָּה[2]), ש"נ, — א) השערות הנופלות ומכסות את המצח, Stirnhaar; toupet; fronthair: ראשך עליך ככרמל וְדַלַּת[3]) ראשך כארגמן מלך אסור ברהטים

[1]) ואולי זה התפעל.

[2]) בערב טֻרַה a) השערות היורדות ומכסות את המצח. — [3]) כל המפרשים פה אחד פרשו מלה זו במשמ' שערות, וכן התרגומים. הירונ' coma. והוא מוכרח מענין

a) طُرّة

(שה"ש ז ו).—ואמר המשורר: עפרה אט על עבד יצעק בכאב נפש למאד דלה, נבהל בראות מראה שמש יאור תחת אפל דַּלָּה (רמב"ע, תרשיש ד).—ואמר המליץ: מחלפות ראשי חמודות כזהב ודלתם כארגמן נדלדלו ופרצים תצאנה (אבן בחן יא).—ב) בהשאלה, חוטי האריג שבהם האריג קשור אל הכבד, Trum;trome;thrum: קפדתי כארג חיי מִדַּלָּה[1]) יבצעני מיום עד לילה תשלימני (ישע' לח יב).

דלה[2]), ממנו דָּלָה, *דִּלּוּי, דְּלִי, *דְּלִיָּה.

א. דָּלָה, פ"י, דָּלִית, יִדְלֶה, תִּדְלֶנָה, יִדְלֶנָּה,—א) שלשל את הדלי אל הבור ושאב המים והעלהו, schöpfen puiser ; to draw water: איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דָּלֹה דָלָה לנו וישק את הצאן (שמות ב יט). ותבאנה וַתִּדְלֶנָה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן (שם יו). היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפלה עליו והרגתו (מכות ב א). שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה (מו"ק ד.). המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים (ב"ק נא:). לבאר עמוק מליאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה משיחה במשיחה ודלה הימנה ושתה התחילו הכל דולין הימנה ושותין (מד"ר כרא' לג).—ואמר המליץ: תבל בשמו הידוע, ידמה אל גשר רעוע, תחתיו נחל שוטף עמוק בו נתון חבל גרוע, דולה עצל ימיו כצל ראשו פרוע איש צרוע, ודלי רצוץ נבוה נפוץ קלוט שרוע קרוע, יום בא לדלות נפל ותשבר

הפסוק, וכמו שגם החלק השני מדבר בהשערות: מַלֵּךְ או מַלֵּךְ, במקום מַלָּךְ, המל שלך, ועי' ערך מל וערך רהט. וסוברים כי נגזרה מלה זו מן דלל במשמ' תלויה למטה, אך אין משמעה זו לדלל כ"א לדלדל. ורש"י גזרו מן הדלה, ואמר שערות שמודלות על הראש, וגם זה דחוק. ונראה כי זו מלה מיוחדה מן שרש אחר, ובערבית טֻרַה, בחלוף האותיות הרגילות, וע"י גזרה זו נקבע גם איזה חלק מהשערות קראו בשם דלה, והן השערות שבשפת הפדחת שיורדות ומכסות את רום המצח, לפי המנהג בארצות המזרח. — [1]) ריב"ג ואחרים פרשו דַלָּה במשמ' כחישות ורזון, אך רוב החדשים הסכימו כי פרושו הוא כרשום בפנים.

[2]) בערב' דלי a).

a) دَلْو

כד על המבוע (זרי היגזן לרס"ט פלקיירא ה.).—ובהשאלה במליצה: מים עמקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (משלי כ ה). — ואמר הפיטן: אלי דלני מבור יגוני קומה לנגדי (קרובץ ארגי"ל, שבת תודה, נורא ואיום). גרם לבית בחירתך, ישע לראשם בתתך, דלם מכ־של תגרתך, ותסוככם בגין אברתך (יוצר ב סכות, אגא תרב).

— הפע', *הדלה: המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים (ב"ק נא:). המדלה עשרה דליים מים בזה אחר זה (נדה ג:). מדלין (מים במועד) לירקות כדי לאוכלן (מו"ק ד.).

ב. **דִּלָּה**, קל אינו נהוג.

— פע' דִּלָּה [1]), — דִּלָּה אותו, התנהג אתו בחסד, ברחמים, ברך, בנעם, Jem. milde behandeln; traiter qqn. avec douceur; treat a person with kindress: ארוממך יי' כי דליתני [2]) ולא שמחת איבי לי יי' אלהי שועתי אליך ותרפאני יי' העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור (תהל' ל ב-ד). — דִּלָּה את פלוני מחלי, הקימו והצילו: מהרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דליתנו (תפל' שחרית, נשמת).

ג. ***דִּלָּה**, — קל אינו נהוג.

— הפע', *הִדְלָה,— הדלה הדלית ע"ג אילן וכדומה, הרים ומשך את הגפן הארוכה על גב אילן או כותל וכדומה: הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה (סוכה א ד). המדלה את הגפן על מקצת אפיפירות וכו' וכן המדלה על מקצת אילן סרק (כלא' ו ג). הדלה אותן לכך אעפ"י שלא נענע, נענע אעפ"י שלא הדלה אותן לכך (ירוש' סוכ' א נב:).

— הפע', *הֻדְלָה, מֻדְלֶה, — שהדלו אותו: גפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל ומודלה על גבי

1) בערב' דַאלַי a), בסור' דלי הציל. ועי' הערה שלקמן. — 2) פרשו רוב הקדמונים במשמ' הרים, הוציא מן הבור. ואעפ"י שהמשורר מדבר אח"כ על העלאה מן שאול, ולא עוד אלא שקרוב הדבר שהמלה חייתני בפסוק ד: חייתני מיורדי בור, היא משובשת במקום דליתני, אעפי"כ נראה כי הפעל דליתני שבראש המזמור הוא במשמעה הכללית שיש לו גם בערב', ועי"ז כל המליצה יותר נמרצה.

a) دَالَى

כלונסות כל מי שהוא מתנדב עלה או גרגיר או אשכול מביא ותולה בה (מדות ג ח). לבעל הבית שהיה לו כרם נתנו לארים והיה באותו הכרם אילן של חיים והיה מודלה על גב אילן של סם המות (תנחומא ברכה א). אוכל בתאינה המודלת על הגפן או גפן מודלה על תאינה (רש"י ב"מ לא:).—ומודלית: בדלית המודלית על גבי תאינה (כרית' טו.). עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר וכו' במודלית (ב"מ לא:). חמש גפנים הנטועות ומודלות ושוכבות על גבי כלונסות (רע"ב עדי' ב ד). — ובשערות הראש: שהקליעה מודלת על גובה הראש (רש"י שה"ש ז ו). כל איש שאינו חלק ויש לו שערות כאיש שעיר בבית השחי או בלבו מודלה על גרונו ויתמאס מן הזיעה והן מתקלקלין (ערוך, ערך קלקי).

ד. **דִּלָּה**, פ"י, — כמו הֵרִים, הקים[1]): שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה, המלאים גער ואין מרפא עולה (קנות לת"ב, איכה תפארתי). השוחט תרנגול ידלה את כרעיו שלא יסריך ויעקר את הסימנין (והזהיר, ויקרא). רעי מליצי אל אלה דלפה עיני ולבי לזבול דליתי (ר"ע פרנסים, קינ' על אשתו, מו"מ א). — ופעול: כי הוא (המקום שבו המות) דלוי ונשא מכל הגוף (המליצה לר"ש בר"ש, בכר 17).

***דִּלּוּג**, ש"ז, מ"ר דִּלּוּגִים,—שה"פ מן דלג, בהשאלה ובמשמעתו העקרית: ראתה (האשה דם) יום חמשה עשר לחדש זה ויום ששה עשר לחדש זה ויום שבעה עשר לחדש זה רב אמר קבעה להוסת לדילוג ושמואל אמר עד שתשלש בדילוג (נדה סד.). עם הארץ שקורא לאהבה איבה כגון ואהבת ואויבת אמר הקב"ה ודילוגו עלי אהבה (מד"ר שה"ש, הביאני). וכל המדלג לא ישהה בדילוג אלא כדי שישלים המתרגם תרגומו (רמב"ם תפלה יב יג). ולמדנו זה מן הדלוג שנחלקו בו רב ושמואל וכו' והוא דילוג השוה בימי החדש וכו' וכן בדילוג המתקרב (בעל הנפש לראב"ד, סוסתות). הוסת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה והשלישי בדלוג והרביעי הקבוע בסרוג (שם). תגדל הדאגה לו בלבם (של האבות) עת שיגיע לימי הבחרות וכבר למד לדבר על סדר ודלוג ויתחזקו כחות חושיו וכחות נפשו (חו"ה, הבחינה ה). ראתה שלש ראיות משלש עונות לשלש עונות מכוונות

1) השתמשו בשרש דלה במשמעה זו לפי מה שפרשו המפרשים את הפעל דליתני, ודליג, רגלין, עי' שרש דלי.

שלא פתחה ולא הותירה נתגלה שהדילוג הראשון אינו סילוק דמים אלא שינוי וסת (תורת הבית ז ג).— ובמשמעתו העקרית: מיד אמר (משה) לאהרן קח את המחתה וכו׳ וכפר עליהם מהרה בדילוג זרז עצמך (מד״ר במדב׳ ס).—ואמר הפיטן: איכה מה אתה עומד ולא זכרת דליגת גערת בגערך, לגלות ביד גאים גאוליך, ולא זכרת דליגת דלוג דרך אשר דלגת לדגליך (ר״א קליר, ת״ב, איכה אספתו). והאנשים הדרים במישור כשיכניסו אותם להרים לא ידעו ללכת בהם במרוצה ודלוג (ר״י אברבנאל, מ״א כ). ונקראת (הקדחת בבואה בסירוגים) וכו׳ אלגאב כלומר הדלוג בבואה בדלוג יום (קאנון ד א ב לו). — יובענין בע״ח הנזקקים זל״ז: והפרים מתקוטטים זה עם זה בדלוג הנקבות ואשר ינצח ידלג (שער השמים ד). — ידלוג רב, שם בדמיון ההברה לתלגרף: והנה חכם אחד בעמנו המליץ הנכבד ר׳ מרדכי וכו׳ רצה לכנותו בלשוננו בשם דלוג רב להשוות השמות בשתי הלשונות (גוטלבר ממלריס, על מסה״ב, בהערה). כבר נמשכו קוי הדלוג־רב על בקעת החול אשר במדבר (שם, סועץ).

ידְּלוּחַ, עי׳ דָּלַח.

:דְּלוּי, ש״ז, — שה״פ מן דָּלָה בענין דליית המים: ממקום עמוק קרוי דילוי (תוספ׳ מו״ק ז:).

:דָּלוּל, ת״ז, מ״ר דְּלוּלִים, — דל מאד: ואביתה ההלה מגלומי גוש מגרי גיא מִדְּלוּלֵי פועל מדלי מעש (מוסף יוה״כ, אבר אימתך).

***:דְּלוּס**[1], דְּלִים, דֶּלֶס, ש״ז,—חסרון, מום שיש במלאכה מן המלאכות, בסחורה מן הסחורות, Fehler; défaut defect: שחיפו את ההיכל כולו בטבלאות של זהב שהן אמה על אמה כעובי דינר זהב ולרגל היו מקפלין אותן ומניחין אותן על גב מעלה בהר הבית כדי שיהו עולי רגלים רואין שמלאכתן נאה ואין בה דלים[2] (פסח׳ נז.). אין השמן מקבל דלים[3]

[1]) בערב׳ דַלַשׁ a), אונאה שהמוכר למשל מרמה את הקונה במה שאינו מראה לו את החסרונות שיש בסחורה. אבל כבר החליט פרנקל (Aram. Lehw. 189 כי זו מלה שאולה ושמקורה גם בארמ׳, מיונית δόλος. — [2]) כך בכ״י מינכ׳ וכ״י רש״י. הערוך דלוס. ובנוסח׳ דלם. ופרש ר״ח דופי וכן בלשון ערבי, והובא פרוש זה בלשונו בהערוך. — [3]) בנוסח׳ דלים.

a) دَلس

(תוספתא ב״ק ז ג).

***דְּלוּעַ**, ש״ז, מ״ר דְּלוּעִים, — פרי אדמה ממין האבטיחים והקשואים, הבשר בפנים מגון החלמוני, יבשלוהו לאכילה, Kürbis ; courge ; gourd: הדלועין שקיימן לזרע אם הקשו לפני ר״ה ונפסלו מאוכל אדם (שבי׳ ב י). מחתכין את הדילועין לפני הבהמה (שבת כד ד). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור״ע אוסר אמרו לו לר״ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין וכו׳ אלא שהדלועים בכלל ירק (נדר׳ ז א). הקשואין והדילועין וכו׳ שדרכן להשתמר יום אחד תורמין עליהן יום אחד (תוספתא תרומ׳ ד ה). והקישואין והדילועין והמלפפונות ופול המצרי מין זרעים (שם כלא׳ ג יב). מרחיקין מדלועיו ומקשואיו ומנטיעותיו ומנירו של חבירו חמשים אמה כדי שלא יזיק (ב״ב כד:). נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו נחתכו דלועיו הרי אלו לא יאכלו (רי״ף ב״מ נג:). — ואין דלוע ביחיד נהוג, ועי׳ דלעת, ועי׳ קשואים.

:דְּלוּעִי, ־עִיִּי, ת״ז, מ״ר דְּלוּעִיִּים, — דומה לדלועים, מטבע הדלועים: והתולעים הדלועיים ברוב יולדו במי שיוצא משני הילדות ואמנם העגולים ברוב יהיו בילדים ובבחורים וימעטו בזקנים (קאנון ג יו ה א). הרפואות החמות הממיתות התולעים וכו׳ ולפעמים ימית (השום) הדולעיים (שם שם ב). הרפואות המיוחדות בדלועיים הוא הקטראן יעשה בחוקנים וכו׳ ומה שיציאם בלי היזק שישתה שלשה אוקיות מסחיטת הדאסן הלח כי הוא מופלא מאד והנה זכרו החכמים שהוא מוציא הדלועיים (שם ג).

***דַּלּוּת**, ש״נ, — מעמד הַדַּל: המתכבד בדלותו בעשרו מתכבד יותר והנקלה בעשרו בדלותו נקלה יותר (כ״ס גני׳ י לא, הגהה על הגליון). מה להצד השוה שבהן שכן אין קרבנו בדלות תאמר במצורע שקרבנו בדלות (נזיר מ:). שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו (רש״י ויקר׳ ה יג). שהשגחתו יתברך הניחה אותם עד שמתו וצעקו לבקש תשועה ולא הושיעם וכשהפליגו בתשובה ועצם דלותם וגבר האויב עליהם רחמם ופסק רצונו מהתמיד עמלם ודלותם (מו״נ א מא). וכן בענין דלות הגוף והשתנות הפנים (פרשי רד״ק, רוע). ואמרו בעלי המשלים ג׳ אין להם רפואה דלות שתתחבר עמה העצלות ושנאה

שתביא הקנאה וחולי שתתערב בו הזקנה (בן המלך והנזיר כה). הסכלות והעצלות אחי הדלות, הגאוה והכילות תחלות השפלות (מראה המוסר כב). ואם יש דבר קשה מהמות הוא הכסילות, ואם תמצא כמוה היא הדלות (ר"א מודינא, ספר המוסר). — בדלי דלות: זה קרבן אהרן ובניו וכו' מדלי דלות (הור' ט.). שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו (רש"י ויקר' ה יג). או בעשירות או בדלות או בדלי דלות (שם). כי המלוה הזה עברו עליו זמנים הרבה שהגיע לדלי דלות והיה מתפרנס ברצון מן הצדקה (שו"ת הרא"ש סח כ). וגם השלש מצות באות ממידה שהיא עשירית האיפה והיא קרבן הבא בדלי דלות (אור זרוע, פסח' רנו). נעמה העמונית שנשאת לו (לשלמה) כשהיה בדלי דלות (עמה"מ, קרית ארבע קיב). כי עשירית האיפה הוא קרבן לדלי דלות (אבן ירחי, המנהיג, פסח' מט).

דלח[1], ממנו דָּלַח, *דְּלִיחָה.

דָּלַח, פ"י, עת' יִדְלַח, כנ' תִּדְלָחֵם, דָּלַח את המים, עשה אותם עכורים, לא צלולים, לא טהורים, trüben; troubler (l'eau); disturb (water): ואתה כתנים בימים ותגח בנהרותיך וַתִּדְלַח מים ברגליך ותרפש נהרותם (יחזק' לב ב). והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם רגל אדם עוד ורגל בהמה לא תִדְלָחֵם (שם יג). — ואמר הפיטן: מימינו דָּלַח והשכיר חציו מדם, כי יצא מן הבית והרבו מלאה דם (קינ' לת"ב, את אשר). מימינו דָּלַח ונס אשימכם, גיא גלות אטילכם להכלימכם, והלכתי עמכם (שם, איכה אשפתו). עוררתי בניך עליון דולחך, אורה וצהלה חזרתי לאורחך (קונט' הפיוט' מח). — *ופעו': האם בלי ספר שלוח, הבן כיתום אובד בלי שלוח, וגן נעול הפקר במלוח ומעין חתום נרפס דלוח (סלית' יום ב, אין כמדת). — ובהשאלה: כי המה (הקדמונים) כתבו על פי מהלך החכמה הקדומה ועל פי ידיעתם במדעים אלה אשר גם מבועיהם דלוחים היו באמונות זרות ובבללים בדוים (מבוא לסבי"ע ג).

— הפע', *הִדְלִיחַ, — כמו קל, ובהשאלה: הושפרת מאחיך היושבים נכחיך, הִדְלַחְתִּי דולחיך נאוו לחייך (יוצר לפסח, אדבר מישרים, מחז' רומ').

---

[1]) באשור' דלח, בארמ', וסור' דלח.

דְּלִי[1]), דְּלִי, ש"ז, כנ' דָּלְיוֹ, מ"ר דְּלָיִים, מ"ז דְּלָיִים, כנ' דְּלָיָו, — א) כלי עור או עץ שמשלשלים אותו בחבל אל הבור ושואבים שם המים ומעלים אותו בהבל, Schöpfeimer; seau a puiser; bucket: הן גוים כמר מִדְּלִי וכשחק מאזנים נחשבו (ישע' מ יה). מעשה ברבי טרפון שהיה יושב בצילו של שובך בשבת במנחה הביאו לפניו דלי של צונן וכו' (תוספתא ברכ' ד יו). — *וככנ': נפל דליו לתוך הבור נפל כליו לתוך הבור (ירוש' כילה ב סא.). המכסה בורו בדליו של חבירו ובא בעל דלי ונטל דליו (ב"ק ל.). המדלה מים מן הבור ובא חבירו ואמר לו הנח לי ואני אדלה מים וכו' משימסור לו דליו (שם נא:). המוכר את הבור כיון שמסר לו דליו הרי זה כמו שאמר לו לך חזק וקנה (רמב"ס מכי' א ט). — *ומ"ר: הממלא בעשרה דליים ונמצא שרץ באחד מהן (טהר' ד ד). וכן הממלא בעשרה דליים, זה אחר זה ונתן בעשרה כלים מדלי אחד לכלי אחר (רמב"ס אבות הטומ' יז א). ואם יש לדליים אזנים הרי כל הדליים עם כל הכלים טמאין (שם). — וככנ': יזל מים מִדָּלְיָו[2]) (במד' כד ז).—ואמר המשורר: הן רב מנשוא עונך משאת חטאתיך, כי את ראשית כל חטאת ומקור כל עולתה, מִדָּלֶיךָ יצאו כל נחלי הבליעל (אדס, או"א, מחזה יא). — ומשל: למה ישליך החבל אחר הדלי (נחלס ליהושע מ). הלך החבל אחר הדלי (יוסף דון יחייא, הקד' פי' שה"ש). — ב) *שם אחד המזלות הדרומיים, מזל דלי, Wassermann; Verseau; Aquarius: ואחריו (אחרי מזל גדי) מה אתה בורא דלי שאני זורק עליו מים טהורים לטהרו מעונו (פסיק' רבתי כ). דגל דן בצפון

---

[1]) בערב' דַלו a), והנה הסכימו רוב המדקדקים, בקדמונים בחדשים, עפ"י הכנוי דָּלְיוֹ, כי עקר צורתו היא דְּלִי, משקל פִּעְי כמו דְּמִי ולא דֶּלִי משקל פֶּעִי.— [2]) הסכימו המדקדקים שזה מ"ר כמו אָזְנָיו, ואלף קמוצה בקמץ חטף, אעפ"י שהוא ממתג במתג. כך החדשים, אבל המדקדקים הקדמונים שלנו העידו שקמץ זה הוא קמץ רחב: ואנחנו קבלנו קריאת שש מלות בקמץ רחב והם יזל מים מדליו בשר הקרבן ולהציב הדרבן וברקת וזהב כדרבונות ושהדי במרומים (ר"ד יחייא, לשון למוד' ה).—ויתבאר כל זה בהמבוא בחלק הדקדוק.

a) دلو

אשר ונפתלי עמו וכנגדן משמשין עם החמה בצפון גדי דלי דגים מן העגלה ולדרום (ילקוט שמות תיח). וחציו (של גלגל המזלות) לדרומה מגלגל המישור כגון כ"ד חלקים ובמחצית הזאת ששת מזלות נקראין מזלות דרום והן מאזנים עקרב קשת גדי דלי ודגים (ס' העיבור לר"א הנשיא א ב). קור כשהחמה בגדי ודלי וכנגדו חום כשהחמה בסרטן ואריה (שם ג ב). והוא הולך במזלות אחורנית מטלה לדגים ומדגים לדלי וכן הוא סובב תמיד (רמב"ם קדוה"ח טז א). ואם תהיה השמש מתחלת מזל דלי עד חצי מזל דגים תגרע מאמצע הירח ט"ו חלקים (שם יד ה). והדלי רות חיים אין בקרבו, ומים אין בו (ראב"ע, מכת' לר"ש גאמע). וסדר מערכת הי"ב מזלות אלו וכו' על הסדר בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (יסו"ע לר"י ישראלי כ א). דלי ממזל אויר זכר וממזל יום תולדתו חמה ולחה ויורה על אויר משחית ובחלקו השדים וכל איש מבוער וכו' והנולד בו קצר קומה (לדה לדרך א א כח). — ואמר המליץ במליצתו על האדם: דולה עצל ימיו כצל ראשו פרוע איש צרוע, ודלי רצוף נבזה נפוץ קלוט שרוע קרוע, יום בא לדלות נפל ותשבר כד על המבוע (רש"ט פלקיירא, לרי היגון ה.). — ואמר הפיטן: שמן ודשן לרשם, בִּדְלִי שבט יצחצח כלשם, מים שפע לנפוחי נשם, וימלאו העבים גשם (תפלת גשם לשמע"צ, יפתח ארץ). — וככ': וכי נכספה נפשך להבין שביליו, (של הרקיע) ולמנות חייליו, ומוצאם ומובאם, וסדור צבאם, ועקרבו ושורו ודליו ואריו ונשרו (מכת' הרמב"ם לתלמידו ר' יוסף). — והוא ימזל ישראל: כי בחר (המן) להשמיד את ישראל בחדש אדר וכו' בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל (ראב"ע אסת' ג ז). כשמתחבר מזל דלי במערכה רעה הנה יבוא רעה לשונאי ישראל (רשב"ל דוראן, מג"א, ח"י ד).

דָּלַו[1], פ"ע, עבר נסת' דָּלְיוּ, בהפס' דָּלָיוּ, עת' נסת' ידליו, — דָּלְיוּ שוקיו, נתכוצו ונתקצרו ונעשה פִּסֵּחַ: דָּלְיוּ[2] שקים מפסח ומשל בפי כסילים (משלי כו ז).

דְּלִיאֵל, ש"ז, — שם מלאך שומר מעין הרע: והממונה לסתום את הפיות ושלא ישלוט בו עין הרע שמו דליאל (כרית מנותה ו).

דְּלִיגָה, ש"נ, — שה"פ מן דלג: איכה גערת בנערך, לגלות ביד גאים גאוליך, ולא זכרת דְּלִיגַת דלוג דרך אשר דלגת לדגליך (ר"א קליר, ת"ב, איכה אשפתו). ראה נא אחי איך אקפוץ בשתי רגלי בפעם אחת מצד זה לצד אחר וכו' ויאמר דלוג דליגה אחת ותהיה אל עבר הפחת (אורי ויעעי, התפלה יב).

דָּלִיָּה, עי' דָּלִית.

דְּלִיּוֹן, ש"נ, — הפעולה לדלות מהבור, ובהשאלה הצלה: אויה לי כי גרתי צול לכליון, אוננת וצוללת מאין דְּלִיּוֹן, אום אשר על כל גוי הושמה עליון (ר"א קליר, ת"ב, אאכיך).

דַּלְיוּת, ש"נ, — דליות השוקים, שדליו שוקיו, ואמר הפיטן: הננו אתאנו לך איום, הביטה וראה בשברון לב היום, דליות שוקים, ומצב רגלים דריכת מתנים, ומעד קרסלים (מוסף יוה"כ, אז מלפני).

דַּלִּיּוּת, ש"נ, — חלי, הרחבת הערקים, Varix[1]: הדליות הוא הרחבת מעורקי השוק וכף הרגל לרוב

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך כתבו ר"י חיוג, אך בספרים שלנו דַלְיוּ בדלת פתוחה, וכן העיד רד"ק שכך מצא בספרים, אמר וז"ל: דליו שוקים מפסח גבהו כן כתבו ר' יהודה חיוג עם העוברים בבנין הקל ואנחנו מצאנוהו פתוח הדלת וכן כתבו ר' יעקב בן אלעזר. ע"כ. ואחוז בדעה זו גם רבים מהחדשים שמנה אותם קניג (Kö.I § 34,2), ודמו קצתם (Bö. § 1123, 4) דבר זה להברת l כפולה בהלשונות הרומניות (l mouillé). אבל כל פלפולו של קניג אינו מספיק לאמת מציאות מנהג זה בלשון העברית על סמך צורה זו שבאה פעם אחת במקרא. וכבר דחו אולסה' ואחרים מהחדשים דעה זו. ומלבד זאת, לו גם היה אפשר להניח כי אמרו גם דַלְיוּ במקום דַּלּוּ, לא נרפאה מליצת הכתוב, מפני שאין כלל בפעל דלל משמעה נאותה לענין שוקי הפסח, כי אם אפשר אמנם לאמר כמו"כ דלו עיני למרום אין זה דבור טבעי לאמר כמו"כ דלו השוקים מפסח או של פסח. והנה החליט אולסה' כי אין נוסח הכתוב כתקונו, ויש מי שהגיהו דְּלָיוּ במקום דליו, אך לפי הנוסח שלפנינו, שאין יסוד מספיק לשבשו, צריך להניח כי דָּלְיוּ הוא עבר לנסתרים מפעל מיוחד משלמים בעל ל"י, כמו חָסְיוּ בָּעְיוּ, ושמש ביחוד במשמ' לקוי בהשוקים הגורם פסחות. ועוד קצת קשה למה באה המלה פִּסֵּחַ עם מם בראשה, ועי' פִּסֵּחַ.

[1]) תרגום דר' מזיא, וכן בערב' ההמונית דאליה a), אולי ע"ש צורת הגידים שנתרחבו ושידמו קצת לשריגי

a) دالِيَة

מה שירד אליו מן הדם (קאנון ג ככ א ט). וכשיהלש הטחול מלנקות הכבד ומה שנלוה אליו מן השחורה תחדש בגוף חליים שחורים מסרטן ודליות (שס טו א ג). בדליות הכים[1]) וקשיים הנה יתראה דליות על הכים ובנלוה אליו (שס כ ב ח). ויולד בהם השטות והטחורים והדליות והמורסות הרבות וכו' וירבה בנעריהם מלוי הכים וכו' ובגדוליהם הדליות ונגעי השוק (שס א ב ב יו).

דְּלִיחָה, ש"נ, — שס"פ מן דָּלַח: הדליחה תעכר המים ויגרש הרפש וירתיח הטיט (המליצה לר"ש כר"ס, נכר 11). ונהרותם שהיו סוערים ומתגעשים בדליחת רגליך ובהגחתך (ר"א מכלגנלי, פרוש יחזק').

דְּלִיָּה, ש"נ, — שס"פ מן א.דָּלָה: דבדליה אחת מושך הרבה לצורכו (תוספ' שבת קכב.). שאיבה מן הנהר ודליה מן הבור (המליצה לר"ש כר"ס, נכר 17). כי דליתני אתה בכחך זאת הדליה והעלייה הנוראה חלף העלייה שהיה מעלה אותי הרשע על העץ (מגי' ספר לרשב"ל דורהן קנ.).

*__דְּלִיל__[2]), ש"ז, מ"ר דְּלִילִים,—פתיל דק: היה דליל[3]) קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מהדם ומשבר את הכלים משלם חצי נזק (ב"ק כ א). דליל הפקר אמר רב הונא נקשר מאליו פטור קשרו אדם חייב (גמ' שס יט:).

*דָּלִים, עי' *דְּלוּס.

דְּלִיפָה, ש"נ, — שס"פ מן דלף: וקורים אותו החלל (שבין שני הקרויים) בית הדליפה על שם הדלף כדי שאם יטיף הקירוי העליון יעמדו המים באותו החלל (פי' סרמב"ס, מדות ד ו). — ובהשאלה: ידלף הבית ענין רעף ונטף הם ודליפת הנפש בביתה מתוגה כמו במסתרים תבכה נפשי (מנחס, דלף).

א.**דְּלִיקָה**, ש"נ, — א) עי' דְּלֵקָה. — ב) שס"פ מן א.דָּלַק.—ג) דבר דולק, חתיכת עץ דולק: והאשה ההיא קמה בעוד לילה ובני הבית שוכבים ולקחה בידה דליקה אחת מהעצים ונכנסה לחדר הפנימי ושרפה הבגדים ההם בפשיעותה כי אחזה בהם האש מהדליקה שהכניסה בידה (שו"ת תשב"ן ד א).

---

[1]) Varicocele. — הגפן.

[2]) לא נתברר מקורו. — [3]) כך הגרסה בב"מ, אך רש"י הביא גרסה דלי, וכן גרסת כ"י (ד"ס).

ב.**דְּלִיקָה**[1]), ש"נ, — הכרת האותיות בהדוק קצה החד של הלשון בשפתים: והן שלשתן רצוני לומר הלמד והנון והרש מכלל אותיות הדליקה ואותיות הדליקה שבע אלה השלש רצוני לומר הלמד והנון והרש והאותיות השפה שהם בומף כי הדליקה בדבור איננה כי אם בקצה הדוק הלשון והוא סופו החד ובשפתים (סרקמה, שער ב).

דָּלִית[2]), ש"נ, מ"ר דָּלִיּוֹת, — זמורת אילן בפרט ארוך ודק שאפשר להדלותו, Zweig, Ranke; cep, branche; bough: זית רענן יפה פרי תאר קרא יי' שמך לקול המולה גדלה הצית אש עליה ורעו דָּלִיּוֹתָיו (ירמ' יא יו).—ושל הגפן: והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו וְדָלִיּוֹתָיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מטעה (יחזק' יז ז). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בצל דָּלִיּוֹתָיו תשכנה (שס כג). בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה ובצלו ישבו כל גוים רבים וייף בגדלו בארך דָּלִיּוֹתָיו כי היה שרשו אל מים רבים (שס לא ו-ז). — ואמר המליץ: יש אשר רוחי מרחפת על הר הזיתים ויתלונן בצל דליות הזית הרענן אשר חקוקים בו שמותינו (א' מפו, אה"ל טו).—והתיחד בפרט *לזמורת הגפן המודלה: הפאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים (פאה ד א). יצאו הדלית והדקל שאין הקטן מושל בהם כגדול (ספרא קדוס' כב). אין מביאין מן הדליות אלא מן הרגליות ומן הכרמים העבודים (מנח' ח ו). אוכלין בענבים עד שיכלו דליות שבאשכול (תוספתא שבי' ז יס).— וגם של ערבה וכדומה: וערבי נחל שתים ושתי דליות אחת שאינה קטומה וכו' (ירוש' סוכ' ג נג ג).

דלל, ממנו דַּל, א.דַּלָּה, יַדַּלּוּת, א.דָּלַל.

א.**דָּלַל**, פ"ע, — א) פכר דָּלַל, דָּלְלוּ, נתמעט, דָּלְלוּ המים, חרבו: והאזניחו נהרות דָּלְלוּ וחרבו

---

[1]) בערב' ד'לאקה a), משרש ד'לק המשמש במשמ' חד ושנון, ואמר לשאן אלערב באות בא ממש בזו הלשון: ושמית ד'לקא לאן אלד'לאקה פי אלמנטק אנמא הי בטרפ אשל אללשאן, ע"כ, ובעברית: ונקרא ד'לקא מפני שהד'לאקה בהדבור היא בקצה חודה של הלשון.

[2]) בערב' דַאלִיַה b), אך זו מלה שאולה מעברית וארמית.

---

a) ذلاقة b) دالية

יארי מצור (ישע' יט ו).— ב) עבר דַל, דַלֹּתִי, דַלֹּנוּ, עת' יִדַל, יִדַלּוּ, היה דַל, בכל המשמעות של מלה זו, בגוף, בממון, בדעת: ויבאו (מדין ועמלק) בארץ לשחתה וַיִּדַל ישראל מאד מפני מדין (שופט' ו ה-ו). והיה ביום ההוא יִדַל כבוד יעקב ומשמן בשרו ירזה (ישע' יז ד). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד ודוד הלך וחזק ובית שאול הלכים וְדַלִּים (ש"ב ג א). הקשיבה אל רנתי כי דַלּוֹתִי מאד הצילני מרדפי כי אמצו ממני (תהל' קמב ז). שמר פתאים יי' דַלֹּתִי ולי יהושיע (שם קיו ו). מהר יקדמונו רחמך כי דַלּוֹנוּ מאד (שם עט ח). ד ל איש פלוני ממה שהיה (ספרא מצורע ד). ד ל ו מן המצוות (מד"ר ויקר' לד). — ובמשמ' *ה ר ח ק: ד ל בשרך מאשת חן כ(מ)נגד שלהבת של גחלת (א"ב של ב"ס).

— הפע',— א) *הֵדַל, ביני' מֵדֵל, מקור הָדֵל,—עשה שיהיה דל, בעבודת הגן, הֵדַל בגפנים וכדומה, תלש קצתן והניח קצתן למען יהיה יותר רֶוַח ביניהן: ה מ ד ל בגפנים כשם שהוא מ ד ל בתוך שלו כן הוא מ ד ל בשל עניים (פאה ז ה). ה מ ד ל נותן מן המשואר על מה ששייר (שם ג ג). ה מ ד ל בזיתים ב"ש אומרים יגום (שביע' ד ד). בשעיבה (את הצמחים) על מנת ל ה ד ל אבל אם עיבה על מנת שלא ל ה ד ל לא סוף דבר לביתו אלא אפילו לשוק (ירוש' פאה ג יז ג). מהו ה מ י ד ל נוטל אחד ומניח שנים או נוטל שנים ומניח אחד (שם שבי' ד לה:). אם ה י ד ל למכור בשוק (רמב"ם מתנ' עניים ג כג) ה י ד ל להביא בביתו (שם כד). — ובמשמ' °עשהו דל וירוד: ובכל נפות יונעם זמר לגדלך, מלכי ארץ מכבודם בְּהַדִּילָךְ, ובכל לשון יושגב שמך לבדך (שחר' יוה"כ, וככל תקף). והעשיר (הורדוס) בימיו את הנכרים ו י ד ל את היהודים (יוסיפון סא).—ב) *הִדְלִיל: כי קהלך עִפָּה, בכל צרה ודריסה, גם בך לא חסה, ובעזוז הִדְלִיל עמוסה, בתוך אבן מעמסה (יוצר זכור, זכור את).

— נפע', °נִדְלַל, — נהיה דל: יושבת בדודה דמויה כי חשופה קלון שוליך, ונגלית ו נ ד ל ל כבודיך (קנות לת"ב, ציון לפירת).

— פע', *דִּלֵּל, מְדַלֵּל, מְדֻלֶּלֶת, מדוללת,— שנעשה דל: (סוכה) מ ד ו ל ל ת בשצילתה מרובה מחמתה (ירוש' סוכ' ב נב ד).

ב. דָּלַל, עב' לנסת' דַלּוּ, פ"ע, — דַלּוּ העינים, הביטו למעלה: כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה דַלּוּ עיני למרום יי' עשקה לי ערבני (ישע' לח לד). — ואמר המשורר: אדע הכי יוציא כאור צדקי על כן לרום עיני לאל דַלּוּ (ר"י חריזי, תענק ג).

ג. דָּלַל, עב' נסת' דַלּוּ, פ"ע, — דַלּוּ מאדם, אין אדם יודע אותם: פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דַלּוּ [1]) מאנוש נעו (איוב כח ד).

ד. דָּלַל, פ"ע, עבר דָּלְלוּ,—דללו הנהרות, יבשו ונחרבו: והאזניחו נהרות דָּלְלוּ וחרבו יארי מצור (ישע' יט ו).

דלם[2])

, ממנו *דְלוּם, *דְלִים *דֶּלֶם.

*דֶלֶם, עי' דְלוּם.

דלע[3])

, ממנו *דָלוּעַ, °דְלוּעִי, *דְלַעַת.

°דַּלְעָן[4]), ש"ז, — משחק במשחק הפספסים וכדומה: ד ל ע ן וכו' משחק בקוביא ב ד ל ו ע י ן (המליצה לר"ש כר"ש, ככר 54).

*דְּלַעַת, ש"נ, — אחד מהדלועים: אין נותנין זרע ד ל ע ת לתוך החלמית שתהא משמרתו מפני שהוא ירק בירק (כלא' א ח). נוטע אדם קישות ו ד ל ע ת לתוך גומא אחת (שם ג ה). הדלה עליה את הגפן ואת ה ד ל ע ת ואת הקיסום וסיכך על גבה (סוכ' א ד). קישואין שהיא קטנה ואדם אוכלה מיד חפץ בה ובוחר באכילתה מיד מאכילת ד ל ע ת שהיא צריכה איחור עד שתתבשל (ר"ח סוכ' נו:).—דלעת יונית, מצרית, דלעת רמוצה: הצנון והנפוץ החרדל והלפסן ו ד ל ע ת יונית עם המצרית והרמוצה אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ה). — והלק כמו דלעת: ואת כל שערו יגלח וכו' מגלח כ ד ל ע ת (סוט' טז.).

דלף[5])

, ממנו דֶּלֶף, דָּלַף, °דְלִיפָה.

---

[1]) לא נתברר מקור משמעה זו. קצת המפרשים פרשו במשמעת נתמעטו.

[2]) בערב' דלש a), הונה המוכר את הקונה במה שלא הראה לו חסרונות הסחורה.

[3]) בערב' קַרַעַה b), וזו ראיה לחלוף שתי האותיות ד-ק זו בזו בשתי הלשונות האחיות.

[4]) נגזר מן דלועים, ע"ש מעות הדלועים שהשתמשו בו למשחק זה.

[5]) בארמ' דְלַף, וכמו"כ בערב' ההמונית דַלַף c) ואִדְלַף, הניח למי הגשמים שיפלשו דרך הגג.

---

a) دلس b) قَرْعَة c) دَلَف

דָּלַף, פ"ע, — דָּלַף הגג, הבית, פלשו מי הגשמים דרך הסדקים הדקים שבגג, בכותל, träufeln ; dégauter; to drop : בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים יִדְלֹף הבית (קהל' י יח).—°והכלי : דברים הלחין המשוכין שטופלין בהן הפטסין של מים כדי שלא י ד ל ו ף הכלי הרי הן כגופו של כלי (רמב"ם כל' כ ד).—ובהשאלה, דלפה העין, זלגה דמעות : מליצי רעי אל אלוה דָּלְפָה עיני (איוב יו כ). דָּלְפָה נפשי מתוגה (תהל' קיט כח). מחאת עין ת ד ל ו ף דמעה מחאת לב תוציא חמה (כ"ס, תרג' כ"ז כב). — ואמר הפיטן : נפשי אויתיך, ורוחי לך שואפת, ונגדי שויתיך, למול עיני נוטפת, ויום צר קויתיך, בעין לך דוֹלֶפֶת, לעומתי מצאתיך, זרוע עוז נחשפת (סמא"ל, סליח' לו"ג, רחמיך).

— פִּע', *דִּלֵּף,—טפטף (דם הוסת וכדומה) : א"ר שימי בר חייא מ ד ל פ ת אינה כרואה (נדה י:).

— נִפע', °נִדְלַף, — נעשה דולף : על זאת כל לב מגֵו נשלף, ומקום עפעף נזרם וְנִדְלַף, בליל כל ששון לקינים נחלף (ערכ' לת"ב, על ליל חרכן). שהניחם (החטים) במקום נאמן תחת התקרה אלא ש נ ד ל ף הבית על החטים (שו"ת תורת אמת עז).—והדבר שדלף : שמאי אומר הוכשרו ביין ה נ ד ל ף מהן על גביהן (רש"י שבת טו.). — והדבר שעליו דולף הדלף : דהניחה במקום שהמים באים על הצמר וכו' ש נ ד ל פ ה הצמר בדלף טורד (שו"ת תורת אמת עז).

דֶּלֶף, ש"ז, — מה שידלֹף דרך הגג וכדומה : דֶּלֶף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (משלי כז טו). הות לאביו בן כסיל וְדֶלֶף טרד מדיני אשה (שם יט יג). ומכסים פירות בכלים מפני ה ד ל ף (כילה ה א). חבית שירד ה ד ל ף לתוכה (מכשי' ד ד). עריבה שירד ה ד ל ף לתוכה (שם ה). נותנין כלי תחת ה ד ל ף בשבת (שבת מג.). — ובמשמ' °טפה : אם מהלך שנים נספוד אלפי אלף, דק מחול המה ממי ימים דֶּלֶף (אד"ס שם"ק, לנקר רנה).

°דַּלְפוֹן[1]), ש"ז,—כנוי לשוטה : ד ל פ ו ן אכלה (שוטה המדליף[2]) רירו על שפתו (המלילה, שלמה כר"ש, ככר 28). — ובמשמ' אדם דל, בזוי : ספור איש שבא לעירו כשהו עני מדכא והיה קטן בעיני הבריות ובזוי באדם וקראו לו ד ל פ ו ן (יל"ג, אגרות רמו).

---

[1]) כתוב שם המדליך, אך צ"ל המדליף. — [2]) הוא שם אחד מעשרת בני המן, ונקבע בלשון ההמון של היהודים האשכנזים בשם כנוי לעני ואביון, ולא ידעתי מקור לזה, אם לא מפני המלים ד ל שבראשו.

א.°דלק[1]), ממנו א.דָּלַק, דֶּלֶק, °דְּלִיקָה, דְּלֵקָה, דַּלֶּקֶת, *הַדְלָקָה, ∞מַדְלֵק.

א.דָּלַק[2]), — א) פ"י, עת' יִדְלֹק, דָּלַק בדבר, האחיז בו את האש, הבעירו, brennen; bruler; burn : והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וְדָלְקוּ בהם ואכלום (עובד' א יח).—ופעול *דָּלוּק, שהאש אחוזה בו : נר ה ד ל ו ק במסיבה וכו' מותר להשתמש לאורה (שבת קכג.). וכשבא (האדם) לביתו ומצא נר ד ל ו ק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יה"ר שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן (שם קיט:). כשהוא זורק למערכה ד ל ו ק ה הוא זורק או למערכה שאינה ד ל ו ק ה הוא זורק (זבח' סב:). — ב) פ"ע, עת' יִדְלַק, דָּלַק הַנֵּר, היתה האש אחוזה בו ופעלה פעולתה : נכנס (הכהן) ומצא שתי נרות מזרחיים ד ו ל ק י ן וכו' ומניח את המערבי ד ו ל ק (תמיד ו א). עששית שהיתה ד ו ל ק ת והולכת כל היום כולו (ברכ' נג.). ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין וכו' והיה נר מערבי ד ו ל ק מכאן ואילך פעמים ד ו ל ק ופעמים כבה (יומא לט.). — ועצם האש : מי שאמר לשמן ו י ד ל ו ק הוא יאמר לחומץ ו י ד ל ו ק (תעני' כה:). מה אש אינו ד ו ל ק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי (שם ז.). — ובמשמ' נאחזה בו האש, התחיל לבער ודלקו : המדליק את הגדיש והיו בו כלים ו ד ל ק ו ר"י אומר ישלם מה שבתוכו (ב"ק ו ה). גמל שטעון פשתן והוא עובר בר"ה ונכנסה פשתנו לתוך החנות ו ד ל ק ה בנרו של הנוני (שבת כא.). — ובהשאלה, שפתים דֹּלְקוֹת, מדברות דברים חמים מאד : כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דֹּלְקִים ולב רע (משלי כו כג). — דָּלֵק, דְּלֵקִים, כמו דֹּלֵק : שאסור להצית את האור במדורת קדשים והיא ד ל י ק ה והולכת בשבת (ירוש' שבת כ ד ג). קירבי דגים כל זמן שהן ד ל י ק י ן אין ריחן רע כבו ריחן רע עיטרן בין כבה בין ד ל ק ריחו רע (שם ד). — נִפע', *נִדְלַק, יִדָּלֵק, — שנאחז בו האור, נשרף : בגד שצבעו בקליפי ערלה י ד ל ק נתערב באחרים כולם י ד ל ק ו (ערלה ג א). האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד י ד ל ק הבגד ומשער הנזיר ומפטר חמור

---

[1]) בערב' לד'ע a).
[2]) בערב' לַדַ'ע b).

---

a) لذع b) لَذَع

בשק ידלק השק (שם ג). מה קוצים מיוחדין שדרכן לידלק אף אין לי אלא דברים שדרכן לידלק (ירוש' ב"ק ד ה ג).

— הִפע', הִדְלִיק, — הִדְלִיק האש, עשה שתדלק, האחיזה בדבר, anzünden; allumer; kindle: הרבה העצים הַדְלֵק האש (יחזק' כד י). עובד כוכבים שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל (שבת טז ח). ומניח את המערבי דולק שממנו היה מדליק את המנורה בין הערביים (תמיד ו א). המדליק בתוך שלו עד כמה תעבור הדליקה וכו' המדליק את הגדיש והיו בו כלים ודלקו (ב"ק ו ה). במה מדליקין ובמה אין מדליקין אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן וכו' אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת (שבת ב א-ב). ישראל שהדליק מן הגוי וגוי שהדליק מן ישראל מברכין עליה (תוספתא ברכ' ו ז). שש תקיעות תוקעין ע"ש וכו' שלישית להדליק את הנר (שבת לה:). ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה (שם כא:). — ובהשאלה: הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין יַדְלִיקֵם (ישע' ה יא).

— הֻפע', יֻהְדַלַק, — שהדליקו אותו: אור שהודלק בשבת לחולה ולחיה (רמב"ם שבת כט ג).

ב.**דלק**[1]), ממנו ב.דָּלַק.

ב.**דָּלַק**[2]), פעו"י, עת' יִדְלֹק, מק' דָּלֹק, — דָּלַק אחרי אדם, דָּלַק אותו, זנק והזדרק במהירות גדולה לרדוף אחריו, ובכלל רדף אחרי האויב, sich stürzen, verfolgen; s'élancer, poursuivre; to rush, pursue: ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דָלַקְתָּ אחרי (בראש' לא לו). וישבו בני ישראל מִדְּלֹק אחרי פלשתים (ש"א יז נג). קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דְּלָקֻנוּ במדבר ארבו לנו (איכ' ד יט). ולו הכין כלי מות חציו לְדֹלְקִים[3]) יפעל (תהל' ז יד), ר"ל עושה את חציו כמו רודפים אחרי האויב. בגאות רשע יִדְלַק[4]) עני (שם י ב). — ובהשאלה: ייגעו כל הדברים מִדְּלוֹק אחר שבחיו, מה לבן ימים ספורים אחרי נצח נצחיו (פר' יתרו, אמרות השל). — ואמר המשורר: נפשי פדות מזרק בליל אופל לפני מיודעי כנר דולק, יקריב ששוניהם ואחר כל עצבם לקצוי ארצה דולק (רמב"ע, תרשיש ב כ). גבות צביה קשתות דרכו, לירות בחץ עינה ללב חושקה, דלק לנשק את שפתה ואש מלהיה דלקה בלב דולקה (שאל' ע"ד האגוסים לרש"ע אבן דנאן).

*דֶּלֶק, ש"ז, — א) שער הדלק (שקל' וג). — ב) דבר דּלֵק, כעין כדורים של אש שהיו הרומאים זורקים ממכונות המלחמה שלהם: שלא הוצת האור ברוב הדלק (ירוש' שבת ב ד ג). פתילה צריכה הצאתה ברוב הדלק (שם). אלו רשעים שמשליכים דלק עליהם (מד"ר קהל' ה ב).

*דְּלֵקָה[1]), דליקה, ש"נ, מ"ר דְּלֵקוֹת, — בְּעֵרָה, שְׂרֵפָה אש שנאחזה בבית וביוצא בזה ותשרפהו, Brand; incendie; fire conflagration: כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה (שבת טז א). נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות (שם ב). ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים בשביל שלא תעבור הדליקה (שם ה). מעשה שנפלה דליקה בתנורי כפר סגנה (כלים ה ד). המעמר מפני הדליקה ומפני אמת המים אין להם שכחה (תוספתא פאה ג ח). המבעיר את הבערה הכל לפי הדלקה מעשה שעברה דליקה הירדן והזיקה מפני שהיא מרובה (מכי' משפט', נזיק' ד). הרי שנפלה דליקה במדינה פלונית ונשרפה (שם יתרו, החדש ו). אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת (שבת קיט:). בדליקה התירו לומר כל המכבה אינו מפסיד (כתוב' ע:). פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר כולה (ע"ז נד:). — כמציל מן הדלקה, משל לעושה דבר בבהלה, בלי ישוב הדעת, התופס כל מה שנמצא בידו לראשונה: כי לא רצה יתברך שיתנו איזה דבר שיזדמן ויקחו מאתם כמציל מן הדלקה (ר"י אברבנאל, תרומה א).

דַּלֶּקֶת, ש"נ, — שם כללי למעמד לא טבעי בגוף האדם, hitziges Fieber; fièvre chaude; hoot feber: יככה יי' בשחפת ובקדחת ובדַּלֶּקֶת ובחרחר (דבר' כח

---

[1]) בערב' דלק a).

[2]) בערב' דַלַק b), זנק הפרש בכח עז על אויבו.

— [3]) המליצה קשה, ויש מפרשים דלקים זה מן א.דלק. ואחרים סוברים כי יש כאן שבוש. — [4]) אולי זה נפעל ידָּלֵק. ויש מפרשים גם זה מן א.דלק.

[1]) כך נקוד בהלב' ספר תורה של ר"י ברצלוני.

a) دلق b) دَلَق

כג). מעשה בחסיד אחד שהיה מגלגל בגילוים ולקה בדלקת וראו אותו יושב ודורש ביום הכפורים וצלוחית של מים בידו (ירוש' ע"ז ב מא.). בקדחת השורפת ונקראת דלקת ובלשון יוני פאריטוש (קאנון ד א ב מא).—ונתיחד בלשון חכמת הרפואה בזמן האחרון להגברת החם במקום מהמקומות בגוף האדם או באבר אחד ממנו, **Entzündung ; inflammation.**

דֶּלֶת[1], ש"נ, כנ' דַּלְתּוֹ, דַּלְתְּךָ, מ"ר דְּלָתוֹת, סמי' דַּלְתוֹת, מ"ר דְּלָתַיִם, סמי' דַּלְתֵי, — א) דף סובב על צירים בתוך חלל הפתח בבית או בכלי וסוגר ופותח הבית או הכלי, **Türflügel; battant (d'une porte) leaf (of a door)**: ויצא אלהם לוט הפתחה וְהַדֶּלֶת סגר אחריו (ברא' יט ו). ויאמר שלחו נא את זאת מעלי החוצה ונעל הַדֶּלֶת אחריה (ש"ב יג יז). ובאת וסגרת הַדֶּלֶת בעדך ובעד בניך (מ"ב ד ד). ופתחת הַדֶּלֶת ונסתה (שם ט ג). ואחר הַדֶּלֶת והמזוזה שמת זכרונך (ישע' נז ח). — ובהשא': ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הַדֶּלֶת (ברא' יט ט). והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מתדפקים על הַדֶּלֶת (שופט' יט כב). — ולדמיון למה שנקל לפתח: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דֶּלֶת היא נצור עליה לוח ארז (שה"ש ח ט). — ומשל: הַדֶּלֶת תסוב על צירה ועצל על מטתו (משלי כו יד). — ומליצה *נָעַל דֶּלֶת בפני פלוני, מנע ממנו האפשרות לעשות דבר: כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (סנה' לב.). כדי לנעול דלת בפני עושי עָוֶל (לבוש חו"מ, הלכ' עדות לא). ודלת הננעלת (על האדם בפני ההצלחה) לא במהרה תפתח (ב"ק פ.). — ואמר הַפַּיָּט: יחדו יסופו חטאיהם לעיניו ואל יגיפו דֶּלֶת בפניכם (רמב"ע, פזמון לנעילה). צדק עבדך בדינו ומחול עונו וידך פתח לו וגמול פשעיו בחסדך ואל נא תנעול דֶּלֶת בדרשו (סמא"ל, סליח' לו"ג, יומם ולילה).— *דלת אלמנה, שאיננה סובבת על ציר: דלת אלמנה הנגררת אין נועלין בה (ערוב' קא.).—וככ': ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בְּדַלְתּוֹ (מ"ב יב י). לך עמי בא בחדריך וסגר דְּלָתְךָ [2]) בעדך (ישע' כו כ). — ומ"ז דְּלָתַיִם, לשתי צלעות הדלת: כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דְּלָתַיִם ובריח (דבר' ג ה). קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח נאם יי' לא דְלָתַיִם ולא בריח לו בדד ישכנו (ירמ' מט לא). לפתח לפניו (לפני כורש) דְּלָתַיִם ושערים לא יסגרו (ישע' מה א). — ובמליצה: ואשים (להים) בריח וּדְלָתָיִם ואמר עד פה תבוא ולא תסיף (איוב לח י-יא). — וסמי': והיה כל אשר יצא מִדַּלְתֵי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט).—ואמרו בדרך ארץ: הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה ובשתיה מפני שדלתי ביתך מביאין אותך לידי עניות (דא"ז ט).—ובמליצה: כי לא סגר דַּלְתֵי בטני (איוב ג י). ויצו שחקים ממעל וְדַלְתֵי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל' עח כג-כד). — ובהשאלה להשפתים: דַּלְתֵי פניו (של הלויתן) מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו). — וככנ': בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דְּלָתֶיהָ (יהוש' ו כו). בחוץ לא ילין גר דְּלָתַי לארח אפתח (איוב לא לב). פתח לבנון דְּלָתֶיךָ ותאכל אש בארזיך (זכר' יא א). — ומ"ר: ושתים דְּלָתוֹת להיכל (יחזק' מא כג). עד העת ההיא דְּלָתוֹת לא העמדתי בשערים (נחמ' ו א). וּדְלָתוֹת לעזרה (דהי"ב ד ט). יגיפו הַדְּלָתוֹת (נחמ' ז ג). ומביאין שורים ועל גביהם דלתות (תוספתא פרה ג ב). — וסמי' דַּלְתוֹת: ויסגר דַּלְתוֹת העליה (שופט' ג כג). ויפתח את דַּלְתוֹת בית יי' (ש"א ג טו). ויתו על דַּלְתוֹת השער (שם כא יד). ואת פתח הדביר עשה דַּלְתוֹת עצי שמן (מ"א ו לא). אני לפניך אלך והדורים אושר דַּלְתוֹת נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע' מה ב). — וככנ': אשרי אדם שמע לי לשקד על דַּלְתֹתַי יום יום (משלי ח לד). ויעמידו דַּלְתֹתָיו (נחמ' ג א). ופתח הבית דַּלְתוֹתָיו הפנימיות לקדש הקדשים (דהי"ב ד כב). וקירותיו וְדַלְתוֹתָיו זהב (שם ג ז). דלתותיה (של ירושלם) ננעלות בלילה (עירו' קא.). וְדַלְתוֹתֵיהֶם צפה נחשת (דהי"ב ד ט). וכיון ששמעו שהן אסורות להן מיד נעלו דלתותיהן (מד"ר שה"ש, לכבתיני). — ועי' פֶּתַח — ב) דף, עמוד בספר, **Kolumne ; page ; column**: ויהי כקרוא יהודי שלש דְּלָתוֹת וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר על האח עד תם כל המגלה (ירמ' לו כג). — ג) *במלאכת השיר, דלת וסוגר, חצי הראשון של הבית לעומת חציו השני שנקרא סוגר: ומה שנקבץ מן התיבות למשקל חצי בית נקרא דלת והדלת השני שהוא חצי בית האחרון

[1]) באשור' דַלְתּ, וסוברים קצת החדשים כי נגזרה מן ידל באשור' במשמ' סגר. עכ"פ רגלים לדבר כי היה נהוג עוד משקל אחד דָּלָה, וממנו הכנוי דָּלְתְּךָ, והזוגי דְּלָתַיִם. — [2]) ובהספרים דלתיך כתיב, דלתך קרי, וס"א דְּלָתְךָ כתיב וקרי.

נושא החרוז נקראהו סוגר ונקרא השתי דלתות בית (מלאכ׳ השיר לרש״ע אבן דנאן). השמות שנשתמשו מהם בעלי השיר. וכו׳ והם תנועה יתד דלת סוגר בית פסוק שירה וכו׳ דלת הוא החצי הראשון משטת החרוז סוגר הוא החצי השני בית הוא הדלת והסוגר יחד (ערוגות הבשם לג). ודלת יקראו אצלם לחצי הראשון מהשטה הנחלקת מהחרוז וסוגר הוא החצי השני מהשטה ולשתי הדלתות ר״ל הדלת הראשונה והסוגר מחוברים יקראו בית (שקל הקדש לר״ד יחייא יו). דלת הוא חצי שטה במעט הפסק בינו ובין הסוגר וכו׳ וסוגר השטה הבאה אחר הדלת (מתק שפתים, ר״ע פרנבים 42).

*דֶּלֶת[1]), ש״נ, מ״ר דְּלָתִים, — שם האות הרביעית של אלף בית העברית: היה דלת ועשאו ריש ריש ועשאו דלת (ירוש׳ שבת ז י ד). אלף בית אלף בינה גימל דלת גמול דלים (בבלי שם קד.). העולם הזה נכתב ביו״ד ה״י ונקרא באל״ף דל״ת (פסח׳ נ.). כתב אלף למד מאלהים וכו׳ שין דלת משדי אלף דלת מאדני (שבוע׳ לה:). הכותב יהודה ולא נתן בו דל״ת יתלנו מלמעלה וכו׳ היה צריך לכתוב יהודה ונתכוון וכתב את השם אע״פ שלא כתב דל״ת מעכבו וכותב יהודה אחר (סופרים ה ב). אם אתה עושה דלת ריש אתה מחריב את כל העולם כלו (מד״ר ויקר׳ יט). וירכו של גימל סמוך לדלת מפני שגמילות חסדים אינה אלא לדל (הורית הקורא 9). יש לכתוב ראש הַדֶּלֶת ארוכה שלא תדמה לזין והרגל עבה לצד הגוף ולא יעשהָ ארוכה שלא תדמה לכף פשוטה (אברהם בלמשי, מקנה אברהם א). — ואמר הפיטן: דָּלֶת[2]) דמות פניה למה כלפי הא מובא, כי כל מצליח בזה ידל לעולם הבא (אהלל, שבת לפני שבוע׳). — ומ״ר: וכתבתם כתב שלם מכאן אמרו שלא יעשה לאלפים עיינים וכו׳ ולצדקים גמלים לדלתים רישים ולרישים דלתים (ספרי ואתחנן לו). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו׳ דלתין רישין רישין דלתין היהין חיתין (שבת קג:). — וסמי׳: ודלתי הדודים לעולם נקשרים (דונש על מנחם)׳ ר״ל שתי הדלתים שבמלת דוד הן קשורות יחד׳ לא תפתחתה.

דְּלָתוֹת[1]), ש״נ, — מקום שמתאספים שם הסוחרים לעניני המסחר, Börse; bourse: בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דַּלְתוֹת[2]) העמים נסבה אלי אמלאה החרבה לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים (יחזק׳ כו ב־ג).

*דַּלְתִּי, ת״ז, —כמו דלת: גיד הדם הדלתי אשר משכנו למטה בבטן ויקבל הדם מתוך הקרב מהקיבה מהטחול מהמעים וכדומה ויוליך אותו אל תוך הכבד (רמב״ם למוד׳ א ט).

דָּם[3]), ש״ז, סמי׳ דַּם, בכנ׳ דָּמוֹ, דִּמְכֶם, מ״ר דָּמִים, דְּמֵי, בכנ׳ דָּמַיִךְ דְּמֵיהֶם, —הדבר הנוזלי האדם שבגוף בע״ח היוצא מהלב ועובר דרך העורקים, Blut; sang; blood:

---

[1]) כך הקריאה המסורה, וכך לפי העתקת השבעים δαλεθ (אעפ״י שיש גם נוסח׳ δελεθ וגם δελτ), וסוברים כי היא ע״ש צורתה של אות זו כעין הדֶלת, והיא ההברה הקדומה שנשמרה כהויתה, ומזה ראיה כי גם עצם השם דֶלֶת היו אומרים בצורה זו דְּלֶת. — [2]) כך נקוד בהמחזורים המנקדים, אך זה נקוד חדש, והוא עפ״י נקודו הדקדוקי של ר״א בחור.

[1]) משקל חֲכָמוֹת, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) פרשו המפרשים במשמ׳ מ״ר של דלת. אך שני הפעלים שלפני מלה זו ולאחריה, נשברה ונסבה הם ביחידה, וקשה לאמר כי שניהם משובשים, וכן קשה לאמר כי בשניהם אמר באמת יחזקאל ביחידה לדלתות ברבים. ולכן יש מגיהים דלת, ואולם עוד הכונה צריכה באור, והנה מהענין וממליצת הכתוב ומטבע העיר צר הרוכלת והתגרנית ברור הדבר שהכונה פה כי צר שמחה שבחרבן ירושלם יסב כל המסחר אליה, ואין ספק איפוא כי מלה זו דלתות היא כנוי לירושלם בענין מסחר, והמלה שלאחריה, העמים, מעידה שהכונה פה מקום קבוץ המסחר של העמים, כעין שוק גדול, יריד, ולכן הגיהו קצת החדשים רְכֻלַּת במקום דלתות. אך זו הגהה חדה יותר מדי, ועוד נראה מפעל נשברה כי התכון הנביא לבנין, ולפי הנוסחה שלפנינו, שעכ״פ אין אנו רשאים לפסלה כל זמן שאין לנו יסודות חזקים לזה, עלינו לקבל השם דלתות כמו שהוא במשקל חכמות שכבר אמרו המדקדקים כי זה שֵם בסי׳ נקבה ־ות קדום, והיה זה אולי שם נקבה בלשון צורית להבנין שהיה מקום קבוץ הסוחרים והמסחר, דומה קצת לבית אסף הסוחרים שיש בימינו בערי המסחר הגדולות. ואין צריך לאמר דוקא כי היה בנין כזה בירושלם, שיש מקום לפקפק בדבר, אלא שהיה זה בצור, והוא קרוב לודאי שבעיר המסחר צור היה מקום כזה כבר בזמן ההוא, ואנשי צור דברו על ירושלם בלשונם, לשון המסחר, ובקנאתם בירושלם שהיו עכ״פ כנראה באים הרבה סוחרים אליה בימים ההם, כנראה מהמזרח, היו אנשי צור קוראים אותה בלשונם דלתות העמים, ואעפ״י שעד כה לא נמצאה עדין מלה זו בכתבות הכנעניות אין מזה ראיה שלא היתה במציאות.

[3]) משֻתף בכל לשונות השמיות, ורגלים לדבר

ויאמר אלהם ראובן (לאחיו אשר רצו להרג את יוסף) אל תשפכו דם (ברא׳ לז כב). וכל דם לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה (ויקר׳ ז כו). ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ״א יח כח). ושחטו אתו (את השה לקרבן הפסח) כל קהל עדת ישראל בין הערבים ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף (שמות יב ו-ז). ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח יי׳ אלהיך (דבר׳ יב כז). למען תמחץ רגלך בדם (תהל׳ סח כד). וישחטו (בני יעקב) שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם (ברא׳ לז לא). כי נפש הבשר בדם הוא (ויקר׳ יז יא). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יז-יח). ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישע׳ לד ז). — וסמי׳: דם כל בשר לא תאכלו (ויקר׳ יז יד). ויצק דם המכה אל חיק הרכב (מ״א כב לה). למה לי רב זבחיכם יאמר יי׳ שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע׳ א יא). אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב (דבר׳ לב מב). — וכנ׳: ועתה אל יפל דמי ארצה (ש״א כו כ). שפך דם האדם באדם דמו ישפך (ברא׳ ט ו). במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ״א כא יט). כה אמר אדני יי׳ עיר שפכת דם וכו׳ בדמך אשר שפכת אשמת (יחזק׳ כב ג-ד). ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש (ברא׳ ט ה). ולקח הכהן מדמה (של החטאת) באצבעו וכו׳ ואת כל דמה ישפך (ויקר׳ ד ל). את דמם תזרק על המזבח (במד׳ יח יז). — ומ״ר: גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע׳ א טו). ודמים בדמים נגעו (הוש׳ ד ב). — וסמי׳: קול דמי אחיך (אשר הרגת) צעקים אלי מן האדמה ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך (ברא׳ ד י-יא). — וכנ׳: והסרתי דמיו מפיו (זכר׳ ט ז). ואשטף דמיך מעליך (יחזק׳ יו ט). ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך (שם ו). — דם נקי, שפך דם נקי, ר״ל רצח איש נקי מכל חטא ועון: וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד (מ״ב כא יו). וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי (שם כד ד). ואני הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ועל העיר הזאת (ירמ׳ כו יד-טו). ויקראו (המלחים) אשר חפצו להטיל את יונה אל הים) אל יי׳ ויאמרו אנה יי׳ אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא כי אתה יי׳ כאשר חפצת עשית (יונ׳ א יד), ר״ל אל תחיבנו ותענישנו יען שפכנו דם נקי. — ובסמי׳ דם נקי, דם הנקי: ובערת דם הנקי מישראל (דבר׳ יט יג). וגם דם הנקי אשר שפך (מנשה) וימלא את ירושלם (מ״ב כד ד). — דמו בראשו, דמו על ראשו, ר״ל הוא בעצמו חיב בדבר והוא בעצמו גרם שהומת ונשפכו דמיו: הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך וכו׳ תאספי אליך הביתה והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים (יהוש׳ ב יח-יט). ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו, יהיה (יחזק׳ לג ד). ויאמר לו (שלמה לשמעי) בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה והיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות דמך יהיה בראשך (מ״א ב לו-לז). ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע בו (בהנער שהרג את שאול) ויכהו וימת ויאמר אליו דוד (להנער המומת) דמך [1]) על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי׳ (ש״ב א טו-טז). סומכים ידיהב עליו ואומרים ד מ ך בראשך שאתה גרמת לכך (ספרא אמור רלט). שותה כפלים ד מ ו בראשו (פסח׳ קרי). — דמו בראשי, ר״ל אני חיב בדמו: וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו (יהוש׳ ב יט). — השיב את דמו של פלוני בראשו של פלוני, שלם לו כמפעלו, העניש, המיתו מפני שהוא המית אחרים: ויאמר לו המלך (שלמה אל בניהו) עשה כאשר דבר ופגע בו (ביואב) וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי והשיב יי׳ את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (מ״א ב לא-לב). השיב עליך יי׳ כל דמי בית שאול אשר

שהוא מן השמות הקדומים השניים, ר״ל משתי אותיות השרש. באשור׳ דמ, בערב׳ העתיקה דמ a), והשתלש אחרי כן בערב׳ העתיקה לנל״י דמי b). ובערב׳ ההמונ׳ לכפול׳ דמ c) (Barth § 2 c). אעפ״י שקצת המדקדקים מהחדשים חושבים ששרשה של מלה זו הוא שלשי, מנל״י (Kö. II, § 119,3). ונראה כי אמרי גם דם וגם דם, ומזה דמכם. — [1]) דמיך כתיב.

---

a) دَمٌ b) دمى c) دَمّ

מלכת תחתו (ש"ב יו ח). — שָׁבוּ דְמֵי פלוני בראש אלמוני, ר"ל אלמוני הומת בגלל אשר שפך דמי פלוני: וְשָׁבוּ דְמֵיהֶם (של שני האנשים הצדיקים) בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מ"א ב לג). — דָּמוֹ בּוֹ, הוא בעצמו חיב במיתתו: מות יומת אביו ואמו קלל דָּמָיו בּוֹ (ויקר' כ ט). מות יומתו שניהם דְּמֵיהֶם בָּם (שם יא). את כל התועבות האלה עשה מות יומת דָּמָיו בּוֹ יהיה (יחזק' יח יג). — וכמו"כ דָּמָיו עליו יִטּוֹשׁ: הכעים אפרים תמרורים וְדָמָיו עליו יִטּוֹשׁ וחרפתו ישיב לו אדניו (הוש' יב יה). — היו דמים על פלוני, היה חיב בדם אשר נשפך: ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר יי' אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך דָּמִים (דבר' יט י). — דָּמִים לו, הוא חיב בדם אשר שפך: אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו (להממית) דָּמִים (אינו חיב במיתת הגנב) אם זרחה השמש עליו דָּמִים לו (שמות כב א-ב). ורצח גאל הדם את הרצח אין לו (לגאל הדם) דָּם (במד' לה כז). — אִישׁ דָּמִים, ששפך דם: וכה אמר שמעי בקללו (את דוד) צא צא אִישׁ הַדָּמִים ואיש הבליעל וכו' והנך ברעתך כי אִישׁ דָּמִים אתה (ש"ב יו ז-ח). אַנְשֵׁי דָמִים ישנאו תם (משלי כט י). — עִיר דָּמִים, ששופכים בה הרבה דם, שעושים בה הרבה עול: הוי עִיר דָּמִים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף (נחום ג א). — בָּא בְדָמִים, שפך דם בשגגה: אשר מנעך יי' מִבּוֹא בְדָמִים (ש"א כה כו). וברוכה את אשר כלתני היום הזה מִבּוֹא בְדָמִים (שם לג). — גֹּאֵל הַדָּם, עי' גאל. — עמד על דַּם פלוני, שמח על הריגתו: לא תַעֲמֹד על דַּם רעך (ויקר' יט יו). — שֹׁמֵעַ דָּמִים, שמע מעשה שפיכת דמים: אטם אזנו מִשְּׁמֹעַ דָּמִים ועצם עיניו מראות ברע (ישע' לג יה). — בקש את דמו, דרש את דמו, תבע והעניש בשביל דמו של פלוני שנשפך חנם: אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אֲבַקֵּשׁ את דָּמוֹ מידכם ובערתי אתכם מן הארץ ויצו דוד את הנערים ויהרגום (ש"ב ד יא-יב). בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות וְדָמוֹ מידך אֲבַקֵּשׁ (יחזק' ג יז-יח). ויען ראובן אתם (את אחיו) לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דָּמוֹ הנה נִדְרָשׁ (ברא' מב כב). והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח וְדָמוֹ מיד הצפה אֶדְרֹשׁ (יחזק' לג ו). — כסתה הארץ את דָּמוֹ של פלוני, ר"ל שאין דורש ומבקש את הדם, אין איש תובע העול שנעשה לו: ארץ אל תכסי דָמִי ואל יהי מקום לזעקתי (איוב יו יח). — *נתן דמו על הדבר, סבל הרבה צער כמו לו נשפך דמו, כדי להשיג הדבר: נפשי נתתי עליה דמי נתתי עליה כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער (ספרי האזינו שו). — ומשל: מה [1]) ראית שדמך אדם יותר שמא דם של אותו האדם אדֹם יותר ר"ל אינך עדיף מחברך. סוף כל סוף הדם לא יהפך למים (משל לדיק לר"א מודינו ג). — ובהשאלה, דַּם ענבים, יין: כבס ביין לבשו וּבְדַם ענבים סותה (ברא' מט יא). וְדַם ענב תשתה חמר (דבר' לב יד). — ואמר בן סירא: חלב חטים חלב ודבש דם ענב יצהר ובגד כל אלה לטובים יטיבו כן לרעים לרעה נהפכו (ב"ס גני' לט כו-כז). — *דם עסים, ואמר המשורר: נרד לגן הבשמים וערוגתו ושם נשמח וגם נשיש בקול עגור ותור עם עים ונשתה כוס דמי עסים (מבה דרעי הקראי, לקו"ק עב). — *דַּם בְּרִית, דם מילה: גר שנתגייר כשהוא מהול וכו' צריך להטיף ממנו דם ברית (תוספתא שבת טו ט). והנולד מהול והמל עד שלא נתגייר צריך להטיף ממנו דם ברית (ירוש' יבמ' ח ט.). — *דם בתולים, עי' בתולים. — *דם הקזה, עי' הקזה. — *דם טהר, עי' טהר. — *דַּם הַמֵּת, כתם ירוק הגון בעור הגוף, בפנים: והדם המת (בפנים) יהיה לדם שכבר נתפתחו פיות עורק לנקות המלוי או שנסדקו הפיות להכאה וזולתה [2]) ונעצר תחת עליוני העור עצירה במקום משנה מראהו (קאנון ד ז ב ו). — *דם נדה, עי' נדה. — *דם ניקוף, עי' נקוף. — *דם הנפש, עי' נפש. — *דם הקושי, עי' קשי. — *דם הראש, חלי, עי' ראש. — *דם השופי, עי' שפי. — *דם תנין, עי' תנין.

אָחָז, אחזו דם.

*בק, עי' במקומו. — *בשול הדם.

גיד, גידים. — *גנח דם.

*דָּמִי. — *דָּמוּת. — *דפק.

— [1]) בארמית: מאי חזית דדמא דידך סמיק טפי דילמא דמא דההוא גברא סמיק טפי. (יומא פב:) — [2]) מה שנקרא בלשון החכמה Ekchymose. דר' מזיא.

*הקזה.
*וריד, ורידים.
*חלודה.
טחורים.
*יתוש.
כלי הדם, כדורי הדם, נסיוב הדם, עי' במקומו.
לב.
נזל, הדם נוזל בעורקים, וכו'.
*סִבּוּב הדם בגוף. — *סִבּוּר. — *סטיפה.
*עַבְטִיט, קפיאת דם. — ערק, ערקים.
*פשפש.
צרר, נצרר הדם.
*רבד.
*שפע, אשה שופעת דם. — *שרף.

***דִּמְדּוּם**[1]**)**, ש"ז, מ"ר דִּמְדּוּמִים, — דִּמְדּוּמֵי החמה, אורות כהים שנשארים עוד ברקיע מהשמש אחרי שקיעתה: א"ר יוסי בן חנינא יהי חלקי עם המתפללים עם דמדומי חמה (ירוש' ברכ' ד ז). בשלקטום עם ד מ ד ו מ י חמה (שם מעשר' ד נא:). בשנקבר עם ד מ ד ו מ י חמה (שם פסח' ח לו:). ושל בן הערביים עם ד מ ד ו מ י חמה (שם ה לא ג). מעיד והולך עד ד י מ ד ו מ י חמה (שם קדוש' א נט:). בערב שבת עם ד מ ד ו מ י חמה (שם מו"ק ג פג.). מצוה להתפלל עם ד מ ד ו מ י חמה (ברכ' כט.). בין הערבים שומע אני עם ד מ ד ו מ י חמה ת"ל בערב (מכי' בא, מס' דפסח' ה). נכנס עם ד מ ד ו מ י חמה וקבע תחומין מבעוד יום (מד"ר ברא' יא). לאחד שהיה מהלך בדרך עם ד מ ד ו מ י חמה ובא אחד והדליק לו את הנר וכבה וכו' אמר מכאן ואילך איני ממתין אלא לאורו של בקר (פסיק' דר"כ, קומי אורי). — *דמדומי מיתה: שהקב"ה מורידו שאול ויעל עמו נשמת רשע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם ד מ ד ו מ י מיתה דהיינו בדכדוכה של נפש (עמה"מ קיו.). — וביתי' *דמדומה של חמה: כי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל הארץ ויכסיף ד מ ד ו מ ה מן הרקיע זהו בין השמשות (ר"נ גאון, ברכ' כט:).

1) לא נתבאר מקור מלה זו, אך מרוב המקומות בירוש' מוכרח כי הכונה בזה בעת שקיעת החמה בערב. והערוך פרש שהוא קודם שקיעת החמה. אך מדברי ר' נסים גאון נראה ברור כי הכונה בדמדומי לזהרורית שלאחרי השקיעה כל זמן שעוד לא החשיך. וכן אמר שם הירוש' בפרוש לעת מיצוי של יום, ואעפ"י שפרשו בעל פני משה וז"פ בעל אה"צ לתחלת הבקר הנה העקר הוא כפרוש בעל ס' חרדים: שמתמצה השמש מעל הארץ וכלה. וכן נראה ברור משאר המקומות בירוש'. ואף מבבלי מוכח שהוא כן שאמרו שם: לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה מאי טעמא דילמא מיטרפא ליה שעתא, ע"כ. הרי שהכונה היא לזמן שיש לחשש שמא תטרף השעה, וזה נכון רק בערב בין השמשות.

א. *דִּמְדֵּם, לא נמצא.

— פע', *דִּמְדֵּם, מְדַמְדֵּם, — שתוי: שיכור מהו שיברך א"ל אכלת ושבעת וברכת אפילו מ ד ו מ ד ם (ירוש' תרומ' א מ ד).

ב. דִּמְדֵּם, קל אינו נהוג.

— פע', *דִּמְדֵּם, — ידים מְדַמְדְּמוֹת, מ ד ו מ ד מ ו ת, *מבקשות לשפוך דם: ידים מ ד ו מ ד מ ו ת שאם יש אדם שונא את רעהו וחושב בדעתו להורגו בזה קרוי ידים מ ד ו מ ד מ ו ת (ספ' גאון יסן).

***דַּמְדְּמָנִית**[1]**)**, ש"נ, — ענבים שיבשו קצת באשכלותיהם ודומים לצמוקים: ד מ ד מ נ י ו ת[2]) שבכרם הרי אילו אסורות (ירוש' שבת א ד. כיל' ג סב.). מביאין מן התאנים בנות שבע ומן הענבים ה ד מ ד מ נ י ו ת[3]) מן המובחר (שם ביכור' א סג ד).

א. דמה[4]**)**, ממנו א. דָּמָה, *דִּמּוּי, דְּמוּת, דִּמְיוֹן.

א. דָּמָה, דָּמִית, דָּמְתָה, אֲדַמֶּה, יִדְמֶה, דַּמֵּה, דַּמִּי, דָּמִינָה, — א) פ"ע, דָּמָה אל פלוני, לפלוני, היה

1) בערב' ההמונית דמדמון a), ועי' הערה לקמן. — 2) פרש מוספיא: ענבים מנטפים מיץ. אבל כבר העיר המעריך וז"ל: בסוף הבציר מקבצין גרגירי ענבים שנשרו מהגפנים ודומין לצמוקין ונקראין בערב' דמדמון, והביא דברים אלה גם בעל תבואות הארץ, ואעפ"י שבהמלונים הערבים, גם אותם שיש בהם גם מלים מלשון ההמונית, לא נזכרה מלה זו, מ"מ אמת הדבר שכך קוראים בלשון הערבית ההמונית בא"י הענבים שכבר נצטמקו קצת, ועושים ממנו יין מתוק, ושגורה מלה זו בפי הערבים המוכרים ענבים, ורגלים לדבר, שזו מלה עברית עתיקה, שמצאוה הערבים כשבאו להארץ ושמרוה בלשונם. — 3) בנוסח' ויניציה לבלוניות ובכ"י סיריליה לבלוביות, אך כבר הסכימו כל החכמים שזה שבוש וצ"ל דמדמניות. 4) עבר' וארמ' בלבד. בערב' אין שרש כזה

a) دمدمون

כמו פלוני בדבר מהדברים, ähnlich sein; ressembler; be like: כל עץ בגן אלהים לא דָמָה אליו ביפיו (יחזק' לא ח), לא היה יפה כמהו. זאת קומתך דָמְתָה לתמר (שה"ש ז ח), שהיתה גבוהת קומה כמו התמר. אל מי דָמִיתָ בגדלך (יחזק' לא ב). אל מי דָמִיתָ ככה בכבוד ובגדל בעצי עדן (שם יח). ברושים לא דָמוּ אל סעפתיו (שם ח). — וברוחניות במוסריות: כסדם היינו לעמרה דָמִינוּ (ישע' א ט). דָמִיתִי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות (תהל' קב ז). דוֹמֶה דודי לצבי או לעפר האילים (שה"ש ב ט). סב דְּמֵה לך דודי לצבי או לעפר האילים (שם יז). כי מי בשחק יערך ליי' יִדְמֶה ליי' בבני אלים (תהל' פט ז). למי תדמיוני ותשוו ותמשלני וְנִדְמֶה (ישע' מו ה). — דומה יפה, נאה, נראה כמו נאה: מה יעשו גדולי הדור שאין דורן דומה יפה (תענ' כד:). כוחלת נותנת כחול בין עיניה כדי שדומות נאים (רש"י מו"ק ט:). — ב) פ"י, ראה בדמיונו, חשב, צִיֵּר לו, sich vorstellen; se représenter; to imagine: הנוה והמענגה דָמִיתִי [1]) בת ציון אליה יבאו רעים ועדריהם (ירמ' ו ב-ג). משל למלך שעשה סעודה והזמין כל האורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה דומה ליטול מנה יפה (שם רלה נג). בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר דומה אני שהותר לי נדרי (שם פנחס קלד). שכך אתה דומה שאין כאן אדם שיודע שמועה (והזהיר ויקרא). — וגם לרבים דומה ביחיד במשמ' הדבר דומה כאלו: משה אמר להקב"ה רבש"ע עבירה עברתי תכתב אחרי שלא יהיו הבריות אומרות דומה שזייף משה בתורה (ספרי ואתחנן כו). אמרה לו בבקשה ממך המלך הודיע סרחוני שלא יהיו בני המלך אומרים דומה שנמצא בה דבר ניאוף (שם). הרי שהיה חולה ומוטל במטה ואמרו לו נכסיך למי ואמר להן דומה שיש לי בן עכשיו שאין לי בן נכסי לפלוני היה חולה במטה ואמרו לו נכסיו למי אמר להן דומה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב"ב קמז.).

— נפע', *נִדְמָה, — א) נראה דומה, gleich erscheinen; paraître comme; to appear like: צדיקים נדמה (יצר הרע) להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה (סוכ' נב.). אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה (שבת קנא:). שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראנו היכן משה קבור עמדו למעלה נדמה להם למטה למטה נדמה להם למעלה (סוט' יד.). מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם (ב"מ פז.). כתלמיד חכם נדמה לו (המלאך ליעקב) (חול' צא.). לא נדמו (המלאכים) לו אלא לערביים (קדוש' לב.). — ומצוי השמוש בספרות. — ב) *ס"ז, עי' ערך *נִדְמֶה.

— פִּע', דִּמָּה, — א) ראה בדמיונו, חשב, הִתְכַּוֵּן, sich vorstellen, gedenken; se représenter, penser; to imagine, to think: ויקמו עלי בעלי הגבעה ויסבו עלי את הבית לילה אותי דִּמּוּ להרג ואת פילגשי ענו ותמת (שופט' כ ה). נשבע יי' צבאות לאמר אם לא כאשר דִּמִּיתִי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (ישע' יד כד). והיה כאשר דִּמִּיתִי לעשות להם אעשה לכם (במד' לג נו). אלה עשית והחרשתי דִּמִּיתָ היות אהיה כמוך (תהל' נ כא). והוא לא כן יְדַמֶּה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט (ישע' י ז). דִּמִּינוּ אלהים חסדך בקרב היכלך (תהל' מח י). הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה (רמב"ם ממרים ב ו). ולא ידעו משפט ישראל ודימו ששוב אין פותחין להם לשלום (שם מלכ' ו ה). — וְדִמָּה בנפשו: אל תְּדַמִּי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים (אסת' ד יג). וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה (גיט' יט.). — דִּמָּה לאיש, זמם עליו וממים רעים: האיש אשר כלנו ואשר דִּמָּה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל (ש"ב כא ה). — יכּ'ח המְדַמֶּה, הכח הנפשי, הסגולה שיש לו להשכל לְדַמּוֹת לו דברים, לצַיְּרם ולראותם ברוחו, בדמיונו: דמיון והוא כח המדמה אשר בפי החכמים תמיד וכו' ודע שמן הכח המדמה הזה יבאו שלשה עניינים האחד הוא השגת תכונת המוחשים והרכבתם קצתם על קצתם בעת ההרגש והשני שמירת המוחשים ושמירת הרכבתם בדמיון אחר העלמם מן החושים וממנו הזכרונות והג' הוא שמתעורר להרחיק הדבר המזיקו ולכוין אל הנאות לו (רות חן ב). וכן כח המשער אשר באדם שישיג בו עתידות עצומות הוא משלמות כח המדמה וכבר הודיעך הרב המורה צדק ז"ל כי שלמות כח המדמה יצטרך לענין הנבואה וכו' ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים כמו הקוים והנקודות (שם ז). כח פנימי שלישי הוא מדמה ומחשב כי הוא

במשמ' שהוא משמש בעברית. — [1]) י"א במשמ' השמדה וכליון, אך אין זה מתישב על ענין המליצה.

בבעל חיים מדמה ובאדם מחשב (אמונה רמה א ו). הכחות הנפשיות כמצייר והמדמה והכחות שאינם גשמיים (העקר׳ ב לא). כי הצורות הדמיוניות אשר מהן תחלקנה המושכלות תתקלקלנה ויוסר רשמם מכח המדמה או החוש (מעשה אפוד יט). — ב) דִּמָּה דבר לדבר, בדק שני דברים אם הם דומים זה לזה, או חשב או החליט שהם דומים זה לזה, vergleichen ; comparer ; to compare: לססתי ברכבי פרעה דִּמִּיתִךְ רעיתי (שה״ש א ט). מה אעודך מה אֲדַמֶּה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון (איכ׳ ב יג). שאל ואמר לו הלכה למעשה ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ידמה וכו׳ שלא ידמה בטריפות (ב״ב קל:). — ג) עשה, הראה דמיונות, משלים: ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אֲדַמֶּה (הוש׳ יב יא). — °דִּמָּה בפניו, עשה באופן שנדמה לו כאלו: האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה (רמב״ם ע״ז יא).

— פע׳, *דֻּמָּה, בינ׳ מְדֻמֶּה, מדומה, ועם כ הדמיון כִּמְדֻמֶּה, — ודבור קבוע כִּמְדֻמֶּה אני, כאלו אני מְדֻמֶּה, כאלו אני רואה שהוא דומה, אני חושב, כך דעתי, est : scheint mir;il me paraît ; it seems to me: אמר ר״י פעם אחת הייתי מהלך אחר ר׳ עקיבא ואחר ר׳ אלעזר בן עזריה והגיע זמן קרית שמע כמדומה אני שנתייאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור קריתי ושניתי ואח״כ התחילו הן (תוספתא ברכ׳ א ב). כמדומה אני שאתם נכוים בפושרים עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין (גמ׳ שם טז:). אמר להן (הורקנוס) לחביריו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה (סנה׳ סח.). צהבו פניו של יוסף הבבלי אמר לו (ר״א בן שמוע) יוסף כמדומה אני שלא כיוונו שמועתינו עד עתה (מנח׳ יח.). כמדומה אני ששחוק שחקו בי היהודים (שם פה:). ואמרה באונס השינה נתגלה הטלית ונתכסיתי בטליתו כמדומה אני שהוא טליתך (סו״ת הרי״ף עג). כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך (תענ׳ כג.). — כמדומה לי, כמדומה הייתי: כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו (יבמ׳ ט.). — °יְדֻמֶּה הדבר, שיְדַמּוּ אותו, יראוהו בדמיון: וכדי שלא ידומה בזה שום שניות חלילה אמר במתן תורה וידבר אלהים (העקרים א יא). כי אין ראוי למנות עִקָּר אלא מה שלא ידומה תורה אלהית זולתו (שם טו). גם תתן שלמות בכל מה שידומה שהוא שלמות (שם ח). שהמקרה הוא לפי דברי אריסטו מה שאפשר שידומה שימצא ושלא ימצא ושיפסיד ועם כל זה ישאר נושאו קיים (תגמ׳ הנפש ג). שיש אל הנמנע טבע קיים אצל השכל האנושי ולא ידומה בטול העבר שיהיה (רמ״ע מפאנו, תקון דין ד ט). תורת השם תמימה לא ידומה עליה תוספת ולא חסרון (מרפא לנפש, רפאל מנורלי יח.). כי מה שידומה לאדם שהוא טוב ואינו כן כי לפעמים יחשב האדם בדבר מה שהוא טוב ובסוף הטוב ההוא ימצא הרע נמשך אליו (שם לח:). הזמן איננו המשך המדומה אלא המשוער בתנועת הגלגל (העקר׳ ב יח). האיש החפץ חיים ישנה וישלש במדות הטובות ועיון המושכלות עד ישוב המדומה מושכל והחטוף מורגל (נוה שלום ז א). — °דברים מְדֻמִּים, שאינם במציאות, רק בדמיון, כוזב: הלובן והשחרות ויתר המראות וכן הקוים והשטחים (שאין להם מציאות אלא בדמיון) הם הדברים המדומים כמי שהצורות הן מושכלות (רות חן ה). ובאיזה דבר יובדל בין המדומה והמושכל (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ד א). וכן הקוים והשטחים נקראים מדומות כמו שהצורות הן מושכלות (שער השמים יא). וכל זה חולק על דעת התורה כי יצטרכו לומר שהמלאכים שמשתלחים לבני אדם הם עניינים מדומים לא דברים אמתיים בעצמם (העקרים ב יב). היות המקומות והצורות או הוויים מוחשים או מדומים כאשר יבואר (אריה מודינה, לב הארי א ט). כשישיג (האיש המלומד) טוב גדול מטובות העולם והם אשר יקראו הפלוסופים טובות מדומות לא יחרד עליו בשמחה רבה (רש״ט פלקיירא, אגרי היגיון ג). שהם (העושר והכבוד) דברים עקריים לרוב ההמון הרודפים אחר הקניינים המדומים (תורת חיים, רפאל מנורלי כ:). ראיתי רוב העולם רודפים אחרי הצל והמדֻמה (שד״ל, אגר׳ פג).

— התפ׳, הִדַּמָּה במקום הִתְדַּמָּה, עת׳ אֶדַּמֶּה, — דִּמָּה את עצמו, חשב שהוא דומה לפלוני, עשה שיהיה דומה לפלוני: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וכו׳ אעלה על במתי עב אֶדַּמֶּה לעליון (ישע׳ יד יג-יד). — °נִתְדַּמָּה, מתדמות: ומיני השמות המוסכמות המתדמות וזולתם נמנעות מלהצטרף אליו באמת (רמב״ם, ערוג׳ הבשם, ציון ב). שכל הנהגותיהם (של ישראל) מיוסדות על יחוד השם ויתעלה לפי שמתדמים אליו בכל מעשיהם (אגר׳ הרמב״ן בענין

הזווג א). וכמו שאליהו נתדמה למרע"ה בצד מה מהדמוי וכו' ככה עזרא הסופר נתדמה ג"כ למרע"ה בהרבה מהדמויים (הקד' ר"י אברבנל, נחלת אבות). ויבאר במה תוכר הדת האלהית מן הדת המזוייפת המתדמה באלהית (העקרים, פתיחה). במה יודע אם הדת ההיא אלהית באמת או אנושית ומתדמה באלהית (שם א כד). רשאי בן ברית להשתנות להתדמות בבגדיו לגוי (שו"ת תרומ' הדשן קנז). — גוף מתדמה, שכל חלקיו דומים: כי הוא טבע אחד פשוט ומתדמה ואין בו הרכבה כלל (ר"י אברבנל, ברא"ש ויעש אלהים את שני המאורות). — מתדמה החלקים, שחלקיו דומים ושוים זה לזה: מתדמה ושוה בכל חלקיו (שם, יהי רקיע). ואין צורה מתדמית בכל חלקיה בלתי צורה כדורית וגלגלית (השמים והעולם לאבן סיני י). אחר שנשלמו העליונים הוכנו היסודות לקבול צורות המתמזגים מתדמי החלקים (רשב"ג דוראן, מג"א, ח"י ד). וכן שאר הצורות הפשוטים והמתדמים החלקים אשר יתחלקו בהתחלק הגוף וכו' וזה אינו מתחלק כגשמים הפשוטים והמתדמי החלקים (שם טוב, מו"נ ב, הקדמ' יא). — והמזון ביחס להגוף, יתעכל ויהפך ויהיה דומה לו, ויהיה בשר ודם: כל מה שירד על הגוף (מזון ורפואות וכדומה) וכו' אם שיתדמה לגוף ואם שלא יתדמה ואשר יתדמה לו הוא המזון במוחלט (קאנון א ב כטו).

א.דמה, ממנו ב.דָּמָה, דֳּמִי.

ב.דָּמָה, פ"ע, דָּמִיתִי, יִדְמֶה, — חָדַל, פָּסַק, לא עשה יותר מה שעשה עד כה, **aufhören; cesser; to cease**: עיני נגרה ולא תִדְמֶה מאין הפוגות (איכ' ג מט). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תִּדְמֶינָה (ירמ' יד יז).

— נפע', נִדְמֶה, מק' נִדְמֹה, — נעשה שֶׁיִּדְמֶה, שיחרב, **vernichtet werden; être anéanti; be annihilated**: בשחר נִדְמֹה נִדְמָה מלך ישראל (הוש' י יט). נִדְמֶה שמרון מלכה כקצף על פני מים (שם ז). הילילו ישבי המכתש כי נִדְמָה כל עם כנען נכרתו כל נטילי הכסף (צפנ' א יא). באה קרחה אל עזה נִדְמְתָה אשקלון (ירמ' מז ה). ואמר אוי לי כי נִדְמֵיתִי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (ישע' ו ה). אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נִדְמֵיתָה הלא יגנבו דים (עבד' א ה).

דֻּמָּה[1], ש"נ, מ"ר דֻּמּוֹת, — כעין בד ארוך וכיוצא בו אחוז בקרקע הים וצף מעל לפני המים, ישמש לסימן למקום סכנה או לאסר בו האניה, **Boje; balise, bouée; buoy**: ונשאו אליך (אל צור שנחרבה) בניהם קינה וקוננו עליך מי כצור כְּדֻמָה[2] בתוך הים (יחזק' כז לב).

דִּמּוּי, ש"ז, — שם"פ מן דִּמָּה במשמ' דמיון שגי דברים זה לזה: אפשר שתהא כוונתן של חכמים בדימוי יראי שמים לדלועים בשביל הדבר הזה (ר"נ גאון, ברכ' נו:). הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם (מו"נ א לה). בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (שם נב). כתבו החכמים ששם נביא נאמר על משה ועל זולתו מהנביאים בשתוף השם

---

1) באשור' דִּמְתּ, עמוד, ועי' בהערה לקמן.— 2) ת"י ולית דדמי, מן דמה במשמ' דמיון. שאר התרגומ' הקדומים והמפרשים פרשו במשמ' שתיקה או כליון. ריב"ג: כדמה בתוך הים וכו' אבל פרושם הוא אבדה. ע"כ. אבל, כבר הרגישו רוב החדשים כי אין זו מליצה טבעית, בפרט בפי מליץ כל כך נשגב וצח הלשון כמו שהיה יחזקאל. ולכן הגיהו החדשים הגהות מתחלפות: נדמה, כבדה, ברומה, וכדומה. והנה, ההגהה היותר מתקבלת על הדעת היא כְּבֻדָה, או כִּבְדָה, כמו שאמר למעלה (פסוק כה) ותִכָּבְדִי מאד בלב ימים. אעפ"כ, בדברי סופר רחב המליצה ורב המלים והצורות כיחזקאל אין אנו רשאים לפסל מלה מפני שאין יודעים לפרשה עפ"י השרשים הידועים לנו בלשון, ולהגיה ולהחליפה באחרת. אדרבה, מה שאי אפשר לפרשה פרוש מספיק עפ"י משמעות המלים הדומות לה קצת מעיד שזו מלה מיוחדה, מתאימה בכונתה רק להענין המדובר עליו כאן. וברור הוא, כי יחזקאל, שאהב להשתמש במשלים וצורות מהמציאות, בדברו על צור „הישבת על מבואות ים רכלת העמים אל איים רבים" השתמש בצורה מענין הים ובמלה מיוחדה לזה בלשון אנשי הים בזמן ההוא. והיותר נאה לפי הכונה והמליצה הוא המשמעה שיחסתי להשם דֻּמָּה. ובאמת השם הזה ממש וגם כמעט מליצה זו בעצמה ישנה בלשון אשורית, דִּמְּ, עמוד וגם בד, ודִמְתּ, עמוד או בד העומד ונראה למרחוק, ונאמר אדות העיר מַגַּנֻבַּ כְּמַ דִמְתּ, כמו דִמְתּ, היתה יושבת על צלע ההר. ונראה כי דמת, דֻמָּה, היתה בבלל עמוד או בד נטוע באיזה מקום שהוא לסימן או לאות למרחוק וקראו כן גם את הסימנים שבים, ובודאי אנשי ים כמו הצורים כבר השתמשו בסימנים כאלה, והיתה מליצה זו שגורה בפי הבבלים ויחזקאל שהיה בבבל לא תמוה הוא שגם הוא השתמש במליצה זו. — ויש מי שפרשו כדמה משרש כדם, ובמשמ' השם כדומים האשכלונים שבמשנה, ועי' ערך כדום במקומו.

וכו' ולא אמר אדם שיהיו נקראים נביאים בשם מוסכם ב ד מ ו י שוה (ר"י אברבנאל מ"א יט). וכמו שאליהו נתדמה למרע"ה בצד מה מ ה ד מ ו י וכו' ככה עזרא הסופר נתדמה ג"כ למרע"ה בהרבה מ ה ד מ ו י י ם (הוא, הקדמ' נחלת אבות). והנה ידמה שיהיה זה (הוית העולם יש מאין) אפשר וכו' אלא שזה ה ד מ ו י כאשר הושתכל בו לא התבאר ממנו שיהיה אפשר שיהיה הגשם מלא גשם במוחלט (רלב"ג, מלחמ' ה' ו יז). ו ד י מ ו י מקצת על המקצת (תבו' דונש על רסע"ג 102). והנה על ה ד י מ ו י השלישי הוא מבואר שזכרה התורה התוארים הגופיים תמיד וכו' על ה ד י מ ו י השני אמר ושכנתי בתוך בני ישראל (חזות קשה, ר"י ערמאה ו).

דָּמוּם, עי' ב.דָּמַם.

∞דְּמוּמָה, ש"נ, מ"ר דְּמוּמוֹת, עי' ∞דְּמוּמִית.

∞דְּמוּמִית, ש"נ, מ"ר דְּמוּמִיּוֹת, — צמח של פרח אדֹם העלים מאד דומה קצת לפרגים, Anemone : החבצלות ו ה ד מ ו מ י ו ת יחד עם קוצים ודרדרים מרהיבים את עין איש בשלל גוניהם של קשת (הסקפה ג ב).

***דִּמּוּעַ**, ש"ז, — א) שה"פ מן דִּמַּע : שכשם שאימת שבת על עם הארץ כך אימת ד י מ ו ע על עם הארץ (תוספתא דמאי ה ב). נפל מריבוא לתוך שלשה ומשלשה למקום אחר ספיקו מותר מפני שספק ד י מ ו ע (שם תרומ' ה י). זאת אומרת ספק ד י מ ו ע כספק תרומת מעשר של דמאי (ירוש' דמאי ה כה.). חלה בזמן הזה דרבנן וכו' ד מ ו ע דרבנן (נדה מז.). תרומה שניטלה מן ה ד י מ ו ע מאחר שיש בהן חולין של בכורים עם הטבל של תרומה (רגמ"ה תמור' ז.). — ב) צמח [1] : ואלו הן מיני דשאים הקינרס וההלימה ו ה ד מ ו ע והאטד (ירוש' כלא' ו י:). — ג) יהזלת הדמעות : רעדה תאחוז כל שומע שמוע, ותזל כל עין דִּמּוּעַ, ונהפך לאבל כל שעשוע, על הריגת רבי אלעזר בן שמוע (אלה אזכרה, מוס' יוה"כ).

דְּמוּת[2], ש"נ, מ"ר דְּמוּיוֹת, וגם דְּמוּתִיּוֹת, דְּמוּתִים, — א) צורה דומה לצורה אחרת, Abbildung image : ביום ברא אלהים אדם בִּדְמוּת אלהים עשה אתו (בראש' ה א). ויולד (אדם ילד) בִּדְמוּתוֹ כצלמו (שם ג). ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כִּדְמוּתֵנוּ (שם א כו). כל יהודי שאין עוסק בפריה ורביה וכו' כאילו ממעט ה ד מ ו ת (יבמ' סג:). — והצורה בכלל : ואל מי תדמיון אל ומה דְּמוּת תערכו לו (ישע' מ יח). ומתוכה דְּמוּת ארבע חיות וזה מראיהן דְּמוּת אדם להנה (יחזק' א ה). וּדְמוּת פניהם פני אדם (שם י). וּדְמוּת החיות מראיהם כגחלי אש בערות (שם יג). ועל דמות הכסא דְּמוּת כמראה אדם (שם כו). מראה שלישים כלם דְּמוּת בני בבל (שם כג יה). והנה כִּדְמוּת בני אדם נגע על שפתי (דני' י יו). וּדְמוּת בקרים תחת לו סביב סביב (דהי"ב ד ג). הציצו עיניהן וראו ד מ ו ת אדם בארובה (יומא לה:). ד מ ו ת דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי (שם סט.). א"ר נחמן בר יצחק ד מ ו ת יונה מצאו להן בהר גריזים שהיו עובדין אותה (חול' ו.). יצתה בת קול ואמרה נסתכלת ב ד מ ו ת דיוקני בדיוקני עצמה לא תסתכל (ב"מ נח.). לפיכך היא (הנשר) פורחת למעלה לרקיע שלא ישיגוה אויביה ויהרגוה ויבטל ד מ ו ת מבריותיו של הקב"ה מן העולם (א"ב של ב"ס). כי יוצר כל העולמים אין לו ד מ ו ת כל עקר (ר"י ברצלוני, פי' יצירה א). אין לו ד מ ו ת הגוף ואינו גוף (יגדל אלהים חי). — ודברים לא בע"ח : וּדְמוּת ידי אדם תחת כנפיהם (יחזק' י כא). וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דְּמוּת המזבח (שראה בדמשק) ואת תבניתו לכל מעשהו (מ"ב יו י). כמראה אבן ספיר דְּמוּת כסא (יחזק' א כו). כמראה דְּמוּת כסא נראה עליהם (שם י א). ד מ ו ת צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר דכזה ראית או כזה (ר"ה כ ח). — ב) כמו תה"פ, מה שדומה לדבר מה, ähnlich ressemblant; ressembling : קול המון בהרים דְּמוּת עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). חמת למו כִּדְמוּת חמת נחש (תהל' נח ה). — ומ"ר *דְּמוּיוֹת : מפני מה כל ד מ ו י ו ת שבעולם בים

---

[1]) בערב' דמאעa), מין צמח, אך לא נתבאר מהותו.

[2]) משקל כְּסוּת, שְׁבוּת, פְּדוּת. והנה פסל לגרד צורה זו ואמר שלא היתה כלל במציאות בחיי הלשון, וגזר שחכמי בית המדרש בדוה, ועקר הצורה היא דְּמוּת: Ein Singular דמות hat in der wirklichen Sprache nicht exist. דמותא ist ein der Judenschule, nicht den Juden oder gar den Israeliten abgeborgtes Lehnwort (P. de Lagarde, Übers. üb. die etc. Nomina § 19) אבל, קורי עכביש כאלה יכול לטוות רק מוחו החריף של לגרד, וכבר באר ברט (Barth, NB § § 76 d, 79 f, 260 c) דרך התהוותה של צורה זו,

a) د ماع

חוץ מדמות שועל שאינו בים (ת"כ של כ"ס). כמה ד מ ו י ו ת נדמיתי לכם בים נדמיתי לכם כגבור וכו' אמר הקב"ה לישראל לא נדמיתי לנביאים ד מ ו י ו ת הרבה כשאמרו לך (פסיק' רבתי לג). מעשה חושב שני פרצופים שני ד מ ו י ו ת אחד מכאן ואחד מכאן ומעשה רוקם דמות אחד פרצוף אחד (ילקוט במות תכב).—ואמר הפיטן: חבת ישראל גרמה ענין הַדְּמוּיוֹת, והשם מוכיח מלהרהר בשתי רשויות (יולר שבת א' ח"פ, יו' זין עטה). כי האותיות ביוצאם מן הפה ויפקידם ויניחם באויר פלחוהו כפלח ונתחדש ממנו ד מ ו י ו ת מכוונות מפורדות מבוארות כנגד כח כל אות מהן (הריקנטי ויקה). כל עול ורשע ושקר וכזב וכו' ובמות ואשרות ותמונות כל סמלות ו ד מ ו ת ו ת ותבניתות כל אלה התועבות תלויות בדבור השני (ליקוטי קדמ', נספח 5).—°ודמותים [1]: גוף הגלגל אי אפשר בו שיקבל דמות ואפשר שיראה עם הצחות בלילה באויר אדמימות ו ד מ ו ת י ם משונים (מ' אלדכי, ש"א כ ג).

דְּמוּתִי, ת"ז, לנק' דְּמוּתִיִּת, — מטבע הדמות, של הדמות: האדם החמרי בהיותו חמרי אי אפשר שיתקרב אליו (אל האלהים) קורבה תוארית ו ה ד מ ו ת י י ת (ר"א כיבאגו, דרך אמונה כה.).

דֳּמִי, ש"ז, — שקט ומנוחה, Stille, Ruhe; tranquillité; quietness: על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את יי' אל דֳּמִי לכם ואל תתנו דֳמִי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישע' סב ו-ז). אלהים אל דֳּמִי לך אל תחרש ואל תשקט אל כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (תהל' פג ב-ג). — ואמר המשורר: ליל נגרו עיני כאלו הַדֳּמִי בשביר עמידת כוכביו לקחו (רסב"ג, שירי שלמה, דוקס יח). צר לי על חושקים יבטחו בדמעה וביום כאב על הַדֳּמִי ישענו (רמב"ע, דיואן). בטרם רגבי הנדודים בחברת הידידים דֻבקו, ועפרות החברה למוצק הפרידה הוצקו, ועד לא העליצות בכור ה ד מ י נמקו, ובנות התקוה נזמי החברה לא התפרקו (ר"י חריזי, תחכ' טז). מדמעות עיניכם בעדי שחדו אל תתנו ד מ י לו עד יגדור הפרץ אל תתנו ד מ י לו עד יגזור אמר כי גם היום יעל שמים (יל"ג, הוי אח). — ובספרי' דֳּמִי, °דמי הלילה, השקט והמנוחה של הלילה, ואמר המשורר: הוי הרי אבל הרי בגלבע, אל לכם אור יומם אל אור השמש. ושכנכם הרעם ראשכם יריע, וברקים יכוכם בִּדְמִי ליל אמש (יל"ג, חדו"מ ט).

דְּמִי[1], ש"ז, — רק בחבור עם ימים, בִּדְמִי יָמַי, במשמ' באמצע ימי החיים, בעצם תקפם: מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו אני אמרתי בִּדְמִי [2] ימי אלכה בשערי שאול (ישע' לח ט-י).

א. דָּמַי, — כמו א. דָּמָה, ובפע' עת' תְּדַמְּיוּן: ואל מי תְּדַמְּיוּן אל ומה דמות תערכו לו (ישע' מ יח). ואל מי תְּדַמְּיוּנִי ואשוה יאמר קדוש (שם כה). למי תְדַמְּיוּנִי ותשוו ותמשלוני ונדמה (שם מו ה).

ב. °דָּמַי, — כמו ב. דָּמָה, עת' יִדְמָיוּ: יבער כמו אש כבדי, על נוד צבי חן ידידי, מר יבכיו עיני, כטל יזלו ולא יִדְמָיוּ (רחב"ע, איך ישליו).

***דְּמַאי**[3], דְּמַאי, דְּמַיי, ש"ז, — דבר מְסֻפָּק, שיש מקום לפקפק בו ולחשדו, Zweifelhaftes; chose douteux; dubious thing, והשתמשו במלה זו לפנים בפרט בכנוי לפֵרות לקוחים מעם הארץ בזמן ההוא שלא היו זהירים בהפרשת מעשרות, והפֵרות שלהם היו חשודים והיה מקום לפקפק בהם אם הפרישו המעשרות מהם: אין מעשרין את ה ו ד א י ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות אבל מעשרין את ה ד מ א י ומערבין (שבת ב ז). היה עובר בשוק ואמר טלו

ותתבאר במבוא המלון, חלק הדקדוק. — [1]) כמו זנותים.

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) תרגום: בדון ימי, במשמ' דאבון. השבעים: במרום ימי, כמו מליצה, בצהרים של ימי. רסע"ג בטראטה איאמי, ר"ל בטריות ימי, בלחלוחיהם. וכן ראב"ע ואחרים. אך כל זה בלי יסוד מספיק, והוא דחוק. ואולי היה כתוב ב ח צ י במקום בדמי. עכ"פ, לפי הנוסחה המקולקלה השתמשו במליצה זו הסופרים.

[3]) משקל פְּנַי פנאי, תְּנַי תנאי. כך ד שואית ומם פתוחה, נקודה מלה זו בקטע המשנ' המנק' בנקוד הבבלי (הקדס א). והכתיב דמיי מצוי בתוספתא ובירוש'. והנה צורת המלה מלמדת עליה שהיא שמית ועברית, ואין שום סבה לחשדה, כמו שעשה בנימין מוספיה, והסכים לזה גם ז"פ בהקד' לאה"צ, שיצאה ממקור זר, מיונית דימוס, ר"ל המון העם, ואדרבה זו מלה עברית קדומה, ויוחנן כהן גדול, שהוא גרם שנהיתה שגורה ביותר בפי הבריות, לא עשה אלא שהשתמש במלה קדומה וכללית זו לענין המיוחד שהתקין הוא, ופרושה האמתי של המלה כבר נתנה לנו הגמ' ירוש' (מע"ש ה נו ד, סוט' ט כד ג) ד מ י תיקן ד מ י לא תיקן, ונגזר משרש א. דמה, דומה להדבר, וראיה

לכם תאנים וכו׳ אם הכניסו לבתיהם מתקנים ודאי טלו והכניסו לבתיכם וכו׳ אם הכניסו לבתיהם אינן מתקנין אלא ד מ א י (מעשר׳ ב א). כל דבר שאין אדם רשאי למכרן ד מ א י לא ישלח לחברו ד מ א י ר׳ יוסי מתיר בודאי (דמאי ג ג). מאכילין את העניים ד מ א י ואת האכסניא ד מ א י (שם א). שדרכו למכור ד מ י י (תוספתא שם ג יח). לא התירו למכור את הד מ י י אלא לסיטון בלבד (שם יג). וגזר (ר׳ יוחנן כהן גדול) על הד מ א י לפי ששלח בכל גבול ישראל וראה שאין מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד ומעשר ראשון ומעשר שני מקצתן מעשרין ומקצתן אין מעשרין אמר להן בני בואו ואומר לכם כשם שתרומה גדולה יש בה עון מיתה כך תרומת מעשר וטבל יש בהן עון מיתה עמד והתקין להם הלוקח פירות מע״ה מפריש מהן מעשר ראשון וכו׳ וגזר על הד מ א י של עמי הארץ (סוט׳ מח.). — ובמליצה ״במשמעתו העקרית, בכלל דבר של ספק ופקפוק: ברחו מן הספקות והעמידום בחזקת וזולתכם דעו כי טעימת הד מ א י גורמת ליגע מן הודאי (אגר׳ הרמב״ס לבנו).

דָּמִי, דָּמִיי, ת״ז, לנק׳ דָּמִיית, מ״ר דָּמִיִּים, דָּמִיּוֹת, — שיש בו דם, מטבע הדם, Blut; blutreich; sanguin; bloody, sanguine: ומאחורי השדרה נמתח עליו עורק דופק גדול חם בסבת חום רב רוחיי ו ד מ י י ומתחבר בו וריד גדול חם בסבת חום רב ד מ י י (קאנון ג יג א א). הד מ י י שהוא חם ולח (ר״י אברבנאל, נחל׳ אב׳ ה). ו הד מ י י והשחוריי הם פועלים שני מיני האמצעיים (שם). שמתחלפים (בעה״ח) באכיותיהם ד מ י י ובלתי ד מ י י (רשב״ל דוראן, חלק בוסינו א). מי שהוא ד מ י י יקבל מהרה הדברים וישכחם מיד (שם, מג״א ה יג). ודע שטבעו (של האדם) הוא על שני פנים האחד מי שהוא ד מ י י ר״ל שגוברת בו האדומה שטבעה חם ולח והשני מי שגוברת בו הירוקה שטבעה חם ויבש (מעשה טוביה, עולם הקטן ב). האזרח רענן הוא ד מ י י לבניי (ר״י עמדין, מגדל עוז לז.).

לזה שגם בערב׳ שרש שבה a), ששוה במשמעתו ממש לשרש א. דמה בעברית, משמש גם במשמעת היה הדבר בספק, ושְׁבְהַה b) דבר מספק, שיש מ ק ו ם ל פ ק פ ק ב ו, שאינו ידוע היטב טיבו, והפרוש שבתלמוד ד א מ א י, דין מאי, אינו אלא דרשה בעלמא.

a) شَبَة b) شُبْهَة

הדיבור בב״ח בלתי ד מ י י ם והנה אלה המינים הם ממוצעים בין הצמח והב״ח (רשב״ל דוראן, מג״א, ח״י ד). לפי שהיופי באשה מורה על היותה ד מ י י ת ואדמומיית בטבעה (ר״י אברבנאל, מ״א א). ומנהגם שיקראו (המורסה) הד מ י י ת המזוקקת פלגמוניית (קאנון א ב א ה). והולד ניזון וחי עם לחות שרשית וחום טבעי אח״כ נולד סביב זה הולד שבשליא פרשה אחד הנקרא מימברנא וכו׳ ויש אומרים שהיא ד מ י י ת ופעולתיה הם לקבל השתן שמשתין הולד (שלשל׳ הקב׳, יליר׳ הולד). השטות ההווה מהליחה הד מ י י ת פחות רע מההווה מהמרה השחורה (פרקי משה ו). אמנם אם יהיה התילדות החולי הזה מליחה ד מ י י ת שתתמזג עמה מרה כרכומית ימשך אחר זה כאב ודפיקה מתמדת ושריפה (מ׳ אלדכי, ש״א ד ב). לפי שאחרי שיצא הילד נעדרו הצירים והמכאובות ולא היו לה עוד ולזה לא יכלו לצאת המותרות הד מ י י ו ת אשר היו ראויות לצאת אחריו (ר״י אברבנאל, ש״א ד).

דִּמְיוֹן, ש״ז, מ״ר דִּמְיוֹנִים, דִּמְיוֹנוֹת, — א) טבע דבר דומה לדבר, Ähnlichkeit; ; ressemblance; likeness: דִּמְיֹנוֹ כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל׳ יז יב). — ומצוי שמושו בספרות המאוחרת[1]: יפה נוף הר ציון, אשר בחר עליון, לנפת שם ד מ י ו ן, ופלך וכפרים (דונש על מנחם), ר״ל כי מנחם שם המלה נוף דומה ל נ פ ו ת. התברר כי הבורא התעלה מכל ד מ י ו ן וערך אל דבר מבריאותיו (חו״ה, היחוד ז). וראיתי לבאר לך מן הענין הזה ד מ י ו נ י ם יורה על מה שלא זכרתי מהם (שם, יחוד המעשה ה). וכבר הובאו הד מ י ו נ י ם בתמורת קצתם בקצתם בספר אותיות הרפיון (הרקמה, שער ז). ואם הכלכלה בדרך הד מ י ו ן מכילה מן התאנים הבכורים מאה גרגרים וכו׳ (רמב״ם פי׳ המשנ׳, תרומ׳ ד ו). — והרבה פעמים בחכמת החשבון, משלים למעשי החשבון: ד מ י ו ן, יש חלקים יתרים על המעלות וכו׳ ד מ י ו ן אחר (המספר לראב״ע 58). ד מ י ו ן לבו מספרים שהאחד יש לו ערך והשני אין לו ערך (שם). ד מ י ו ן, בקשנו לדעת מרובע שעבר קרוב אל מאתים וכו׳ ד מ י ו ן אחר (שם 63). — ובכלל משלים: והנה אתן לך ד מ י ו נ ו ת אמר השם לקין ארור אתה

[1]) בתוך סגנון ארמי: וליתיה לסמיכה כלל אלא ד מ י ו ן בעלמא וזכר לסמיכה הוא כדי שיכנסו התלמידים במדות החכמים (ס׳ השטר׳ לר״י ברצלוני 133).

וכו' וקין אמר הן גרשת אותי וכו' ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות (ראב"ע שמות כ א). סוף דבר לדמיונים הנזכרים ולשאר דמיונים הרבה נמשלה התורה והחכמה למים (מלמד התלמיד' בשלח). — ב) "הדבר שאדם רואה בכח המדמה: ועל שני הדמיונים לא יתכן שיהיה דמותו אצל הדמיון אלא צורת הגדול שבבני אדם (כוזרי ד ג). וההרגש הפנימי והוא הדמיון משיג הענין ההוא ומצייר אותו ותופש תכונתו וכמותו בדמיונו עד שנשארו הקוקים שם (רוח חן ב). דע כי בין השגת הדמיון ובין השגת השכל הפרש גדול כי השכל לרוב דקותו לא ישיג רק דברים שאינם גשמיים וכו' והדמיון בעבור שהוא כח גופני לא ישיג מכל זה דבר אמנם ישיג הגשם במקריו (שם ה). כי הלובן והשחרות שהם מקרים ממין האיכות וכן הקוים והשטחים שהם מקרים ממין הכמות אין להם מציאות כלל רק בגשם הנושא אותם והדמיון יפריד אותם מן הגשם (שם). והכח הזה (המדמה) נבדל מהדמיון כי הדמיון מקיים המוחשים וזה ידון במוחשים ענינים בלתי מוחשים (קאנון א א ו ה). והדמיון הוא אותו (הכח) אשר ישמרם (את המוחשים) אחר ההתקבצות ויחזיקם אחר ההסתר מן החוש (שם א ג ב ה). וכענין זה הוא הצומח עם הכח השכלי שנותן דמיונים גמורים ולוקח הדברים החשובים ומכלה אותם (מלמד התלמידים זכור). והם באמת דמיונות בני אדם שכאשר יקשה עליהם לדעת הדבר יעשו להם דמיונות כוזבים לשכך את האזן (ר"י אברבנל, ברא', יהי רקיע). לא ירחק היותו מעודד ההבנות החלושות הצריכות למשלים ודמיונים חושיים להשיג האמתיות השכליות (מאזני לדק, אלגזלי 52). — ואמר הפיטן: המשילוך ברוב חזיונות, הנך אחד בכל דמיונות (שיר הכבוד לשבת). —ואמר המשורר: הן חכמים הגידו, גם אותותם העידו, כי החושים כחשים, הדמיונים מונים (אדס שש"ק, מבקש אמת).

דִּמְיוֹנוּת, ש"נ, — סגולת כח הדמיון: כח המחשבה וכו' היא ממוצעת בין שתי כחות אלו שהן הדמיונות והזכרנות (מ' אלדפי, ש"א ד א).

דִּמְיוֹנִי, ת"ז, לנק' דִּמְיוֹנִית, מ"ר דִּמְיוֹנִיִּים, דִּמְיוֹנִיּוֹת, —של הדמיון, שאין לו מציאות אלא בדמיון, שהוא דמיון ומשל לדבר: אלו הם הד' פנים שמהם יהיה האצילות על הכח הדמיוני והכח השכלי (ראב"ע, ספר העצמים). המוחש בכח הדמיוני (מו"נ א סח). כי הקו להיותו דבר בלתי נמצא בעצמו והוא רושם או דבר דמיוני קראו תהו (ר"י אברבנל, מפע' ה' ג ח). שלא יתנבא האדם בהיותו חכם ומוכן לנבואה כלומר בהיות כחו הדמיוני מוכן לזה (העקרים ג ח). ובמעשה המקלות ליעקב אבינו יש בו פועל דמיוני לבירור הנשמות הקדושות מכור הברזל (רמ"ע מפאנו, אם כל חי א ט). והבאת עדות ומופת וראיה מספרים אשר גם הם גם שמם המצאת רוח דמיוני (אריה מודינא, הקד' ארי נוהם), הצורה הדמיונית הנמצאת בדמיון באיש אחר העלמו מן ההושים (מו"נ א ג). יונחו שמות ולשונות לענינים דמיוניים שאינם בנמצא (מעשה אפוד כח). והסנהדרים היו מצווים שלא תעלם מהם חכמה מהחכמות האמתיות והדמיוניות וההסכמיות (כוזרי ב סד). ונטה אל תאוותיו הדמיוניות והנאות תושי הגשמיות (מו"נ א ב). ויזקק מדותיו וקוק רב וימית תאוותיו ותשוקותיו הדמיוניות (שם ם). כי השכל אשר ימצא באדם יש לו הקשר עם הצורות הדמיוניות באופן שאם יפסד הדמיון יפסד הוא (שם טוב מו"נ ב, הקד' יא). והחכמים קבאו לטובות זה העולם הכלה טובות דמיוניות ר"ל שאינם אמתיות גם רעותיו רעות דמיוניות ולפי האמת הכל דמיון גמור כי אין לא לזה ולא לזה העמדה וקיום. (לידה לדרך א ג ח).

דְּמִיּוּת, ש"נ, — טבע דבר דָּמִי: ויזונו הכליות בדשנות ודמיות אשר באותה המימיות (קאנון א א ד ב). וכבר נשתנה הדמיי מהם אל דמיות מה (שם ג כא א ב). והנית הכבד על עשב אחד ומצא הכבד ניזל מדמיות והחלודה שלו על העשב (פרקי משה כד). אם יהיה עם חוזק הגוף ודמיותו ובריאות המזג ובחרות השנים וכו' (קאנון ג כא כב).

***דָּמִים**[1], ש"ז במ"ר, סמי' דְּמֵי, כנ' דָּמַי, דָּמָיו, דְּמֵיהֶם, — כסף, מטבעות שנותן אדם במחיר דבר שהוא קונה, Geld ; argent ; money: לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים שמא יוקרו הטים ונמצאו באות לידי רבית (ב"מ ה ט). כל הנעשה

---

[1]) לא נתברר מקורה האמתי של מלה זו ואף לא כמה היא קדומה ומתי נולדה בלשון. י"ם שנגזר שם זה מן א.דמה במשמ'דמיון, והוא כמו שווי של דבר. אבל, צורת המלה יותר דומה לשם נגזר מנע"ו. ויש רואים בדמים מלה שאולה מיונית ἡ.τιμή, אך מלה זו נכנסה כהויתה

ד מ י ם באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קדוש' א ו). הריני מעיין (במשקל) במקום שמכריעים או הריני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן ה ד מ י ם או להוסיף על ה ד מ י ם (ספרי תלא רלד). ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך ד מ י ם (פסח' קיב:). מכר לו את הבקר לא מכר לו את הצמד ר"י אומר ה ד מ י ם מודיעין כיצד אמר לו מכור לי צמדך במאתים זוז הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז וחכ"א אין ה ד מ י ם ראיה (ב"מ מ:). שיכול לומר חלוק גדול הייתי מבקש ואתה הבאת לי חלוק קטן וכו' רע ב ד מ י ם (כתוב' לט.). ד מ י ידי עלי (ערכ' ה ב). כסבורין של אביהם היא וטבחוה ואכלוה משלמין ד מ י בשר בזול (כתוב' לד:). החליף ד מ י שור בפרה (קדוש' כח:). אלא ב ד מ י אבידה הואיל וטרח בה (ב"מ כט:). ואם אמר לו אני אציל את שלך ואתה נותן לי ד מ י שלי חייב ליתן לו (ב"ק י ד). מפני תקון העולם כופין את רבו (של העבד ששחררו) ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על ד מ י ו (גיט' ד ד). המקבל בהמה מן העכו"ם וילדה מעלין אותו בשווי ונותן חצי ד מ י ו לכהן והנותן לו בקבלה אע"פ שאינו רשאי קונסים אותו עד עשרה ב ד מ י ו ונותן כל ד מ י ו לכהן (בכור' ג.). מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לו אצטליתי ואבדה אצטליתו ואמרו חכמים תתן לו את ד מ י ה (גיט' ז ה). צא ואכול ככר ואני נותן ד מ י ה צא ושתה רביעית יין ואני נותן ד מ י ה (תוספתא דמאי ה ג). ימכרו (הפירות) לאוכליהן ו ד מ י ה ם יתחלקו לכל אדם (שבי' ט ט). פרה וחמור מטפל בהן עד י"ב חדש מכאן ואילך שם ד מ י ה ן ומניחן (ב"מ כח:). הלויני כור חיטין וכו' הוזלו נותן לו חיטים הוקרו נותן דמיהם (שם עה.).

— ודבור דמים שנים במשמע'[1], ר"ל גם דָּם, וגם כסף. — *דמים יקרים, כל אדם שמקחו גדול בעיניו ואינו מוכרו אלא בדמים יקרים (ערוך, ערך דמיס). — דבר שאין לו ד מ י ם, ר"ל שכל דמים שיתנו במחירו אינו מספיק: לסוחר גדול המהלך במקום הסכנה תפשוהו ליסטין ביקשו להורגו אמר להם בשביל חמשה מנים שיש בידי אתם הורגים אותי ולא היו יודעים שיש בידו אבנים טובות ומרגליות שאין להם ד מ י ם (תנחומא האזינו ג). — ואומר המשל: אנוש קובל על אבוד ד מ י ו ואינו קובל על אבוד

---

[1]) בדבור היהודים בזמן ההוא, והוא השם ט מ י ו ן. — באדמ': דמים תרתי משמע.

ימיו (מראה המוסר ח א).

*דְּמִימָה, ש"נ, — שה"פ מן דָּמַם: בניו (של אהרן) שקולים בו בכבוד ושקולים בו ב ד מ י מ ה (ספרא שמיני מא). לפי שהושוו ב ד מ י מ ה וקבלו עליהם גזירת המקום מאהבה (רש"י ויקר' יא ג). הם לשון שיתוק ו ד מ י מ ת חורבן (רד"ק חבק' ב כ). דום ענינו השתיקה הגדולה שאין בה מחשבה כ ד מ י מ ת האבן (אברהם בדרשי, חותם תכנית, דום).

*דְּמִיעָה, ש"נ,—שה"פ מן דָּמַע: הגמיאיני נא מעט מים שהוא כמו ד מ י ע ה קטנה השיבה היא בנדבת לבה שתה אדוני כנפשך שבעך (גלור השמול, חיי שרה).

דמך, ממנו *דָּמַךְ.

דֹּמֶךְ[1]), ש"ז,—רעננות הצמח ורויתו ממים, Üppigkeit (der Pflanze); Luxuriance; -ancy: אמך כגפן ב ד מ ך[2]) על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים (יחזק' יט י).

*דָּמַךְ[3]), פ"ע, עת' יִדְמֹךְ,—כמו שָׁכַב, יָשֵׁן, schlafen, coucher, sleep: עם מנגינת אל ת ד מ ו ך פן ישרפך בפיפיתם (ב"ס גני' ט ד, הוספה).

— נפע', יִנָּדֵמַךְ: יכלה עוז גויתך ויזוב דמך, ותשאר בתוך הקבר כאבן נ ד מ ך (עזרא הבבלי, סקד' תוכח' מוס').

---

[1]) עי' הערה לקמן—[2]) כך כתוב ומנוקד בְּדֹמְךָ, וראו במלה זו כנוי נכח, כמו אִמְּךָ, שקודם לה, אך נתקשו למצא לה פתרון נאה, כי להשם דָּם במשמעתו הרגילה אין שום מקום כאן. ופדשו קצת הקדמונים (ריב"ג, רד"ק ואחרים) בדמך כמו בדמיונך, ויש שהגיהו עפ"י קצת כ"י כ ר מ ך במקום בדמך, אבל המליצה כגפן כרמך על מים שתולה אינה טבעית. וכבר פרש רה"ג בדמך במשמע' רטיבות ולחלוחית, ואם לא נרצה לשבש הכתוב, פרוש זה הוא היותר נאה לפי הענין, אלא שהמליצה כגפן ברטיבותך קשה, ולכן יש לאמר כי אין כאן כנוי נכח אלא שם במשקל דָּבָר, ואפשר להביא לזה גם סעד מערב' שהפעל צַמַב a), ר"ל היה הצמח רוה ורענן, והחלוף של צ'-ד רגיל בשתי הלשונות.

[3]) בארמ' דְּמַךְ, מצוי מאד בתרגומים ותלמוד ומדרשים במשמ' שכיבה ושֵׁנה וכמו"כ במשמ' מיתה.— ואולי הוא הוא השרש שכב העברי בחלוף ובסרוס האותיות ד-ש, מ-ב, וכבר העירותי על חלוף ד-ש בלשונות השמיות.

---

a) ضَمَكَ

דמל[1]), ממנו דָּמַל.

דָּמַל[2]), פ"ע, — דָּמְלָה האדמה, וכדומה, היתה יבשה וקשה ומקומטה מצמא, מהעדר מים, **vertrocknen; dessécher; become parched**: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב דָּמְלוּ[3]) בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל[4]).

---

[1]) בערב' ד'בל a).
[2]) בערב' דַ'בַלַ b) אלנבאת, נכמש ונבל הצמח, וד'בַלַ שפאתה ולשאנה מנ עטש, יבשו ונשתו שפתו ולשונו בצמא. — [3]) עי' הערה לקמן. — [4]) זהו הפסוק בנחום א ד, רק ששם כתוב אֻמְלַל בשן וכרמל במקום דמלו. והנה כבר הרגישו החדשים כי כפל זו המלה בעצמה, אמלל, בתחלת חצי הפסוק ובסופו שהוא לא לפי טבע המליצה העזה של נחום, נותן מקום לחשד כי יש כאן שבוש באֻמלל הראשון או השני. ומלבד סגנון המליצה, יש ראיה יותר חזקה שנשתבש הכתוב והיא סדר אלף בית של פסוקי משא זה: א-ב בפסוק ג: יי' א'רך אפים, יי' ב'סופה ובשערה דרכו. ג' בתחלת פסוק ד: ג'וער בים ויבשהו. ה-ו בפסוק ה: הרים רעשו, ו'תשא הארץ מפניו. ז-ח בפסוק ו: לפני ז'עמו מי יעמוד, ח'מתו נתכה כאש. ט-י בפסוק ז: ט'וב יי' וכו', וי'דע חסי בו. ובין אות ג ואות ה חסרה אות ד. אין ספק איפוא, כי החצי השני של פסוק ד המקביל לגוער בים צריך להתחיל באות ד, במקום שהוא מתחיל באות א, בהמלה אֻמלל. ולכן כבר הגיהו החדשים הגהות מתחלפות. והנה ההגהה היותר זרה היא של ביקל (Biekell Hebr. Metrik, ZDMG,1880) דֻצְּקוּ בשן וכרמל, מלשון ערבית דצק c), שבר, מפני שהשבעים תרגמו במלה שר"ל שבר, ועל סמך זה החליט ביקל כי צריך להוסיף שרש זה במלון לשון העברית (Diese Wurzel ist also dem hebr. Lexikon zuzufügen). אך שרש זה אינו משמש בערב' אלא לשבירת זכוכית וכדומה, ואין בו כלום ממשמעת יבשת האדמה או כמישת הצמח ונבילתו. הגהות אחרות הן: דאבו, דכאו, דלו. אך הקושי בכל הגהות הללו הוא שכל המלים האלו אינן דומות כלל בצורתן להמלה אֻמלל, וקשה לשער איך נתהותה מהן זו המלה, ואם אמנם על כרחנו אנו צריכים לגזר כי יש פה שבוש, הואיל וחסר הסוגר באות ד המחויב לפי סדר אלף בית של כל המשא הזה, עכ"פ אין אנו רשאים להגיה אלא כמה שמוכרח לפי הצרך, והגהה שלפיה היתה ההשתבשות טבעית. ולכן צריך למצא פעל שמתחיל באות ד, ושמשמש במשמ' יבשת האדמה וכמישת הצמח, ומלבד זה שתהיינה העין והלמד שלו אותן שבפעל אמלל, או לפחות דומות להן. ופעל כעין זה יש בלשון ערב' והוא דַ'בַלb), במשמ' הרשומות

---

a) ذبل b) ذَبَل c) دصق

א.דמם, ממנו א.דְּמַם, דֻּמִיָּה, דְּמָמָה.

א.דָּמַם, פ"ע, עב' דַּם, דַּמּוּ, כהפס' דֹּם דָּמוּ, עת' אֶדֹּם יִדֹּם, יִדְּמוּ במקום יִדֹּמוּ, צווי דֹּם, דּוֹם, דֹּמִּי, דֹּמּוּ. — א) נאלם פתאם, לא יכול יותר לדבר מפני בהלה, צער, וכיוצא בזה, **verstummen; perdre la parole; become silent**: הילילו אניות תרשיש כי שדד מבית מבוא וכו' דֹּמּוּ ישבי אי סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע' כג א-ב). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולוא תבוא דמעתך האנק דֹּם (יחזק' כד יו-יז). ותצא אש מלפני יי' ותאכל אותם (את שני בני אהרן) וימתו לפני יי' וכו' וַיִּדֹּם אהרן (ויקר' י ב-ג). לכן המשכיל בעת ההיא יִדֹּם כי עת רעה היא (עמו, ה יג). ישב בדד וְיִדֹּם (איכ' ג כח). וְאֶדֹּם לא אצא פתח (איוב לא לד). אמרו בלבבכם על משכבכם ודֹּמּוּ (תהל' ד ה). תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך יִדְּמוּ כאבן (שמות יה יו). ישבו לארץ יִדְּמוּ זקני בת ציון (איכ' ב י). — ועת' למדב"ע עם הוספת ה בסוף: על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר ונִדְּמָה שם (ירמ' ח יד). — ובמשמ' החריש ושתק והמתין לדבר: לי שמעו ויחלו וְיִדְּמוּ למו עצתי (איוב כט כא). — ובכלל חדל לדבר: למען יזמרך כבוד ולא יִדֹּם יי' אלהי לעולם אודך (תהל' ל יג). — וחדל לעשות מה שעשה קודם, שָׁבַת: נאספו עלי נכים

בהערה שלפני זו. ודבר ידוע הוא כי האות ד העברית באה גם במקום דa) וגם במקום ד' b) בערבית, עי' למעלה בהערה לאות ד. ל"פ בשני אלה השרשים אותה בעצמה, ל, רק ע"פ כאן ב ושם בשרש אמל הוא מ. והנה יכלנו באמת לאמר כי היה גם בעבר' השרש דבל, והיה כתוב דבלו בשן וכרמל ונטשטש קצת הכתב ונשארה רק הבבואה של האותיות, ומפני שבכתב הדעץ האות ד דומה הרבה להאות א, והאות ב להאות מ נדמה לו להמעתיק כי גם פה כתוב אותו הפעל אמל שכתוב מיד אחריו. ואעפי"כ יותר נראה לי כי הפעל בעברית במשמ' זו היה לא דבל ע"פ ב, אלא דמל ע"פ מ, כמו שהוא ידוע כי שתי אותיות אלה מתחלפות תדיר בשתי הלשונות זו במקום זו, ולכן היתה ההשתבשות עוד יותר טבעית עם אמלל, כי רק בבואת האות ד, שהיא דומה מאד להאות א בדעץ השתבשה. ויש סמך לדבר כי בעבר' היה שרש דמל מפני שבעברית שמשו שתי האותיות מל למושג של כמישת הצמחים, בהשרשים מלל, אמל, קמל אעפ"י שגם הצרוף בל שמש במשמ' זו, בשרש נבל.

---

a) د b) ذ

ולא ידעתי קרעו ולא דָמּו (תהל' לה יה).— ודברים לא בע"ח: הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל[1]) תִּדֹּם בת עינך (איכ' ב יח). מעי רתחו ולא דַמּו[2]) קדמני ימי עני (איוב ל כז). — ובמשמ' עמד תחתיו ולא זז ממקומו: אם כה יאמרו אלינו דֹּמּו עד הגיענו אליכם (ש"א יד ט). ויאמר (יהושע) לעיני ישראל שמש בגבעון דּוֹם וירח בעמק אילון וַיִּדֹּם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו (יהוש' י יב). — ובמשמ' ירד מטה, צלל: יי' אל אבושה כי קראתיך יבשו רשעים יִדְּמוּ לשאול (תהל' לא יח). — וכמו שלמים *דָּמַם, דָּמְמוּ: והמים היו עומדין ודוממין והרשעים נידונין בהן כל אחד ואחד לפי מעשיו (סעו"ר ד). הן יושבין וקורין והוא (האבל) יושב ודומם (ברכ' יט.). ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו (בהקנה) אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן דממו הרוחות עמד הקנה במקומו (תענ' כ.). התחיל (ישעיהו) מיצר על הדבר וכו' שאילולי שיתפתי קילוסי עם קילוסם שלהם (של מלה"ש) הייתי חי וקיים לעולם כמותם היאך היה לי שדממתי (פסיק' רבתי לג). — ואמר הפיטן: עלי הגיון מהוליה, אשר דָּמַם בעריה, ועל ועד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון). ונפשי נבהלה מאד ומשתומם, ואתה יי' עד מתי רואה וְדוֹמֵם (יוצר פ' זכור, אלהים). — ומקור ˚דָּמֹם: וילכו השכים כל הלילה וכו' הלוך ודמום אין דובר דבר כי גדול כאבם מאד (מא"ג. הצרפתים ברוסיה 64).

— נִפע', נָדַם, נָדַמּוּ, עת' יִדַּמּוּ, בהפס' יִדָּמּוּ,—ישתתקו, ובהרחבה ונחץ המושג ישמו, יחרבו, ישמדו: קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יי' את מרעיתם וְנָדַמּוּ נאות השלום מפני חרון אף יי' (ירמ' כה לו-לז). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תִּדַּמּוּ בעונה כי עת נקמה היא ליי' גמול הוא משלם לה (שם נא ו). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי המלחמה יִדַּמּוּ ביום ההוא (שם מט כו). רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך יִדָּמּוּ (ש"א ב ט).— וגם יִדֹּם[3]) תִּדֹּמִּי: אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי גם מדמן תִּדֹּמִּי אחריך תלך חרב (ירמ' מח ב).—וכמו ˚שלמים: באותה שעה כיון ששמעתי את קול החזק הזה נרתעתי ונדממתי ונפלתי לאחורי (סדר רע"ג, שחר' א).

— פוע', דּוֹמַם,—עשה שידם: אם לא שויתי ודוממתי[4]) נפשי כגמל עלי אמו (תהל' קלא ב).

— הִפע', הֵדַם, הֵדַמּוּ, הֲדִמָּנוּ: האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם כי יי' אלהינו הֲדִמָּנוּ[1]) וישקנו מי ראש (ירמ' ח יד).—ואמר הפיטן: קומי דפקי שנעי דמי, ותני כאוב מארץ קולך והומי, מי רוש השקני והדמי (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).—ואמר המליץ: ושומם שמני, וממרום רמני, ומהדומו הדמני (ר"ע פרנסים, מתק שפת' 79). לא הכבדת לבך ערפך קשית, יד האונס היתה הוא הֲדִמָּנוּ (יל"ג, דרך בת עמי).—ו*הִדְמִים, עשה שידֹּם: זה יהושע שהוא מדמים גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו (מד"ר ברא"ש לז). —ואמר הפיטן: שמש הדמים וזלזלו (ברת הזלזלים), וכו' עד בוא השמש הזחילו (ר"א קליר, יוצר פ' זכור). הגיגי בל יַדְמִים, בצע אשמים, הָלבנו בכפור אשמים (הוא, גשם לשמע"צ, אפיק מען). הטה אלהי אזנך לנאצי ישלחו באש מקדש מורא, ושמע מהרפיך מַדְמִימֵי תודה וקול זמרה (הוא, קינ' לת"ב, הטה). גאון נוגשיכם יגדע וְיַדְמִים, לבל תענשו בחגיגת שבעת ימים (יוצר ב סכות, דגול). — וככי': הן עד קם צור וְהִדְמִימָם במלה עד נכון היום (ר"י בן אביתור, עבודה). גבול לא ישיגו ולכת לא יאחרו עד משרת אהל ידמימם בעמק (שם). — ומק': נתת כח ביהושע להדמים החמה (רש"י תהל' ח ו). ומי יעצור כח וחיל להדמים ולהשקיט כל פה דובר נבלה ושקר (אגר' ק"ק פוזנן לק"ק ברלין, שנת תל"ח). — ואמר הפיטן: מתי תתנשא ותתרומם, וזכר אמר פיך קומם, בשלש עתות עמלק להמם, בשלש מיתות זכרם לְהַדֵּם, בשלשת ימי אפלה נגהם להעמם (יוצר זכור, אלהים).—ו˚יעומד: לערב זוגום בחדר אחד, והאדונים מבחוץ לבם כאחד, והם בוכים במר נפש ופחד, עד בקר בביתם לא הִדְמִימָה (קינ' לת"ב, ואת נוי).

ב. **דמם**, ממנו ב.דָּמַם.

ב. ˚˚**דָּמַם**, פ"י, פעו' דָּמוּם, דְּמוּמֵי, — שמשמיע קול דממה: להשמיע רנן מְדַמּוּמֵי קול (יוסי בן יוסי, מלכיות). אז היתה חנית סכו בועודי ועד בהוגי המלה בִּדְמוּמֵי דקה (יוצר א' סכות, אז היתה).

ג. ˚˚**דָּמַם**, פ"ע, — בהברת האותיות, יצאה בהקשת השפתים זו לזו: שלש אמות אמ"ש מם דוממת

---

[1]) ס"א ואל.— [2]) ס"א דָּמּוּ.— [3]) לפי ההקש עם נע"ו. — [4]) כך ברוב הספרים, ופרשו המפרשים השתקתי והכנעתי. אבל, זה קצת דחוק. ובקצת ספרים ורוממתי וגם זה אינו נכון לפי הענין.— [1]) כך מפרשים רוב המפרשים שהוא הפעיל מן דמם, במשמ' השמיד, אך זה דחוק מאד, ועי' נדם.

באמירה שין שורקת אלף חוק מכריע בינתים (חכמוני, יליר׳ ג).

ד. ״דָּמַם, — קל לא נהוג.

— פִּע׳, ״דִּמֵּם, — לכלך בדם: והדם היה מזנק ממנו עד מאד ו מ ד מ ם כל זיניו (מלך ארטוס, או״ט ברלינר 1885).

ה. ״דָּמַם, קל לא נהוג.

— הִפע׳, ״הִדְמִים, — בדקדוק, הדמים מלה למלה, אמר אותה בסמיכות: עדה שהיא עשרה כ ש ת ד מ י מ ה לתיבה שלאחריה הע׳ נחטפת וה׳ שלבסוף נתמרת בתיו כגון עדת ה׳ בעדת קרח (שכל טוב, בראש׳ כא ל).

דְּמָמָה, ש״נ, — א) שקט: ויצעקו (יורדי הים) אל יי׳ בצר להם וממצוקתיהם יוציאם יקם (אלהים) סערה לִדְמָמָה ויחשו גליהם וישמחו כי ישתקו (תהל׳ קז כח-ל). על כן תהיה לכם ד מ מ ה ואז טוב לי ולכם (יוסיפון סז). ומתילדים ממנו (מהיין) הרעש ומישוך העצב והיתרים והבהלה ו ה ד מ מ ה והמרה השחורה (מ׳ אלדכי, ש״א ה ז).—ב) קול קל, דק, כמו קול נשיבה של רוח קל: ואחר הרעש אש לא באש יי׳ ואחר האש קול דְּמָמָה דקה (מ״א יט יב). ורוח על פני יחלף וכו׳ דְּמָמָה וקול אשמע (איוב ד יה-יו). מושיבין אותה (את הריאה) במים פושרין ונופחין אותה אם בקבק המים טרפה ואם לא בידוע שקרום התחתון בלבד ניקב והרוח תנהג בין שתי הקרומות ומפני זה ישמע בה קול ד מ מ ה בשעת נפיחה (רמב״ם שחיט׳ ז ז). עבר גדוד רביעי בשתיקה ואפי׳ קול רגל סוסים לא נשמעו אלא ד מ מ ה דקה (ס״ב של בן סירא כב.). — ״ובהברת האותיות, הקשת השפתים זו לזו: אות מם נאמרה ב ד מ מ ה ואות השין נאמרה בשריקה (חכמוני, יליר׳ ג).

דמן[1], ממנו דֹּמֶן, ״דִּמֵּן, מַדְמֵנָה.

דֹּמֶן, ש״ז, —זבל לְהֵיטִיב את האדמה, **Dünger; engrais dung**: והית נבלת איזבל כְּדֹמֶן על פני השדה (מ״ב ט לז). ונפלה נבלת האדם כְּדֹמֶן על פני השדה (ירמ׳ ט כא). לא יאספו ולא יקברו לְדֹמֶן על פני האדמה יהיו (שם ח ב).

---

[1]) בערב׳ דִּמְן, דִּמַּאן a).

a) دِمْن | b) دُمَّان

״דִּמֵּן[1], פ״י, — דִּמֵּן את השדה, שם עליה דֹּמֶן: לאדם שנטע אילנות ונכש שרשיהם ונקה האדמה מן הקוצים ומן העשבים והשקה אותם בעת הצורך ו ד מ ן אותם ואחר כן הוא מיחל הפירות מאת האלהים יתברך (חו״ה, חשבון הנפש ג).

— פֻּע׳, ״דֻּמַּן, מְדֻמָּן, — שדמנו אותו, שמלכלך בדֹמֶן: פִּץ רועה נאמן, כפוש באפר וּמְדֻמָּן, צאן אשר בחקי הואמן, איך גזו בלא זמן (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, אז כהלך). פוסעים בהיותם (מרדכי והמן) פני בית המן, הפילה עליו בתו עציץ מְדֻמָּן (מתז׳ רומ׳, אכסרה, לפוריס).

דמס, ממנו ״דָּמַס.

״דָּמַס[2], פ״י, — הסתיר, טמן: אני היא שהייתי חבויה ו ד מ ו ס ה בצלן של מלכיות (מדרש שה״ש, אני חבצלת).

א. דמע[3], ממנו א. דֶּמַע, ״דִּמַּע.

א. דֶּמַע[4], ש״ז, —ראשית הדישה בגרן שהיתה לפנים קדש לגבוה: מלאתך וְדִמְעֲךָ [5]) לא תאחר בכור בניך תתן לי (שמות כב כח). והשלישי נאכל בנזיד ה ד מ ע (טהר׳ ב ג). המוציא את העפר ממקום טומאה אוכל ב ד מ ע ו המפקח בגל אינו אוכל ב ד מ ע ו (אהל׳ יו ד).— ״ובית ה ד מ ע, הבית ששומרים בו את הדמע: כהן שניתן לו תרומה ומצא בו דברים אחרים הרי אילו אסורין שהכל משליכין לבית ה ד מ ע (תוספתא תרומ׳ י יו).

---

[1]) בערב׳ דָּמַן a).

[2]) בערב׳ דמש b).

[3]) שרש משותף ערב׳, ארמ׳ ואשורית.

[4]) עי׳ הערה שלקמן. — [5]) פרשו רוב המפרשים הקדמונים וכמו״כ החדשים מלה זו במשמ׳ דמעה, ואמרו שהכונה בו בהשאלה על היין או השמן. רסע״ג: רשאך, והוא היצהר. מנחם: הוא התירוש הצח והמזוקק שאין בו שמרים. ע״כ. ריב״ג אמר וז״ל: וענין אחר מלאתך ודמעך כנוי לשמן והדמע אצל הערב שם לכל נתך ממים וזולתם ועל כן אומרים ליין דמעת הכרם. ע״כ. ראב״ע כמו רסע״ג. וכעין זה רוב החדשים. אבל, בעצם הענין אינו מסתבר שבמקום שמדבר הכתוב בדבר חק ומשפט השתמש במליצה שירית כזו, ושנית אינו מובן פרוש לא תאחר השמן שלך, הלא אין כ ל השמן נותנים לגבוה, וזאת שלישית, כי דרך השמוש שהשתמשו במלה זו במשנה

a) دَمَن b) دمس

ב. דמע, ממנו א. דמע, דמעה, ב. *דמע

א. דמע, פ"ע, עת' ידמע, מק' דמע, — דמעה העין, ירדו דמעות ממנה כמו בשעת הבכי: ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי' (ירמ' יג יז). אם היתה עינו דומעת בידוע שהמים עוברין פסקה מלהיות דומעת בידוע שהמים קבועין (תוספתא בכור' ד ד). בוכה עד שיהו גלגלי עיניו דומעות (ספרי קנז). עיניו תרוטות וצירניות דומעות דולפות טורדות (בכור' מד.). — *תדמע וכדומה הדמעה: עוד אגלי מספר על גדיש ידמעו לרטוב רגבי עפר חתו עלינו (יל"ג, הוי אח).

— פע', *דמע, — כמו קל: דומה לנותן אצבע בעין שכל זמן שאצבע בעין עין מדמעת וחוזרת ומדמעת (נדה יג.).

— הפע', *הדמיע, — כמו קל, הוריד דמעות: וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם (כ"ס גני' יב יו). סמר בשרו והדמיע כי נחשד (עבודה, אמיץ כח). ותקעו והריעו ביום חגינו כסה, והחרדו והתודו להסיר רוע מעשה, ולב קרעו והדמיעו פני אל עון נשא (סכת לפני כ"ה, אתו לבככם). הראית את הדמעות אשר הדמיע אדוני אחי המלך עלי (יוסיפון נט). ואם יקרה לעין שהם מדמיעות ידוק אפר צפורן המור וילוש אותו בחלב אשה מינקת זכר ויעשהו חמיצה ויתנהו למעלה מן העינים (מ' אלדבי, ש"א ד א).

— נפע' *נדמע, — נדמעה העין, שהורידה דמעות: ותחנת אשמורת, תהי כקרבן וקטורת, לפניך נקרבת ולנגדך נשמעה, פקח עיניך וראה עיני הנדמעה (סדר רב עמרם גאון, סלית' ב).

ב. *דמע, ש"ז, — מה שיורד מהעין בשעת בכי וכדומה, Thräne; larme; tear: מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע (ב"ב יס.). — ואמר הפיטן: קולי שמע, וראה דמע עיני, ריב ריבי, שעה ניבי (ערב' יוה"כ, קולי). — ואמר המשורר: אלו לפי אידי דמעי יזלון, לא דרכה רגל אנוש יבשת, אך לא למי נח לבד כרת ברית, כי גם לדמעי נראתה הקשת (ראב"ע, אלו לפי אידי). וכוסי בי על כום זכרתיו, אבל ייני במו דמעי מסכתיו, להדיח לחי מדם שפכתיו, עלי פני במי עיני רחצתיו (הקד' ספר טעמים לר' זבדא). שברה כים וכמר מדלי כל דמע (יל"ג, הוי אח). ודמעי כגשם מעל כי יתכו (שם).

***דמע**, פ"י, — עשה דמע, ר"ל תרומה, נדמע ודמע, נעשה דמע: סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ונדמעו ונפל מן המדומע למקום אחר ר' אליעזר אומר מדמעת כתרומה ודאי וחכ"א אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון (תרומ' ה ו, ועוד במקומות רבים).

דמעה, ש"נ, מ"ר דמעות, — כמו ב. דמע: ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי' (ירמ' יג יז). הורידי כנחל דמעה יומם ולילה (איכ' ב יח).

מעיד כי זו מלה קדומה במשמעה המיוחדה שהשתמשו בה בכל המקומות שהובאה שם. ולכן אין ספק בדבר, כי משמעתה האמתית והעקרית של דמע, ולא בדרך השאלה, היא זו שיש לה בשמוש הלשון של המשנה. וכמו שאמרו בפרוש ודמעך זו תרומה (מכי' משפט, מס' דכספא), ועוד שם: תרומה שהיא קרויה שלשה שמות ראשית ותרומה ודמע. וכן בגמ' (תמור' ד.): ודמעך אלו תרומה. וכן רמב"ם כמה פעמים בפרוש המשנ' שלו: התרומה שקרא אותה השם דמע (חגי' ג ד, דמאי א ג, ועוד). וזה אינו דרוש אלא עקר פרוש המלה. וגם חלקו השני של הכתוב בעצמו מלמד על חלקו הראשון, כי כמו שחלק השני מדבר בבכור אדם כן מדבר החלק הראשון בבכורות השדה, וכן מוצאים אנו במקום אחר שלעומת בכור בע"ח הכתוב מדבר קודם בראשית תבואות השדה: כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליי' לך נתתים וכו' ואח"כ: כל פטר רחם (במד' יח יב-יה). וממקום אחר ידענו כי המלאה היא מן היקב, והכונה ראשית היקב, ועוד מכתוב אחר אנו רואים כי בת זוגה של המלאה הוא הגרן: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד' יח כז), והכתוב המקביל לזה ממש הוא שם ל: ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב, וכשם שתבואת יקב הוא כנגד המלאה שבפסוק כז כן כתבואת גרן הוא מקביל לכדגן מן הגרן, והוא בכל מקום בת זוגה של מלאה. ולמדנו מזה, שבת זוגה של מלאה שנאמר במקום אחר, והוא דמע, הוא ראשית תבואת הגרן, ולא רחוק הדבר לשער כי גם בפסוק כז היה כתוב בתחלה כדמע מן הגרן וכמלאה מן היקב, ונמחקו שתי האותיות מע ותקון סופרים הוא דגן בשביל האות ד שנשארה והשם גרן שאחרי כן. והיוצא ממשא ומתן זה הוא כי שש מלים משמשות בענין זה: ראשית, תרומה, בכור, בכורים, מלאה, דמע. השנים הראשנים הם כלליים, בכור הוא ראשית פרי בע"ח, בכורים ראשית פרי האדמה, מלאה ראשית היקב וגם הגת, ודמע ראשית הגרן, ראשית הדיש. מלאה ודמע הם שמות קדומים, ואח"כ דחק את רגליהם קצת השם תרומה, אך עוד נשאר השם דמע בשמוש הלשון במקום תרומה, ושמש גם במקום מלאה שנדחקה כליל מהשמוש הרגיל. ובדבר מקור השם דמע צריך לאמר כמו רש"י: איני יודע מהו לשון דמע.

האכלתם לחם דִּמְעָה (תהל' פ ו). ואעפ"י ששערי תפלה ננעלו שערי ד מ ע ה לא ננעלו (ברכ' לב.). — וסמי': ושבתי אני ואראה את כל העשקים אשר נעשים תחת השמש והנה דִּמְעַת העשקים ואין להם מנחם (קהל' ד א). ד מ ע ת הסם ו ד מ ע ת החרדל ו ד מ ע ת קילורית ו ד מ ע ת השחוק יפה מכולן (מד"ר איכה, כלו בדמעות). שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה אל דִּמְעָתִי אל תחרש (תהל' לט יג). שימה דִּמְעָתִי בנאדך (שם נו ט). יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בְּדִמְעָתִי ערשי אמסה (שם ו ז). — ואמר בן סירא: בני על המת הזיב ד מ ע ה התמרר ונהה קינה (כ"ס גני' לח יו). לא יטש צעקת יתום ואלמנה כי תחבט שיח הלא ד מ ע ה על לחי תרד ואנחה על מורדיה (שם לב יז-יח). — ומ"ר: כלו בַדְּמָעוֹת עיני חמרמרו מעי (איכ' ב יא). האכלתם לחם דמעה ותשקמו בִּדְמָעוֹת שליש (תהל' פ ו). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי ד מ ע ו ת לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו (ברכ' נט.). כל המוריד ד מ ע ו ת על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו (שבת קה:). שש ד מ ע ו ת הן ג' יפות וג' רעות של עשן ושל בכי ושל בית הכסא רעות וכו' (שם קנא:). שבוכין ומורידין ד מ ע ו ת כמעיין (ערוכ' יט.). בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו ד מ ע ו ת אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד (פסח' קיח.). שלש ד מ ע ו ת הללו למה אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומן (חגי' ה:). והיו הם יושבים ואוכלים ושותין והוא היה עומד ומשקה עליהן והיו ד מ ע ו ת נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן (גיט' נח.). בשכר ארבע ד מ ע ו ת שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ארבעה גבורים (סוט' מב.). — ו ל ש ו ן ד מ ע ה: שופך לב וקורא בלשון ד מ ע ה, שוב מחרון אפך והנחם על הרעה (רמב"ע, שחר' יוה"כ, אקוס להודות). — ובהשאלה באשה, *דמי וסתה: לאדם שנותן אצבע בעין כל זמן שאצבע בעין ד מ ע ה שוהא לבא נטל האצבע ד מ ע ה ממהרת לבא (נדה ס:). — *ודמעת עב, מטר: תשמח ו ד מ ע ת ע ב [1]) בפניה רסים, כזרוק בד'לח מענק וזורקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה). — *וכמו אֶדֶּמַע: ביען שניהם יקרים בעין אל כמקריב לפניו מלאה וְדֶמַע (ר"י

[1]) כך בכ"י וכן נכון ולא כהגהת כהנא ודמעתה.

חריזי, הענק ג).

דְּמֶשֶׁק [1]), ש"ז, — כסת ישימוה בפאת הערש להשען עליה בהסבה, **Kissen (zum Lehnen)**; **coussin (pour s'accouder)**; **cushion (for leanig)**: כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה וּבִדְמֶשֶׁק [2]) ערש שמעו והעידו בבית

[1]) קצת דומה לצורת מלה זו השם בְּדֹ'לַח, ועי' הערה לקמן. — [2]) בכל הספרים המדויקים בשין ימין. ואעפי"כ ראו בו השבעים, ולג' ותיב"ע את שם העיר דמשק, ופרשו: הישבים בדמשק בערש. והנה מלבד שאין טעם למליצה זו, ומלבד שחסר ב של בערש, קשה זה החבור של היושבים בשמרון ובדמשק. רד"ק פרש בדמשק ערש לפי ההקבלה עם פאת מטה, ואמר שבדמשק פרושו בזוית, כמו פאת, אעפ"י שאין לו חבר במקרא. וקצת החדשים פרשו דמשק במשמ' אריג של משי הבא מדמשק, שגם בלשונות המערביות קוראים גם עתה על שם העיר הזאת, Damast, damas, וסמכו על מה שגם בערב' קוראים ד מ ק ש a) למין אריג של משי לבן. אבל כבר נדחתה סברה זו, מפני שקשה לחשב שבזמן כל כך קדום היה אריג של דמשק מפורסם כל כך ושקראו לו בשם העיר, ושלא נזכר השם הזה בשום מקום אחר שנזכרו שם אריגים יקרים, והשם ד מ ק ש בערב' כבר אמרו עליו חכמי הלשון הערבים שזו מלה זרה, אעפ"י שהשתמשו בה כבר הערבים הקדמונים, ואמרו שיאמרו גם מ ד ק ש (כתאב אלמע'רב 68). ואמר פרנקל שזו מלה שאולה מארמית מיטכסו, שהיא בעצמה שאולה מיונית (Lehnw. 40). ולכן הגיהו גרץ, נובק ואחרים בשמיכת במקום בדמשק, ודוהם ומרתי דַּבֶּשֶׁת במקום דמשק, מלשון דבשת גמלים. מכל זה נראה עד כמה מלה זו, בצורתה כמו שהיא, מעידה שנוסחת הכתוב לקויה. ובצדק העיר ולהויזן, שבהמלה ב ד מ ש ק בודאי יש ה י ס ו ד ו ת של מלה שמשמעתה היתה מקבלת להמלה פאת, וצריך למצא מה הן היסודות הללו. והנה ממקום אחר בחזיונות הנביא הזה (שם ו 7): השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק הפרטים על פי הנבל וכו' אנו רואים כי הנוקד מתקוע קצף על המנהג של פנוק ותפארה שפשט כנראה אז מקרוב בקרב שועי שמרון להסב על מטות תפארה בעת הסעודה, ואין ספק בדבר כי גם בהדברים בפאת מטה ובדמשק ערש היתה כונתו של עמוס למנהג זה, וכמו שכבר העירו קצת החדשים שחצי הפסוק, הישבים בשמרון וכו', אינו סופו של פסוק הקודם אלא ראשו של הכתוב שלאחריו, שמעו והעידו. ולהסב זה שמשו שני כלים, מטה מפוארה עשויה שן וגם ערש, כמו שנראה

a) دمقش

יעקב נאם אדני יי׳ אלהי הצבאות כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו והפקדתי על מזבחות בית אל (עמו׳ ג יג-יד). — והשתמשו קצת הסופרים במלה זו במשמ׳ שם לעצם הרשׁ: קרקע הבית מכוסה בשמיכה או עלים והוא שלחנם כסאותם ו ד מ ש ק ערשם (שבי״ע ב מד:).

*דַּן[1], ש״ז, מ״ר דַּנִּים, כנ׳ רבים דַּנַּי, הַדַּנִּים שלי, — כעין חבית ששוליה גבנונים ואינה יושבת אלא אם יחפרוה באדמה, gross. ird. Krug ; jarre ; jar : דונו ד נ י[2] (ירוש׳ שבת ו ח ג, בבלי שם סז:).

מהכתוב הנזכר, ואין ספק בדבר כי בערש ההסב הזה היו נותנים בפאת הערש מין כסת מיוחדה, להשען עליה, להטות עליה האציל, כמו שאומר בן סירא, עי׳ ערך אַציל, והיה מנהג זה ידוע גם להערבים, ויש בלשון ערב׳ הקדומה גם פעל לזה, אִתַּכַּא a), ואִתַּכַּא ענד פלאן, ממש כמו בעבר׳, הסב אצל פלוני, במשמ׳ סעד אצלו, והשם מֻתַּכַּא b) מטה של הסבה, בכסתות להשען עליהם, ולהכסתות האלה של הסבה יש בערב׳ גם שם: ושאד, ושאדה c), ופרשוהו המלונים הערבים ב א ל מ ת כ א. ויש לחשב כי בעבר׳ היה השם לזה הדבר אותו צרוף האותיות כמו בערב׳ אלא מסורס קצת, כמו ד ו א ש, או דָוש, ונטשטשה האות ו או נמחקה, ונשארו האותיות ד ש, ובבואה של אות אחרת ביניהם, והשם ש מ ר ו ן שלפניו נתן מקום לחשב כי שתי האותיות ד ש והאות שהיתה ביניהם הן שארית כמו״כ של שם עיר שיש בהן האותיות האלה, והוא: ד מ ש ק. ובאמת גם עצם השם ש מ ר ו ן חשוד, כמו שכבר העיר על זה ון הונקר (van Honacker) בפרושו לתרי עשר, שאין כלל מקום לשם הזה כאן, ואולי היה במקום השם שמרון פעל של שכיבה והסבה, כמו שיש בהכתוב השכבים על מטות שן ו ס ר ח י ם על ערשותם, ואותיות הפעל הזה שהיו אולי כמו״כ מטושטשות נדמו כמו שמרון ולפיהן תקנו גם דמשק. זהו אולי סדר תולדתה של המלה דמשק שלנו, עכ״פ כיון שלשוננו מיוסדה על המקרא כמו שהוא, השם דמשק, אפילו אם נשתבש, יש לו זכות שם עברי במשמעה היותר נאה לו לפי הענין, ובפרט שיש דומה לו בצורתו בְּדֹלַח. וכבר השתמש בשם זה בעל שבי״ע, אעפ״י שכונתו הוא היתה אולי לא להכסת אלא לעצם מטת ההסבה.

[1]) בארמ׳ דנא, בערב׳ דנ d), ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) זה ל ח ש שיש בו משום דרכי האמורי, ואין פרושו האמתי ידוע. אך הערוך ורש״י פרשו השם דני במשמ׳ חבית, ואעפ״י שלפי פרוש הערוך „יוחזקו החביות" דני הוא מ״ר ארמי, אך רש״י פרש דני כנוי רבים מדב״ע: התחזקו חביותי, וא״כ דני הוא מ״ר עברי, החביות שלי. ובהיות שהשם דַּן במושג זה ישנו גם בארמ׳ וגם בערב׳, אעפ״י שפקפק פרנקל בערביותו וגזר שהוא שאול מארמית (Lehnw. 169), מכל מקום גם פרנקל אינו פוסל את שמיותו. ובהיות שרוב דברי הנחש שבאו שם בתוספתא ובגמ׳ הם בעברית, רגלים לדבר שגם נחש זה הוא מלשון עברית, והמלה דן היתה במציאות בלשון העברית.

a) إتّكا b) مُتَّكا c) وساد وسادة d) دَنّ

*דְּנָא, — בארמית כמו ז ה בעברית, והשתמשו בו קצת הסופרים גם בסגנון העברי בפרט בכתיבת מכתבים לציֵן החדש הנכחי, בהדבור, מכתבו מן יום כך וכך ד נא, ר״ל בחדש הזה שאנו עומדים בו כעת: נאותים אנחנו אל השכר אשר קצב מע״ל לטרחו במכתבו מן כ״ד ד נ א אף כי רבה היא (קרית ספר למה״ג ג). באספת חברינו אשר נדחתה עד יום א׳ ל״א ד נ א. (אגר׳ יל״ג, א נג). ביום י׳ ד נ א שלחתי לך חוברות (שם פב).

*דָּנָב, ש״ז, — כלי מכלי הבנאים, כעין לוח ישר ויד לו באמצעו יסמכהו הבונה אל הכותל לראות אם כלו על קו ישר: ד נ ב ו[1]) של אומן (המלילה לר״ש בר״ש, בבר 28).

דנג, ממנו דּוֹנָג, עי״ש.

*דַּנְדְּנָה, ש״נ, — מין צמח, הוא מאכל בהמה ועפ״י הדחק גם מאכל אדם: כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וכו׳ ואיזה זה עלה הלוף השוטה ועלה ה ד נ ד נ ה העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב (שביע׳ ז א). עיקר הלוף השוטה ועיקר ה ד נ ד נ ה והעקרבנין (שם ב). עלה הלוף שוטה וה ד נ ד נ ה יש שיש לו שביעית ואין לו ביעור (נדה נא:). — ועי׳ לוף. ד״ס, ר״ת: דברי סופרים.

*דַּנַּן, פ״ע, לווי דַּן, דַּנּוּ, דוֹנוּ, — היה דן, היה חבית: ד ו נ ו[2]) דני (שבת סז:).

דֵּעַ[3]), ש״ז, מ״ר דֵּעִים, — מה שאדם יודע, מה שהוא חושב שהוא יודע, שהדבר כך או כך, Wissen, Meinung ; savoir, opinion ; knowledge, opinion : צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי

[1]) ופרש שם בעצמו: שיתקן עליו האומן הכותל בעת הבנין שלא יבוא מעוקם (בל״ע) מסטרה. ע״כ. והנה בכ״י אחד כתוב זנבו במקום דנבו, וסובר דר׳ בכר כי עכ״פ דנב לקוח מהשם הארמי דנב במשמ׳ זנב.

[2]) עי׳ הערה לערך *דַּן.

[3]) מן ידע, עי״ש.

ואירא מחות דעי אתכם (איוב לב ו). לכן אמרתי שמעה לי אחוה דעי אף אני (שם י). אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק (שם לו ג). — ומ"ר דעים, תמים דעים: התדע על מפלשי עב מפלאות תמים דעים (שם לז יו), ועי' תמים. — ידע פתע [1]), ידיעה שבאה מהרה: תשלח דע פתע עד אפסי ארץ (אד"ס שם"ק, המשורר).

דֵּעָה, ש"נ, מ"ר דעות, — א) כמו מקור: כי מלאה הארץ דעה את יי' (ישע' יב ט). — ב) עצם הידיעה, הדבר הידוע: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (ישע' כח ט). ואמרו (הכופרים) איכה ידע אל ויש דעה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהל' עג יא-יב). — וכמו חכמה: ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה [2]) והשכל (ירמ' ג יה). — ומ"ר: כי אל דעות יי' ולא נתכנו עללות (ש"א ב ג). כי אמנם לא שקר מלי תמים דעות עמך (איוב לו ד), ועי' תמים. — *והכח לדעת ולהבין דברים, כמו בינה, שכל: נתן הקב"ה דיעה באדה"ר מעין דוגמא של מעלה (פסח' נד.). וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו (ברכ' לג.). גדולה דיעה שניתנה בין שתי אותיות (סנה' לב.). אין עני אלא בדיעה (נדר' מא.). — ואמר המשל: אדם בלי כסף ומטבע לכסיל יחשב וחסר דיעה (מלאה המוסר ו:). — *ומה שראוי וצריך שידע אדם, החכמות: אמר (המשל) דעה חסרת מה קנית דעה קנית מה חסרת (מד"ר ויקר' א, תנחו' שם, והובא בהמעל' של רש"ט פלקיירא ב). — ג) *טבע נפשו של אדם ונטיותיה ותכונתה והרגלה בדברים חמריים ומוסריים, Gemütsart ; caractère; character: ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורחוקה ממנו ביותר (רמב"ם דעות א א). ויש בין כל דעה ודעה הרחוקה ממנה בקצה האחר דעות בינוניות זו רחוקה מזו וכל הדעות יש מהן דעות שהן לאדם מתחלת ברייתו לפי טבע גופו ויש מהן דעות שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם במהרה יותר משאר הדעות (שם ב). כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהם משאר העם כן צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו (שם ה א). דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו (שם ו א). חמשה דברים העושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים הם לפרוש מהן לפיכך צריך אדם להזהר מהן שמא ידבק בהן והן כולן דעות רעות עד מאד (הוא, תשוב' ד ה). כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות (שם ה ב). אשה רעה בדעותיה ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות מצוה לגרשה (הוא, גרוש' י). אם נמצא (העבד) גנב או הוטף או גונב נפשות או בורח תמיד או זולל וסובא וביוצא בדברים אלו אינו יכול להחזיר שכל העבדים בחזקת שיש בהן כל הדעות הרעות (הוא, מכי' טו יג). שהוא רוצה שלא יחזיקו אותו בעני וגם אינו רוצה שיחזיקו אותו בעשיר שיש דעות באדם (נ"י על הרי"ף, סנה' ח.). — ובמשמ' *טעם, מה שמוצא חן בעיני אדם: כשם שיש דיעות במאכל כך יש דיעות בנשים (תוספתא סוט' ה ט). כשם שיש דיעות במאכל ובמשתה כך יש דיעות באנשים (ירוש' שם א יז). — ד) *מחשבה שאדם חושב ומה שמעסיק את שכלו, Gedanke ; pensée; Thought: גרוש שנשא גרושה ארבע דיעות במיטה (פסח' קיב.). — *ומה שאדם חושב ומרגיש אדות דבר מהדברים, Ansicht; vue ; view: כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הלך אחר רוב דיעות (יבמ' פח:) — *ומה ששכלו של אדם רואה ודן בשאלה מהשאלות, Meinung ; opinion: וכבר האריך רבינו סעדיה ז"ל וכו' מה שיתברר בו בטול דעות האנשים האלה (חו"ה עבוד' ה' ד). וכבר בארנו גנות שתי הדעות האלה במה שקדם לנו (שם). נחלשו דעותינו מהשיג כח הוית חכמתו וצדקו (שם ח). וכן דעת כל החכמים התורניים שנמשכו אחר דעות הפילוסופים (העקרים ב כב). וראוי שנדבר בהוראת המערכת ונאמר שדעות האנשים בהוראת המערכת לפי מה שנמצא לקדמונים שנים (שם ד ד). כי אריסטו נקה דעות הפילוסופים כלם (אלגזלי, מאזני משפט). והאמין (אריסטו) בה' ובמה שיחייבוהו הדעות השלמות (שם). — *דעות נפרדות, כמו שכלים נפרדים, עי"ש: שהם חשבו שהמלאכים להם דיעות נפרדות והם השרפים העומדים ממעל לכסא כבודו (ר"ש ב"ת, יקוו המים ד).

— [1]) חקוי להשם dépêche בלשונות המערביות.

[2]) יש מגיהים לפי השבעים רעה.

°דִּעוּךְ, ש"ז, — שם"פ מן דָּעַךְ: נגלה לו קוצר ימיננו ועוצם לשוננו ויבוש מקורינו ודיעוך מאורינו (ר"י חריזי, איתיאל יו).

°דְּעִיכָה, ש"נ, — שם"פ מן מָעַךְ: הדעיכה היא תפתוף הנר בעת שתחלוש הלהב קודם שתכבה (המליצה לר"ש כר"ם, בכר ב). אם ידעך חום האבר תכלית הדעיכה[1]) (קבולי גלינוס, כ"י פריז). — ובהשאלה, דעיכת מראה הפנים, שמראה הפנים נעשה קצת חשוך: ואמנם אותות העתק רקיקת המוגלא אל החרחור בדעיכת המראה ומשיכת הגבות והעין (קאנון ג י ד טו).

א. דעך[2]), ממנו א. דָּעַךְ, °דִּעוּךְ, °דְּעִיכָה.

א. דָּעַךְ, — א) פ"ע, דעכה האש, דעך הנר הדולק, נתמעטה ונפסקה הלהבה וחדלה מהיות דולקת עד שכבתה, erlöschen; s'éteindre; be extinguished: גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך (איוב יח ה-ו). אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך (משלי יג ט). מקלל אביו ואמו ידעך נרו באישון חשך (שם כ כ).—ובמליצה בהשאלה במשמ' מת, נהרג, נשמד: יחדו ישכבו בל יקומו דעכו כפשתה כבו (ישע' מג יז). — °דעכה שלהבת הטבע, ר"ל חם התאוות: ולמי שארכו לו השנים עד שתדעך שלהבת הטבע ולהבו ואז לבו דואג בקרבו (מנח' קנא' לאבא מארי, מכת' לה). — ופעול °דָּעוּךְ, דְּעוּכָה: וכל מה שמאריכים להם ומרבים טובם הוא להשמדם עדי עד כי תהיה נשמתם דעוכה הרבה ואובדת לעד (ר"מ אלשיך, איוב כא יז).

— נפע', נִדְעַךְ, נִדְעֲכוּ, — למשל המים בעת החם הגדול, נתיבשו, נשתו: בעת יזרבו נצמתו (הנחלים) בחמו נדעכו ממקומם (איוב ו יז).—והצמח, נפסק לחו ואבו: נצר חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן סלע כקרדמות על גפת נחל לפני כל מטר נדעכו (כ"ס גני' מ יח-יו). — והאור, כהה: וכדשאים למול ארזי לבנון וכאזוב נגד רום תמרים, וכדמות נר אשר נדעך לנגד מאור בוקר ויפעת המאורים (ר"מ דרעי, לקו"ק ל).—והריח, °פג וכלה: ויהיה הריח (של השתן) שוה לא סרוח ולא נדעך (קאנון א כ גח). —°ובהשאלה

---

[1]) בגוף הכ"י כתוב הדעוכה, וצ"ל הדעיכה.

[2]) בערב' ח'מד, המד a), בארמ' דעך.

a) خمد همد

לבני אדם: אז נדעכתי ממקומי ועליתי בתוהו (ר"מ אלשיך, איוב ו כ). — והנפש, נדעכה הנפש ממקומה: כי יחם לבבו בשלהבת יה ובחומו נדעכה נפשו ממקומה (א' מפו, אה"ל ו).

— פע', דִּעֵךְ, דִּעֲכוּ,—בהשאלה, נשמדו: סבוני (האויבים) כדברים דעכו כאש קוצים (תהל' קיח יב). — ואמר הפיט: אבלה נפשי וחשך תארי, בית תפארתי כנשף בו הארי, גם פליטתי אשר עזבו ושארי, דועכו כהיום בשלשה בתשרי (סליח' צו"ג, אבלה נפשי).

— פִּע', °דִּעֵךְ: המוציאי ממסגר לחפשי, דִּעֵךְ וצמת מבאישי (יוצר אחה"פ, אזולינו). גדעני הניעני הכאני, אך עתה הלאני דִּעֲכָנִי, בשמונה בו שמאלית וימנית, הלא שלשתן קבעתי תענית (סליח' י' טבת, אזכרה).

— הִפע', °הִדְעִיךְ: גל לאילת אהב, לבא אל רהב, להדעיך יקוד להב, מגזי רהב (קרוב' לפורים, תמימים).

ב. דעך[1]), ממנו ב. *דָּעַךְ.

ב. *דָּעַךְ, פ"י,—מעך בחזקה, כתש ושבר, zermalmen, écraser; to crush: אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב דחפו דחקו חנקו בעטו דעכו מנין ת"ל בידו מכל מקום (ספרי מסעי קס). אותם שדועכים העון ברגליהם בעקביהם (מדר' תהל' נא).

— *נפע' *נִדְעַךְ: באו והסתכלו במצרים עשר מכות בלבד הבאתי עליהם ולא יכלו לעמוד בהם אלא נדעכו והלכו להם (פסיק' רבתי לה).

°דְּעָךְ, ש"ז,—הקול שמשמיעה השלהבת בשעה שהיא דועכת (אוצה"ש, כ"ז, ת' גרמ' עברי).

דעץ, ממנו אולי *דַּעַץ, °דָּעַץ.

***דַּעַץ**[2]), ש"ז, שם כתב העברי העתיק, Benennung der althebr. Schrift; nom de l'ancienne écriture hebr; name of the old heb. script: רבי אומר בתחלה בכתב זה (כתב אשורי) ניתנה תורה לישראל כיון שחטאו נהפך להן לדעץ[3])

---

[1]) בערב' דעכ a), במשמ' מעך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) בנוסח' כתוב לרועץ. והיתה גרסה זו גם בספרי ר"נ בעל הערוך, שהביא השם הזה בערך רעץ ופרש במשמ' צער. אך כבר הזכיר שם ר"נ בעצמו ס"א שגורסים דעץ בדלת, וזו היא גרסת ר"ח, ואעפ"י שבפרושו הנדפס בש"ס וילנה נדפסה

a) دعك

כיון שחזרו בהן החזירו להם (סנה׳ כב.). שניתנה תורה בכתב עברי שהוא דעץ והוא הכתב שהחזיקו בו הכותים וכו׳ וכיון שחטאו נהפך להם לדעץ (תשו׳ הגא׳, הרכבי שנח).

·דַּעַץ[1], פ״י, — דעץ את היתד בקרקע, תחבו: ויעקב תקע את אהלו כלומר תקע ודעץ כפס יתידות אהלו בהם (שכל טוב, ברא׳ לא כה).

דַּעַת, ש״נ, — א) כמו מקור, כמו שם״פ מן יָדַע: ועץ הַדַּעַת טוב ורע (ברא׳ ב ט). הלא היא הַדַּעַת אתי נאם יי׳ (ירמ׳ כב יו). ויאמרו לאל סור ממנו וְדַעַת דרכיך לא חפצנו (איוב כא יד). ואותי יום יום ידרשון וְדַעַת דרכי יחפצון (ישע׳ נח ב). ולבב נמהרים יבין לָדַעַת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (שם לב ד). כי תמלא הארץ לָדַעַת את כבוד יי׳ (חבק׳ ב יד). ואתנה לבי לָדַעַת חכמה ודעת הללות ושמחה (קהל׳ א יז). מִדַּעְתִּי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך (ישע׳ מח ד). כְּדַעְתְּכֶם ידעתי גם אני לא נפל אנכי מכם (איוב יג ב). — ·יְדַעְתִּיךָ, שידעתי אותך: אך מיום דעתיך, מודה לא שמעתיך (תשו׳ ר״ת, הול׳ מק״ב 166). — בִּבְלִי־דַעַת, מבלי דעת, שלא ידע דבר אדות זאת, וגם במשמ׳ כונה, בלי כונה, בלי רצון: אשר יכה את רעהו בִּבְלִי־דַעַת והוא לא שנא לו מתמל שלשם (דבר׳ יט ד). לנוס שמה (אל ערי המקלט) רוצח מכה נפש בשגגה בִּבְלִי־דַעַת (יהוש׳ כ ג). כי בִּבְלִי־דַעַת הכה את רעהו ולא שנא הוא לו מתמול שלשים (שם ה). — *בְּדַעַת פלוני, מִדַּעַת פלוני, לְדַעַת פלוני, מִדַּעְתּוֹ של פלוני, לְדַעְתּוֹ של פלוני, ר״ל בידיעתו, ברצונו: מלוה ישראל מעותיו של נכרי מדעת הנכרי אבל לא מדעת ישראל (ב״מ ה ו). אין כותבין שטרי אירוסין ונישואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם והמקבל נותן שכר אין כותבין שטרי בירורין וכל מעשה בית דין אלא מדעת שניהם ושניהם נותנין שכר (ב״ב י ד). ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו (אבות ג טז). מזין על האדם מדעתו ושלא מדעתו (פרה יב ב). יתומה שהשיאוה אמה או אחיה מדעתה וכתבו לה במאה או בחמשים זוז (כתוב׳ ו ו). על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן (פסח׳ פח.). זה הכלל כל (מום) שהוא לדעתו אסור ושלא לדעתו מותר (בכור׳ ה ג). תנור שהוסק מאחוריו או שהוסק שלא לדעתו או שהוסק בבית האומן (כלים ה ד). עכו״ם שהתנדב קורה ושם כתוב עליה בודקין אתו אם אמר בדעת ישראל הפרישתיה יגוד וישתמש במותר (ערכ׳ ו.). אין אונס לערוה לפי שאין קישוי אלא לדעת (יבמ׳ נג:). המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר (שמח׳ ב א). — ב) כח הידיעה שבאדם, כמו חכמה, בינה, תבונה, Einsicht, Weisheit intelligence, sagesse; wisdom: ונחה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דַּעַת ויראת יי׳ (ישע׳ יא ב). ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה וּבְדַעַת ובכל מלאכה (שמות לא ג). וילמדהו דַּעַת ודרך תבונות יודיענו (ישע׳ מ יד). מי זה מחשיך עצה במלין בלי־דַעַת (איוב לח ב). — ואמר בן סירא: באין אישון יחסר אור ובאין דעת תחסר חכמה (ב״ס גני׳ ג כה). לא אמרתי אלא במי שיש בו דעת להניח (ספרי חקת קכד). בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה (חול׳ ה:). אדם שאין בו דעת (פסיק׳ דר״כ, רני עקרה). ודברים אלו אינן תלויים אלא בדעת הדיין

המלה לרועץ בריש, ברור הדבר שזה שבוש וצריך להיות לדועץ בדלת, כיון שהוא מפרש מלה זו עפ״י התרגום ויצג ודעץ. וכן היתה גרסת הגאון כמו שנראה מדברי תשו׳ הגאונ׳ שהובא בפנים. ויש ראיה עוד יותר קדומה, כמעט מזמן התלמוד בעצמו, שכך היתה הגרסה האמתית דעץ בדלת ולא בריש, והיא מדברי אבי הכנסת הנוצרית אפיפנוס (מזמן חצי השני של מאה הרביעית למנין הנוצרים, אולי רק כמאה שנה אחרי שנפסק השמוש בכתב העתיק) שנשארו בקטע אחד מספרו de XII Genus, ספר שם כי עזרא נתן להשמרונים את התורה בעצם הכתב שנתן אלהים על הר סיני והיהודים קוראים כתב זה deession (quam formam Hebraei deession vocant) והוא אומר שפרושו הוא חרות, גלוף (quod interpetatur in sculptum), והשמרונים משתמשים בכתב זה גם עתה וזה לא אותו הכתב שמשתמשים בו היהודים אלא אותו הכתב שהיה כתוב בלוחות האבן, רק עזרא כשעלה מבבל רצה להבדיל את היהודים מכל האמות ולכן שנה את כתבם, ונשאר הכתב העתיק שנקרא deessenon אצל השמרונים בלבד (G. Hoffman. ZAW, I, 343). והנה מדברי אפיפנוס אלה נראה, כי גם אז חשבו שפרושו של דעץ הוא ממשמע׳ נעיצה שיש לו לשרש זה בארמ׳, כמו שפרש גם ר״ת, ואעפי״כ נראה כי אין זה אלא פרוש עפ״י סברה, לפי השרש דעץ שבארמ׳, ופרושה האמתי של מלה זו עוד לא נתברר היטב. ועי׳ עוד לבונאי, וערך רעץ, ובהמבוא בפרק הכתב.

[1]) בארמ׳ דְּעַץ.

ועוצם בינתו (רמב"ם עדות ט ז).—וככל׳: חכמתך וְדַעְתֵּךְ היא שובבתך ותאמרי בלבך אני ואפסי עוד (ישע׳ מז י). יי׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בְּדַעְתּוֹ תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (משלי ג יט-כ). משיב חכמים אחור וְדַעְתָּם יסכל (ישע׳ מד כה). — ואמר בן סירא: ויש חכם לנפשו נחכם פרי דעתו על גויתו ויש חכם לעמו נחכם פרי דעתו נאמן (ב"ס גני׳ לז כב-כג). — בן דעת (ב"מ ת.). ואפילו עבד ושפחה הואיל והן בני דעת וישנן במקצת מצות נעשין שלוחין למשא ומתן (רמב"ם שלוחין ב ב).—°ומשל: לעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו כי העינים הם לפנים ולא לאחור (אגרות הרמב"ם).—*דעת הבריות, גונב דעת הבריות, מרמה אותם: הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות (מכי׳ משפט׳ יג). ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חבירו וטוענו ומשביעו (שבוע׳ לט.). אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם (הרמב"ם מכיר׳ יח א). — *וכח המחשבה של האדם: ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום וחשוב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח (כלה רבתי ג). אמרה חוה בדעתה כל הדברים שהפקידני רבי מתחלה שקר המה (אדר"נ א). — *דַּעְתּוֹ של פלוני קלה, ר"ל תוכל להטותה ברצונך: נשים דעתן קלה עליהן (שבת לג:). — ואמר המשל: דעתן של נשים קלות ומלבושיהן ארוכות רחבות וגדולות (מראה המוסר יז). — *שִׁקּוּל הַדַּעַת, מה שדעתו של אדם שוקלת ובודקת אם כך או כך הוא: הכל מודין שאם טעו בשקול הדעת שאין מחזירין (ירוש׳ כתוב׳ ט לג.). טעה בדבר משנה וכו׳ בשיקול הדעת (סנה׳ ו.). מנהג שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא כטועה בשקול הדעת (סופר׳ יד יח). ואלה (המצות השכליות) היו ידועות בשקול הדעת לפני תת התורה ביד משה (ראב"ע, יסוד מורא ה). והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו (הוא, ויקר׳ כד יט). בראיות וסברות על תחיית והמתים משקול הדעת (מגל׳ המגלה לר"א הנשיא בס׳ העבור). טעה בשיקול הדעת כגון דבר שהוא מחלוקת תנאים (רמב"ם סנה׳ ו ב). ועדיין נשארת להודיעני היאך זה משקול הדעת (אגר׳ הויכוח לרמ"ע פלקיירא). וזה היה התבוננות גדול מצד האשה ויואב ושקול הדעת אין כמוהו (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון ב יג).—°אנשי שקול הדעת, בעלי שקול הדעת, ששופטים על כל דבר לפי שקול דעתם: והכל במספר במשקל בגזירת האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו על כן אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו (ראב"ע, הקד׳ איוב). זדון בעלי שקול הדעת וגאותם בעיונם הביאם לשקול עניני התורה האמתיים והנשגבים בדעותם במאזני חקירתם (שעה"ש לר"י אבן לטיף כג). — *נטרפה דעתו עליו, נהיה משגע: כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו סימן רע לו (תוספתא ברכ׳ ג ד). חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו (מו"ק כו:). אמר להן (הורקנוס) לחביריו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה אמר להו דעתו ודעת אמו נטרפה (סנה, סח.). כל מי שנטרפה דעתו. ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אעפ"י שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים ה"ז פסול (רמב"ם עדות ט ט). מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם (הוא, ממרים ו י). —*כִּוּוּן דַּעַת וטרוף דעת: כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין ק"ש בכיוון הדעת בקול אחד בדעה וטעם אחד הקב"ה אומר להם היושבת בגנים וכו׳ אבל כשישראל קורין שמע בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונים דעתם בק"ש רוח הקדש צווחת (מד"ר שה"ש, היושבת).—וכן נטלטלה דעתו: לכך נצטוה כהן שלא ישתה יין שלא תטלטל דעתו (תנחומא שמיני ז).—°יצא מדעתו: בראותה שמשודכה יצא מדעתו עד שהשליך עצמו בבור (שו"ת שמש לדקה ב ה). כמנהג ההוללים ששותים יין רב עד שיוצאים מדעתם (פלא יועץ ד). —*פלוני הוא בדעתו, שדעתו בריאה ושלמה עליו, שלא נטרפה: לשנים שרגמו איקונין של מלך אחד שכור ואחד בדעתו (תנחומא ויקר׳ טו). — °עָנִי בְּדַעַת, שאינו חכם גדול, °עניות הדעת: בעניותינו מתוך עניות דעתנו שאין אנו יודעים פי׳ המקרא (רש"י יבמ׳ לב:). — °חֲסַר דַּעַת, שוטה, אויל: לא ראיתי ביישן חסר דעת ולא דעתן מבלי בשת (רשב"ג, תקון מדות הנפש). אל תגנה מקח חבירך ואל תחליש דעתו כי זה מנהג לחסרי דעת (ר"י מילי, תפוחי זהב קכב.). *עלה על דַּעְתּוֹ דבר פלוני, חשב כך: וכי על דעתנו עלתה שזקני ב"ד שופכי דמים הן (סוט׳ ט ו). וכי תעלה על דעתך שהאדם הולך לשופט שלא נמצא בימיו (ספרי שופט׳ קנג). לא תשכב

בעבוטו וכי עלתה על דעתך שישכב בעבוטו אלא שלא תשכב ועבוטו עמך (שם תלא רעו). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (כתוב' לג:). חלילה וחלילה שעלה בדעתי זה (הקד' מלמ' התלמ'). —*הסיח דעתו מדבר, הטה והרחיק את מחשבתו מדבר זה, לא חשב בו: שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם (כרכ' ט:). ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא תסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהן אזכרות הרבה עאכו"כ (מנח' לו:). — *ועקר דעתו: לא עקר דעתו מהליכתו (רש"י ערוב' נב.). — *הֶסֵּחַ הַדַּעַת, עי' הסח. — *דַּעְתּוֹ על הדבר, מחשבתו, הוא חושב עליו: לא כל המקדיש נכסיו אין דעתו על כסות אשתו ובניו (כ"ק קב:). וכי דעתו של אדם על תפיליו (שם). כל הנודר אין דעתו על מה שהפקיר (נדר' מג:). — *נתן דעתו, חשב, רצה: נתן דעתו להושיבם בראש (הור' י.). תן דעתך עד שיצא מפיך השוב מעשיך בדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך (דא"ז ג). שים דעתך שתשאלנו כהוגן (רגמ"ס מעי' ה.). שאין אדם משים דעתו לדברים שאין בהן ממש (רמב"ס טו"כ ו ד). —*הסכימה דעתם, היתה הסכמה במחשבה, חשבו כלם באופן אחד: נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד (של ע"ב זקנים שתרגמו התורה ליונית) והסכימה דעתן לדעה אחת וכתבו לו תורה בפני עצמה וי"ג דברים שינו בה (סופר' א ח) — *הַדַּעַת נותנת, השכל מחיב, כמו הדין נותן: אבל הדעת נותנת והמחקר והסברא מעידים כי במקום אשר הוא רחוק מקו השוה ס"ט חלקים יהיה קוטב הצפוני עולה עליו ס"ט חלקים (העבור לר"א בר חייא א ג). כי הדעת נותנת שמציאות הטוב הרב עם הרע המועט יותר נבחר מהעדר הטוב הרב בעבור הרע המועט (כוזרי ב יג). —וכמו"כ *הדעת מכרעת: אין (גיד הנשה) נוהג אלא באחת (הירכות) ודעת מכרעת שהיא של ימין (תוספתא חול' ז א). — *הַגְבָּרַת הַדַּעַת, מצוי מאד בסגנון הקראים במשמעת מה שהשכל שופט בכח ההגיון: ואחר שנסתפק מכל זה אף אין בו הגברת רמז מתורת ה' ומהגברת דעתנו (יהודה הדסי, האשכול לד). — *אין הדעת סובלת זאת, זה נגד השכל הישר: דבר שאין הדעת סובלתו (אלפסי כתוב' שמא). וזה תימה גדול ודבר שאין הדעת סובלת אותו (רמב"ס טלוחין ו ה). והירא את דבר ה' יאמין כל דבריהם ואף אם לא יסבלם

דעתו ולא יבינם יתלה הדבר בחסרון דעתו (מ' אלדבי, ס"א ט). — *דברים של דעת, ר"ל של שכל הישר, של הגיון: ועוד דברים של דעת וכי מה היה לו לעשות (רמב"ס מלוה ולוה טו ב). —ג) מה שאדם יודע, הידיעות שקנה לו האדם אדות עולם ומלואו על ידי דעתו ושכלו, בחקירה ודרישה, בנסיון, עפ"י שמועה ששמע מאנשים חכמים, וכדומה, והוא נרדף עם חכמה, מדע, Weisheit, Wissensch.; sagesse, science; wisdom knowledge: כי שפתי כהן ישמרו דַעַת ותורה יבקשו מפיהו (מלא' ב ז). לב נבון יקנה דָּעַת ואזן חכמים תבקש דָּעַת (משלי יח יה). קחו מוסרי ואל כסף וְדַעַת מחרוץ נבחר כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה (שם ח י־יא). ולבי ראה הרבה חכמה וָדָעַת (קהל' א יו). ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דַּעַת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה (שם יב ט). — ואמר בן סירא: דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב (כ"ס גני' לח ג). — ואמר המשל: דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית (פסיק' דר"כ, פרה). דעת בלי עשר כרגלים בלי נעלים (הלבנון ג קמב). — ד) בכלל, *רוח האדם, נפשו, הרגשתו: והאיש משה עניו מאד עניו בדעתו (ספרי כז). לא היו מביאין דלתות כל עיקר מפני שדעתו של תינוק גסה עליו (סוכ' כא.). וכל מי שדעתו שפלה הקב"ה מצילו מן הפורעניות (כלה רבתי י). (ועובד הכה"ג ביום הכפורים כל היום וטורח) שלא תזוח דעתו עליו (יומ' יט.). אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריך (שם כב:). רבי יהודה אומר לא בבליים היו אלא אלסנדריים היו (שהיו רגילים לתלש בשערו של שעיר המשתלח וכו') אמר לו רבי יוסי תנוח דעתך שהנחת את דעתי (שם סו:). — *דעתו מיושבת עליו, נחה נפשו, שקטה: אפילו אוכל (הנחש) כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר (יומ' עה.). בזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין והלך לו למדינת הים ואמר מודה אני לפניך ה' אלהי שאשתי אינה עושה מריבה אצל אחרים לבו אין מתפחד עליו ודעתו מיושבת במקומו עד שעה שיחזור (אדר"נ ז). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמו ואם נתיישבה דעתה

מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (יומ׳ פג.) — *נתקררה דעתו, נחה נפשו, שקט כעסו, הוקל צערו נתפיס: ותעלולים ימשלו בם א"ר פפא בר יעקב תעלי בני תעלי ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן (חגי׳ יד.). בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות וכו׳ כיון שאמר לו בזיעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו (פסח׳ קיח.). ביקש הקב"ה להפוך את העולם כלו לדם כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה נתקררה דעתו (סנה׳ לג.). ביקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים נסתכל בדורו ונתקררה דעתו (שם קג.). בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעדה אמר שמא יש בי דבר מגונה כיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך נתקררה דעתו (נדר׳ לב.)—*אין הדעת סובלת אותו, אין הנפש, הטבע האנושית יכולה לסבול זאת: ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור בחנם (פסח׳ קיג:). —*דעת הבריות, הרגשות בני אדם: לא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחברו לפי שאין דעת הבריות שוות (תוספתא ברכ׳ ה ט).— *וכמו דֵעָה דֵעוֹת, במשמ׳ טבע ותכונת הנפש, מדותיה ומנהגיה: הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא (סנה׳ עב.). ואל תרדוף אחר כבוד ואל תגים דעתך בהוראה (דא"ז ב).—*נקיי הדעת, בעלי תכונות ומדות נאות: (כתב) איש פלוני בן איש פלוני ולא כתב עד כשר וכך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין (גיט׳ ט ח). כך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו (מכי׳ משפט׳ כ). מקום שנקיי הדעת צובעין (חגי׳ כב:). כך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן (סנה׳ כג.). כך היו מנהגן של נקיי הדעת שבירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו׳ ומוציאין אותן לחוץ ונושאין ונותנין בדבר (שם ל.). כך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין כשהיו מוציאין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה (סופר׳ יד יג). —*דַעְתּוֹ יפה, טבעו חזקה, יכול לסבול דברים, אינו רך הטבע: כהן שדעתו יפה שורפה (את הקיבה בחלבה) חיה (ע"ז כט). שאי אפשר לבשלו (את השעיר) בשבת

והכהנים הבבליים אוכלין אותו חי (ולא מבושל) שדעתן יפה שאינן איניני הדעת (רמב"ם מנח, ק.), ועי׳ אנין. — *דַעְתּוֹ קצרה, קצה, מי שהוא קצר רוח, אינו יכול לסבול: כל ימי עני רעים זה שדעתו קצרה וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו רחבה (ב"ב קמה:). בזמן שדעתן (של יושבי לוז) קצה עליהן יוצאין חוץ לחומה והן מתים (סוט׳ מו:). קצרה דעתו של בן מלך (ילק׳ בלק תשעא). — *דַעְתּוֹ קרובה לפלוני, נוטה אליו: הואיל ודעתו של אדם קרובה אצל בנו (ב"ב קמב:). —*קְרוֹב דַעַת, קְרֵבוּת דַעַת, הוא בקרֵבות דעת עם פלוני, ואצל פלוני, הם מקורבים זה לזה בנטיות הנפש והרצון זה לזה: מלאכים גסים ועבים שיש להם קריבות הדעת אצל בני אדם (עמס"מ, עולם העשיה קעו). — *דַעְתּוֹ מעורבת עם הבריות, מתקרב אליהם, מתנהג כמנהגיהם: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות (כלה רבתי י). כללו של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חביריו ובני אדם (דא"ר ז). — ה) *כמו דֵעָה, במשמ׳ ראי השכל והשקפתו על דבר מהדברים כך או כך, **Meinung**, **opinion**: אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה (אבות ד ח). כביצה שאמרו לא גדולה ולא קטנה וכו׳ אלא הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). הסכימה דעתן לדעת עליונה (ספרי נשא מה). כלום הגענו לסוף דעתו של ר"ש (מנח׳ ד.). אמר להם אם כדעתכם אתם חייבתם את כל ישראל כלייה (מד"ר שה"ש, זאת קומתך). ואין דעתי נוטה לדברים אלו (רמב"ם מכיר׳ כב יז). הספקות המחייבות לדעת דעת מאלה (ר"י אברבנאל, מ"ב כד). ובכל דבר שאין מופת בביטולו לא נניח מה שהוא מתישב יפה מפני דעת קודם (רשב"ל דורשן, חלק פוסיגו ב). — *דעת הבריות, מה שחושבים ב"א על דבר מהדברים: אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ועם בתו מפני דעת הבריות (אדר"נ ב), ועי׳ בריות.—ובמשמ׳ *רצון, כונה: (לא אמרנו שמותר להחזיר את התבשיל בתנור) אלא שדעתו להחזיר אבל אין דעתו להחזיר אסור (שבת לח:). שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל (נדר׳ כג.). הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על דעתו של בעל הבית (ב"מ עח:).—*על דעתו של פלוני, לפי מחשבתו, לפי כונתו: ובשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא

על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעת המקום ועל דעת ב"ד (שבוע' לט.). על דעת הראשונה אני נודר (נדר' כג:). הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך אלא על דעתינו ועל דעת בית דין (שם כה.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום (שם). כל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת (שם עג:). מי שנשבע ואמר שבועה שלא אוכל היום ועל דעתכם אני נשבע אין זה יכול לומר כך וכך היה בלבי שלא נשבע זה על דעתו אלא על דעת אחרים (רמב"ם שבוע' ב טו). —ˑעל דעת ש, במחשבה שכך הוא: ולעולם לא ישאל החבר מע"ה לא אוכלין ולא משקין ולא כלי חרס אלא על דעת שהן טמאין (הוא, טומא' מת כג א). אבל אם נשבע שלא יאכל פת חטים ואכל פת חטים על דעת שהוא פת שעורים הרי זה אנוס ופטור (הוא, שבוע' ג ט).—*בטלה דעתו, בטלה דעתו אצל כל אדם, ר"ל לא כמו שהוא חושב ורוצה אלא כמחשבת רוב בני אדם ורצונם: כל ירקות שורען לזרע בטלה דעתו ירקן חייב וזרען פטור (תוספתא שבי' ב ז). בטלה דעתו אצל כל אדם (ברכ' לה:).

(הערה: חליפות הגונים של משמעות המלה דעת הן כ"כ דקות, שבקצת מקומות קשה לגדור באיזה גון מהגונים השתמשו במלה זו, ואפשר שקבעתי לקצתן מקום המשלים שאולי יש לפקפק אם זה מקומם הראוי ויש שנתכנו ליותר מגון אחד).

ˑ**דַעְתָן**, ש"ז, מ"ר דַעְתָנִים, — מי שיש לו דעת, בעל שכל, בעל סברה ישרה: וכששמע לויתן בעדו (אדות השועל) שהוא דעתן קינא בשבילו (א"ב של בן סירא). דעתן מדבר הדברים ומגיע אל תכלית המעשה (מבחר הפנינים יז). ואמר (סוקרט) מי שמחזיק את עצמו בחזקת דעתן מחזיקים אותו בני אדם בחזקת שוטה (רסב"ג, תקון מדות הנפ'). לא ראיתי ביישן חסר דעת ולא דעתן מבלי בשת (שם). ולמה אם אדם דעתן ירבה לו אנחות (שאל' רא"ב"ע לב). דברי הדעתן המחשב מחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (כוזרי ה כ). לא ישובח הדעתן מן המלך והממלכה כי אם מה שהקנהו לשון הצדק (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' ב כ). איזהו הישר שבאדם ואיזהו העול ואיזהו הדעתן ואיזהו המצליח (בן המלך והנזיר כו). והדעתן מי שהכין צידתו לדרך קדם נסעו (שם). הדעתן שבאנשים צריך לעצה (משלי חכמ', דרך טוב'). ואמר החכם אין דבר שמורה על דעת הדעתן כמנהגו הטוב (רש"ט פלקיירא, המבקש). משל נפש האדם בגופו כמשל מושל בעירו ומלכותו וכו' והכח השכלי החושב הוא כמו משנהו ובעל עצתו הדעתן והנאמן (מאזני צדק, אלגזלי 64). וכבר זכרו חכמים כי הטובה שבבהמות צריכה לשוט וכו' והקטן שבפחתים לקפיצה והדעתן שבאנשים צריך לשאול עצה (עמו', מחב' יט). אמת דבר החכם הפרסי שחברת השוטה טובה מחברת הדעתן (ס' שעשוע' לר' זכדא 30). דעת לפעמים יהיה נאמר על הדעת הטבעי הנמצא באדם בהיותו טוב ונקרא זה דעתן אצל ההמון (פי' משלי לזרח' הלוי, הבחר ב). — ובמשמ' ˑחזק בדעתו, עומד על דעתו: וממעלליו נכר כי דעתן וקשה ערף הוא (אגר' יל"ג א עב). — ומ"ר: ולא יהיה קל בכעסו כי הקלות מגונה מפני שאינה ממדת הדעתנים ואין החסידים מתנהגים בה (רסב"ג, תקון מד' הנפש ד ד). ולא כל המקומות שוין ולא כל הזמנים המשתנים ולא כל בני אדם דעתנים (מגדל עוז רמב"ם גנבה ט ח). אנשים סוחרים דעתנים (פלא יועץ, ישרות). שהם דעתנים ויראת ה' על פניהם (שם, תמיו). איש חכם בתורה וכו' אמתי שמו ולו היה בנים נאים והגונים חכמים ונבונים דעתנים ופייטנים (REJ 1891, 236).

ˑ**דַעְתָנוּת**, ש"נ, — סגולת מי שהוא דַעְתָן: בחריצות ודעתנות (יל"ג, קפיצת הדרך).

*__דַף__[1], ש"ז, מ"ר דַפִּים, — א) לוח של עץ, Brett; plank; planche: הקיש על המריש על המלבן על הצנור ועל הדף אעפ"י שהוא עשוי בחבלים (זב' ד ב). — ודף קבוע בכותל להעמיד עליו כלים וכיוצא בזה: דף של נחתומין שקבעו בכותל (כלים יח ב). שנטלו (את הבכר) מעל הדף והניחה לארץ (רש"י נדה ז.). — ומ"ר: הדפין והלולבין והעדשין (שבבית הבד) מדיחן (נדה סה.).— ושל מִשְׂחָק: כששוחקין במעות ומעות של שניהם

---

[1]) בארמ' דַפָּא, והוא תרגום של לוח, קרש (ת"א שמות כו יו). בערב' דַף a) לוח וצלע אחת של הדלת. דַפָּה b) דפתא אלכתאב, הלוח המכסה את הספר הכרוך, אך כבר פקפק פרנקל (Lehnw. 251) אם אולי זה שאול מן דף בארמ'. עוד משמש דַפָּה בערב' ההמונית כמו קרש בעבר' במשמ' הלוח המטה את האניה הנה והנה.

a) دَفّ b) دَفَّة

מוכנין ומונחים על הדף שאז הדף והמקום קנוי לאותו שירוית (לבוש חו"מ רז יג). — ב) בהשאלה, דַּפֵּי חלוק, יריעות הבד שתופרים יחד ועושים מהם חלוק, וכיוצא בזה: שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן (נגע' יא ט). אמר רבי יוסה במפתח חלוק שהוא עשוי כמין שני דפין ונשמט (ירוש' שבת יה טו). וכן שני דפי חלוק שמעורות בחוט אחד (רמב"ם טומא' לרעת ע ט). — ג) דַּפֵּי ספר, דַּפֵּי מגלה, כל עמוד של שורות כתובות, Kolumne; page; column: שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני והעדים מלמטה כשר חתמו עדים בראש הדף מן הצד או מאחריו בגט פשוט פסול (גיט' ט ז). אמרו פרושים קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף (של ס"ת) (ידים ד ח) גמר כל (התורה) שייר בה פחות מדף מסרגו ועושה אותו דף קטן בפני עצמו (סופרים א יא). מניחין בין דף לדף שם בן ד' אותיות לא יכתוב שנים בסוף הדף ושתים בין דף לדף (שם ב ג). שיעור הדף כדי שיהא רואה ובקטן לא יפחות מטפח (שם ח). כתב על שני כותלי הבית על שני דפי פנקס (שבת יב ה). עושה אדם יריעה מבת שלש דפין ועד בת שמנה דפין וכו' ולא ירבה בדפין מפני שנראאת אגרת ולא ימעט בדפין מפני שעיניו משוטטות (מנח' ל.). הכותב ס"ת בא לו לגמור לא יגמור באמצע הדף כדרך שגומר בחומשין אלא מקצר והולך עד סוף הדף (שם). ספר תורה שכתבתי אני רוחב כל דף ודף מדפיו ארבע אצבעות (רמב"ם ס"ת ט י). — "ובספרים מחוברים מהרבה גליונות מסדרים זה על זה נתיחד השם דף לכל גליון וגליון כתוב משני עבריו, ומה שכתוב על עבר אחד הוא עמוד: והדפוס והאותיות והדף והעמוד (אריה מודינא, לב האריה א י). אחר קבלת העדות הנזכר מעבר לדף על א־־ת האשה העגונה (שו"ת הר"י מינץ כ). ראובן הלוה לשמעון בשטר מחתימת ידו וכו' והיינו שהלוה חותם חתימת ידו באמצע המגלה וכותב מעבר לדף וכו' משמעות שטר חוב זה על החתום מעבר לדף מסך מאה זהובים זמן פרעון לר"ח ניסן (שו"ת למח לדק י).

דִּפְדֵּף, פ"י, — דפדף את הספר, הפך את דפי הספר זה אחר זה, blättern; feuilleter; turn over the leaves, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בהעתונים: ידי משמשות ומדפדפות בו (עתון הצופה א קסד).

דפה[1], ממנו דָּפֶה, דֹּפִי, יִדְּפְיוֹן.

דָּפָה, פ"י, עב' דָּפִיתִי, עת' אֶדְפֶּה, יִדְפֶּה, כנ' יִדְפֶּנּוּ. — דָּפָה את פלוני, גִּנָּה אותו, נתן בו דֹּפִי, tadeln; blâmer; to censure: פן תאמרו מצאנו חכמה אל ידפנו[2]) לא איש (איוב לב יג).

— פע', *דִּפָּה, — דִּפָּה את פלוני, כמו הקל, השתמשו בו מחברי הקראים: כי הם יכולים עליך להאבידך בשמעם קללתם וכו' שאתה מדפה אותם (יהודה הדסי, האשכול רנא). גודל חכמתם זו היה לדפות לשם ה' ולמלאכיו ונביאיו (שם שסג).

*דָּפוֹן, דְּפוֹנָה, — עי' *דָּפַן.

***דְּפוּס**[3]), ש"ז, מ"ר דְּפוּסִים, — א) כלי שבו נותנים לגוף מן הגופים הצורה הרצויה, Form; moule; muld: ובדפוס[4]) היה עושה אותן (את שתי הלחם) וכשהוא רודן נותנן בדפוס[4]) כדי שלא יתקלקלו (מנח' יא א). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס[4]) ודפוס (דמאי ה ד). אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון (פסח' לז.). גדלו (את האתרוג) בדפוס ועשהו כמין בריה אחרת (סוכ' לו.). שבא גבריאל שר של ישראל ונטל דפוס של לבנים שהיו עושין ישראל במצרים והראה אותה לפני הקב"ה (מדר' ויושע, וילק ישראל). — ומ"ר דְּפוּסִים: שלשה דפוסין הם (מנח' לז.). קערותיו אלו דפוסין כפותיו אלו בזיכין (שם לז.). שהכורים והדפוסים אשר יציקו בהם הנחשת וזולתו אין עושין אותו כי אם מן המשובח שבחומר והעב שבו (פרפי ריב"ג, ענה). ואמנם הדפוסים והמרזבים והם לוחות גדולות בהם מעט קערירות שיתישב על

---

[1]) הניחו שרש זה חכמי הלשון הקדמונים, ריב"ג, רד"ק ואחרים, וכמו"כ החדשים, ואמרו שממנו נגזר השם דפי. בלשונות האחיות אין שרש דומה משמש במשמ' דפי.

[2]) הנקוד יִדְּפֶנּוּ, דלת דגושה ופה רפויה, ולכן החליטוה רוב המפרשים לעתיד מן נדף, ובקצת כ"י יהדפנו, ובקצתם ירדפנו (K.), אך לפי הכתיב אפשר לפרשו בלשון דפי, והוא יותר נאה לפי הענין.

[3]) כך הקריאה המקובלת של כל היהודים ספרדים, אשכנזים, תימנים. ואין ספק בדבר שמקור מלה זו היא המלה היונית τύπος, וממנה ברומית typus. ואעפי"כ אין ספק בדבר שמעולם לא קראו היהודים דְּפֻס, כמו שהעתיק ש' קרוים (Lehnw.), כמו שכבר העיר שם על זה ע' לָו. — [4]) במשנה שבמשניות טפוס ובירוש' טיפוס, וכבר העירו שם בתוספ, כי הכל אחד.

החתולים והכריכות ולוחות ארך הרגל (קינון ד ס ג יד).—ובהשאלה: וכל טיפה וטיפה (של המטר) בראתי לה דפוס בפני עצמה (כ"כ יו.). ולזה מה שקראוהו (את האדם) עליהם השלום עולם קטן כי שמוהו דפוס קטן וחותם מחוקים בו כל יצירותיו (ר"ח קרשקש, הקד' אור ה'). — ב) "מכונה שמדפיסים בה ספרים, וכללות הכלים שנצרכים לזה, ועצם הבית שמדפיסים בו [1], Druck ; imprimerie ; print: ויקרא (ר' ישראל נתן) לבנו וכו' הח"ס יהושע שלמה יצ"ו היושב בעיר שונצין אשר במדינות לונברדיה ויצו אותו לאמר אתה בנינו של עולם תרומם את קרנות החכמה ועשית ספרים בדפוס להיות בהם שתי תועליות וכו' פתח במסכת ברכות תחלה ועשה ממנה דפוס (גבריאל אהרן שטרש נורק, שנת רמ"ד, כספר G. Monzani, Annali typogr. dei Soncino, II, 10). וחקקום על ספר עשוי בדפוס עם פסקי התוספ' הביאו את ספר הדפוס שלם לפני וששתי בעל כל הון (הוא, שם 23). וכתבוהו בדפוס למען רבות ממנו ההשפעה (שם, שלמה כינפוי, שנת רמד). אני יוסף האשכנזי אחי המעתיקים אשר העתיקו וחקקו בדפוסי ספרים ישרים (כספר תו"ה כנפולי, שנת ר"נ). החבור הגדול הלזה וכו' נעשה בעזר והתעוררות וכו' הח"ר אברהם תלמיד ספרדי יצ"ו כי אמץ כח לעשותו בדפוס למען זכות בו את הרבים (סיום פי' המשנ' להרמב"ם, כסוף קניס, ש' רנג). על ידי המחוקקים המפוארים ר' דוד ור' שמואל בנו נחמיאש המה העושים את מלאכת הקדש מלאכת הדפוס בתכלית השלמות (ספר המלוות, קונשט' ש' רנח). ואהיה מחזיק ידי עושה מלאכת הדפוס מלאכת שמים (מס' ערוכ', פיזארו, ש' רעה). בעט ברזל ודפוס מהיר תורה ואגדה ודרש בהיר (כסוף ר' בחיי על התורה, שנת רעז). אולי לסבת מגיהי הדפוסים וזה ודאי חסר בכמה מקומות (משה סוגליגו, ש' רפה-רפו). אותיות מיושרות ומאושרות ונייר טוב לא נמצא כן בכל הדפוסים (הקד' מגיה ספר הזהר, דפוס מנטובה, שיח). חשתי ולא התמהמהתי ולמלאכת הדפוס חיל אזרתי (הקב' דעת לר"מ אלבילה, הקד' המדפיס, ש' שמ"ג). התנצלות להקורא משכיל עבור הטעיות אשר בכל זה הדפוס נמצאות וכו' חכמת הדפוס כאשר עתה מצויה בידינו שאי אפשר בלא טעות (הקדמ' המגיה תנ"ך בוקסדורף). ואם יעבור המדפיס אז יבטלו הם מלאכת הדפוס ויחרימו את המדפיס וכל המתעסקים במלאכה (פנק' קראקא, שנת שנ"ה, אוצ"ס ד). אשר לגודל כמותו (של הספר) אין בידי די השיב אותו למלאכת הדפוס מחמת חסרון כיס וכו' ומנהיגי שלש ארצות וכו' החזיקו בידי ומכיסם סייעו למלאכת הדפוס ישלם ה' פעלם (הקד' כלי יקר על התורה). והדפוס והאותיות והדף והעמוד (ארי' מודינה, לב האריה א, ש' שע"כ). שראיתי שהוא טעות מוחלט שהדפוס קלט ופלט כי אי אפשר משגיאות המגיהים בדפוס להמלט (הקד' מנוה"מ, ש' ת"ס). חקוקים על ידי חרש ואומן ובמלאכת דפוס הוא ראש בקיאים (ר"י אברבנל, שיר ברא"ש פי' נחלת' אחר' ש' ת"פ). ויביאני (ר' חיים) אל בית דפוסו וכו' ויקרא לאומנים הבקיאים בטוב הדפוס (ר"י בן חיים, הקד' למק"ג). להביאו אל בית הדפוס לזכות את הרבים להפיץ אותו לערים (הסכמה לר"י מטראני, התגלות המגיה, ש' תקלט). בדורות ההם לא היו דברי המשנה בכתב והיה איסור לכותבם כ"ש שלא היה דפוס כי נתחדש קרוב לדורות הללו (שו"ת חות יאיר קכג, שנת תקל"ד). בדפוס שנתחדש בזמנינו מקרוב וכו' מצד העדר קדושת הכתב מפני שהוא בדפוס שכבר אסרוהו הפוסקים (שם קסד). ויגדל עון בת עמי ורבתה הפרצה בפרט כי יצאו הספרים מזה בדפוס ספרי הזוהר ותיקונים ומערכת אלהות וזולתם (ארי נוהם ג כט).--ואמר המשורר: בכנורי כבר הראתי, את מחזה שירי אשר כוננתי, מהם קצתם לדפוס הוצאתי, רבים בתוך אהלי טמנתי (ר"ע פרנסים, הקד' מתק שפת').—ועי' דפוס בכרך המלואים כל השיך לזה.

[1] ולעז רש"י פורמ"א. — [1]) על פי הלשון האיטלקית, שהשתמשה לדבר זה בהשם tipo(grafia), מפני שהדפוסים הראשנים לספרי עברית נתכוננו באיטליה, ע"י משפחת שונצינו.

∞**דְּפוּפָה**, ש"נ, מ"ר דְּפוּפוֹת,—כלי עשוי דפים דפים זה למעלה מזה ורוח ביניהם, ומשמש לסדר על הדפים ספרים או כלים, Bücherbrett; étagère book-stand, — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים.

דָּפוּק, דְּפוּקִים, עי' דָּפַק.

דֹּפִי, ש"ז, כנ' דָּפְיוֹ, — דבר של גנאי, מום, Makel ; defaut ; fault: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דֹּפִי (תהל'

ג יט-כ). כל האישכלות שעמדו להן לישראל משמת משה ועד שעמד יוסף בן יועזר וכו' אי אפשר ליתן בהם דופי משמת יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם ועד שעמד ר' יהודה בן בבא איפשר ליתן בהן דופי (תוספתא ב"ק ח יג). מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי (יומא כב:). מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי (סנה' לט:). היו ישראל מלמלאין על משה לומר למה לא הוקם (המשכן) מיד שמא דופי אירע בו (פסיק' רבתי ו). תלמיד חכם צריך שלא יהא עליו דבר של דופי (מד"ר כה"ס, נפת). הקב"ה מקלסן ומי נותן בהן דופי (מדר' קהל', ופניתי). בן חמי גולן והמסן ויש בו כל דופי (מה"ג, כ"י תימנ', ויסב). שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף וכו' שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו (של משה) שהיא אמת שאין בו דופי (רמב"ם יסוה"ת ח א). שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי אנו סומכין על זה האיש שאמרו (הוא, קדוה"ח יז כד). ומדקדקין עליהן (על העדים) ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה כדי שישתקו או יחזרו בהן אם יש בעדותן דופי (הוא, עדות א ד). המלא מחמדים בלי דופי, כליל חכמה ומכלל יופי (מכת' ר"י תנחום לר"א בן הרמב"ם). שלא יראה בהם (בהכהנים) שום דופי בדעותיהם (מלמד התלמ', אמור). שמותר להשאל על השבועה ואין בזה דופי (סמ"ג, סי' רמה). — ואמר הפיטן: למשולי עפר ואפר, היותם נותנים כפר, בלי דפי וחפר, בעד עונם לכפר (פר' בקל', אל מתנשא). —וככנ' *דפיו, דפיי, דפים: והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם (פסח' ל:). המחשבה מפאת האדם תראהו יפיו ודפיו (אלחריזי, מוסרי הפלסופ' ב יג). — ואמר הפיטן: אל תחמדו יפיו, אף כי לחיך יגעם, כי בו הלא דפיו, בפרי אשר נפעם (כנף רענכ', פזמ' לסכות, עושר). — ואמר המליץ: ומסכלות האיש הזה ודפיו, יחשוב שכל שלמות לא ידמה אליו ביופיו (ר' קלוני', אבן בחן עא.). זרם והרחק הלאה דפיי גמלני בטובתך אדני ושבעני מטובך (שו"ת חות יאיר, תחינה אחרי סי' רלא). — ואמר הפיטן: דלים דינך פחדו ורהו, באים כמודה ועוזב לרחמהו, הן דפים היום תכפרהו, כי יום כפרים הוא (ערב' ליוה"כ, אותך אדרוש). לא יצאו מידי דפים לעולם (אגר' תכן משפט לדון וידאל, תפא' ביבה לזונך).—ומ"ר: העורכים מלחמות תורה זה לעומת זה יצאו בתריסים וחרבות שלופים בכמה מיני דופים (הקד' יהוש' ברוך לעין משפט על התלמוד), ולא נכון, וצ"ל דפיים.

***דפיון**, ש"ז, — כמו דפי: ובעיני שפחה אל יד גברתה לך פונים, להרבות למו פדיונים, לכבסם מצחן דפיונים, להצליל בצול זדונים (שחר' יוה"כ, מי יתנה).

***דפיסה**, ש"נ, — שה"פ מן דפס: בבית שונצינו נדפס שנית על ידי המחוקק וכו' וראינו בהגהתו מה שלא ראו הקודמים אותנו בדפיסתו כיד ה' הטובה עלינו (אבקת רוכל, כדפוס שוגלינו, רפו

***דפיקה**, ש"נ, — שה"פ מן דפק: כי כל דפיקה (של הדפק) הנה היא מורכבת משתי מנוחות ושתי תנועות (קאנון א ב ג א). חפץ קיא והזלת ריר ודפיקת לב ולחיצה מדפק והשפלה (שם ד ב א ה). והקול הוא דפיקת אויר הנדפק מתנועת הגשמים אשר יצא מהם (מ' אלדבי, ש"א ד א). כי מרוב הקדחת גידיו הדופקים לא היו שוכבים גם בלילה אעפ"י שדפיקת הישן אינה חוקה כדפיקת הער (אוהב משפט, באור' לאיוב ל יז).

א. ***דפן**[1], פ"י, עת' ידפן, — א) טמן, שקע ותחב דבר בתוך דבר, eingraben; enfouire; to put in (the earth): ופעול דפון, דפונה: וחבית של שיטין וחבית דפונה בשולי המחץ (כלים ב ג).

ב. ***דפן**[2], פ"י, לווי ככנ' דפנו, — דפן את פלוני, השתמש בכח הרשות וכיוצא בזה והכריח את פלוני לעשות מה שהחק מחיב אותו, zwingen (dem Gesetze zu gehorchen); forcer (d'obéir á la loi); to force to obey (the law): מנין שאם אינו רוצה (הכהן לגרש את האשה) דפנו[3]

---

[1]) בערב' דפנ a), טמן וחפרו באדמה.

[2]) המלונים הביאו גם פעל זה בערך הקודם. אך בכל שמושו של השרש הקודם גם בערב' אין שום דבר שממנו יכול להסתעף פעל במשמ' שיש לו לדפן זה. ולכן נראה כי זה שרש אחר, ומקביל לו בערב' נפד b) שר"ל הביא בדין ונדון אתו וגבה ממנו כל מה שהוא חיב לו. — [3]) ובארמ': אתו עליה בני משרוניא דפנוהו (ב"מ קז:). משום דפנוי (גיט'

---

a) دَفَن b) نفد

ת"ל וקדשתו בעל כרחו (ספרא אמור א). דפנו בעדים (יבמ' פח:).

ג. °דָּפַן, פ"ע, — נגזר מהשם דּוֹפֶן, דפן אל הדופֶן, נטה ונלחץ אל הדֹּפֶן כאדם רוהה ומפחד: פוחד סנדלפון, לצד דופן יִדְפּוֹן (יוצר שמע"צ, ארא"ים).

— הִפע' °הִדְפִּין, — התקין דופן: בעת יפריחו כבעלי דברים, יגישו למו איתני שורים, מַדְפִּינִים להחזיק ילדים גבורים (שבת פרה, אלילי עס).

דפס, ממנו *דְּפוּס, °דְּפִיסָה, °דָּפַס.

°דָּפַס, פ"י, עת' יִדְפֹּס, — עשה על נייר צורת אותיות על ידי דחיקה על הניר באותיות של עופרת מסודרים יחד ומשוחים בדיו או בצבע מהצבעים, ובהרחבה עשה ספר באופן זה במכונה מיוחדה לזה ובכל כלי המלאכה הנצרכים, drucken; imprimer; to print: דפס בפיסרו שנת התק"י (מכות אל האות' העברויות, ש' רע). בשנה ההיא (1513) התחיל לדפוס דניאל בומבירגו מאנווירשה והוציא מאפלה לאור הרבה בלה"ק (דה"י למלכי צרפת ואוטומן לר"י הכהן). ראו ספר גדול וכו' דפסהו נינו יוסף בהוגנו וכו' (כראש ס' דברי שלמה אלמולי). והסכמתי לדפוס גם אותן ההקדמות של שאר ספרים שהקדמתי בצירוף הסכמות של הרבנים (הקד' שו"ת חות יאיר). והזיל זהב מכיסו למען דפוס זה הספר להאיר לארץ ולדרים (המכריע לר"י מטראני, התגלגלות המגיה). כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לדפוס בלי טעיות (שם). בנסוע מאהבי הרבני המכובד אל עיר מושבך לדפוס ספר אחד מאשר הניח אביו אחריו ברכה בבית ישראל (מא"ג, דביר ג יב).

— נִפע', °נִדְפַּס: כי לא היה מחבר שזכה אלהים אותו, שראה לפני מותו, ספריו נמכרים ונעשים, וכמה פעמים נדפסים (ר"א בחור, הקדמה חרוזית למסור' המסר'). נביאים ראשונים עם פירוש רד"ק ז"ל עם רב העיון נדפס על ידי צעיר המחוקקים (נביא' ראש' עם רד"ק, ש' רע"ו). כי ההעתקה אשר ממנה נדפס היתה משובשת בתכלית (תתימ' מהר"י קולון בשאלותיו, ש' רע"ט). ונדפסו ונחקקו ע"י המרומם ומפואר וכו' דניאל בומברג (שם). נדפס בבית הישיש הנעלה דון יהודה (ילקוט שמע', ש' רפא). קצת טעיות נדפסו בספר העקרים אשר הדפיס שנית דון שלמה גליטי (העקר', דברי המדפ', ש' רפב). באמרם כי כל הנדפסים וגם הכתובים ביד אינם מכוונים איש אל אחיו וכו' ולקחתי מאשר תשיג ידו הנדפסים והכתובים ביד (משה שוגלינו, ש' רפה-רפו). לפי שמה שנדפס ראשונה היו בו טעיות וכו' ונדפס שנית בשלמות וכו' נדפס בבית צעיר המחוקקים אליעזר (שער ס' לשון למוד', שנת הש"ג). נדפס שנית בעיון רב ובתוספת ביאור מלות החמורות (שער ספר תניא, ש' שכ"ה). גלוי וידוע כי זה חמשים שנה נדפס ויצא טבעו בעולם (שם, כראש הספר). ספרים הנדפסים פה או בלובלין אסור להדפיס באיטליא ואם ידפסו ישתדלו אצל ראשי הארצות שלא ימכרו אותם בארצות אלו עד זמן מה (פנק' קראקא, שנת שנ"ה, אוצה"ס ד). ספרים ממדרשי רז"ל שלא נדפסו מעולם (מנח' מלונזנו, הקד' שתי הידות, שנת שע"ח).

— הִפע', °הִדְפִּיס: והנה הסכמנו להדפיס זה הספר בשני עמודים (כסוף ס' מכלול, אוצה"ש לרד"ק, ש' רנא). כן נוכח לעשות ולהדפיס ספרים הרבה אין קץ (תתי' ר"י קולון בשאלותיו, ש' רע"ט). הוא אשר הוציא לאור הספר המסולא הזה והדפיסו ראשונה על ידי בניו וכו' והנה קמו תחתיו אנשים מלאם לבם להדפיסו שנית (העקר', דברי המדפיס, שנת רפב). לכן הסכים החכם הרופא וכו' בן כבוד החכם השלם ה"ר דוד יחייא ז"ל מחבר זה הספר להדפיסו שנית (שער ס' לשון למוד', שנת הש"ג). ואון אם ראינו בלבנו והיא היתה בעמנו על המדפיסים ספרים חצונים וכו' כי היינו בלב אחד חברים מקשיבים ליכנס בתיגר הלז להדפיס הספר הקדוש מהזהר (הקד' מגיה ספר הזהר, דפוס מנטובה שי"ח). תדע שבימי התנאים אשר היה לבבם כפתחו של עולם והיו כמלאכים בקשו להעלים סתרי תורה וכו' ואיך יעיז אדם מצחו להדפיסם ולפזר הספרים בכל פאות (שם, פסק הגאון ר"י דלטש). כן יגיענו יי' להדפיס ספרים הרבה אין קץ לגבורה תפארת וגדולה (ר"י ג'יקטיליא, בסוף ספר שערי אורה, ש' שכא). וכאשר יזכנו השם להשלים הספר הזה נדפיס עוד ספר שערי דמעה (שער ס' ראש' דעת לר"מ אלבילה, שמ"ג). להחזיק בממונו והונו להדפיס על ידי ספר ראשית דעת (שם, הקדמ' המדפיס). הוא יחזיק במעוזי ויזכני להדפיס ספרים הרבה (שם). יבקש לו ספר קטן שידפיסהו בשצף כסף ובדמים מועטים (מנחם מלונזנו, הקד' שתי ידות,

---

לד.). ופרשו המפרשים כמו הלקוהו, אך ממה שהשתמשו בפעל זה דוקא במקרים של הכרח להכנע לפני הדין, נראה ששרש זה שמש רק במשמעה זו.

שנת שעח). אצטרך ללוות ברבית אם אמצא בהיתר ואם לא אמצא אפילו זה אז בעל כרחי אחדל מלהדפיס מחצית הספר (שם). אומרים לדל כסף קחה הדפס ספרך ואמתין עד תהי משלים (שם). הלך הלכתי כאשר נכסוף נכספתי בק"ק מנטובה עיר ואם בישראל להדפיס ספרי שער קרבן תודה וכו' הבאתי עמדי להדפיס ראשית כל פרי האדמה תורת ה' תמימה ספר מעבר יבק (הקד' מעבר יבק, ס' שפ"ו). שאם המצא תמצא ביד איש או אשה מאיזה עם שיהיה להזיק לו להדפיסו שנית שיהיה ההפסד גדול וכו' (הסכ' הרבנים, ברא"ש ספר שו"ת תורת אמת, שפ"ו). התחייב עצמו בתורת חיוב גמור להדפים ספר הקדש שחיבר כמהר"ר הירש וכו' (פנק' קראקא, שנת ת, אוצה"ס ד). להעלות על לבם לקרבה אל המלאכה הזאת לדפוס או להדפים ספר הזה (הסכמ' לפחד יצחק בתח' אות ה, תקי"ג).

— הפע', הֻדְפַּס, מֻדְפָּס: וכל מי שיאריך מאד בספורים הנאמרים במליצה תמיד הרי זה משובח ועכ"ז בספריהם המודפסים בעט ברזל ועופרת מקצרים פעמים רבות המלות בהשמטת האותיות הצריכות להיות בתוכן (שלטי הגבור', לשונ' העמים). בכל אלו הדברים האריכו ג"כ הראשונים והאחרונים ז"ל כמו שיראה המעיין בספריהם המודפסים (שו"ת תורת אמת כג). בענין עונש החטא ללכת לערכאותיהם הדברים מודפסים בספרים (שם סג). אטומי לב יש להם זכירה טובה כי מפני הלחה נדמו לשעה רק שיקבל צורה המודפסת בו בנקל (ר"י עמדין, מגדל עז ק.). שירי ראויים לחקוק על יהלום אף כי לזכור על ניר יודפסו (לבי מודה 115). — ובהשאלה, יֻרְשַׁם בחוזקה: בו (בבח הזוכר) יחקקו ויודפסו המושכלות (ר"י עמדין, מגדל עז קס:).

דְּפָסָה, ש"נ, — כמו דְּפִיסָה: לכל תכלה ראיתי קץ דפסת הארבע ועשרים ספרים (פיזאלו רעז).

דפק[1], ממנו דָּפַק, *דּוֹפֵק, דְּפִיקָה, דִּפֵּק.

דָּפַק, פ"י, עת' יִדְפֹּק, — א) קצת דומה לדחוץ, דָּפַק את הבעיר, האיץ בהבהמה ללכת מהרה, heftig antreiben; pousser la bête; to drive hard: אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי וּדְפָקוּם יום אחד ומתו כל הצאן (בראש' לג יג). — והִרְכִּב את הסוסים למען ירוצו מהרה, ואמר המשורר: במחשבה זאת את נפשי שעשעתי, עת לכתי בשדה בדד לשוח, חיש קול שוט קול רעש אופן שמעתי, וארא רכב אש יורד ברוח, וברכב ארבעה סוסי להב, וכרוב נער קטן נוהג במו, ובכוכב שבט יִדְפְּקֵם ימחץ, רהב ובמושכות הקשת יטה אותמו (יל"ג, בירח בלילה). — ובהשאלה: ואתה נבוך כבר דפקתך הבהלה ונפשך החשובה תבקש ממך למצא דברי חפץ (ר"ש ב"ת, פתי' מו"נ). — ופעול: שימה בנאד, דמעת עשוקים, בנפש ובמאד, בשמך דבוקים, שחו עד מאד, ותמיד דפוקים, ממחוז חפצם, שבה רבצם (קונט' הפיוט' קנ). — ב) דָּפַק על הדלת, הקיש בהדלת בגוף קשה להשמיע קול למען יפתחוה, klopfen (an die Thüre); frapper (à la porte); knock (at the door): אני ישנה ולבי ער קול דודי דּוֹפֵק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה"ש ה ב). — ואמר הפיטן: קומי דִּפְקִי שועי אל דמי, ותני כאוב מארץ קולך והומי (קינ' לת"ב, איכה תפארתי). — *והשתמשו בפעל זה בפרט לתנועת הדם בעורקי גוף בע"ח, pulsieren; battre (le pouls); pulsate: העורקים הדופקים והבלתי דופקים בכל הגוף מתחברים באברים אשר יתחבר בהם והם שוקעות בהם (פרקי משה א). העורקים הדופקים וכו' הדם והרוח ירוץ בהם אלא שמה שיש בעורקים הדופקים מן הדם הוא מעט (שם). עורקים דופקים ובלתי דופקים (רשב"ל דורא, מג"א ח"י, ד). יש מהם עצבים ומהם עורקים וגידין דופקין וגידין שאינן דופקין (מיות' לרמב"ד, יציר' א א). לעיין יפה בכל הגידין והוורידין והעורקים דופקים ובלתי דופקים עצבים ועצלים (שאיל' יעבץ מא). כי מרוב הקדחת גידיו הדופקים לא היו שוכבים גם בלילה אעפ"י שדפיקת הישן אינה חזקה כדפיקת הער (חושב משפט, כאור' לאיוב ל יז).

— התפ', הִתְדַּפֵּק, מִתְדַּפְּקִים, — הִתְדַּפְּקוּ על הדלת, נדחקו ודפקו על הדלת שיפתחו להם: המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מִתְדַּפְּקִים על הדלת ויאמרו אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו (שופט' יט כב). — ובהשאלה, *התקרב קרבה דחוקה מאד: כל מלה שאינה ראויה לשר עושין לה משרת להחזיקה מעט ולא יתדפקו

---

1) בארמ' דְּפַק. בעבר' קצת דומה דחק, הדף. בערב' דפע a).

a) دفع

המלות זו על זו (סורית הקולא 75). כבר אמרנו שהמשרתים הם טפילה לשרים והם מחזקים המלות שלא יתדפקו המלות זו לזו עד מקום השר בלבד (שם 83).
— נפע׳, יִנָּדֵפַק: והקול הוא דפיקת אויר הנדפק מתנועת הגשמים אשר יצא מהם (מ׳ אלדבי, ש״א ד א).
— פע׳, ״דִּפֵּק, מְדַפֵּק, — כמו הקל, ביחוד בדפיקת הדם בעורקים: אדם קדוח בקדחת תמשש את גיד זרועו והוא מדפק קטנות ודקות ורפות (אסף הרופא 132).
— הִפע׳, ״הִדְפִּיק, — כמו הקל, הדפיק על, הקיש והשמיע קול: לאוהבו של מלך שהדפיק על פתחו יצא המלך לידע מה הוא מבקש (האשכל, תפלה וק״ש ט). והיו (היהודים) מדפיקים על מגניהם נכח הרומיים ללעג וקלם עליהם (יוסיפון פב).

״דֹּפֶק[1], דּוֹפֵק, דֵּפֶק, — דפיקת הדם בעורקי גוף בע״ח, pulse; pouls; Puls: הדפק הוא תנועה מכלי הרוח מחוברת מהתקבצות והתפשטות להנהיג הרוח בנשימה (קאנון א כ ג א). להיצת הדפק במה שעבר המנהג בו מן החכמים הוא שיהיה הדפק בתחלת הענין קטן מאד מתחלף וכו׳ כשתניח אצבעותיך אל העורק שנחסר אז זה הענין יקרא הסרת הדפק והתחלפותו כאלו הוא העדר הפעל כלו אצל ההרגש (פרקי משה כג). תנועת הדפק והנשימה וזה מין אחר כי התנועה ההעתקיית אשר אמרנו תלוייה ברצון אמנם תנועת הדפק היא טבעית לא יכול הרצון למנעה או לעשותה (אמונה רמה א ו). לפי שדפק האיש הישן אינו דופק בחוקה (רלב״ג איוב לא). ויהיו עפעפיו (של האיש החושק) כבדות ומראהו ברכומי לתגבורת המרה השחורה ויהיה דפק עורקיו חזק (מ׳ אלדבי, ש״א ה ח).—ובכנ׳: שהאשה נקתה ונטהרה נקיון שלם וממששתי אני דפקה ונתברר לי שנשאר ברחמה שארית (פרקי משה כד). — ואמר המשורר: קול דופקו דופק עוד נותרה בו נשמה, אך בית־חמרו הרס ויהי לשממה (יל״ג, שומרת יבם).— ומ״ר: אמרו (הכופרים) במתים החיו הנביאים בטול דפקים הם ולא נפגרו (משולש בר״ש, שירה כגגות מו״ג). — והעורקים הדופקים: ויתוקנו גם כן כלי העכול ושאר האיברים ברוחות ההולכות אחריהם מן הדפקים והעצבים והורידים (כוזרי ב כו). הליחה ההיא אינה באה מחמת מכה וכו׳ או מן הורידים והדפקים (שו״ת שמש לדק׳, יו״ד כב). הדם והרוחות שבדפקים (ר״י להלון, אולה״ת ב א). ואז הלב והדפקים מוסיפים תנועתם יותר מטבעם (שם). בינותי יפה ענינו מתוך דפקי הידים ועביט של מימי הרגלים (אבן בחן לר׳ קלונימ׳). — ״דֵּפֶק גבוה, גלוי, דולג, הולם, זנב העכבר, זריז, חזק, חלוש, חרד, מאוחר, מדלג, מהיר, מסודר ולא מסודר, מעורב, מתחלף, מתפשט, מתקבץ, נמלוי, נרעד, עצל, קשה, רך, רץ, שוה ובלתי שוה, תכוף, תולעי, ועי׳ במקומם.

״דַּפְקָנִי, ת״ז, — מטבע הדפק, כמו הדפק: ויהיה הבער הראש חזק מאד וכאב הראש דפקני הנה יפול רעיפה (קאנון ד ב א ה).

***דצ״ך**, — ר״ת של שמות שלש המכות הראשונות של מצרים, דם, צפרדע, כנים: רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ״ך עד״ש באח״ב (ספרי תבא שא).

א. דַּק[1], ש״ז, —כתם לבן או שחור בעין, Ulcus corneae[2]: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד או גבן או דַק[3] או תבלל בעינו (ויקר׳ כא יט־כ). דק משוקע הרי זה מום צף אינו מום וכו׳ דק שחור משוקע הרי זה מום צף אינו מום דק לבן משוקע אינו מום צף הרי זה מום (בכור׳ לח:). מי שהיתה נקודה לבנה בתוך השחור וזהו דק האמור בתורה (רמב״ם ביאת המקדש ז ה). היתה נקודה שחורה שוקעת בתוך השחור אף זה נקרא דק (שם).

ב. דַּק, בהפס׳ דָק.
א. ת״ז, לנק׳ דַּקָּה, מ״ר דַּקִּים, דַּקּוֹת, — קטן מאד, כגרגרי

---

[1]) כך לפי הכתיב הרגיל דופק, ולפי הקריאה מלעיל, שגם הספרדים קוראים כך. והצורה השניה דֵּפֶק עפ״י הכתיב דפק בפרט בפרקי משה, וכן קוראים הספרדים לדבר זה גם דֵּפֶק, וכן נקד בן זאב. והנה לא נמצא בין פתקאותי מקור יותר קדום לשם זה מהקאנון. רק הפעל דִּפֵּק בענין זה כבר השתמש בו אסף, אך השם דפק לא נרשם בפתקאותי, ואינני יודע אם נמצא השם הזה בספר אסף, או אין. עכ״פ בודאי זה שם קדום מאד, אולי עוד מימי חיי הלשון, וראיה לדבר שלא לקחו הרופאים הראשונים שם לזה לא מלשון סורית לא מהלשון הערבית.

[1]) לא נתברר מה מקורו, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]). תרגום דר׳ מזיא. — [3]) לפי דעת רוב החדשים זה ת״ז, כמו ב.דק משמעה א, אך לפי שמוש מלה זו בתלמוד, שסגנון הדברים מעידים כי זה שמוש קדום ונהוג בלשון, אין ספק בדבר כי זה שם למום ממומי העין, ואין להחליט אם יש לו איזה יחס עם המשמ׳ של ב.דק.

חול, אבק, וכדומה, fine ; fin ; fein : והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים (ישע' כט ה). דק ככפר על הארץ (שמות יו יד). ומלא חפניו קטרת סמים דקה (ויקר' יו יב). זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב (שבת ח ה). טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת של חרשים ובנעורת של פשתן דקה רבי יהודה אוסר בדקה ומתיר בגסה (שם ד א). בכל יום היתה (הקטרת) דקה והיום דקה מן הדקה (יומ' ד ט). נותן אותה למכתשת בערב יוה"כ ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה (כרית' ו:). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית (חול' ו ז). — וביחס הארך, ההפך מן עבה, המקל דק והאילן עבה: שער צהב דק (ויקר' יג ל). אומרים דק מקל זה דק קנה זה (נגע' י א). אבוב היה במקדש חלק היה דק היה של קנה היה ומימות משה היה (ערכ' י:). — וגם במשמ' קצר, למשל השער: דק שערו של פלוני (נגע' י א). — ובהשאלה, שבלים דקות, שגרעיניהן קטנות, דקות: והנה שבע שבלים דקות ושדופת קדים צמחות אחריהן ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות והמלאות (ברא' מא ו-ז). — פרה דקת בשר, כחושה, רזה, שאין בה בשר הרבה: והנה שבע פרות וכו' רעות מראה ודקות בשר וכו' ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות הבשר את שבע הפרות יפות המראה והבריאת (ברא' מא ג-ד). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, קול דק וכדומה: ואחר האש קול דממה דקה (מ"א יט יב). — ובמשמ' *לא גדול, ההפך מן גס: דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (חול' ג א), כמו סנונית וכיוצא בה, בנגוד לעוף הגס כמו הנשר וכדומה. — *בהמה דקה, כמו הצאן, בנגוד לבהמה גסה כמו הפרה והחמור: אין מרקקין לא את השתת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה (שבת כד ב). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לעכו"ם מוכרין (פסח' ד ג). בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה (קדוש' א ד). דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה (חול' ג א). השם בהמה לחבירו עד מתי חייב לטפל בולדות בדקה שלשים יום ובגסה חמשים יום רבי יוסי אומר בדקה שלשה חדשים מפני שטיפולה מרובה (ב"מ סט.). — וכלים דקים, כמו כוסות וכיוצא בהן בנגוד לכלים גסים כמו חבית גדולה וכיוצא בה: הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין

שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד קדירות הדקות מהקדירות הדקות ועד חביות לודיות ברביעית (כלים ב ב). — *נקבים דקים, עי' נקבים. — *מאכל דק, קלוש, יותר קרוב לנוזלי מלמוצק: מאכל לא דק ולא עב קרי מקפה (ר"נ על הרי"ף, סוכ' יג.).

ב. ש"ז, מ"ר דקים, — א) אבק [1], Staub ; poussière ; dust : הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטול (ישע' מ יה). — ב) *הדקים, המעים, Eingeweide ; intestin ; bowels : ניקבה המרה ניקבו הדקין הכרם הפנימית שניקבה (חול' ג א). חלב הלב וחלב המעים והן הדקין המלופפין וכו' בני מעים שצריך לגרור החלב שעליו וזהו חלב שעל הדקין שאסור (רמב"ם מאכ' אסור' ז ט). הדקין שהם בעוגל אם מלחן בקערה אין בכך כלום וכו' אבל השומן עצמו שסביב הדקין צריך למלוח שיש בהם דם (התרומה, הלכ' או"ס סס). — ג) *החלק הששים מהמעלה ומהשעה, Minute : וכל מעלה ששים דקים ראשונים וכל ראשון ששים שניים וככה עד עשיריים (ראב"ע, ראש' חכמה א). וכל מעלה תחלק אל ששים דקים (ר"א בר חייא, אספירא ב). תנועת השמש ממערב אל מזרח הם שתים האחת המיוחדת לו בגלגלו היוצא אשר יתנועע בכל יום ולילו ששים דקים בקרוב (שם ד). שהשעה האחת על דרך המשל ששים דקים והדק ששים שניים והשני ששים שלישיים (מו"נ א עג, הקד' ג). שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס"ו מעלות וכ"ה דקים ועד שם נמשך הישוב (לכ"ג אוב כו). וזמן סיבוב כוכב זה בגלגלו לפי דעת וחשבוני התוכניים האחרונים הם שס"ה יום ה' שעות ג"ה דקים משששים בשעה (נחמ' ונע', דוד גנזז א ח). שהתוכניים הסכימו לחלק כל מעלה ומעלה מש"ם מעלות הגלגל וכו' לששים חלקים והם נקראים דקים (שם ל). שבעיגולים השמימיים עם המרחק שבין מעלה למעלה חלקו כל מעלה לששים דקים (ר"י מקנדיה, מעי' גניס, מספר). נמצא במאה שנה מעלה אחת ובכל יום ולילו עמו נ"ט דקים בקרוב (מ' אלדבי, ש"א ב ב). שעה המורגל עליה בחשבון העבור נחלק לאלף ופ' חלקים ונקרא כל חלק מהם דק ובעת שיתקבץ לך אלף ופ' חלקים הוא שעה שלמה (חשבון העבור לר"מ כמו"ל א). — ד) *החלק היותר קטן של הגוף, שאי אפשר לחלקו יותר, Atom :

גבול הדק הוא שלא יחלק הדק אין לו לא רטיבות ולא קרירות (אשכול הכפר כח). ההכרח הביאם להאמין במציאות הדק אשר לא יקבל חלוק והוא היוצא מן האפס (ע"ח לר"א הקראי ד). — ועי' קטן.

א.דֹּק, דוק, ש"ז, — א) דבר דק שטוח, בגד, יריעה, וכיוצא בזה, feines Gewand ; fine étoffe; fine cloth : הנוטה כַּדֹּק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישע' מ כב). — ואמר הפיטן : יום זה ודאי זדון לבי אצלי גלוי, חוטי עונותי, עם דוק רשעי, דיני אני אדע באש קלוי (יוה"כ קטן, יום זה). — ובמליצה ׳כנוי להשמים, ואמר הפיטן : דוק וחלד יחרדו מאימת מלך (ר"ה קליר, ר"ה, ככוד אוהל). אדיר ונאור בורא דוק וחלד מי אל כמוך (מוסף יוה"כ, אדיר). דוק שמיך בירכתיהם גם שם אסק, הודך שם לשפטני על הנעסק (סלית' מוסף יוה"כ, יתכיאני). דופי בן קיש, הבין נין קיש, ותחן הלקיש, עד לַדוק הקיש (יוצר לפורים, תמימים). וגיא וְדוק בי נבראו, ועל שמם נקראו (שם, אספרה). בחרות חקוקה, ובלוח לב מחקה, מִדּוק תלולה, ומשאול עמקה (שבת פרה, אמרתי אחכמה). נפלה עברה על ניני פצל לח ולוז וערמון, עד כי נטש מִדּוק ארמון (קינ' לת"ב, זכור את). — ב) ׳קרום דק : ואם יחובש הברזל בשם או בדוק לא ימשכהו האבן (ראב"ע, ספר הנסיונות). ומקיף בשניהם (בשני קרומי המוח) דוק כרוך עליהם בחיצונם בדמיון קרום שלישי קשה וחזק (פרקי משה א). אין קיום לאדם ולא לכל כחות המוח זולת הדוק והשמלה אשר מקפת למוח (מיות' לראב"ד, יליר' א). העצלים הם יתר רכים מן העצבים והם מתחרים עם העצבים של פרקים בדוק שעל גב שעליהם (שם א כ). — ג) ׳סגולת דבר שהוא דַק, שטוח ורחב ולא עבה : שהם (הביצים) באנשים יותר גדולים ובולטים ומתארכים נוטים לעגול ובנשים קטנים ועגולים נוטים אל הדוק (קאנון ג כא א א).

ב.*דֹּק, דוק, ש"ז, מ"ר דֻּקִּים, דוקים, — כמו א.דַק, חלי בעין : הא בדוק לבן הא בדוק שחור (בכור' לח:). ועל דבר זה אתה תמיה השמים האלו לא כדוק של עין הוא ואני עשיתים מסוף העולם ועד סופו (תנחומא לו טז). — ומ"ר : לא הכשיר ר"ע אלא בדוקין שבעין הואיל וכשרים בעופות (זבח' פה:). השוחט את הבכור ומראה את מומיו ר' יהודה אומר בדוקין שבעין אסור (בכור' כח.). בא ואראך בדוקין שהן משתנים (שם:).

***דִּקְדּוּק**, ש"ז, מ"ר דִּקְדּוּקִים, — א) שם"פ מן דִּקְדֵּק, פעולת מי שמדקדק בדבר, שמעין ושם לבו לדברים הדקים : והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו' בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים (אבות ו ה), ר"ל העיון והוכוח בדברים הדקים שבתורה. ודרשת והגידו לך את דבר המשפט אלו דקדוקי משפט (ספרי שופט' קנג). מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דיבר ודיבר דיקדוקיה ואותותיה של תורה (ירוש' שקל' ו מט ד). — ועצם הדברים הדקים והקטנים שנולדו מהדקדוק, Kleinigkeit minutie ; minuteness : הריני נזיר מן החרצים ומן הזגים ומן התגלחת ומן הטומאה הרי זה נזיר וכל דקדוקי נזירות עליו (נזיר א ג), החיובים הקטנים של הנזיר. שאינן (הכותים) בדקדוקי מצה כישראל (תוספתא פסח' א-ב יח). כל פרשת סוטה היתה כתובה עליה (על טבלה של זהב) שממנה היה קורא ומתרגם כל דקדוקי הפרשה (ירוש' סוט' ב יח.). אין אנו בקיאין בדקדוקי ע"ז כיעקב אבינו (מד"ר בראש' פא). אמר לו (הקב"ה למשה) אמור להם (לישראל) דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע (שם שמות כח). שני דקדוקי שחיטה הם רוב שנים בבהמה ורוב אחד בעוף (שם ויקר' כב). ואמרו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכו' שלא למד (אדר"נ יד). ר"י אמר בין כל דבור ודבור פרשותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים (מד"ר שה"ש, ידיו). מפני מה מעונין (הגרים) לפי שאין בקיאין בדקדוקי מצות כישראל (יבמ' מח:), בהפרטים הדקים של המצוות שחיב אדם לשמרם. גר שקיבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ר' יוסי ב"ר יהודה אומר אפילו דבר אחד מדיקדוקי סופרים (תוספתא דמאי ב ה). גר שקיבל עליו ד"ת חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (תנחומא ויקר' ג). אם תלמיד חכם הוא (הממזר) או אדם כשר שהוא בדוק בדקדוקי מצות הרי זה יירשנו (רמב"ם נחל' ד ו). — ואמר הפיטן : לבעלי אספות, חידותיה חשופות, וכל צרורות כסופות, דִּקְדּוּקֶיהָ ספות

[1]) בערב' דִקָּה a), אבק דק שהרות ינדף.

a) دقّة

(יולר פרס, אזורס).—ועשיית דבר ממש במדה הראויה, לא פחות ולא יותר, **exactitude** ; **Genauigkeit** **accuracy** : לשון הבאי הוא ולא בדקדוק (תוס' גא' ליק כס), לא מכון ממש, בכל הפרטים הדקים. היו מחשבין ויודעין שעה שיתקבץ בו הירח עם החמה בדקדוק הרבה (רמב"ם קדוה"ח ו א). ולא כתבו אגרת בקורת שהיא דקדוק השומא וההכרזה וטעו והותירו שתות או פחתו שתות (הוא, מלוה ולוה יב יא). עשרה הללו אינן באין לדקדוק המלה לומר לא פחות ולא יותר (רשב"ס, קהל' ז יט). — ·והערה דקה על דבר מהדברים במשא ומתן של למוד וחכמה: כלומר אותו דקדוק שאתה מדקדק (שמה שאמר רב מוסב על המשנה) שלך יהא אותו דקדוק (רגמ"ס מעי' עז:). וכבר באר הרב רבינו המאמר הזה בענין אחר וכו' וזה אחד מדקדוקיו הטובים בדברי רבותינו (מלמד התלמידים, תולדות). יה"ר מלפניך או"א שתפתח לבי בהלכה זו להבין דקדוקיה ופלפוליה (מסל' חסיד', ת"ת כ).—ובפרט *הברת האותיות כמו שצריך, לא להבליע זה בזה: אלו צריך דיקדוק על לבבך על לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל (ירוש' ברכ' ב ד ד). הראה הקב"ה למשה דיקדוקיה ואותיותיה של תורה (שם שקל' ד מט ד). קרא וטעה אפילו בדקדוק אות אחת מחזירין אותו עד שיקראנה בדקדוק (רמב"ם תפל' יב ו). וידקדק ליתן ריוח בין הדבקים שלא יבליע אות באות וכו' וזה הדקדוק הנזכר הצריכו בכל השלש פרשיות (מלמד התלמיד', ואתחנן). —והשתמשו בכלל במלה זו בענין הלשון בדבר הקריאה הנכונה וההברה ובפרט עניני המלים והנקודות: לדעת עניני האותיות ודקדוקי תולדותיהם להתבונן מה מהם ליסוד ומה מהם למלאכה (מנחם, הקדמ' המחברת). עד הנה מעלת האלף מלבד פתיחתו וקפיצתו וקמיצתו ויתר דקדוקי נקודתו (שם). דין ודיקדוק ושיקול כל מלה (תשו' דונש על רסע"ג א). ואלו לא גלינו מארצנו והיתה לשוננו כולה נמצאה בידינו כירחי קדם בשבתנו בטח במשכנות שאננות אזי מצאנו כל דקדוקי לשוננו ומיני תוצאותיה וידענו משקלה (תשו' תלמי' מנחם על דונש). מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק (רמב"ם, ת"ת כו). ומה תאמר בפלוסופים והם כאשר הם מן המחקר והדקדוק[1]) והסכימו על הנצחות והקדמות לעולם(כוזרי א סב). ועלינו מדין החכמה

[1]) בערבית: והם מן אלבחת' ואלתחריר.

לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה כל דקדוק במקרא בפתח וקמץ וחזק (דונש ע יג).—ב) ·כללות כל דרכי הלשון, נטיות הפעלים והשמות וכו' שנקבעו לפי אופן הדבור של כל העם[1]), **Grammatik;grammaire;grammar** : ומן הדקדוק[2]) שנתות אחת מהן שְׁנַת כגון חמתות אחת מהן חמת קשתות קשת עשתות עשת (רס"ג, תשו' גא' הרכ', שפה). וזה מנברין אותו בעלי הדקדוק היעשה ממלה משקלה פעל פעול (דונש סי' 32). תרתי בלבי לעשות ספר בסוד דקדוק שפת קדש (רשב"ג, הענק, בראש הפרחון). וחכם ירושלמי לא ידענו שמו גם הוא תקן בדקדוק הלשון שמנה ספרים כספירים יקרים (ראב"ע, מאזנים). וזה דקדוק המלה דע כי שם התואר לשון יחיד זכר הוא דשא וכו' (הוא, לחות אות ד). ודרך אחרת יקראו ההא אנשי הדקדוק הא הקריאה כמו הקהל (שם, אות ה). והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ"ך וכבר הזכרתי דקדוקו (הוא, שמות יד כה). הנה השלמתי הספר הזה הנקרא ספר השרשים שהוא החלק השני ממחברת הדקדוק על הדרך אשר העתקתי החלק הראשון (חתי' ר"י א"ת כס' שרשי ריב"ג). ועל דרך הזה כל מה שתמצא בספר בעלי הלשון והדקדוק (הור' הקורא 39). לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אמתה מם דגושה (רש"י שמות ב ה). והוא

— [1]) כבר העירו דר' ברלינר ודר' בכר כי בחרו הראשונים בהמלה דקדוק במשמעה זו מפני שמושו של הפעל דקדק בתלמוד בענין קצת דומה: קרא ולא דקדק באותיותיה, ורגלים לדבר, כי הקראים, שהם היו הראשנים שהתחילו לחקר בדרך הלשון ויסדו תחלת חכמה זו ללשון העברית, הם היו הראשנים שהשתמשו בהשם דקדוק, וכבר הזכירוה חכמי הקראים ר' יפת הלוי בפרושו לישעיהו נב ה: (אל דקדוקיין). וכן ר' דוד בן אברהם אלפסי (בזמנו של רסע"ג). וכן עב"ס במקדמה אלאגרון שלו (פי מא יתעלק באלדקדוק), ואחרי כן מנחם ודונש השתמשו תדיר במלה זו בענין החקירה והעיון בדרכי הלשון אעפ"י שעדין לא לגמרה במשמ' של שם קבוע מיוחד לחכמה זו. ר"י בן גנאח כבר השתמש בדקדוק במשמ' שם קבוע ספר הדקדוק בעצם לשונו (בערב' אלדקדוק) ובאר אותו: אשר ענינו בלשון העברי החקירה והחפוש (הקדמ' לספר השרשים), ומאז נהיה דקדוק השם הקבוע היחיד לענין זה, אעפ"י שעוד השתמשו לפעמים בהמלה דִיקוּת. — [2]) והעיר ההכם הרכבי וז"ל: במלת דקדוק לחכמת הלשון השתמשו בספרד מימי מנחם ודונש, ובבבל לא מצאנוה עד עתה אצל הרבנים בימי הגאונים אף כי בלי ספק כבר היו לה אז מהלכים שמה.

לימד הגראמאטיקא בראשונה ר"ל דקדוק הלשון והוא רבו של אריסטו (ר"א זכות, יוחסין ו, אפלטון). — ואמר החכם: הדקדוק כמלח לדבור (משלי חכמ', כסוף ס' דלך טוכיס). — ׳יומ"ר: בספרי הדקדוקין וספרי האגרונות (ר"י הדסי, אה"כ, סי' עג). — ׳ודיני הדקדוק: שכל דקדוקי הלשון אינם בנויים אלא על הרוב (הור' הקורא 71).

׳אהח"ע, אותיות הגרון. — אות, אותיות. — אלף בית.

׳בומ"ף, אותיות השפתים. — ׳בנין.

׳גזרה. — ׳גיח"ך, אותיות החך. — גרון.

׳דגש, דגש קל, דגש חזק. — ׳דטלנ"ת, אותיות הלשון. — דליקה, ׳אותיות הדליקה.

׳הברה. — ׳הוה.

׳זוגי. — זסשר"ץ, אותיות השנים.

׳חיך. — ׳חסר.

׳טעם, טעמים.

׳יוצא, פעל יוצא. — יחיד, יחידה. — ׳יחס.

׳כנוי, כנויים. — ׳כפולים. — ׳כתיב.

׳למד פעל. — ׳למנ"ר. — לשון.

׳מדבר בעדו. — ׳מוצא, מוצאי הלשון. — מין, מין זכר ונקבה. — ׳מלא. — מלה, מלים, מלות, מלות קריאה. — ׳מלעיל. — ׳מלרע. — מספר. — *מסֹרת. — ׳משקל.

׳נְגִינָה, ׳נושא, ׳נשוא. — נָח, ׳נחי לה"פ, ׳נחי ע"ו, ׳נחי פ"א. — ׳נטיות. — ׳נכח. — ׳נסתר. — ׳נקוד. — נקודה, נקודות. — ׳נתוח.

׳עבר. — ׳עומד, פעל עומד. — ׳עין הפעל. — ׳עלולים. — עֹמד, בלשון הקראים במקום הֹוֶה. — ׳עתיד.

׳פה פעל. — ׳פֹעַל, פֹעל יוצא, פעל עומד.

קְרִי.

רבים.

׳שְׁלֵמִים. — שֵׁם, שם היחס, שם מספר, שם העצם (כללי ופרטי), שם מקרה, שם תֹּאַר. — ׳שִׁנַּיִם, שפתים ׳אותיות השנים, השפתים. — ׳שפתיות, אותיות שפתיות. — שֹׁרֶשׁ.

תֹּאַר, תאר הפעל (תה"פ). — ׳תְּנוּעָה, תנועות.

ב. ׳דִּקְדּוּק, ש"ז, — שה"פ מן ב. דִּקְדֵּק, סגולת מה שהוא דק וקלוש מאד: שיהיה מה שנוסף ממנו דם בתכלית הדקדוק דומה לעצם הריאה (קאנון א כ כ ג). ובגזרת השם והשגחתו שהוא העקר נתדקדקו המים ונתרבו מאד בדקדוקם עד שבמקום שהיו שם נכבשים תחת הארץ יצאו ונתפשטו עליה (ר"י אכרכ', נח).

׳דִּקְדּוּקִי, — א) ת"ז, לנק' דִּקְדּוּקִית, — מטבע הדקדוק: הכללים והשרשים שעל דרכי ההקשה והדעות הדקדוקי[ות]ים (הקד' השרשים לריב"ג). בהקשה דקדוקית זכרתיה ובארתיה שמה (שם, שרש זלל). — ב) ש"ז, הַדִּקְדּוּקִי, מ"ר הַדִּקְדּוּקִיִּים, כמו מְדַקְדֵּק: והכל מבואר בכתבי בעלי הלשון והדקדוקיין (הור' הקורא 52). כי כבר חברו בעלי הלשון והדקדוקיין שלא יעשו על אות אחת שוא ומלך אלא אהה"ע (שם 63).

א. *דִּקְדֵּק, פ"ע, — התבונן ועיֵן יפה יפה, ושם לבו ודעתו לעשות הדבר כהגן ולכל פרטיו: ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו (ספרא מצורע ה). וחוקרים ומדקדקים עד שידעו אם אפשר שיראה הירח בזמנו שהוא ליל שלשים או אי אפשר (רמב"ם קדוה"ח א ו). ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח (שם יא ג). אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק (טוא, ת"ת ב ג). — ואמר הפיטן: לפידים דולקים, וכבזק בוזקים, תשבחות מפיקים, ושעור רו מְדַקְדְּקִים, ואני שושנת העמקים, עסוקה במצות וחקים (אופן שבה"ג, בלולי אש). — ועפי"ר עם ב אחריו, דִּקְדֵּק בְּדָבָר: קרא (פרשת שמע) ולא דקדק באותיותיה (ברכ' ב ג), לא קרא כל אות ואות בהברתה האמתית, הנכונה, ממש כמו שצריך. רשב"ג אומר כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל (תוספתא פסח' א-ב יה). מכיון שלא עשאה (המצה) לשם פסח דבר בריא שלא דיקדק בה (שם סוכ' א נב:). מדקדקין בכסות ואין מדקדקין בחיי נפשות (שם פאה ח כא.), ר"ל מי שמבקש כסות מדקדקין בדבר אם הוא ׳ראוי שיתנו לו. מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם קיבר בפני עצמה כן ת"ת יושב ומדקדק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר (ספרי עקב מח). כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם (ברכ' יה:). פעם אחת

היתה בתו מהלכת לפני גדולי רומי אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו מיד דיקדקה בפסיעותיה (ע"ז יח.), ר"ל שמה עוד יותר דעתה שתהיינה נאות. שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם קראו ושנו ושלשו בשעת פטירתן אמרו להם דקדקנו בכל תורתכם ואמת הוא (ב"ק לח.). והיה מדקדק בו (בהאדם) עד סוף כל הדורות וצפה שתולדותיו מקיפות (אליהו רבה, א"ש, פא). שהגיהו (את הספר) בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות (רמב"ם ס"ת ח ד). לפי דקדוקן ביראתך כן מדקדקין בעברתך (ר"ה תענ' ח.). — ובמדה, במשקל, במנין, שם דעתו שלא יהיה פחות או יותר: דרך הנותן מתנה להיות נותן בעין יפה וכו' דרך הלקוחות להיות מדקדקין (ירוש' ב"ב ד יד ד). בכל מקום שאתה נותן אתה משפיע ובכל מקום שאתה מכה אתה מדקדק (תנחומא נח ח). למלך בשר ודם שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם טנופות ומליאות זונין ולא היה מדקדק במנין (שם, במדב' כב). — *ומדקדק בדבריו, במשנתו: דע כי התנאים המדקדקין כך שונין (תשו' גאו' הרכבי רסו). — דִּקְדֵּק עם פלוני, התנהג אתו בדקדוק, לא ותר לו כלום: שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה (ב"ק נ.). — דִּקְדֵּק אחריו, בדק בדבריו, במעשיו והשתדל למצוא בהם דפי: אמר להן רבי יוסי דיקדקתם אחרי וכו' דיקדקתם אחרי ולא העליתם בידכם כלום (כרית' יט:). שמתוך טובתו בא לידי רעתו שמדקדקין אחריו ואומרים לו אותו שאתה משבח הלא שמענו שעשה כך וכך (רגמ"ה ערכ' טז.). שאין מדת הדין מדקדקת אחריהן (ר"נ על הרי"ף, ר"ה ד:). — *דִּקְדֵּק עליו, בפרט לחובה: כל המצדיק עצמו מלמטה ומחזיק דרך החסידות אפילו מעט אם יטה מדקדקין עליו מלמעלה ולוקחין הדין ממנו (ר"ח תענ' ח.). דקדק בו הקב"ה על ישראל שלא להזכיר שם משא על הנבואה (מלמ' התלמ', כלאס). מה שאבקש מהמעיין בחבורי זה שלא ידקדק עלי במקצת המלות היוצאות מן הגבול שמוש הלשון (הקד' בעה"ם לאבן לטיף). — ובפרט במשמ' *העיר הערה דקה בדבר של מדע וכדומה, הקשה קושיה בכבת הדקדוק והעיון, העמיק בדברים: נשאר לדקדק למה מטיב חמש (הנרות ומפסיק) וזורק הדם ומטיב אח"ב השנים (ר"ח יומא לג:). ועל זה מדקדק רב יוסף מ"ט דרב הונא (הוא, תענ' יא:). ויש מן האחרונים מי שדקדק במלת עקר והוסיף וגרע בעקרי הרמב"ם ז"ל וכו' ויש לדקדק על זה (העקרים א ג). — *ודִקְדֵּק מן, הוכית והעלה דבר זה מן הדקדוק בדבר: ולכך אין לדקדק דבר זה מלשון יתן אבל יש לדקדק בו מלשון מפיו דעת וכו' (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 57). מכאן דקדק רבינו חיים כהן אבי אמי שטבול יום שאכל תרומה במיתה (סמ"ג שם-שו). — מְדַקְדֵּק, מְדַקְדְּקִים, עי' *מְדַקְדֵּק.

— פע' *דֻּקְדַּק, — דֻּקְדַּק הדבר, דֻּקְדַּק הדין, וכיוצא בו, שדקדקו בו עד תכלית: אדון דין אם יְדֻקְדַּק, בחקר פועל אם יובדק, גבר לפניך לא יצדק (סליח' עיוה"כ, אדון דין). דברו לא בדק, היות צח ומדוקדק, ודונש לא צדק (תשו' תלמ' מנחם על דונש). — ספר מְדֻקְדָּק, שמוגה היטב ואין בו שבושים: וראינו משניות מדוקדקות שאין כתוב בהן ברישא דמתניתן חסר קורטוב (ר"ח, פי' על מס' מכות ד.). ועיקר הגרסא היא כמו שכתבנו בנוסחאות מדוקדקות וישנות (שבלי הלקט, פסח ריז).

ב. *דִּקְדֵּק[1], פ"י, — במלאכת האריגה, מכה ודוחק ומהדק את חוטי הערב זה לזה: רבי יהודה מוסיף (על מלאכות האריגה) אף השובט והמדקדק[2] אמרו לו שובט הרי הוא בכלל מיסך מדקדק הרי הוא בכלל אורג (שבת עה:).

ג. *דִּקְדֵּק, פ"י, — עשה דק, קלוש: שדה שנחרש בה קבר וכו' שדיקדקה המחרישה את

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בכל הנוסח', וכן בערוך, וכן בהרמב"ם (שבת ט יט). אך בירוש' (שבת יב יג ג) וכמו"כ (פסח' י לג:) המקטט, ועי' זה. ופרש הערוך: מדקדק על חוט הערב כדי להדחק ולהלחץ עם חבריו. ע"כ. והם דברי הר"ח, אלא שבפרוש הר"ח הנדפס הדברים משובשים קצת. וכעין זה גם רש"י במקום המובא בפנים וז"ל: לאחר שמתח החוט של ערב מכה בכרכר בב' וג' מקומות. ע"כ. ועוד פרוש אחר הביא שם רש"י וז"ל: וי"מ מדקדק משוה האריגה כשיש ב' חוטין כרוכין זה עם זה ומובדלים מן השאר משוה אותן בכרכר או במחט. אך במקום אחר (שם עה:) פרש"י באופן אחר, וז"ל: כשמותח חוט הערב מכה בכרכר עליו במקומות מקומות ליישבן שלא יהא מתוח יותר מדאי שהמתיחה מעכבתו מהתחבר יפה עם הארג. ע"כ. והרמב"ם פרש מדקדק במשמעה אחרת, אמר וז"ל: המדקדק את החוטין ומפרידן בעת האריגה הרי זה תולדת אורג. ע"כ.

העצמות ומגלגלתן (רש"י נדה נז.). כי הבשול אמנם ידקדק המים בהסרת עובי הבור (קאנון א ב ב יו). הרפואות המנגבות הפותחות המדקדקות הבשמיות (שם ג ד יד א). והנה שתי החולדות הלבנה והשחורה הם היום והלילה מדקדקות חוטי חייהם אשר נתלו בהם עדי נתקו באחרונה ויפלו לגמרי (יעב"ץ, מגדל עז, בשם אבן בחן). — ולווי: שאם גזל מחברו אומר לו (המלאך בקבר) דקדק בשיניך לפי שאכלת גזל בשיניך (ראש' חכמה, סירא יב ה).

— פע', דֻּקְדַּק, — נעשה דק, קלוש: עד שיתבשל (הדם) וידוקדק ויצא לבטני המוח (פרקי משה א). הרוחות המתפשטים מן הלב אל הגידים הדופקים ומתילדים מאיד יעלה מן המדוקדק שבדם (קול יהודה, כוזרי א סח).

—*מְדֻקְדָּק בעניות, עני מאד: שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקין בו כל יסורים שבעולם (מד"ר שמות לא). שאם היה (האבל) עני מדוקדק בראשון ובשני אינו עושה מלאכה בשלישי הוא עושה בצינעה (שם כלאה' ק).

— נתפ', *נִדַּקְדֵּק, *נִתְדַּקְדֵּק — כמו פֻּעַל, נעשה דק, קלוש: רובע עצמות שנדקדקו ואין בכל אחד ואחד עצם כשעורה (אהל' ב ז). המקום שנהרש בו קבר שהרי נתדקדקו עצמות המת בתוך העפר ונתפרסו בכל השדה (רמב"ם טומ' מת י א). ובגזרת השם והשגחתו שהוא העקר נתדקדקו המים ונתרבו מאד בדקדוקם עד שבמקום שהיו שם נכבשים תחת הארץ יצאו ונתפשטו עליה (ר"י אברבנאל, נח). ובתנועה ההיא נתדקדקו חלקי האויר הנזכ' הסמוכים לגלגל (ספורנו, אור עמים, יסודות). — ובמשמ' נעשה דק וצר: והכסף יתדקדק מהצד החצוני ומתעבה מהפנימי (קאנון א א א יז). הטחול הוא עבה ארוך בראש האחד ומתדקדק מחציו ולמטה (שער השמים ט).

דַּקְדֵּק, — תה"פ: קח חלב שעושים ממנו הנרות ומשח על הנייר דקדק ושים הנייר משות על הסודר (אריה מודינה, סוד ישרים, סגול' כו).

דַּקְדְּקָן, שת"ז, מ"ר דַּקְדְּקָנִים — כמו מְדַקְדֵּק, בעל חכמת הדקדוק: ולכן תמצא בתנאי הדקדקנין מה שלא תמצא אותו על אנשי הלשון (יוסף הרואה הקראי, לקו"ק 199). — ובכלל מי שמדקדק היטב: ובודקים דקדקנים שיודעים ומדקדקים היטב (האשכול, פסח).

דַּקְדֶּקֶת, ש"נ, — פרורים דקים של בשר וכדומה: תבלין ודקדקת הבשר השוכנת בשולי קדרה (רש"י זבח' לה.). פי' קיפה דקדקת שבשולי קדירה (סמ"ג קלז).

א. ***דַּקָּה**[1], ש"נ, — כעין במה קלה לפני פתח הבית לשבת שם, להתהלך וכיוצא בזה, Terrasse: מי שיש לו דקה לפנים מביתו (ירוש' ערוב' ו כד.). אחד מבני מבוי שעשה דקה [2] לפתחו (בבלי שם נט:). אנשי חצר ואנשי מרפסת וכו' אם יש לפניהם דקה ארבעה (שם ס.). בנה עלייה על גבי ביתו ועשה לפניה דקה כמו איצטב' רחבה ד' טפחים (ר"ח שם).

ב. **דַּקָּה**, ש"נ, — מחלה, שחפת המיבשת את הגוף ועושה אותו דל ורזה, hekt. Schwindsucht; hectique; hectic: בדקה והיא איטיקה כבר ידעת שהאברים יש בהם ליחויות מתחלפי המינים וכו' ואם יתבערו האברים השרשיים וכש' הלב יהיה החולי הזה הוא חולי הדקה (קאנון ד א ג א). ולפעמים יביאן אל השקוי ו הדקה ומשרפים הגוף (שם א ב ב יו). דקת הזקנה ענינה ממשלת היובש על המזג מבלי קדחת וכו' ונקרא זה הענין זקנה ודקת הזקנה כי הגוף יקרה בעת הזקנה מה שיקרה לו באותו העת מצמוק ויובש וכו' (שם שם ט). — ואמר המליץ: ברפיון נאסף בקראנו לעמיו, ואפלטון במורסה אל קרוביו, ובדקה ארסטו מת וגוע, וגאלייאנוס בשלשול מקרביו, ובן סינא בכובד היציאה, וקאנון לא עזרו מכאביו (יעקב גביזון, בסוף עמר השכחה).

***דַּקּוֹר**[3], ש"ז, מ"ר דַּקּוֹרִים, — כלי מכלי מלאכת הנגר: הקנטר של בנאי והדקור [4] של חרש (כלים יד ג).

---

[1]) משרש דקק, עי"ש. בערב' דַכַּה a) מן דַכ b), ממש כמו דקק. — [2]) כאן ובשאר המקומות שבאה מלה זו בגמ' פרש רש"י פתח נמוך וקטן. אבל אין פרוש זה מתישב היטב לפי הענין, בפרט בהסוגיה בערוב' עה. וכבר פרש ר"ח דקה באיצטבא והביא פרוש זה הערוך, וכן פרש הר"י אלפסי (ערוב' סי' תרכז), וכן כתב הרמב"ם (ערוב' ה כד) מצבה במקום דקה: ואם בנו מצבה על פתח המבוי וכו' ובונה כל מבוי ומבוי מצבה על פתחו, ע"כ, ועי' ערך מַצָּבָה. וכן הוא ממש השם הערבי דַכַּה. ואין כל יסוד לנקודו של יסטרוב שנקד דָּקָה.

[3]) משרש דקר, עי"ש. — [4]) ובאר הרמב"ם צורת אמר וז"ל: והדקור אלמנקאר ויקראו אותה הנגרים אלמרבוע והוא קנה מברזל מרובע בארכו כמו אמה ולו

---

a) دَكَّة b) دكّ

ˈדִּקּוּר, ש"ז, — שם"פ מן דָּקַר, דִּקֵּר: אנשי הארץ יספדו על זה הדקור (רד"ק זכר' יב יא).

ˈדַּקּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דק: והבשול מנקה אותם (את המים) דקות העצם (קאנון א ב ב ב יו). הנה יולד מאדיות הליחות ודקותם כפי מזג מה עצם דק הוא הרוח (שם שם ז). בקול דקות הרוח האמצעי והאות הצב בו (רמב"ן, יציר' ב ג). כמו מין האדם כי לדקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל אחד מן ההפכים (העקרים א ה). הרכבת הדברים הנולדים מהאדים לפי שהאדים ההם או ישארו בבטן הארץ או יעלו באויר כפי העובי והדקות שבהם (ר"י אברבנל, כראש' א). שהמזגים הולכים בהדרגה וסדור מהעובי אל הדקות (רלב"ג, מלחמ' ה' א יב). כי אי אפשר לנפש שתעמוד בגוף לרוב דקותה וגסותו מבלי מחבר אמצעי (רמב"ע, ערוג' הבושם, ליון ג). כי שמים בא במקום הזה במקום יסוד האש לפי גבהו ודקותו וקרבותו לגלגלים (מלמ' התלמ', כראש'). דע כי הנקודה הוא דבר שאינו מתחלק כלל ואפילו במחשבה לא מפני דקותה בלבד אלא מפני שאינה ראויה לכך (יסו"ע לר"י ישראלי ב א).— בְּדַקּוּת, באופן דק: ואולי נגרר (הכתב) כ"כ בדקות שלא ניכר מקומו עכשיו (שו"ת רשב"א ט).

ˈדַּקִּיק[1], ת"ז, מ"ר דַּקִּיקִים, — דק מאד: גללי בהמה דקיקין אם הטילם לכבשן האש (ר"ח שבת עד:).

ˈדַּקִּיקוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דקיק: הקרומות הם בתכלית הדקיקות והרכות (פרקי משה א). וכשהוא משנה המותר מדקיקות לעובי ומעובי לדקיקות (רשב"ל דורשן, מג"א, ח"י ד). בכח הדמיון בדקיקות מפשיטות (רשב"ג, מקור חיים ב יא).

ˈדַּקִּיקִיּוּת, ש"נ, — כמו דַּקִּיקוּת: הקרומות הם בתכלית הדקיקיות והרכות ואמנם הקשורים הם ברוב הענינים קשים וגסים (פרקי משה א).

***דְּקִירָה**, ש"נ, מ"ר דְּקִירוֹת, — שם"פ מן דָּקַר: שאין יכול לכסותו בדקירה אחת אבל יכול לכסותו בדקירה אחת מותר וכו' נגזר דקירה אחת אטו שתי דקירות (כילה ח:). כי הדקירה אין לו רפואה לעולם (פי' משלי לזרחיה הלוי יב יח).

בית יד מעץ יפסלו בו העץ מה שירצו לפסול ממנו ואצל הנגרים ממנו כלים רבים גדולים וקטנים.

[1]) בארמ' דַּקִּיק, מצוי הרבה.

דקל[1]), ממנו דֶּקֶל.

א.*דֶּקֶל[2]), ש"ז, מ"ר דְּקָלִים, — אילן התמר, Palmbaum; palmier; palmtree: הפאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעה"ב מוריד ומחלק לעניים (פאה ד א). דקל נערה וכו' שעושה שלש פעמים בשנה (כ"ב לו:). שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו (סנה' לח:). המשתחוה לדקל לולבו (ע"ז מז:). התמרים שהפילם הרוח מן הדקל והם מושלכים בדרך (ר"ת ב"מ כה:). — *דקל הרים, אינו עושה הרבה פֵּרות, וכנוי של גנאי: אמר לו ר' אליעזר ישמעאל דקל הרים אתה (ספרא תזריע ה יג). — ומשל: מטייל והולך הדקל הרע אצל אילן סרק[3]).—ומ"ר: אילן העושה בריכה אחת כגון דקלים וזיתים וחרובין (ר"ה יה:). דקלים הרבה שמוקפות גדר (ר"ת ב"מ כא:). — ועי' תָּמָר.

ב.דֶּקֶל, — כמו דֶּקֶר, עי' זה.

***דַּקְלִי**, ת"ז, — מי שעובד בגדול דקלים: מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות עבר דקלי אחד וראה אותה אמר תמרה זו צופה מיריחו כיון שהרכיבו אותה עשתה פירות (מד"ר בראש' מא).

*דקן, עי' *ולדקן.

דקק[4]), ממנו א.דַּק, ב.דַּק, דֹּק, דָּקַק, דַּקָּה, ˈדַּקּוּת ˈדַּקִּיק, ˈדַּקִּיקוּת, ˈדַּקִּיקִיּוּת.

דָּקַק, עב' דַּק, בהפס' דָּק, עת' יָדֹק, בכנ' יְדֻקֶּנּוּ, — א) היה דק מאד, נשבר ונכתש לרסיסים קטנים, fein zermalmt sein; être broyé; be crushed:

[1]) עי' הערה לערך א.*דֶּקֶל.

[2]) בארמ' דקלא, בערב' דַּקַל a) תמרים גרועים. אך כבר העיר פרנקל כי זו מלה שאולה בערב' מארמ', —ולא נתברר מקורו.—[3]) בארמ': מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי (ב"ק לב:).

[4]) שרש משותף לכל הלשונות השמיות אשור' ערב', ארמית.

a) دَقَل

ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים (שמות לב כ). ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר' ט כא). — ואמר המשורר: ידק הרוח יזך בגבה, כל נר שם ידעך חיים חיש יתמו (אדס שס"ק, הדעת והמות).—ב) עשהו דק, שברו וכתשו לרסיסים דקים, zermalmen; broyer; to crush: תדוש הרים ותדק וגבעות כמוץ תשים (ישע' מא יה). והמם גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (שם כח כח). — ולווי ידק, ואמר המשורר: בן איש ביראת אל עדה גאוה ובה הכנע גאון ימים ודוש הרים ודק (ר"י חריזי, הענק ג). — ומק' *לדק, לדקו, לדוקו: וכשמסבבין עליו אופני העגלה לדוקו אפילו הגלגל הומם ומשתבר (רש"י ישע' כח כח). — — ובינ' *דק, דקים: ואת מי דקים בדברים קשים את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבק (שם).

— הפע', הדק, מקור הדק, עת' ידק, וידק, ככנ' אדקם, — כמו קל משמעה ב: ושחקת ממנה הדק (שמות ל לו). הדק לעפר ושרף אשרה (מ"ב כג יה). והאשרים והפסילים והמסכות שבר והדק ויזרק על פני הקברים (דהי"ב לד ד). וישרף אתה (את האשרה) בנחל קדרון וידק לעפר (מ"ב כג ו). ויכרת אסא את מפלצתה וידק וישרף בנחל קדרון (דהי"ב יה יו). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקות עמים רבים (מיכ' ד יג). ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות אדקם ארקעם (ש"ב כב מג). — ואמר הפיטן: ותעשה דין ומשפט לעשוקים, זמוריהם שחתו ובקקום בוקקים, חמוסים נגושים ביד מדיקים (סליח' יוס ב, אויתיך). הנה אכלונו בכל פה מדיקינו, ואתה יי' שפטנו מחקקנו (שבת תוהמ"פ, מיס רבים). — *ולווי: וכשהוא שוחק (את הקטרת) אומר הדק היטב היטב הדק (כרית' ו:).

— הפע', הודק, יודק: לחם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו (ישע' כח כח).

— נפע', *נדק, נדק: כיון שהיה הבכור מת לאחד מהן (מהמצריים) היו עושין לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקות ונידקות ונזורות (מכי' בא יג). היתה נידקת (האיקונין) ונשחקת וניזורת והיתה קשה עליו כאילו אותו היום קברו (פסיק' רבתי יז). והחטים אינם נידוקין להיותם נטחנין (רש"י ישע' כח כח).

דקר[1], ממנו דקר, *דקור, *דקר, *דקרן.

דקר, פ"י, — דקר אותו בחרב, ברמח, נעץ את החרב את הרמח בתוך גופו, durchbohren; transpercer; pierce: ויקח רמח בידו ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם (במד' כה ז-ח). והביטו אלי את אשר דקרו (זכר' יב י). ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי (ש"א לא ד). ודקרהו אביהו ואמו (זכר' יג ג). ויאמר לו שלף חרבך ומותתני וכו' וידקרהו נערו וימת (שופט' ט נד). שהנודר כילו (כאלו) נוטל חרב ודוקרה בלבו (ירוש' נדר' ט מא:). כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (נדר' כב.). —*ובהשאל': בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם (יומא ט:). —ובמשמ' *נכנס לתוך, פתח: שהם (המים ששותה לרפואה) דוקרים את המרה (שבת קי.). ומי פרת קרבימו דוקרים (קינ' לת"ב, איכה את).

— נפע', נדקר, — שדקרו אותו ברמח: כל הנמצא ידקר וכל הנספה יפול בחרב (ישע' יג יה). בשעה שנדקר זמרי עמדו השבטים עליו ואמרו ראיתם בן פוטיאל זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז הרג נשיא מישראל (מד"ר במד' כא). בבא היום שיתקבצו אל ירושלם כל הגוים אחרי מות הנדקר הנזכר (ראב"ע זכר' יד א). —ואמר הפיטן: בנים היקרים, בחרבות נדקרים, לוים המשוררים, וכהנים מקטירים (קינ' לת"ב, אלגעותי).

— פע', דקר, — כמו נפעל: כי אם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש (ירמ' לז י). ונפלו חללים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה (שם נא ד).

— פע', *דקר, — גרם כאב בגוף כעין כאב מנעיצת דבר חד: מדקר בצדדים (ספר רפואות אסף [1]).

— הפע', *הדקיר, — כמו קל, ואמר המשורר: ויום יעלה עשן אפם וזעמם בפטיש שיר יפוצצו הררים, וידם תאחז העט כרומח להדקיר סוררי עם וממרים (משה דרעי קראי, לקו"ק ל). — ואמר הפיטן: ממאסת כל עץ הדקיר המזנה, מעכו לנמרים רדף המחנה, מחצם וכלם ויגד לאליפרני (יולר שבת א חנוכה, אודך).

*דקר, ש"ז, מ"ר דקרים, וגם דקל, דקלים, — א) כלי

חפירה בקרקע, כעין מטה מברזל וחד בקצהו: אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה

---

[1]) גם בארמ'. בערב' העתיקה שמש שרש דקר במשמעות אחרות, בערב' ההמונית במשמ' עקיצה.

[1]) נשמט בהפתקה ציון הדף.

וכל כליה העול והמזרה והדקר (סני׳ ה ו). שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה (כילה ה ג). שיש לו דקר נעוץ מבעוד יום (גמ׳ שם ז:). שיחפור בדקל[1] (ירוש׳ סוט׳ ב יח.). בעשויין כמין דקרים (שם סוכ׳ ה נב.). — ב) מֵי דְקָרִים, מֵי דְקָלִים, מים שנובעים ממעמקי האדמה ויש בהם חלקי גופים מחצביים, מלחים מתחלפים, Mineralwasser; eau minerale; mineralwater: כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה חוץ ממי דקרים[2] וכוס עיקרים מפני שהן לירוקה אבל שותה הוא מי דקרים לצמאו (שבת יד ג). השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו אמר ר׳ יונה חוץ ממי דקרים וכו׳ השותה מי דקרים מהו אומר ברוך שברא מיני רפואות (ירוש׳ סוף כיצד מברכין). — ג) *כאב בגוף כעין כאב מדקירה: ורוב מיני דקרים בצד השמאלי (אסף הרופא, כ״י מינכן 22).

***דִּקְרָן**[3], דוק׳, ש״ז, מ״ר, דִּקְרָנִים, דוק׳, — קנה מפצל בראשו כעין שני קרנים או שִׁנַּיִם, ישתמשו בקנים כאלה למתוח עלהם דליות הגפנים: השרתוע והדוקרן והמעדיר והמלקוט של כובשין (תוספתא כל׳ ב״מ ג יד). מקל שעשה בראשו מסמר להיות נוטל בה פת מאפפיארות הרי הוא כדקרן[1] ומטלטל בשבת (שם שבת יד-יה ג). — ומ״ר: המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים ואת זמורות שקמה שבתוכו (שם ב״ב ג ו). והיו שם פרצות יותר מעשר היה נוטל אעים וסותם ודוקרנים וסותם (ירוש׳ סוכ׳ ה נב.). ארבעה סניפין של זהב היה שם מפוצלין מראשיהן כמין דקרנין[2] היו (מנח׳ לה.).

דַּר[3], ש״ז, מ״ר דָּרִים, — מין ממיני הפנינים, Art Perle; espèce de perle; kind of perle: מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש וָדַר וסחרת (אסת׳ א ו). — ואמר המשורר: על הערוגות תן לך מושב והיה בצלי ההדסים דר, וראה רסים לילה עלי עליו נטפי בדולחים וגרגר דָּר (רמב״ע, תרשיש ג). תאר לבנה על אמיר בשם פיה יפזור דַּר בעת תטיף, נפשה כריח מור דרור ושפת שני עסים רמון וצוף תטיף (שם ד). אשר ילבש לבוש רקמה וישכב בערש שן ועטה פז וְדַר-דָּר (ר״י חריזי, הענק ג). וכסף מאמר בלב כנסתיו, ודר שכל בעד רעיון לקטתיו (הקד׳ ס׳ שעשועים לר׳ זכדא). — ומ״ר: ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה, באָגרי אלומיה ועומריה בדבריה ודריה (ר״י מפיסה, הקד׳ מנח׳ קנא׳). — ומצוי השמוש בו בספרות: כי אנו מוצאים מהאבנים היקרות בתכלית העגול כמו הדר וזולתו הנקרא לולו בערבי ודר הוא נולד בחרסי הדגים בתכלית העגול ולא יחסר מהם דבר מוחש באלפים מהשנים (מורה המורה 99). — ואמר המליץ: והנה איש ראיתי מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, והזמן כפף קומתו, מתהלך במדבר על משענתו, ובידו אגרת, רצופה בדר וסוחרת (מטמוני מסתר׳ כ).

---

[1]) כך שם פעמים בכל הנוסח׳, ועי׳ עוד הערה לקמן.—[2]) כך במשנה שבירוש׳, ובמשנה שבבבלי דקלים, וכבר אמרו בגמ׳ ירוש׳ ברכות סוף כיצד מברכין: אית תניי תני מי דקרים ואית תניי תני מי דקלים מאן דמר מי דקרים שהיו דוקרין את המרה ומאן דמר מי דקלים שהיו יוצאין מבין שני דקלים. ע״כ. וכן בגמ׳ בבלי שבת קי, והוסיפו שם: מאי מי דקלים אמר רבה בר ברונא תרתי תלאי איכא במערבא ונפקא עינא דמיא מבינייהו כסא קמא מרפי אידך משלשל. ע״כ. והנה מכל זה נראה ברור כי הכונה במי דקלים או מי דקרים היא למים שנובעים מהאדמה, ושהיו שותים לרפואה, לירוקה ולשלשול, והם הם מי מעינות מחצביים שמשתמשים בהם לרפואה גם היום, וזה שם קדמון ואין ספק בדבר כי אמרו מי דקרים וגם מי דקלים, במשמ׳ אחת, מפני שגם דֶּקֶל משמעתו כמו דֶּקֶר, כמו יחפור בדקל במקום יחפור בדקר, ושני הפרושים של מי דקרים ומי דקלים, שהם דוקרים המרה ויוצאים מבין הדקלים, אינם אלא מדרש מלים המוני, והעקר הוא כי זה שם קדמון למים הנובעים מבטן האדמה ושמחזיקים גופים מחצביים, ואולי הוא ע״ש החפירה בדקר או בדקל להוציא המחצבים מעמקי האדמה.

[3]) משקל שִׁלְחָן, בערב׳ דקראן a). ואעפ״י שכבר הסכימו החכמים כי מלה זו איננה שמית בעקרה וממקור יוני מוצאה והיא המלה δίκρανον, וגם המלה הערב׳ ממקור זה יצאה, אעפי״כ יש רגלים לדבר, כמו שכבר העיר זה עמנ׳ לְו בהער׳ לקרוים, כי המדברים עברית חשו במלה זו מלה עברית מהשרש דקר, ולכן יש לה זכות אזרח במִלּוֹן עברי. — [1]) כך בתוספתא צוק״מ, ובנוסח׳ דוקרן. — [2]) רש״י גרס דוקרנין.

[3]) בערב׳ דֻ׳ר, דֻ׳רַה a), פנינים. והנה סברו החכמים כי יותר נכון שזה היה מין אבן דומה בעינה להדר, אך אינו מהנמנעות שבחצר המלכות של אחשורוש היו פנינים קבועים גם ברצפה. ואולי הכונה היא להצדף הדומה לעין הפנינים.

---

a) دقران

a) دُر دُرَّة

***דַּר**, ס"ז, מ"ר דַּרִים, — בצמח, עלה דומה קצת לקשקשת הדג יושב זה ע"ג זה: שהיא עשויה ד ר י ן ד ר י ן (מד"ר ברא' כ).

דרא[4]), ממנו דֵּרָאוֹן, °דָּרָא.

°דָּרָא, — קל אינו נהוג.

— הִפע', °הִדְרָא, הִדְרָאוּ, — נהיו לְדֵרָאוֹן, לבושה וחרפה: ה ד ר א ו מתי הזללים, וצמתו לרגב חללים (יוצר א' סכות, אימתי).

דֵּרָאוֹן[2]) ס"ז, סמי' דִּרְאוֹן, — תועבה, חרפה ובזיון, Abscheu; abomination: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דֵרָאוֹן לכל בשר (ישע' סו כד). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לְדִרְאוֹן עולם (דני' יב ב). — ואמר המליץ: ואם לא ימצאה ישכון בדומה והתגלה בתער השכירה, והוא ימות בתבערה ומסה ו ד ר א ו ן לכל חמר וצורה (ספ' המוסר לר"ז אלנאהרי מה). כי יפגשך איש ד ר א ו ן בלצון שים גליון נוכח פניו ויניחך (אסף לה יט). — ואמר המשורר: מני אז לא אשיר שמחה ונחת, לא אקו לאור לא אוחיל לחפש, אשיר יום מר אשור עבדות נצחת, אחלום ד ר א ו ן עולם עבטיט ורפש (יל"ג, בעלות השחר). — °וככי' ואמר הפיטן: אזביר סלה זכרון מעשים, בימים האלה נזכרים ונעשים, גחון גח מבין עכסים, דִּרְאוֹנוֹ להזכיר לרקב בעסים (קרוב' לפ' זכור, אזכיר). — והמשורר בתלונתו: שואל שלומי קרב נא ושמע כמו ים המוני, אם יש לבבך כשמיר ירך לרוב ד ר א ו נ י, איך תחשוב כי אניח על דעתך דאבוני (שיר התלונה לרשב"ג). — °ומ"כ: לפצותם מלעג שאננים, להצילם מגאיונים, להשיב שבותם ביונים, למלטם מתופת דִּרְאוֹנִים, מלהט מתהפכת בדמיונים (יוצר יוה"כ, מי יתנה). — ומר"כ: יפקד עליהם את העונות, לרוב ימים להמנות, לחשוב להם חשבונות, להפילם לתפת דִּרְאוֹנוֹת, והמון לאמים וכל הלשונות, על עוזר ועזור ישאו קינות (סלוק לפ' זכור).

---

[1]) בערב' דרא a), במשמ' של העתקה ודחיה, וסוברים רוב החכמים כי מזה נגזר דראון.

[2]) משקל עֵרָבוֹן, הֵרָיוֹן. והנה קצת המדקדקים החדשים (Gesen., Olsh.) קבעו משקל מיוחד דְּרָאוֹן, כמו דְּאָבוֹן, ומזה דֵּרָאוֹן, אך אין זה מוכרח.

a) درا

דרב[1]), ממנו דָּרְבָן.

°דָּרָב[2]), ס"ז, — מחלה, שלשול חזק, Diarrhoe: ויהיה מין שלשול הנקרא ד ר ב והוא דיראריה וישתלשל לזולת המימיות ולא יפסק (קאנון ג יו א ב).

דָּרְבוֹן, עי' דָּרְבָן.

דָּרְבָן[3]), דָּרְבַן, ס"ז, מ"ר דָּרְבֹנוֹת, — א) ברזל חד בראש המלמד לזרז בו את הבקר בעבודה, eisern. Stachel, aiguillon; goad: והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הַדָּרְבָן (ש"א יג כא). מלמד שבלע את ה ד ר ב ן (כליס ט ו). המרדע יש לו אחוריים ותוך משבעה לחרחור מארבעה ל ד ר ב ן (שם כה ב). מסרק שיש בו ד ר ב ן הרי זה טמא (תוספתא כל' ב"מ ד ד). אם לפרתו עושה אדם ד ר ב ן ליצרו הרע שהוא מעבירו מחיי העוה"ז ומחיי העוה"ב על אחת כמה וכמה (ירוש' סנה' י כח.). מיני מתכות כל שהן וכו' שכן ראוי לעשות ממנה ד ר ב ן קטן (שבת ל.). ד ר ב ן זה מכוין את הפרה לתלמיה להוציא חיים לעולם (חגי' ג.). — ואמר המשורר: יעופף ליל לראות עופר כאלו בגבו נתנו דָּרְבַן ומתג, ויארך ליל

---

[1]) בערבית ד'רב a) במשמ' חד ושנון.

[2]) בערב' ד'רב b), ואמרו המלונים הערבים שהיא מחלה שאינה נרפאת. אך כנראה היה לה אצל חכמי הרפואה משמעה מיוחדה לחלי קשה זה ובמשמעה זו השתמש בה מתרגם הקאנון.

[3]) מן דרב, עי' הערה להשרש. והוא משקל קָרְבָּן, והנה סוברים כל החדשים כי קמץ הדלת הוא קמץ חטף ואעפ"י שהוא מתוג צריך לקראו בתנועת החולם, גוג בפרוש, dorewan, וכן קניג. אך כבר העידו המדקדקים הקדמונים שלנו בפרוש כי זה קמץ רחב, ועי' בהמבוא חלק הדקדוק. — ואמר ריב"ג: הוא הברזל שנותנין אותו בראש העץ שמכישין בו הבקר והחמורים ונקראת פראשה אצל אנשי מזרח לפי מה שראיתי בפירוש המלות לקצת הגאונים ואיננה מלה ערבית אלא היא מלה נכנסת בלשונם והוא שאמרו עליו בתלמוד השוכר את הפרה היבא דלא שני מאן משלם רב פפא אמר דנקיט פ ר ש א משלם וראיתי בפירוש הגאונים מלמד בלישנא דרבני פרשא וראיתי לרב שרירא גאון ז"ל דרבן כמו מחט גסה שנותנין אותו במלמד הבקר בשעת חרישה שכל זמן שהוא הולך נכחו במעגליו אינו מכאיבו וכל זמן שמתעקם נכנס בבשרו ומכאיבו נמצא מכון לתלמיו וזו היא ששנינו מלמד שבולע את הדרבן ובלשון ישמעאל קורין אותו בבבל מ ה מ א ז. ע"כ.

a) ذرب b) ذَرْب

תתעכבו (רי"ק, ספר סגלוי מג). — והקיז בדרבן: כשמקיז אותה (את הפרה) בדרבן ומוציא ממנה דם יראה פועל רע ואכזריות (ר"י אבוהב, נחל פישון).
— ומ"ר: דברי חכמים כַּדָּרְבֹנוֹת וכמשמרות נטועים בעלי אספות (קהל' יב יא). — ב) ˚שם לאחד מן הטעמים, הנגינות, והוא כצורת אזלה, בראש התיבה: וכן הדרבן והוא כצורת אזלה שיהיה בראש התיבה אינו לא שר ולא משרת אלא לרמוז שיוציא אותו פרידתו כאלו בהחים משכו להון ומתג (רמב"ע, תרסים ז). — ˚טען בדרבן, הכה את הבהמה בדרבן: כי אמר אל תתאחרו וטענו בעירכם בדרבן ומהרו ואל האות בהתוה (הורית הקורא 77). וכבר אמרנו שהדרבן והוא כמו אזלה בראש התיבה וכו' לפטם את המלה להתיז בדרבן וכו' והדרבן שהוא מתיז את התיבה (שם 90). — ג) ˚חרטום דק של הדבורה, היתוש וכיוצא בהם: ומהם (מב"ת בעלי חוליות) מי שאין לו דרבן ומהם מי שיש לו דרבן וכו' ומי שדרבנו לאחוריו מהם מי שהוא תוך גופו ויוציאוהו בעת הנשיכה כמו הדבורה והצרעה (רשכ"ל דולאן, מג"א ת"יד).

דרג, ממנו מַדְרֵגָה, ˚דָּרַג, ˚דַּרְגָה, ˚דַּרְגָא, ˚הַדְרָגָה.

˚דָּרַג, פ"ע, — עלה על המדרגה: דרג ירבעם בן יואש במלכות אום שלישיה בשנת חמש עשרה למלכות אמציה (תלמיד חי הבלכי קטע, JQR XIII,361).
— הִפע', *הִדְרִיג, — א) עשה כעין מדרגה, כרת אילן בצורת מדרגה: הקוצץ קורה של שקמה הרי זה לא יחליק ולא ידריג אלא מכוין שיהא קיצתו ישוה (תוספתא שבי' ג יד). לא יהא מחליק ומדריג מדריג ומחליק וכו' במקום שנהגו להחליק ידריג להדריג יחליק (ירוש' שם ד לה:). — ב) ˚במוסריות, הוליך אדם לאט לאט, ממדרגה נמוכה למדרגה יותר עליונה, וכדומה: כי כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה מן היסודות אל המחצבים אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים (כוזרי ד ג). שיחקור ויגלה יסודות המציאות וידריג עצמו ממדרגה למדרגה עד שיגיע למדע האלהות (ריב"ל, עולם הקטן, תכן השער' ב). השווי וההדרגה שעשה לנפשו המשכלת בהדריגה להשגת השלימות כמו שידריגו הנער מדרגה אחר מדרגה במזונו (נוה שלום ט ט).

— הָפע', ˚הָדְרַג, הוּדְרַג: הגמול והעונש התלויים בה הנזכרים בפרשת כי תוליד בנים ומה שהודרג מפניו (כוזרי ב לד). הפעולות התוריות אשר החלק השכלי התחלתם בהיותו מודרג ומיושר מצד התורה האלהית (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג). ולכל צדיק שחלקו נגמר מקום מודרג ושעור (מכת ריאטי, מקד' מעט, חלק הס״ל א). אבל תהיה ההרכבה מודרגת כמו שהוא בעצמות (קאנון א א ה). שישתנה תחלה שנויים מודרגים אל דמיון עצמותו (שם).

— נִתפע', ˚נִתְדָּרֵג, — הלך ועלה ממדרגה למדרגה: וכאשר נראה החיות מצויה בכל מקצת מבעלי החיים וכו' כך הוא יתברך מצוי בכל מקצת מן העולם ונתדרג מזה למעלת השכל והמדע ונקראהו מדע העולם (תרג' פי' יליר' לרסע"ג ד א). הנער הולך וגדל בתוספת ומתדרג בגדול (קאנון א א א, הסניס). ולא יתדרג האור לעבר אבל יעבר בבת אחת העברה שלמה (שם ג ג ד א). אח"כ יתרגל בהם (בהמים הקרים) ואז יתענג בהם בהתדרגו אל ההשתנות (שם א כ כ יט). ולפעמים יעתק הנביא ממין הנבואה שהיא בחלום אל מין הנבואה אשר בהקיץ כמו שיתדרג כל בעל חשיבות מן הנמצאים הגשמיים ממדרגה שפלה אל מדרגה יותר עליונה (אמונה רמה לג). ובאלו הארבעה מאמרות לבדם תמצא התנועה להמצא בהם ההפך היוצא מן הכח הפועל המתדרג לאט לאט והתנועה היא בזמן המשך ההדרגה (אכר' ביכאגו, דרך אמונה א א). ראה (עלי) את שמואל הולך וגדל ומתדרג לשלמות (ר"י אברבנאל, ש"א ב).

˚דַּרְגָּה, ש"נ, מ"ר דַּרְגוֹת[1], — א) כמו מדרגה: ויש

כמה דרגות ביראה אשר על ידיהם יסיר ויפריד הרע מרמ"ח איבריו ומכל גופו וגם בדברים המותרים יפריד הרע מהם (דברי אלימלך, בהעלותך). והנה ודאי גם בשתי הבחינות האלו יש כמה דרגות אמנם אח"כ צריך לבוא לבחינת אהבה השלימה (שם, שלח). — ב) ˚שם אחד מן הטעמים, דרגה תביר, וצורתו ^{s}: השלישי (הטעם) דרגה והוא שלשלה פעם יורדת ופעם עולה (הור' הקורא 73). — ועפי"ר בצורה ארמית דרגא, ומשל: אל תתהדר אנוש גביר, אחרי דרגא יבוא תביר (JQR 1902, 794), ר"ל אחרי העלייה שֶׁבֶר.

*דרד[2], ממנו *דִּרְדִי.

---

[1] כמו אשְׁדּוֹת, עַשְׁתּוֹת.

[2] רק בארמית.

***דַּרְדּוּר**[1], ס"ז, מ"ר דַּרְדּוּרִים, — חבית של עץ, עשויה לוחות, Fass; tonneau; barile: דרדור עגלה (כלים יה א). הדרדורין[2] והקרבות של גוים ויין ישראל כנוס בהן אסור בשתייה (תוספתא ע"ז ד-ה ט). גוי שהיה מעלה ענבים בסלין ובדרדורין בגת (שם ז-ח ה). עכו"ם שהביא ענבים לגת בסלין ובדרדורין[3] אע"פ שהיין מולף עליהן מותר (ע"ז נט.). ולקח (אברהם) את הדרדור וקשר במתניה (של הגר) כדי שיהא סוחף אחריה לידע שהיא שפחה (פרקי ר"א ל).

***דֻּרְדִּי**[4], ס"ז, מ"ר דֻּרְדִּיִּם, — מה שנשקע מהיין וכדומה מהחלקים העבים והפסלת על שולי הכלי, Niederschlag; sediment: והחם השורף יעבהו כדורדיי (קאנון ג יד ד א). ויהיה (הדם) תחלה רקיק חלודיי דיותיי ואחר יתעבה באחרית הענין לחולשת הכבד המתחיל מן הרחיציי וההולך אל הדורדיי (שם). וכשיהיה הדם אשר יצא עב כדורדי היין הגם זה מורה שהכבד שואף הדם וכשיהיה הדם רקיק וחלודיי מורה שהכבד יתליש הדם (פרקי משה ו). — ועי' קצפיות.

***דֻּרְדִּיּוּת**, ס"נ, — טבע מה שהוא כמו הדֻּרְדִּי: הטחול אם יחלש משני דברים אחד מהם משיכת שמרי הדם ודורדיותו ואפריותו מן הכבד (קאנון ג א ד ט).

***דַּרְדִּיחַ**[5], ס"ז, מ"ר דַּרְדִּיחִים, — זבוב קטן יושב בקיץ על הקוצים, וכדומה: הם הזבובים השוכנים על הרתם הקוצים והזיתים בימי הקיץ (אסף 179).

***דַּרְדַּק**[6], ס"ז, מ"ר דַּרְדַּקִים, — יֶלֶד, האדם בעודנו צעיר, בעוד לא למד דבר, תלמיד שמתחיל ללמוד

[1]) כך נקוד במשנ' מנק' כ"י פרמה. — [2]) ופרש הר"ח חביות של עץ והובא בהערוך וז"ל: חבית של עץ עגולה עשויה לוחות, וכן שאר המפרשים. — [3]) גרסת הערוך, ובנוסח' ובדודורין.

[4]) בארמ' דורדא: כחמרא דיתיב על דורדייה (מגי' יב:), כמו יין יושב על דרדיו, על השמרים שלו. בערב' דֻרْدِي a), שאולה מארמית.

[5]) נעלם ממני מקור מלה זו.

[6]) בארמ', תרגום שחקו עלי צעירים: מגחכין עלי דרדקין. סך מקרי דרדקי עשרין וחמשה

a) دُرْدِي

הקריאה והכתיבה: אל מקרי דַּרְדַּק ולמדקדק יהיה כמו מלמד ביד חורשים (חריזי ר"א נחור, בסוף פרשי רד"ק).

דַּרְדַּר[1], ס"ז, מ"ר דַּרְדָּרִים, —א) צמח קוצי יאכלוהו הגמלים, Centaurea Calcitrapa L.: ארורה האדמה בעבורך וכו' וקוץ וְדַרְדַּר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה (ברא' ג יז-יח). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ וְדַרְדַּר יעלה על מזבחותם (הוש' י ח). ומאכל בהמה החוחים והדרדרים (סבי' ז א). למלך שהיה לו פרדס וכו' ומסר לארים והלך לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ודרדרין הביא קצצים לקוצצו (מד"ר ויקר' כג). דרך בני אדם גודרים כרמיהם או שדותיהם בקוצין ובדרדרים בסירים ובחוחים (פסיק' רבתי י). לעת"ל אשן של צדיקים אוכלת הרשעים שנמשלו כקוצים וכדרדרים (פ' דר"א מ). — ואמר הפיטן: בל תתחבר ללצים ג׳לשים דברים נמרצים, דַּרְדַּר זורעים עם קוצים, השוננים לשונם כחצים (יוצר א סכוע', אטוס ספתיך). — *דַּרְדַּר הָאַוָּז, מין עשב: אם התרנגולים הולכים בחצר סגור טוב להאכילם לפעמים חציר ועשב שלש העלים (קלעע) דרדר האווז ועשב שן אריה (תוה"ט, העוף 254).

***דִּרְדֵּר**, — קל לא נמצא.

— התפ', *הִדַּרְדֵּר, מִדַּרְדֵּר, — כמו מתגלגל, בפרט למטה, למשל אגוז, האגוזים מדרדרים זה אחרי זה: מה אגוז

ינוקי (ב"ב כא.). בערב' דַּרְדַּק a), אך כבר אמרו שהיא מלה שאולה מארמ' (Nö. Mand. Grami 185).

[1]) בערב' דַּרְדַּאר b), ומשמש בלשון זו בשתי משמעות, שם לאילן גדול Fraxinus, וגם במשמ' שם למין קוץ והוא מאכל גמלים: ואלדרדאר אלמעריף ענד אלעאמה באלדנה: נבאת צע'יר שאיכ תרעאה אלאבל (אקראב אלמוארד, של אלשרתוני), ור"ל: והדרדאר הידוע אצל ההמון ב„דנא" הוא צמח קטן קוצי ירעהו הגמל. ובאר אותו Prof. Aschersohn (L. Pfln. 427) שהוא Centaurea Calcitrapa. — ובמדרש אמרו דרדר אלו עכביות, עי' זה, והביא ריב"ג בשם רב שרירא גאון שאמר וז"ל: דרדרא הוא דרדר הנזכר בתורה ונקרא בבבל כנגר יש עליהם קוצים מקלפים אותו ואוכלין מה שבתוכו. ע"כ. וכן קוראים בלשון הערב' ההמונ' גם בסוריה להחרשוף בערב' כנכאר, מלשון פרסית. ואסף תרגם דרדר בטריקולין ביונית ובקורטוב בארמ': עשב הנקרא בלשון יוון טריקולין ובלשון ארם קורטובא ובלשון עברית דרדר (אסף 53).

a) دَرْدَق b) دَرْدَار

זה את נוטל אחד מהכרי וכולן מ ד ר ד ר י ן ומתגלגלין זה אחר זה כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין (מד"ר שה"ש ו יא).

— פע', ידרדר: החוח הנץ מגלגל ודרדר, ומדור לדור גלגל ודרדר (יולר פ' זכור, אזכיר סלה).

*דַּרְהּ¹), ש"נ, —אבן יפה, דומה בעינה להדר: אבן טובה יש בכרכי הים ודרה שמה הושיבה באמצע סעודה ומאירה להם כצהרים (שמואל, מגי' יב.).

*דָּרוֹךְ²), ש"ז, מ"ר דְּרוֹכוֹת, — מי שאומנותו לדרך ענבים בגת: הפועלים אין להם רשות לתרום חוץ מן ה ד ר ו כ ו ת שהן מטמאין את הגת מיד (תרומ' ג ד).

דָּרוֹם³), ש"ז,—צד העולם, מול צפון, והוא לימינו של האדם כשהוא עומד ופניו למזרח השמש, Süden ; sud ; south: ים ודרום ירשה (דבר' לג כג). שים פניך דרך תימנה והטף אל דרום (יחזק' כא ב). הולך (השמש) אל דרום וסובב אל צפון (קהל' א ו). ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון (שם יא ג). בהשקט ארץ מדרום (איוב לז יז). במוצאי י"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה וכו' נטה כלפי ד ר ו ם עניים עצבין ובעלי בתים שמחין (יומא כא:). פנת ה ד ר ו ם משם טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין לעולם (פדר"א ג). הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח ד ר ו מ ו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממד באמצע (מד"ר בראש' א). — ובבנין, הצד לדרום העולם: ויולכני דרך הדרום והנה שער דרך הדרום (יחזק' מ כד). ויביאני אל חצר הפנימי בשער הדרום (שם כח). —*הדרום, דרום של ארץ ישראל: יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו ב ד ר ו ם (פסח' ע:). פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן ה ד ר ו ם וראיתי שהוא יפה עינים (נדר' ט:). (סוברים) זקני ד ר ו ם טמא מת משלח קרבנותיו (זבח' כב:). — ועי' נגב.

*דְּרוֹמִי, ת"ז, נקב' דְּרוֹמִית, — מצד הדרום: הלך וקנה סלע אחד בצד ירושלם ואמר חצייה צפוני אני נותן לפלוני עם מאה חביות של יין חצייה ד ר ו מ י אני נותן לפלוני עם מאה חביות של שמן (ירוש' פאה ג יז ד). ובא לו (הכהן) לקרן ד ר ו מ י ת מזרחית (זבח' ה ג). רוח ד ר ו מ י ת קשה לחטין (יומא כא:). רוח ד ר ו מ י ת מעלה רביבים ומגדלת עשבים (ב"ב כה:). מיום שחרב בית המקדש לא הוגשמה רוח ד ר ו מ י ת (שם). והפונים אל המערב ואל הדרום רעים וכ"ש בעת נשיבת ה ד ר ו מ י ת (קאנון א ב ב יו).

*דְּרוּס, דְּרוּסָה, עי' דרס.

*דְּרוּסָה, ש"נ, מ"ר דְּרוּסוֹת, — תמרים דרוסים יחד: ו ד ר ו ס ו ת¹) של תמרה (תוספתא מע"ש א י).

א.דְּרוֹר²), ש"ז, מ"ר דְּרוֹרִים, — חֵרוּת, חֹפֶש, למשל לעבד מאדוניו, שהוא ברשות עצמו ואין לאחר שלטון עליו, Freiheit ; liberté ; freedom: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו (ויקר' כה י). אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש (ירמ' לד ח-ט). ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו (שם יה). וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור (יחזק' מו יז). בזמן שנוהג ד ר ו ר בארץ נוהג בחוצה לארץ (ר"ה ט:). שקרא (אחשורוש) ד ר ו ר לכל בעלי סחורה (מגי' יב.). — ובמליצה: הנני קרא לכם דרור נאם יי' אל החרב אל הדבר ואל הרעב (ירמ' לד יז).— יומ"כ: ואדם לא ידון, בנמכר על זדון, ביובל ומת אדון, ישלח ל ד ר ו ר י ם (רסב"ג, אזהר' יוס א). ברכות וקללות, ומכס ונחלות, ושיד אבנים גדולות, ויובל ל ד ר ו ר י ם (שם). והעבדים תחונן בצאתם ל ד ר ו ר י ם (שם, יוס ב). וכמה אנוש שר, ועת זר לבור סר, וקרא לנאסר, בחסדו ד ר ו ר י ם (משה דרעי, לקו"קא עה). איך קץ ה ד ר ו ר י ם ארך והם ביד שובים נתונים ומסורים (רבי ושמחי, פזמ', לעומתי). זיו הדרם כמאורים כאפיקים הם בציה קץ מנוחה קץ ד ר ו ר י ם קץ פדות סוערה עניה (שם בקשות, אם לבי). — *ודרורות: וטוב מליו הלא כושל יקימון וגם רבות עזובות בו פזורות ובפרקים חקוקים הם בחכמה הלא תמצא למאסרך ד ר ו ר ו ת (אוהב מספ', כאול'

---

¹) עי' דר.

²) מן דרך, משקל לקוחות.

³) עברית וארמית. בערב' אין שם זה, ולא נתברר מקורו.

---

¹) כך בתוספתא צוק"מ, וכן הגהת הגר"א, ובנוסח' תירסות.

²) באשור' דַרַר, חֵרוּת, עמידה ברשות עצמו. ודומה לזה השרש ח ר ר, המשמש גם בשאר הלשונות השמיות במשמ' חרות וחֹפש.

לאיוב, שיר בסוף הספר). — ʼוכו׳: שברי עול מעל צוארך, מוסרותיך נתקי, כי קרובה שנת ד ר ו ר י ך, בא עת נקמת דם נקי (ר״י נאגארה, פזמ׳ קו.).

כ·**דְּרוֹר**[1], ש״ז, מ״ר דְּרוֹרִים, — א) עוף מזמר, מקורו רחב קצר, כנפיו ארוכות צרות, ויקראוהו עוד סנונית, **Schwalbe ; hirondelle ; swallow**: גם צפור מצאה בית וּדרור קן לה (תהל׳ פד ד). כצפור לנוד כַּדרור לעוף (משלי כו ב). ומביא (המצורע לטהרתו) שתי צפרים ד ר ו ר שחט את אחת מהן על כלי חרש ועל מים חיים (נגע׳ יד א). שחט אחת מהן ונמצאת שלא ד ר ו ר יקח זוג לשניה (שם ה). היה מביא שתי צפרין ד ר ו ר ואלו הן הדרות בעיר (תוספתא שם ח ג). וצפור ד ר ו ר צריך לקשור בכנפיה כדי שלא תתחלף באמה (כילה כס.). ואיזו היא יורה קטנה א״ר ינאי כל שאין ראש ציפור ד ר ו ר יכול ליכנס בתוכה (ע״ז לח:). לאדם שמסר צפור ד ר ו ר לעבדו אמר כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיך נשמתך אני נוטל ממך (מנח׳ לט:). — ואמר המשורר: לצפור ביתך לבי מקנא ומי יתן אני אהיה ד ר ו ר ך, ד ר ו ר ך לא אבקש כי אני הוא אסיר חשקך ואיככה אמירך (ראב״ע, מקנא).—ומשל: ד ר ו ר אחד לא יעשה קיץ (מהרשד״ס, הובא בפחד יצחק, דלול).— ומ״ר: שגם צפרים ו ד ר ו ר י ם יש בבית ה׳ שמצפצפים ומהגים בפיהם בלשונם בלא כוונה (לידה לדרך, מנח׳ כר זרת א א ה). — ויחסו לו סגולות הרבה: ויהי החסיד ההוא שוכב יום אחד על מטתו והיה קן אחד ד ר ו ר בביתו ויפקח עינו להביט אל הקן ויפול מזריקת הד ר ו ר בעיניו ותכהינה עיניו מראות (ספר טעטועים לר׳ זכדא 18). ויש מן בעלי חיים שאם מנקרים את עיניו ישובו לאיתנם כצפור ד ר ו ר ומין אחד בשרצים (שער הסמים ד א), עוף הנקרא ד ר ו ר ב׳ אבנים קטנים נמצאים בקרקבן שלה והוא עוף שחור וכריסו לבן האבן הא׳ אדומה והא׳ שחורה הנוגע באדומה בבגד האדם מעורר שנאה והנוגע באבן השחורה בבגד האדם מעורר אהבה (דרך ישרה, הסגולות). אבן הב׳ הנמצאת בבטן צפור ד ר ו ר והיא בשתי צבעים אדומה ונוטה לשחרות אם תשטפנה ביין טוב ותכניסנה תוך העין יזהיר אותו וישיבהו לנערותו (שם).— ומנו חכמי תולדות הטבע מינים רבים של עוף זה: ד ר ו ר ה ב י ת וכו׳ מראה גו ה ד ר ו ר הזה שחור תכלת הוא מלמעלה ומלמטה הוא לבן (תולד׳ הטבע, אכרמ׳, העוף 137). ʼד ר ו ר ה ח ו ף וכו׳ משכנו בארצות אירופה וכו׳ יתגורר תמיד אצל המים ויקנן בחורים אשר בסלעים ובחומות ובחפי היאורים (שם 142). ʼד ר ו ר ה י ם וכו׳ אשר בכנפיו הארוכות ובזנבו הפגום כתבנית הקלשון ידמה לצפור דרור ואמנם יבדל ממנו בדברים רבים עקר מראה בעלי המין הזה השונים הוא לבן (שם, 379). ʼד ר ו ר ה י ם ה מ צ ו י וכו׳ רגלי דרור זה אדומות חרטומו אדום כמו כן ובקצהו הוא שחור וכו׳ משכנו בחלק העולם הישן והחדש (שם). ʼד ר ו ר ה י ם ה ק ט ן, רגלי הדרור הזה והרטומו צהובות זנבו לבן ופגום עד כדי שלישית מארכו ארכו תשע אצבעות משכנו על חפי ימים ויאורים גדולים בארצות אזיה ואירופה (שם). ʼד ר ו ר ל ב ן ה כ נ פ י ם חרטומו חום ורגליו אדומות משכנו בנגב אירופה (שם). ʼד ר ו ר ה ל י ל וכו׳ כל בעלי המין הזה יצאו לפעלם בלילה וכו׳ באירופה יש שני מיני ד ר ו ר ה ל י ל האחד יתגורר בכל הארצות מן ספרד התיכונה עד נארוועגיה וכו׳ ואולם אחיו השני ישכון כפי הנראה רק בנגב ארץ ספרד (שם 143). ʼד ר ו ר ה מ ג ד ל, הדרור הזה שחור כלו וגרונו לבן משכנו בארצות אירופה וכו׳ (שם, 135). ʼד ר ו ר ה מ ע ר ה, משכן הדרור הזה הוא באיי הודו המזרחית ונודע בארץ בקנו הנפלא הנאכל למעדנים (שם, 142). ʼד ר ו ר ה ס ל ע וכו׳ משכנו על תועפות הסלעים הגבוהים בארצות אירופה ואפריקי (שם, 136). ʼד ר ו ר ה ע ש ן, גו הדרור הזה מלמעלה הוא שחור תכלת כמראה דרור הבית וכו׳ משכנו בארצות אירופה אזיה ואפריקי (שם, 140). ʼד ר ו ר ה פ ר ד ס, חרטומו שחור ואדום בשרשו רגליו צהובות ואך לאחד אחד יבאו לחפי ארץ אשכנז (שם, 380). ʼד ר ו ר ה ש ח ו ק, חרטום הדרור הזה ורגליו שחורות ארכו שש עשרה אצבע ימצא באירופה (שם). ʼד ר ו ר ה ש ח ו ר, חרטומו שחור ורגליו ממראה חום כהה ארכו עשר אצבעות משכנו בחצי כדור ארצנו הצפוני (שם).—ב) ימין עשב: והחכם גלינוס כתב בספר הסמים כי עשב שנקרא ד ר ו ר מביאים אמותיהם לבנים כשהם עלולים בעיניהם ונקרא כן על שם רפואתם כצפור ד ר ו ר והיא טובה מאד לכל עין בע״ח (שער הסמים ד א).

---

[1]) אין בלשונות האחיות חבר לו, ולא נתברר מקור השם. יש אומרים שנגזר מהשרש דרר a) בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ רץ מהרה.

---

a) درّ

ג׳דְּרוֹר, ש״ז, — דבר הנוטף מתוך העץ וכדומה, ובפרט מָר־דְּרוֹר, המֹר הנקי הנוטף מהעץ: קח לך בשמים ראש מָר־דְּרוֹר [2]) חמש מאות וקנמן בשם מחציתו (שמות ל׳ כג). — ואמר הפיטן: וכשמעו הדברים, אמר לשרה בחדוה, יצחק מור־הדרורים, גדל ולא נצטוה, אלכה אל ההרים, למושב האל אוה (סמח״ל, סליח׳ ר״ה, שומר אחו). שבי בת תוך שבי שומרה דרורים, עדי תצאי כצאת מפח דרורים, וירצך אל כריח מר־דרורים (ר״י נאגארה, פזמ׳ לד).

דְּרוּשׁ[3]), ש״ז, מ״ר דְּרוּשִׁים, — א) חקירה ומשא ומתן בשאלה מהשאלות, Thesis ; thèse ; thesis: דרוש חדוש העולם הוא גדול השעור ארוך ועמוק וכו׳ היות החכמים החוקרים כבר התחלפו בזה הדרוש זה אומר בכה וזה אומר בכה (דרך אמונה, ביכאגו ג ג). כיאלה הדרושים כלם הם ממה שנתקלו בהם הפנות התוריות וכו׳ והנה הסכמנו לזכור בדרוש דרוש מאלה הדרושים כל הדעות שיפלו בו שיקיים דעת דעת מהם ויבטל אותו וכו׳ בדרך שישלם לנו הגעת האמת בדרוש דרוש מאלה הדרושים (רלב״ג, סקד׳ מלחמ׳). הוקשה לי מאד אם היה הדרוש הזה מקדמות העולם או חדושו (ר״י אברב׳, מפע׳ ה׳ ג ד). ואין הדבר כמו שחשבו כי הנה ארסטו יזכור בדרוש הזה לסיוע דעתו דברים חלושים מאד (שם ו א). אלו הם המופתים שבאו בדרוש הזה בספרי ארסטו וזולתו מהמחברים (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א א). גם אין דרך אל באור השלשה דרושים היקרים באל יתברך אלא מן הפועל המיוחד לו (נרבוני, פתי׳ מו״נ). ואם היות שהרב ר׳ חסדאי וכו׳ וגם הרב ר׳ יוסף אלבו וכו׳ הפליגו לדבר בדרוש הזה לא אסוג אחור מלחוות דעי אף אני (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 21) — ב) הדבר שעליו הורשים, הנושא שעליו מְדבר בהענין, Thema ; sujet ; theme: כי כשהדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשי׳ וכו׳ והיה הדרוש הזה שהוא ידיעת עקרי הדתות דבר גדול הערך (העקרים, הקד׳ ר״י אלבו). וכל עוד שלא תתבאר ההקדמה הקטנה מזה ההקש לא יתבאר הדרוש וזה אמת (שם, הערה למאמ׳ ב). דרוש שני הספרים האלה (שמואל ומלכים) אחד מעניני מלכי ישראל (ר״י אברבנל, הקד׳ לש״א). התחלפות הדרושים יביא אמירות מחודשות וכו׳ (הוא, לך לך). דרושי התורה המושכלים הם ג׳ מינים המין הא׳ דרושים כבר אמת אותם המופת השכלי וההיקש העיוני וכו׳ והמין הב׳ דרושים אין מבוא אל השכל האנושי וכו׳ והמין הג׳ דרושים שהשכל יחייבם והחוש יכזיבם בחקירה בהשגחה (אוהב משפט א). — ״דרוש על המערכה, בחקירה, בדרכי הבאת המופתים לדעה מן הדעות, כשהדבר שממנו מביאים המופת עודנו מוטל בספק בעצמו, למשל מי שמביא מופת שהעולם הוא מחודש על סמך זו ההנחה בעצמה שהוא מחודש: ואם נרצה לבאר זה (חדוש העולם) מצד הסבה החמרית לעולם הנה זה יהיה דרוש על המערכה כי בו הוא המחלוקת אם הוא מחודש או קדום לנו ואנחנו מאמינים החדוש יש מאין וכו׳ שראיתי קצת מהמבינים חושדין זה מהרב ואמרו שהוא דרוש על המערכה וכי הרב עצמו הביא ראיה כמוהו מהמדברים בחלק ראשון פרק ע״ה וסתר אותו בהראותו שהוא דרוש על המערכה וכו׳ זה הדבור הוא דרוש על המערכת והוא הנחת התולדה להוראתה קודם שתתבאר וכו׳ ובחדוש העולם עצמו נבאר חדוש העולם והוא דרוש על המערכה תלי תניא בדלא תניא כי נבאר חדוש העולם אחרי אשר נביא שהוא אפשר בקבול ההיות והבלתי היות בשוה וזה לא יתאמת אלא לאחר ההודאה בחדוש העולם וכו׳ כי להיותו דרוש על המערכה לא נודה בו ואינו ראוי שנאמר ונשיב היותינו עושים מופת על חדוש העולם ואנחנו לא עשינוהו (דרך אמונה, ביכאגו ג ג). אשר לזה (מפני שאין להפלסופים הקדמות מקובלות) יולדו מה שירצו ויחשבו הולדו בטענה והוא דרוש על המערכה תלי תניא בדלא תניא (שם ג ג). — ״מערכה על הדרוש, כשמקשים על הדרוש, על ההנחה, מעצם הדרוש, מעצם ההנחה, שעודנה מוטלת בספק, למשל, איך אפשר שהעולם מחודש והלא הוא קדמון?: הנה אם כן אמרם (מה שבעלי הקדמות אומרים) שאם היה העולם

---

[1]) סוברים כי נגזרה מלה זו מן השרש הערבי דרר, שמשמש גם במשמ׳ נזילה ונטיפה, כמו החלב מהדד, וגם הזיעה מהפנים, וכן הנטף מהעץ. — [2]) אמר ריב״ג: הוא הטוב הנמלט מזיוף ותערובת. ע״כ. ונראה שהוא מפרשו במשמ׳ חפשי, אך זה דחוק. עכ״פ, גם בערב׳ השם הרגיל להמֹר הוא מֹר צאפי, ר״ל המֹר הנקי, הנוטף מהעץ ומתקשה אח״כ. ועי׳ מֹר.

[3]) מן דרש, עי״ש. והנה לא נמצא בפתקאותי מקור יותר קדום להשם הזה, ואינני יודע מי חדשו, אעפ״י שבודאי הוא יותר קדום מהמקורות הנזכרים כאן. בתלמוד עוד לא בא שם זה.

הוא היה קודם להוויתו תנועת העתק והיה נמצא קודם אלוה מתנועע במקום הוא מערכה על הדרוש כי הנה בעלי החדוש אומרים שההויה המוחלטת היתה קודמת לתנועת ההעתק וכו׳ הטענה השניה בטולה מבואר לפי שביאר בה נצחיות התנועה מפאת נצחיות המתנועע הראשון והוא מקום המחלוקת שבעלי החדוש יאמרו שהמתנועע הראשון אינו נצחי אבל נברא ומחודש ואיך יוכיח הפלסוף ממנו נצחיות האין זה מערכה על הדרוש (ר״י אברבנל, מפע׳ ה׳ ה ג). ואח״כ ביאר נצחיות התנועה מצד נצחיות המתנועע כי הוא באמת הקש סבובי והודעת הדבר בעצמו או במה שלא יודע אלא בו הוא מערכה על הדרוש לפי שאין אחד מאלה נגלה ונודע אצלינו לא נצחיות התנועה ולא נצחיות המתנועע והמניע (שם). וגם רובן (של טענות הפלסופים על דעת החדוש) הן בערך הדעת התורני מערכה על הדרוש (שם). ואיך לא הרגיש אריסטו שלמדנו דרכי המופת שהיו טענותיו אלה אשר עשה כנגד התורני מערכה על הדרוש (שם ד). אבל לומר שזה הטבע קיים בעצמו הוא במערכה על הדרוש כי הר״ל יכחיש זה (נוה שלום יא א). — ג) כמו דרש, דרך מיוחד לפרש הכתובים לא על פי פשוטם כי אם בדרך המדרשים: פרדס, פשט רמז דרוש סוד.

דְּרוּשִׁי, ת״ז, — בטבע הדרוש ותכונתו: והנה המנהג הזה לפרש דברי התורה והנביאים במקום הדחק לא עפ״י פשוטם כי אם פרוש דרושי רמזי הוא ישן נושן מאד (ר״ש זקש, שירי ברכה 43).

דֶּרֶז[1]), ש״ז, — מקום האחוי בין שתי עצמות המות וכדומה, כמו תפר: וקפול המקום הזה יקובל תועלת בו שתהיה צמיחה לקשורי המסך הדבק במות בנבחיות הדרז הוא השלב קדר המות הנלוה אליו (קאנון א א א כ). ועור קצהו הפנימי (של הלשון) מחולק לחצאים נבח הדרז החציי הוא השלב (שם ג ו א).

***דְּרִיכָה**, ש״נ, — שה״פ מן דָּרַךְ: דריכת[2]) זיתים וענבים (שבת קמה.). ברגלים תרמסנה ענין הדריכה בחזקה ובהשחתה (פרשי לד״ק, רמס). כי

[1]) בערב׳ דַרז a), תפר.

[2]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ דריסת.

a) دَرْز

בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו (רלב״ג משלי כא). שהכח אשר לחמר הראשון על קבול הצורה האנושית הנה צאתו לפועל הוא התהוות אחד כי הוא דריכה אל תכלית אחד (הוא, מלחמ׳ ה׳ א ו). הזמן האמצעי אשר תהיה ממנו הדריכה מהזמן הבעל תכלית אל הזמן הבלתי בעל תכלית (שם ו יא). שאנחנו לא הנחנו שיהיה זמן דריכתו אל ההויה בלתי בעל תכלית (שם כז). ואנחנו אם חייבנו שיהיה דריכתו אל ההוויה בב״ת היה מקום לספק (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ג א ג). — ובהשאלה בדבור: ולהטעים הספור בדריכה ובעמידה בחבור ובהפסק (כ״ז, הקד׳ תל״ע).

***דְּרִיסָה**, ש״נ, — שה״פ מן דרס, א) נגיעת הרגלים באדמה בהליכה: כל העזרה היתה אורך מאה ושמנים ושבע וכו׳ מקום דריסת ישראל אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה (מדות ה א). — ובפרוש דריסת הרגל: שתי חצירות זו לפנים מזו עירבה הפנימית ולא עירבה החיצונה וכו׳ רבי עקיבא אוסר את החיצונה שדריסת הרגל אוסרתה וחכמים אומרים אין דריסת הרגל אוסרתה (ערוב׳ ו ט). איזהו צפון מקיר של מזבח צפוני ועד כותל העזרה וכנגד כל המזבח כולו צפון וכו׳ רבי מוסיף אף מקום דריסת רגלי הכהנים ואף מקום דריסת רגלי ישראל (יומ׳ לו.). — ובפרט במשמ׳ הליכה מועטה, רק דריסת הרגל: אין בין המודר הנאה מחבירו למודר ממנו מאכל אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש (מגי׳ א ו). — ובהחלט: המוכר שביל לחברו מקום דריסה הוא מכר או עד התהום מכר (ירוש׳ ביכור׳ א סג ד). טובה דריסה אחת שדרס הקב״ה במצרים וכו׳ ממלא הפנים פיח כבשן של משה ואהרן (מד״ר ויקר׳ ג). — ובכנ׳ עפר דריסתו: מי יתנני מצע תחת כפות רגליו (של רשב״י) ולוחך עפר דריסתו אשר אינני כדאי להזכירו בלי כריעה והשתחויה (אריס מודינא, ארי נוהם יז). —*דריסת זיתים: דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת[1]) זיתים וענבים בלבד (שבת קמה.). — ב) נעיצת חיה טורפת או עוף טורף את צפרניהם בגוף בע״ח: והנץ יש לו דריסה ואפילו בעוף גדול ממנו (רמב״ם שחיט׳ ה ה). ויש

[1]) כך בנוסח׳, ובכ״י דריכת.

לחולדה דריסה בעופות וכלב אין לו דריסה כל עיקר לא בעוף ולא בבהמה וחיה והנץ יש לו דריסה בגדיים וטלאים וכו' אין דריסה אלא ביד הטורף וכו' ואין דריסה אלא בצפורן (שם ו-ז). ואם נשא הזאב שה מן העדר בפיו והצילו הרועה כבר בארנו שאין דריסה בשן ומותר (סמ"ג מ"ע, סי' סג). ודריסה הוא שזורק ארס כששולף צפרנו מעל הבהמה או מעל העוף (שם). בגדיים וטלאים יש דריסה לחתול וכ"ש שיש דריסה לחתול בעופות (שבלי הלקט, טרפ' כב).

***דְּרִישָׁה**, ש"נ, מ"ר דְּרִישׁוֹת, — שה"פ מן דָּרַשׁ, — א) שאלה וחקירה למשל לעדים כדי לעמד על אמתת הדבר, **Ausfragen ; interrogation** : אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם (סנה' ד א). — ובכלל השתדלות לדעת דבר על ידי חקירה ושאלות וכדומה : כל דרישה שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום (סנה' יא:). שהיא (המלה איפה) דרישה על מקום הענין (הקד' הרא"ד לפי' יליר'). ולהיות הדרישה באיוב על סבת מציאות כל הנמצאים מעילת העילות (שם). — ובמשמ' באור הכתוב בדרך דרש : כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (פסח' כב:). — ובמשמ' •חקירה למודית ומדעית : כי הדורש באלה הדרישות (מה למעלה ומה למטה) לא חס על כבוד קונו וכו' כי אלה הדרישות הן דרישות דמיוניות ומי שיחשב שהן דרישות שכליות יקח הדמיון תמורת השכל (דרך אמונה, ר"א ביבאגו ב ג). — •דְּרִישַׁת שלום, שאלה בדבר שלומו של אדם ומעמדו : וכבר היה בין אבותינו אגרות דרישת שלום והדבר הזה היה שמור בספרים ידוע לכל זקני ארצנו ונחדש מה שנקדם בין אבותינו ונשים אותה ירושה לבנינו (מנחם ב"ס, במכת' ר' חסדאי למלך הכוזר).

דרך[1], ממנו דּוֹרֵךְ, דֶּרֶךְ, דַּרְךְּ, מִדְרָךְ, *דְּרִיכָה, מִדְרָכָה.

[1]) עברית וארמית. בערב' משמש שרש זה במשמעות אחרות, אך עוד יש בו גם קצת ממשמעות בעברית. קצת דומה לשרש זה השרש טרק a) בערב'.

a) طرق

דֶּרֶךְ, שזו"נ, מ"ר דְּרָכִים, סמי' דַּרְכֵי, דַּר־כֵי [1]), מ"ז דְּרָכִים, דַּרְכֵיכֶם, וגם דַּרְכֵּיכֶם [2]), — א) דֶּרֶךְ ללכת בו ממקום למקום, שהעוברים ושבים ממקום למקום דורכים ברגליהם והוא פחות או יותר כבוש ויותר נ̇ח להליכה מהקרקע שמשני עבריו, **Strasse, Weg ; chemin voie ; road, way** : וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דֶּרֶךְ עץ החיים (ברא' ג כד), ר"ל הַדֶּרֶךְ שבו יבוא אדם עד המקום ששם נטוע עץ החיים. וישרנה הפרות בַּדֶּרֶךְ על דֶּרֶךְ בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש"א ו יב). סורו מני דֶרֶךְ הטו מני ארח (ישע' ל יא). ללכת נתיבות דֶּרֶךְ לא סלולה (ירמ' יח יה). אל דֶּרֶךְ עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (שם מח יט). ויי' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הַדֶּרֶךְ ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה (שמות יג כא). ויגע בו (המלאך באליהו) ויאמר קום אכל כי רב ממך הַדָּרֶךְ (מ"א יט ז). אוליכם אל נחלי מים בְּדֶרֶךְ ישר לא יכשלו בה (ירמ' לא ט). אנכי בַּדֶּרֶךְ נחני יי' (ברא' כד כז). בַּדֶּרֶךְ אשר בא בה ישוב (ישע' לז לד). אעברה בארצך בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אלך לא אסור ימין ושמאול (דבר' ב כז). ושמתי כל הרי לַדָּרֶךְ ומסלתי ירמון (ישע' מט יא). דַּרְכִּי אשר אנכי הלך עליה (ברא' כד מב). אז תלך לבטח דַּרְכֶּךָ ורגלך לא תגוף (משלי ג כג). לך שוב לְדַרְכְּךָ מדברה דמשק (מ"א יט יה). לכן הנני שך את דַּרְכֵּךְ [3]) בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הוש' ב ח). ויעקב הלך לְדַרְכּוֹ ויפגעו בו מלאכי אלהים (ברא' לב ב). והשכמתם והלכתם לְדַרְכְּכֶם (שם יט ב). ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים ואחר תלכו לְדַרְכְּכֶם (יהוש' ב יו). ויהפכו נערי דוד לְדַרְכָּם (ש"א כה יב). — ומ"ר : בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דְּרָכִים ינוסו לפניך (דבר' כח ז). על דְּרָכִים ישבת להם כערבי במדבר (ירמ' ג ב). — וסמי' : דַּרְכֵי ציון אבלות מבלי באי מועד (איכ' א ד).— וכנ' : גדר דְּרָכַי בגזית נתיבתי עוה (שם ג ט). והמעיטה (חית השדה) אתכם ונשמו דַּרְכֵיכֶם (ויקר' כו כב). פח יקוש על כל דְּרָכָיו (הוש' ט ח). בכרה קלה משרכת דְּרָכֶיהָ (ירמ' ב כג).—עוֹבְרֵי דֶרֶךְ : הלא שאלתם עוֹבְרֵי דֶרֶךְ (איוב כא כט). וארוה כל עֹבְרֵי דָרֶךְ (תהל' פ יג).

[1]) מכלול (דף קמ). — [2]) עי' במבוא בחלק הנקוד. — [3]) יש גורסים דַּרְכֵּהּ.

שמאי פסיקו בי ע ו ב ר י ד ר כ י ם (נרכ,דר(ג..—דֶּ הַמֶּלֶךְ, הדרך הרחב, הכבוש היטב, המתקן פיעל הממשלה: אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם לא נשתה מי באר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נלך עד אשר נעבר גבלך (במד׳ כא כב). — דֶּרֶךְ כך וכך ימים, ר״ל מרחק שצריך ללכת בדרך כך וכך ימים עד באך שמה: וישם דֶּרֶךְ שלשת ימים בינו ובין יעקב (ברא׳ ל לו). וירדף אחריו דֶּרֶךְ שבעת ימים (שם לא כג). נלכה נא דֶּרֶךְ שלשת ימים במדבר (שמות ג יח). ויטש (השלו) על המחנה כְּדֶרֶךְ יום כה וּכְדֶרֶךְ יום כה סביבות המחנה (במד׳ יא לא). — *ד ר ך ה י ח י ד ו ד ר ך הרבים: הנחל ושלולית ד ר ך היחיד ו ד ר ך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד (פאה ב א). ד ר ך היחיד ארבע אמות ד ר ך הרבים שש עשרה אמה (ב״ב ו ז). — אֵם הַדֶּרֶךְ, המקום שמשם מתפצלים דרכים רבים: כי עמד מלך בבל אל אֵם הַדֶּרֶךְ בראש שני הדרכים לקסם קסם (יחזק׳ כא כו). — *פרשת דרכים: ואין קוברין אותה ב פ ר ש ת ד ר כ י ם ואין תולין אותה באילן מפני דרכי האמורי (חול׳ ד ז). לאחד שהיה יושב ב פ ר ש ת ד ר כ י ם והיו לפניו שני שבילים (ספרי ראה נג). אין לך דרך שאין בה עקמימיות ואין לך דרך שאין בה כמנות ואין לך ד ר ך שאין בה פ ר ש ו ת (שם דבר׳ כ). מקלט היה כתוב על פ ר ש ת ד ר כ י ם כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם (מכות י:). לצור גבוה שהיה עומד ב פ ר ש ת ד ר כ י ם והיו בני אדם נכשלים בו (פסיק׳ דר״כ קסה).—ובהשאלה: הנותן בים דָּרֶךְ ובמים עזים נתיבה (ישע׳ מג יו). דֶּרֶךְ הנשר בשמים דֶּרֶךְ נחש עלי צור דֶּרֶךְ אניה בלב ים (משלי ל יט). בעשתו למטר חק וְדֶרֶךְ לחזיז קלות (איוב כח כו). אנכי הולך היום בְּדֶרֶךְ כל הארץ (יהוש׳ כג יד), הדרך שהכל הולכים בו, הַמָּוֶת. — הלך, עבר דֶּרֶךְ מקום פלוני, ר״ל עבר במקום פלוני כדי להגיע להמקום שהוא רוצה: ויסב אלהים את העם דֶּרֶךְ המדבר ים סוף (שמות יג יח). אחד עשר יום מחרב דֶּרֶךְ הר שעיר עד קדש ברנע (דבר׳ א ב), ר״ל אם תלך מן חורב לקדש ברנע בדרך שעובר בהר שעיר. ונסע מחרב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דֶּרֶךְ הר האמרי (שם יט). ואתם פנו לכם וסעו המדברה דֶּרֶךְ ים סוף (שם מ). ונפן ונעבר דֶּרֶךְ מדבר מואב (שם ב ח). וילכו דֶּרֶךְ הערבה כל הלילה (ש״ב ד ז). — ובהשאלה, *עבר דֶּרֶךְ ד ב ר פלוני, שדבר פלוני נהיה לו כעין דרך לעבור: פיל שבלע כפיפה מצרית

והקיאה ד ר ך בית הרעי (ב״ב כב.), ר״ל שיצאה הכפיפה מבית הרעי, מפי הטבעת. — *דֶּרֶךְ א ב ר י ם (נדה יג:), בין האברים, בין הרגלים, וביוצא בזה. — ובמשמ׳ מול, אל פאת הדבר ההוא: כי יצא עמך למלחמה על איבו וכו׳ והתפללו אל יי׳ דֶּרֶךְ העיר אשר בחרת בה (מ״א ט מד). ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם והתפללו אליך דֶּרֶךְ ארצם אשר נתתה לאבותם (שם מח). דֶּרֶךְ מבוא השמש בארץ הכנעני (דבר׳ יא ל). ויאמר אל נערו עלה נא הבט דֶּרֶךְ ים (מ״א יח מג). ציון ישאלו דֶּרֶךְ הֵנָּה פניהם (ירמ׳ נ ה). ופניהם (של הלשכות) דֶּרֶךְ הדרום וכו׳ זה הלשכה אשר פניה דֶּרֶךְ הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית והלשכה אשר פניה דֶּרֶךְ הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח (יחזק׳ מ מד-מו). — ועצם ההליכה בדרך, וקצת במשמ׳ עסק, **Reise, Geschäft ; voyage, affaire ; journey business**: כי שיח וכי שיג לו וכי דֶרֶךְ לו (מ״א יח כז), יש לו ל ל כ ת בדרך. ויבא (הלוי) הר אפרים עד בית מיכה לעשות דַּרְכּוֹ (שופט׳ יז ח). — ב) בהשאלה במוסריות, הַדֶּרֶךְ שאדם הולך בו, ר״ל המעשים שהוא עושה בחייו, אם טובים ואם רעים בבחינה מוסרית, **Wandel ; conduite, voie ; way of living**: והוריתי אתכם בְּדֶרֶךְ הטובה והישרה (ש״א יב כג). אשכילה בְּדֶרֶךְ תמים (תהל׳ קא ב). דֶּרֶךְ אויל ישר בעיניו (משלי יב יה). כי השחית כל בשר את דַּרְכּוֹ על הארץ (ברא׳ ו יב). דַּרְכֵּךְ ומעלליך עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך (ירמ׳ ד יח). דברתי אליך בשלותיך אמרת לא אשמע זה דַּרְכֵּךְ מנעוריך כי לא שמעת בקולי (שם כב כא). יעזב. רשע דַּרְכּוֹ ואיש און מחשבתיו (ישע׳ נה ז). דֶּרֶךְ אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם (משלי יב יה). — נתן דַּרְכּוֹ בראשו, שלם לו כמעללו: ושפטת את עבדיך להרשיע רשע לתת דַּרְכּוֹ בראשו (מ״א ח לב וגם אני הא דַּרְכֵּךְ בראש נתתי (יחזק׳ יו מג). — פְּרִי דַּרְכּוֹ, ר״ל פרי מעשיו, מה שהגיעו בגלל מעשיו: ויאכלו (הרשעים) מִפְּרִי דַרְכָּם וממעצתיהם ישבעו (משלי א לא). ויהי דוד לכל דְּרָכָו משכיל (ש״א יח יד), השכיל בכל אשר עשה. — הָלַךְ בִּדְרָכָיו של פלוני, עשה כמעשיו: וילך בכל דֶּרֶךְ ירבעם בן נבט ובחטאתיו אשר החטיא את ישראל (מ״א יו כו). וילך בכל דֶּרֶךְ אסא אביו לא סר ממנו (שם כב מג). כי הלך (יהושפט) בְּדַרְכֵי דויד אביו הראשונים (דהי״ב יז ג). תחת אשר

לא הלכת בְּדַרְכֵי יהושפט אביך וּבְדַרְכֵי אסא מלך יהודה ותלך בְּדֶרֶךְ מלכי ישראל ותזנה את יהודה ואת ישבי ירושלם (שם כא יב-יג). גם הוא הלך בְּדַרְכֵי בית אחאב כי אמו היתה יועצתו להרשיע (שם כב ג). — ומ"ז דְּרָכַיִם [1]) : הולך תמים יושע ונעקש דְּרָכַיִם יפול באחת (משלי כח יח), ר"ל מי שרוצה ללכת בשני דרכים בבת אחת. טוב רש הולך בתמו מעקש דְּרָכַיִם והוא עשיר (שם ו). — ג) מנהג, אופן, הרגל, מה שהוא מצוי ורגיל, Art Gewohnheit ; manière, habitude; mannner costume : ותאמר (רחל) אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דֶרֶךְ נשים לי (ברא' לא לה), ר"ל וסתה. ואיש אין בארץ לבוא עלינו כְּדֶרֶךְ כל הארץ (שם יט לא). — ומצוי שמוש זה מאד וגם בדברים לא בע"ח : שכן דרך בעה"ב להיות מוציא (מעשר) מלפסו (פאה ח ד). עד שעה שדרך בני אדם לשתות יין (נדר' ח ה). עד שעה שדרך בני אדם לאכול בשר (שם ו). דרך בנות ישראל משמשות בשני עדים (נד' כ א). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה (מכי' בשלח א). אין דרך מלכות לשתות בלא אבילה (והזהיר ויקר' כא:). לא נתכוון זה אלא ממי שדרכו להוליד (נדר' ג ט). שמין פרה והמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאכול למחצה (ב"מ ה ה). בכלב שהוא פיקח שאין דרכו להניח את המזון ולילך למים (טהר' ג ח). הירק שדרכו להשתמר יום אחד (תוספתא תרומ' ד ה). וצרת הכסף בידך דבר שדרכו ליצרר (ספרי ראה קז). כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבות ו ד). זו דרכה בכך (להסתיר מומיה מבעלה) (שבת נג:). מי שדרכה להזריע יצאה זו (האיילונית) שאין דרכה להזריע (סוט' כה:). בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן שכן דרכם לסוך בחול (שבת יד ד). ולא זה וזה (שור ואש) שדרכן לילך ולהזיק (ב"ק א א). תבואה וקיטנית דרכן לימדד בדקה (תוספתא דמאי ג יא). לפי שאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים (ב"ק כט:). לפי שאין דרכן של בני אדם לרכוב בעיר (ב"מ ט.). שאין דרכן של בני אדם להטמין בסלעים (ב"ב יט.). דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח (דא"ז א). שדרכם של אנשים הולכים אחרי דעתן של נשים (פדר"א מא). (המוציא) במנעלו בסנדלו פטור שלא הוציא כדרך המוציאין (שבת י ג). גבאי קופה ביום טוב לא היו גובין ומכריזין ביום טוב כדרך שגובין ומכריזין בחול (תוספתא דמאי ג יז). כדרך שבני אדם מוציאין לזריעה חטה בקליפתה ושעורה בקליפתה ועדשים בקליפתן (מנח' ע:). מטבל הוא (פתו בח̇מץ) כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שבת יד ד). קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שביע' ד ו). השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר (ב"מ ג ב). ספחין של שביעית אין תולשין אותן ביד אבל חורש הוא כדירכו ובהמה רועה היא כדרכה (תוספתא שבי' ה כג). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (שם תרומ' ג ה). (אשה) משמשת כדרכה והולכת (יבמ' ק:), כמנהג הרגיל, בלי מוך. אחת לכדרכה (באופן הטבעי) ואחת שלא כדרכה (סנה' סג.). תופרי כסות תופרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (כלא' ט ו). כל ידות הכלים שהכניסן שלא כדרכן או שהכניסן כדרכן ולא מרקן (מקוא' י א).—ובמשמ' כמו : לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקל' ג ב). כדרך שבא לראות כך בא ליראות (ערכ' ב:). וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בס"ת (ברכ' יח.). איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה (יומ' כג.). משתמשת במדור כדרך שמשתמשת בחיי בעלה בעבדים ושפחות כדרך שמשתמשת בחיי בעלה (כתוב' קג.). כדרך שאתה נוהג בשלמים נהוג בולדיהם (נזיר כה.). — ועם על : המקנא לאשתו היה מוליכה לב"ד הגדול שבירושלם ומאיימין עליה על דרך שמאיימין על עידי נפשות (תנחומא נשא א). — ד) *אופן ואמצעי להשיג ולעשות דבר : האשה נקנית בשלש דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים נקנית בכסף בשטר ובביאה וכו' וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל (קדושי' א). כללו של דבר בכל הדרכים שקונה הלוקח באותן הדרכים עצמן קונין השותפין זה את זה (רמב"ם, שלוחים ד א). — ובמשמע' ענין, מעמד,

— [1]) כמו מן דֶּרֶךְ, לפי דעת קצת המדקדקים מפני נט יה לדמות הזוגי להרבים (Kö. 2, 16).

מַסֶּכֶה: אנדרוגינוס יש בו דרכים שוה לאנשים ויש בו דרכים שוה לנשים ויש בו דרכים שוה לאנשים ונשים ויש בו דרכים אינו שוה לא לאנשים ולא לנשים כיצד שוה לאנשים מטמא בלובן כאנשים וכו' (ביכור' ד א-ב). הכונס את יבמתו והלכה צרתה ונשאת ונמצאת זו אילונית תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה (יבמ' לא:). — ועוד משמשת מלה זו הרבה שמושים בגונים מתחלפים. דרכי שלום: ומחזיקין ידי כושיים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום (שבי' ד ג). עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום וכו' אין ממחין ביד עניי ע"א בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום (גיט' ה ח). — *דרכי האמורי: אילו דברים מדרכי האמורי המספר קומי והעושה בלורית וכו' (תוספתא שבת ו-ז א). — *לפי דרכי, דרכך, דרכנו למדתי או למדנו, כמו אגב, אגב ארח: ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (סוכ' ב א). לפי דרכך אתה למד שהאשה כותבת את גיטה וכו' (עדי' ב ג). לפי דרכנו למדנו שהלבנים קשין לכבם יותר מן הצבועין (ירוש' שבת א ד:). אין הצווי בכל מקום אלא זירוז שנאמר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו לפי דרכינו למדנו שאין מחזקים אלא המחוזקים ואין מזרזים אלא למזורזים (ספרי נשא א). — *זה דרך, זה אינו דרך, ר"ל זה נאה, זה לא נאה: אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ (תנחומא ויקר' א). — ״דֶּרֶךְ משל, למשל: שאם היה אפשר זה היה דרך משל נזון החלק האחד מהבשר אשר ביד מהחלק האחר (מלחמ' ה' א ו). — ״על דרך הארך, לארכו של דבר: ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך (ראב"ע שמות כה יט). — ובמשמ' ״כלל ודין, דרכי הנקוד, דרכי השוא: עתה אחל לבאר דרכי השוא כי הם נעלמים מדעת בני אדם (דקדוק ר"י חיוג 200).

״דֶּרֶךְ אֶרֶץ, — א) עסקי העולם, מלאכה, משא ומתן, **weltliche Beschäftigung; occupations mondaines; secular occupation**: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא וכו' וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב (קדוש' א י). והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וכו במיעוט דרך ארץ בארך אפים בלב טוב (אב' ו ה). מעשה שאירע בר' יאשיה ובר' מתיא ב חרש שהיו שניהם יושבים ועוסקין בדברי תורה פירש ר' יאשיה לדרך ארץ א"ל ר' מתיא בן חרש ר' מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ ואע"פ שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולישטוף בדרך ארץ (אדר"נ א). שיקנה אדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו ויישן עמו ויגלה לו כל סתריו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ (שם ח). — ומנהגו של עולם: ילמדו כל אדם דרך ארץ מעמלק שבא להזיק את ישראל ואבדו הקב"ה מחיי עולם הזה ומחיי עולם הבא (מכי', מס' דעמלק ב). — ב) כלל המנהגים הנאים והמסכמים במשא ומתן עם הבריות, **Lebensart; civilité; good manners**: לימדה תורה דרך ארץ נתמנה לאדם פרנסה יקח בית ואחר כך שדה ואחר כך אשה (תוספתא סוט' ז ב). בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שכל זמן שאדם רוצה לדבר לחבירו לא יאמר לו קרב אלי אלא מושכו במה שרוצה ומדבר עמו (ספרי, בהעלותך קב). למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו (ברכ' סא.). לימדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא אם כן קוראהו (יומא ד:). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון (חול' פד.). למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין (שם). לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו (ב"מ פז.). לימדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה (סוט' מד.). הלך ר' יהושע וטפח על הדלת והיה פולסופום ההוא מחשב בדעתו ואומר אין זו דרך ארץ אלא של חכם (דא"ר ה). וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שאמר לו לאברהם כלום אברהם אני צריך לו אמר לפניו רבש"ע הן (שם). מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה אותן ולי לא הלקית אמר לו רבי אתה חכם גדול ודרך ארץ יש בידך (שם ו). ומעשה בר"ע שעשה סעודה לתלמידיו וכו' אמר להם בניי ולא עשיתי לכם כל כך אלא לבדוק אתכם אם יש בידכם דרך ארץ אם לא (שם ז). לימדתך התורה דרך ארץ שלא יהא החתן נכנס לחופה עד שהכלה נותנת לו רשות (מד"ר במד' יג). כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה (ילקוט ברא' לד). את למד

דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה (שם פקודי תכג). מעלת דרך ארץ היא מדה חשובה עד מאד ובעבורה יקנה האדם חיי העולם הזה והבא (מעל׳ המדות כג). חביבה היא מדת דרך ארץ לפני המקום ב״ה לפי שאין ישובו של עולם כלום אלא בדרך ארץ וכל מי שאינו בדרך ארץ אינו חשוב לכלום אלא כבהמה וכחיות המדבר (שם). חביבה היא מדת דרך ארץ לפני המקום שכל זמן שיש באדם דרך ארץ הרי הקב״ה והבריות מתפארין בו ואף התורה מתפארת בו מפני שכל מי שיש בו דרך ארץ עם התורה היא מתקשטת בה ומתקנת את לומדיה והרי הוא מתוקן ומכובד בפני הבריות והבריות מתקרבין אצלו מפני דרך ארץ שבו וכל מי שאין בו דרך ארץ לא ידור עם בני אדם כי מעשיו אינן מקובלין ודבריו אינן נשמעין ובני אדם מתרחקין ממנו הרחקה יתירה תדע שכן הוא שכל מי שאין בו דרך ארץ אפילו הוא בן ק׳ שנה הרי הוא חשוב כנער הזה שעושה בו מעשה נערות ואין האדם מקובל בפני הבריות בעבור תורה ומעשים טובים ויראת שמים ובעבור חכמה ותבונה בלבד כי אם דרך ארץ מעורב עמהן (שם). — ג) הזדוגות של איש עם אשה, sexuelle Verhältnisse ; rapport sexuel ; sex. connection : כסותה כמשמעו ועונתה זו דרך ארץ (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ג). שמונה רובן קשה ומעוטן יפה ואלו הן דרך ודרך ארץ עושר ומלאכה יין ושינה חמין והקזת דם (גיט׳ ע.). אילמלי לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה דרך ארץ מתרנגול שמפייס ואח״כ בועל (ערוב׳ ק:). ומעשה שמתה אשתו של רבי טרפון וכשנסתם הגולל אמר לאחותה בתוך האבל הכנסי וגדלי את בני אחותך ואע״פ שכנסה לא נהג בה דרך ארץ אלא לאחר שלשים יום (מדר׳ קהל׳ ט ט). ארבע מדות הן בדרך ארץ יש שנושאין אשה לשם זנות (תדבא״ז ג). זו פרישות דרך ארץ (הגדה של פסח).

ארח. — אֹרַח. — אֹרְחָה.

*גֵּרוּת.

*דוּשׁ. — דרך.

חוץ.

יתד, *יתדות דרכים.

כָּבַשׁ, *דרך כבוש.

*מבוא. - מָלוֹן. - *מסלת ברזל, עי״ש. —

*מעגילה. — מעלות ומורדות. — משעול.

נסע, נסיעה, מסע, עי״ש. — נתיב.

*עקולי הדרך. — עקלתון.

*פרשת דרכים.

ציון, ציונים.

רחוב. — רכב. — רמס.

שביל. — *שבִלת.

תמרורים.

דָּרַךְ, פעו״י, עת׳ יִדְרֹךְ, — א) דָּרַךְ בארץ, עַל הארץ, נגעה רגלו באדמה להליכה, treten ; poser le pied ; tread : ולו אתן את הארץ אשר דָּרַךְ בה (דבר׳ א לו). הארץ אשר דָּרְכָה רגלך בה לך תהיה לנחלה (יהוש׳ יד ט). כל דֹּרֵךְ בה (בדרך זו) לא ידע שלום (ישע׳ נט ח). כל מקום אשר תִּדְרֹךְ כף רגלכם בו לכם נתתיו (יהוש׳ א ג). והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי יִדְרֹךְ בגבולנו (מיכ׳ ה ה). עשה שחר עיפה וְדֹרֵךְ על במתי ארץ (עמוס ד יג). כי הנה יי׳ יצא ממקמו וירד וְדָרַךְ על במותי ארץ (מיכ׳ א ג). ואתה על במותימו תִדְרֹךְ (דבר׳ לג כט). על שחל ופתן תִּדְרֹךְ תרמס כפיר ותנין (תהל׳ צא יג). על כן לא יִדְרְכוּ כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד (ש״א ה ה). — וגם ביחס הפעול, דָּרַךְ ארח, הלך בדרך : הארח עולם תשמור אשר דָּרְכוּ מתי און (איוב כב טו). — *וּפָעוּל : (ותט האתון) מן הדרך הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך (רלב״ע במד׳ כב כג). ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלולה ודרוכה ילכו בה בקלות (רלב״ג משלי טו). — ואמר המשורר : יִשַּׁו ערפי משנאיו בם הדוכים, ובמות כל גאון צריו דְּרוּכִים (רמב״ע, תרשיש א). — ובהשאלה, דָּרְכָה הנפש עֹז, התחזקה, לבשה עֹז : נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תִּדְרְכִי [1]) נפשי עז (שופט׳ ה כא). — ובלי פעול ועם מ אחריו, דָּרַךְ מן, יצא ועלה : דָּרַךְ[2]) כוכב מיעקב וקם שבט מישראל (במד׳ כד יז). דָּרַכְתָּ בים סוסיך חמר מים רבים (חבק׳ ג טו). — ב) דָּרַךְ זית, גַּת, יקב, יין, פורה, רמס ברגליו זיתים או ענבים להוציא מהם שמנם ותירושם, keltern ; pressurer (raisins, olives); express (wine, oil) : אתה תזרע ולא תקצור אתה תִדְרֹךְ זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין (מיכ׳ ו טו). ויבצרו את

---

[1]) י״ם כי נפל פה׳ שבוש, ואולי תדברי במקום תדרכי. — [2]) יש מגיהים זָרַח.

כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופט' ט כז). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא ידרך הדרך (ישע' יו י). גת דרך יי' לבתולת בת יהודה (איכ' א יס). מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישע' סג ב-ג). יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא). בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת (נחמ' יג יס). הרי שתרם שמן על זיתים לאכילה וכו' וענבים על ענבים לאכילה ונמלך לדורכן אינו צריך לתרום (תרומ' א ט). — ג) דרך קשת, שם רגלו בכח על הקשת לכוף אותו כדי שבהתפשטו יירה החץ בכח, den Bogen spannen ; tendre l'arc; bend the bow : דרך קשתו כאויב (איכ' ב ד). דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ (שם ג יב). הרבו ילטוש קשתו דרך ויכוננה (תהל' ז יג). כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים (זכר' ט יג). חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון (תהל' לז יד). אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו (ירמ' נא ג). תפשי דרכי קשת (שם מו ט). מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה (ישע' כא יס). אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דרכות (שם ה כח). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל' יא ב).— ואמר המשורר: חניתות מחשבות שכלו מרוקים, וקשתותי סעיף לבו דרוכים (רמב"ע, תרשיש א). — ובהרחבה גם דרך חץ: אשר שננו כחרב לשונם דרכו חצם דבר מר (שם סד ד). ידרך חצו כמו יתמללו (שם נח ח).

— הפע', הדריך, — א) עשה שידרך בדרך, שילך: והכהו (את הנהר) לשבעה נחלים והדריך בנעלים (ישע' יא יס). והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם (שם מב יו). אני יי' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז). וישם רגלי באילות ועל במותי ידרכני (חבק' ג יט). וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב (תהל' קז ז). — וכמו קל: לא הדריכוהו [1]) בני שחץ לא עדה עליו שחל (איוב כח ח). — הדריך הגרן, דרך ושוה פניו: בת בבל כגרן עת הדריכה [2]) עוד מעט ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג).—ובהשאלה, הדריכו בדרך ישר, למדו לעשות טוב וישר, הרגילו במעשים טובים, בצדק

— [1]) בקצת ספרים הדריכהו חסר. — [2]) ואולי זה שם דריכה, כמו עת הקציר שאחרי בן.

וישר: בדרך חכמה הריתיך הדרכתיך במעגלי ישר (משל' ד יא). האוהב את אשתו כגופו וכו' והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה (סנה' עו:). וידריך בדרך תבונה את הנערים (ראב"ע, הקדמ' פי' עס"ת). ואברהם אבינו לא ידעו השם וקראו אוהבי אלא על אשר הלך בדרך המשפט והדריך בו בניו (טור חו"מ, דיינים א).— ואמר המליץ: ויאמר השועל כמה יעצתיך והדרכתיך, ושומע לעצה לא מצאתיך (ס' שעשוע' לר' זבלא 5).—והדריכו באמת, במשפט, וכיוצא בזה: הדריכני באמתך ולמדני (תהל' כה ס). הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי (שם קיט לה). ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו (שם כה ט). — ב) הדריך הקשת, כמו קל, ובהשאלה, הדריך את הלשון: וידרכו [1]) את לשונם קשתם שקר (ירמ' ט ב). — ג) הדריך [2]) את האויב, השיגו: כתרו את בנימין הרדיפהו מנוחה הדריכהו עד נכח הגבעה (שופט' כ מג). — ד) "עשה אדרכתה: שבא לפנינו פלוני בשטר מלוה שבידו וכו' ונתחייב לפרוע ולא מצינו לו נכסים והשבענוהו שאין לו והדריך המלוה הזה אחר לקוחות והזמין לפנינו פלוני שלקח ממנו שדה פלוני מאוחר לזמן המלוה הנזכרת (סתרומות ג ו).

— הפע', "הודרך, הודרך, — שהדריכוהו בדרך הישר: שלוי היה מודרך ומיושר מן השמים לעשות את המעשה הזה (לקחת את יוכבד דודתו לאשה) עם כל זרותו (ר"י אברבנל, שמות). באופן שיושגחו ויודרכו לעוצמת ההצלחה האמתית (ר"י עמדין, מגדל עוז סב).

— התפ', "התדרך, — הלך מעט מעט בדרך: הנה לב האדם יתבונן איך ראוי שיתדרך בדרכו במה שירצה לעשותו (רלב"ג משלי טז). לפי שההוה בזמן אין לו מציאות שלם ותמיד האדם מתדרך והולך האדם אל בית עולמו (ר"י אברבנל, נחלת אבות ג א). כי בזה יתדרך לפעל פעולות המעלה והשלמות (שם ב).

"דרכית [3]), ש"נ, מ"ר דרכיות, — כעין דוכן ומצבה פחות או יותר גבוה לעמד שם בני אדם להודיע זה לזה דבר מרחוק וכיוצא בזה: ודרכיות [4]) היו

— [1]) יש מנקדים וידרכו בקל. — [2]) בערב' אדרך a).

[3]) עי' הערה שלקמן. — [4]) מקור הדבר במשנה (יומא ו ח). אך שם יש שנויי נוסחאות. ברוב ספרי הדפוס בש"ס בבלי הגרסה דורכיאות, דורכיות, דרכיות. אך במשנה ש"ס ירוש' דידכאות, ובגמ' שם דידכיות, בדלת לפני הכף, וכן בבבלי כ"י, וכן בערוך דדכאות, והסכימו

a) أَدْرَكَ

עושין (השולחים את השעיר לעזאזל) ומניפין בסודרין כדי שידעו שהגיע שעיר למדבר (רמב"ס, עיוה"כ ג ז).

***דרם**[1], קל לא נהוג.

— הִפע', *הִדְרִים, — פנה לדרום, הלך לדרום: הרוצה שיחכים ידרים ושיעשר יצפין וכו' וריב"ל אמר לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר (ב"ב כה:). — ואמר הפיטן: גבה תקרה קרה במקראי אל, גבולות הדרים הצפין והציב בהר אל (את הכס, ביוה"כ לסכות).

— הָפע', *הֻדְרַם, מודרם,—שפונה לדרום: אין מביאין את העומר אלא מן השדות המודרמות שבארץ ישראל (מנח' פה:). עומר היה בא מבקעת בית מקלה כבת ג' סאין היתה ושדה מודרמת היתה ובה חמה זורחת וממנה חמה שוקעת (שס).

***דֶּרֶן**[2], דרנא, ש"ז, מ"ר דְּרָנִים, סמי' דַּרְנֵי,—תולעת שבעץ, בבגדים ובקרבי בהמות, מין עש, סס: יריעה שנפל בה דרנא (שבת עה.). קרש שנפל בו דרנא מטיף לתוכה אבר וסותמו (שס קכ:). ואת נבלתם תשקצו לרבות את הדרנים שבבהמה (חול' סז:). עץ אחד יש בכרכי הים וחנון שמו ומביאין קיסם ומניחין לה (להרחל) בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (שבת נד:).

דרם[3], ממנו דָּרַם, *דְּרִיסָה, *מִדְרָס.

***דָּרַם**, פ"י, — א) כמו דָּרַךְ: דרסה (הבהמה) על הכלי ושברתו (ב"ק כ א). מי שישב ברשות הרבים ובא אחד ודרס על בגדיו (טהר' ה ז). מי שדרסה אשה על בגדיו (שס ח). אין נותנין את העור לפני הדורסין (כילס א ה). דרסה על נוד מלא שמן וכו' דרסה ע"ג הטבלא (ירוש' ב"ק א ב ד). רוק דורסו לפי תומו (שבת קכא:). היה באסקופה התחתונה שרוב בני אדם דורסין אותה (דא"ז ג). טובה דריסה אחת שדרס הקב"ה במצרים וכו' ממלא חפנים פית כבשן של משה ואהרן (מד"ר ויקר' ג). וכשהיה (ר"א ב"ר יוסי) שוכב בחליו בתוך הספינה דרס על צוארו אחד מן הספנין בבלי דעת (רגמ"ה מעי' יז:). ומותר לדרוס הרוק שעל גבי קרקע והולך לפי תומו (רמב"ס שבת כא ב). שהיה ברשות הרבים שהרבים דורסין שם (הוא, מכי' ב י).—וגם בהיד: ואל יאמר אדם לחבירו דרוס ידך עלי בבית המרחץ (דא"ר י). — ואמר הפיטן: ולמה, טבולו בחרסת, זכר לטיט שאשה גם בעלה דּוֹרֶסֶת (סלוק שבה"ג, אין ערוך). שונאיהם בים דורסים, וכגת ראשימו רופסים, כי בגוחם היו חוסים (שבת החדש, אות זה). — ב) דָּרַם תאנים וכיוצא בזה, דרך אותם ברגל כדי לעשותן גוש: הדורס ליטרא קציעות על פי הכד ואינו יודע איזוהי (תרומ' ד י). מצא גרוגרות אם דרסו רוב בני אדם חייב (מעשר' ג ד). ליטרא קציעות שדרסה על פי עגול ואינו יודע באיזה עגול דרסה על פי חבית ואינו יודע באיזו חבית דרסה (בילס ג:). שובר אדם את החבית לאכול הימנו גרוגרות וכו' א"ר אושעיא ל"ש אלא דרוסות אבל מפורדות לא (שבת קמו.).—ג) האכיל בהמה על כרחה, תחב המאכל לתוך פיה: אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין (שבת כד ג). — ד) דחק והתיז את הסכין בכח מלמעלה למטה בשעת התיכה, בשעת שחיטה: שמא ישהו (בשעת שחוטה) שמא ידרסו ושמא יחלידו (חול' ב:). מפני שהוא (המולק) דורס (שס כ:). שנים אוחזין בסכין ושוחטין וכו' אין חוששין שמא ידרסו זה על זה (שס ל.).—ה) דרס הנשר או הארי, הכה בע"ח בצפרניו והמיתו: כל עוף הדורס טמא (חול' ג ו). רועה שהיה רועה עדרו והניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ובא ארי ודרס פטור (ב"מ מא.). ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל (סנה' ל:). מעשה ודרס שועל רחל במרחץ של בית היני (חול' נג.). מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו (סוט' ח:). כל עוף הדורס[1]) בידוע שהוא

החכמים כי מקורו בלשון יונית διαδοχος, ור"ל מפקחים העומדים בקצת מרחק זה מזה. אך הרמב"ם השתמש במלה זו לפי הגרסה בריש, ובמשמעה שפרשה הערוך בערך דדכאות, אמר וז"ל: מצבות גדולות היו בונין בדרך מירושלם ועומדין עליהן אנשים ובידם סודרים, ע"כ, וכן בפרוש המשנ' להרמב"ם: דרכיות הם (מצבות) גדולות שהשומרים עומדים שם. ע"כ. ועפ"י שמוש זה של הרמב"ם יש לה, להמלה דרכית, זכות אזרח בלשון בתור מלה מחודשה בספרות שלאחרי התלמוד.

[1]) נגזר מן השם דרום.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. ונהוגה מלה זו גם בלשון ערב' ההמונית פה ויאמרו דַּרַנ a) להעש שבתוך עורות הבהמות, ויאמרו ג'לד אמְדַרַנ לעור הבקר ובפרט העגל והעז שיש בו נקבים במקום הגב.

[3]) בערב' דרש b), בארמ' דרס.

---

a) دَرَن b) درش

---

[1]) והוסיף שם המחבר: ופי' דורס כלומר

ממיני הטמאים (ס' תיקון, שמיני קנז). כי העופות הד ו ר ס י ם גם הם הולכים יחידים ושאינם ד ו ר ס י ם הולכים בחבור והטבע בזה כי מזון ה ד ו ר ס י ם אינו מצוי כ"כ כמו מזון שאינם ד ו ר ס י ם שהוא צמחים וזרעוני שדה וגנה (שער השמים ד).—ופעול דרוס, דרוסה: ד ר ו ס ת הזאב בדקה ו ד ר ו ס ת הארי בגסה ד ר ו ס ת הנץ בעוף הדק ו ד ר ו ס ת הגס בעוף הגס (חול' ג א). ד ר ו ס ת חתול ונמייה בגדיים וטלאים ד ר ו ס ת חולדה בעופות (גמ' שם נב :). יש ד ר ו ס ה להתול או אין ד ר ו ס ה לחתול אמר לו אף לחולדה יש ד ר ו ס ה וכו' אין ד ר ו ס ה אלא ביד וכו' אין ד ר ו ס ה אלא בצפורן וכו' אין ד ר ו ס ה אלא מדעת (שם נג.). אם דרס ונהרג ועדיין ידו ב ד ר ו ס ה ולא שמט צפרניו ממנה אלא אחר מותו אין חוששין לה (רמב"ם שחי' ה ז). — ובהשאלה: היא אומרת מוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא ד ר ו ס ת איש את (כתוב' א ז), בעולה על כרחה.

— נפע', *נדרס: סימן העשוי ל י ד ר ס לא הוי סימן (ב"מ כב:). — יושדרסו ארי וכדומה: ש נ ד ר ס ה בידי חיה ואין ידוע אם האדים בשר כנגד בני מעים (רמב"ם שחי' יא א).

*דרסה,
ש"נ, — חתיכה בסכין לא בהולכה והובאה אלא בדחיקה והתזה מלמעלה למטה: שהיה ד ר ס ה וחלדה (חול' ט ב). ד ר ס ה כיצד השוחט צריך שיוליך ויביא ואם לא עשה כן אלא התיז הסימנים בבת אחת כמו שחותך הצנון פסולה (טיו"ד, שחי' כד).

דרר,
ממנו א. דרור, ידרר.

דרר,
פ"י, — נתן דרור: גאלת עמך בנבל קתרום, דררתם והברותם כסלת לרם (קרוב' שבה"ג, אלהים). —ופעול: זכור דבר עתק בכל ערך, על חמוקי ירך, לדרורי מפרך (שבת זכור, זכור את).

— הפע' "הדריר, — כמו קל, שלחהו לחפשי: ירד אשר הוריד אמרים, והדריר בכור שור מחמורים (ר"ה קליר, אמץ אדירי, מוסף א ר"ה). ו ה ד ר י ר עם מפרך לוחצים ואצים (הושע' רסע"ג, כ"י). שושן תדרר, גאלה תברר, שוכנים תזורר, בקול הערת שופר (ר"א קליר, ב ר"ה, אשא דעי). בקשתיו ולא מצאתיו ופצתי בטפש, חמק עבר מהדריר לי חפש (מוס' פ' שקל', אשכול). אודך כי עניתני, מועד מפרך הדררתני, לא ידעתי נפשי שמתני (יוצר ב פסח, אודך). יחידיך וידידיך סלה פקדוך, בל נדמיתה שגבוך לבדוך, משבי הדריים והכל יודוך (יוצר שבת א' חנוכה, אודך).

— הפע', יהדרר, מדרר: שקד עליהם בליל שמורים, וקטל למענם בכורים, והוציאם בפדות מדררים (יוצר פ' החדש, אות זה). מארץ מצרים על מנת כן יצאתם מדררים, להיות לי לעם סגולה ככבים מאירים, מבית עבדים פדיתי אתכם סגנים כבירים (אילת השחר, שבוע', אנכי אדיר).

דררה[1],
ש"נ, מ"ר דררות, — עסק, סכסוך, טענות ותביעות: שלדבריו אין להחנוני שום ד ר ר א בהפירות הללו (לבוש חו"מ, שבוע' לא ט). אם אמרו היורשים כי יש לאבינו עליך כך וכך מאותן השנים והוא אומר לא אדע אם יש לו עלי כלום כי היה ד ר ר ו ת ביני ובינו משנים רבות (תש' הגא' שערי צדק ה).

דרש,
ממנו דרש, *דרוש, *דרש, *דרשה, *דרשן, *דרשנות *דרשנית, *מדרש.

דרש,
דרשוני, עת' אדרש, מקו' דרש, דרש, דרש, לווי ככל' דרשני, פעו' דרוש, דרושה, —א) שאל ובקש, fragen, suchen; demander, chercher; ask, seek: ואת שעיר החטאת דרש דרש משה והנה שרף (ויקר' י יו). ואספתו (את השה אשר מצאת) אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו (דבר' כב ב). דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה (משלי לא יג). — ודרש אחר: יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש (איוב לט ח). — וכמו"כ דרש לדבר, בקש וחפש אותו: כי תבקש לעוני ולחטאתי

שנועץ הצפרנים על עוף אחר ומטיל בו ארס כמנהג הנץ ושאר העופות שצדין בהן בני אדם.

[1]) בארמ' דררא: ד ר ר א דממונא (ב"מ ב: ב"ב לה:). ד ר ר א דטומאה (חגי' כא:). ולא נתברר מקור מלה זו ומשמעתה האמתית. ר"ח והערוך פרשו ע י ק ר. אך אין פרוש זה מספיק. ר"י אבן מיגאש פרש וז"ל: פי' דררא דממונא איזו תלייא וסריכה לפי שאין לך תלייא וסריכה גדולה ממה שמצאנו השור שנגח את הפרה והעובר בצדו (שו"ת ר"י אבן מיגאש יד). ורש"י פרש נ ז ק ו ח ש ש. מכל זה אנו רואים, כי לא נתברר היטב גם להקדמונים פרושו המדויק של מלה זו, ומקורו לא לא מצאו גם החדשים, כי מה שהביא קוהוט המלה הערב' צ'רורה, שר"ל נזק, אינו ענין לכאן. ואולי יש לדמותה להמלה הסורית דררא, דרורתא, במשמ' מלחמה ו נ פ ת ו ל י ם ונחלש קצת מושגו בשמוש בעלי התלמוד, ודומה לזה עסק מן והתעשקו עמו. עכ"פ, כבר השתמשו הגאונים במלה זו בסגנון העברי ובצורה עברית במשמ' עסק וסכסוך.

תדרוש [1] (שם י ו). — ב) שאל ובקש דבר בחזקה, תבע, fordern ; reclamer ; ask for : כי תדר נדר ליי' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו יי' אלהיך מעמך (דבר' כג כב). ומה יי' דורש[1]) ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד (מיכ' ו ח). שם ארצם ושם אדרוש את תרומתיכם (יחזק' כ מ). הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם (שם לד י). ודרשתי את צאני ובקרתים (שם יא). — וגם דרש על פלוני : ויאמר לו (המלך להכהן) מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה (דהי"ב כד ו). — דרש ממנו, תבע ממנו ונפרע ממנו בשביל שהרע לעשות וכדומה : והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו (דבר' יח יט). על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרוש (תהל' י יג).—דרש דם מעם פלוני, מיד פלוני, תבע ממנו את הדם אשר שפך ונקם בו בשביל זה : ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו (ברא' ט ה). הוא בעונו נלכד ודמו מיד הצפה אדרש (יחזק' לג ו). כי דרש דמים אותם זכר לא שכח צעקת עניים (תהל' ט יג).—ג) שאל וחקר כדי לדעת הדבר לנכון, forschen ; s'enquérir ; inquire : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג טו). והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר (שם יז ד). ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי' לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד (שם יט יז-יח). כי כל לבבות דורש יי' (דהי"א כח ט). עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא (ספרי תצא רכג). — דרש לפלוני, שאל וחקר אדותיו, מה טיבו : וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע (ש"ב יא ג). — וגם דרש על הדבר : וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות (דהי"ב לא ט). — ד) דרש אותו, שאל עליו בהבה, דאג לו, רצה בטובתו, sich um etw. kümmern ; se soucier de; to care for : ארץ אשר יי' אלהיך דרש אתה תמיד עיני יי' אלהיך בה (דבר' יא יב). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד). לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך (דבר' כג ז). ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל יי' (ירמ' כט ז). כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה (שם ל יז). — ופעול, דרושה : ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה (ישע' סב יב). — דרש טוב לפלוני : דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו (אסת' י ג). — דרש רעת פלוני, דרש לרעתו ודרשי רעתי דברו הוות (תהל' לח יג). כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם לרעה (ירמ' לח ד). — ה) דרש את האלהות, שאל בעצתה : ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרש את יי' (ברא' כה כב). כי יבא אלי העם לדרש אלהים (שמות יח טו). עוד (יש) איש אחד לדרש את יי' מאתו (מ"א כב ח). ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרש את יי' כה תאמרו אליו (מ"ב כב יח). כה תאמרו אל מלך יהודה השלח אתכם לדרשני (ירמ' לז ז). — ודרש באלהות, בבעל, וכיוצא בזה : המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון (מ"ב א ג). ולא דרש ביי' וימיתהו (דהי"א י יד). השלח אתכם לדרש ביי' (שם ב לד כו). — ודרש אל האלהות, להאלהות, אל המתים : ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר' יח יא). ולא דרש לבעלים (דהי"ב יז ג). — ובמשמ' התקרב אל האלהות, התאמץ לעשות רצונו, ללכת בדרכיו, בקש עזרתו : ועת לדרוש את יי' עד יבוא ויורה צדק לכם (הוש' י יב). כי כה אמר יי' לבית ישראל דרשוני וחיו (עמו' ה ד). דרשו יי' בהמצאו קראהו בהיותו קרוב (ישע' נה ו). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון (שם נח ב). ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם (ירמ' כט יג). היש משכיל דרש את אלהים (תהל' יד ב). דרשתי את יי' ועננו ומכל מגורותי הצילני (שם לד ה). דרשו יי' ועזו בקשו פניו תמיד (שם קה ד). כי דרשנו את יי' אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב (דהי"ב יד ו). ואם תדרשהו ימצא לכם ואם תעזבהו יעזב אתכם (שם טו ב). — ודרש בעד פלוני התפלל : דרש נא בעדנו את יי' כי נבוכדראצר מלך בבל נלחם עלינו (ירמ' כא ב). — ודרש אל אלהים : אולם אני אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי (איוב ה ח). ויאמרו להם (הכותים ליהודים) נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם (עזר' ד ב). וכל אשר לא ידרש ליי' אלהי ישראל יומת (דהי"ב טו יג). ולא דרש לבעלים (שם יז ג). ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח (שם לא כא).— ו) דרש את התורה, עין בה וחקר והתעמק בכונותיה ובדקדוקי פרטיה, erforschen ; étudier ; to studie : כי עזרא הכין

[1]) בקצת ספרים חסר וו.

לבבו לדרש את תורת יי׳ ולעשות (עזרא ז י). — וביחוד, *באר את דברי הכתובים לא לפי כונתם הפשוטה אלא בכונה צדדית או מרחבה וכדומה בדרכים מיוחדים לזה: אמר ראב״ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא (ברכ׳ א ה). את זו דרש ר״א בן פתיא ואשה גרושה מאישה ולא מאיש שאינו אישה (יבמ׳ י ג). בו ביום דרש רבי עקיבא כל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים (סוט׳ ה ב). ואין דורשין תחלות (מכי׳ משפט׳ כ). דרש רבי סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים (שבת פח.). קווצותיו תלתלים אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות (ערוב׳ כא:). ואף הוא (ראב״ע) פתח ודרש דברי חכמים כדרבונות וכו׳ נמשלו דברי תורה לדרבן לומר לך מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להוציא חיים לעולם אף דברי תורה מכוונין את לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים (חגי׳ ג:). שהיה (נחום) דורש כל אתין שבתורה (שם יב.). רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר (קדוש׳ כב:). ר׳ יוסי היה דורש לשון הדיוט (ב״מ קד:). אמר להן ר״ג לחכמים סופרים הניחו לי ואדרשנה כמין חומר (סוט׳ טו.). דרוש וקבל שכר (שם מד.). אמר לו הקב״ה לדואג הרשע מה לך לספר חוקי כשאתה מגיע לפרשת מרצחים ופרשת מספרי לשון הרע מה אתה דורש בהם (סנה׳ קו:). א״ר יוחנן רבי ישמעאל ששימש את רבי נחוניא בן הקנה שהיה דורש את כל התורה כולה בכלל ופרט איהו נמי דורש בכלל ובפרט ר׳ עקיבא ששימש את נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט איהו נמי דורש ריבה ומיעט (שבוע׳ כו.). א״ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (מנח׳ מה.). שמעון העמסוני היה דורש כל את ואת שבתורה כיון שהגיע לאת ה׳ אלהיך תירא פירש אמרו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהם אמר להם כשם שקיבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (בכור׳ ו:). — *דָּרַשׁ בהגדה, במעשה מרכבה, למד ונשא ונתן בזה: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה אפילו באחד (חגי׳ ב א). מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי (סנה׳ לט:). באותה שעה ה׳ה אלישע יושב ודורש בשמונה שרצים (סנה׳ קז:). מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יו״ט וכו׳ (ביצ׳ טו:).—ובכלל *דבר ברבים, לפני קהל גדול, אדות ענין של הלכה, של אגדה, של מדע וספרות וכדומה: בו ביום דרש ר״י בן הורקנוס לא עבד איוב את הקב״ה אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל וכו׳ אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב״ז שהיית דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה (סוט׳ ה ה). דרש רבא אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהן אוד וכו׳ (ביצ׳ לג.). דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו (ביום ת״ב) כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים (פסח׳ נד:). ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה (יבמ׳ עב:). דרש רבא במחוזא גר מותר בכהנת (קדוש׳ עג.). דרש רבי שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים (סוט׳ יד.). דרש ר״י ברבי שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מר״ה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה (ב״ב י.). דרש רבא מותר לכבס מנעל בשבת (זבח׳ לד:). נתקבצו קהל גדול לקבור את בנו של ר״ע אמר להן הוציאו לי ספסל לבית הקברות ישב ודרש (שמח׳ ח). — *דורשי חמורות, דורשי רשומות, עי׳ חמורות, רשומות. — דּוֹרֵשׁ, עי׳ ערך *דּוֹרֵשׁ. — וביחוד, *כתה מיוחדה מהכומרים הקתולים שעקר עבודתם לדרוש דרשות לפני העם, prêcheur: ולא נח לבבו הערל וידבר גם אל הדורשים הם הפידריקאדורי״ש כדברים האלה עד שהגיעו הדברים אל הקרדינא״ל (רד״ק לר״י אלפכר, אגר׳ הרמב״ם). והכת הדורשים כאשר שמעו היה זה להם לחרפה (שבט יהודה, גרוש לרפת ב). וכי נשמעו דבריהם לכת הדורשים הנקראין פרידיקאדוריש (שם ס).

— נִפע׳, נִדְרַשׁ, — א) נִדְרַשׁ הדם וביוצא בזה שדרשוהו, שתבעוהו, שנפרעו בשבילו: הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נִדְרָשׁ (ברא׳ מב כב). — ב) שחפשו אותו, שבקשוהו: בשנת הארבעים למלכות דויד נִדְרָשׁוּ וימצא בהם גבורי חיל (דהי״א כו לא). — ג) נִדְרַשׁ לפלוני, המציא את עצמו לפלוני: נִדְרַשְׁתִּי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קרא בשמי

(ישע׳ סה א). הלדרש אתי אתם באים חי אני אם אדרש לכם נאם אדני יי׳ (יחזק׳ כ ג). אתם נטמאים לכל גלוליכם עד היום ואני אִדָּרֵשׁ לכם (שם לא). עוד זאת אִדָּרֵשׁ לבית ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם (שם לו לז).—ואמר המליץ: כי הוא (האל) הנדרש לדורשים, הנותן ליעף כח און וגבורה לחלשים (ר״י א״ת, בהקד׳ לס׳ הסרסים).—ד) *שדרש אותו על דרך הדרש, שדורשים אותו ע״ד הדרש: ל״ב מדות שהתורה נדרשת בהן (ספרא, פתי׳). זאת אומרת שמגילת אסתר ניתנה להידרש (ירוש׳ מגי׳ א ע.). מגילה שמסר שמואל לדוד ניתנה להידרש (שם). דברים הנדרשין מן הכתב (שם פאה ב יז.). מקרא נדרש לפניו ולאחריו (מנח׳ יט.). שהפסוק הזה נדרש באברהם אבינו באהרן ובישעיהו (פסיק׳ רבתי לג). ומקרא זה למען ירבו ימיכם וימי בניכם נדרש לפניו שהיא המזוזה ולפני פניו בטול תורה (ר״ת שבת לב:). כך נדרש (הפסוק) בב״ר (רש״י ברא׳ יט ד). שכל אחד (מן הדבורים) נדרש לעצמו (שם כג א).

— התפ׳, *הִתְדָּרֵשׁ: ולו תהיה לאשה תלמוד הימנה לגזירה שוה מתדרש ולו תהיה וכו׳ אשה שראויה לו (ירוש׳ כתוב׳ ג כז ד).

דְּרָשׁ, ש״ז, — שם״פ מן דָּרַשׁ משמעה ששית, קריאה ומשא ומתן בדרך דרוש: שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח (רמב״ם, חמץ ומצה ז ד). ומהתחיל בגנות וקורא עד שגומר דרש פרשת ארמי אובד אבי כולה (שם ח ג). — ובאור הכתובים על דרך הדרוש: רק יסמכו על דרך דרש וכו׳ ויש דרש הפך דרש (ראב״ע, הקד׳ פי׳ עה״ת). גם יש דרש להוית נפש חלושה וכו׳ גם יש דרש שהוא טוב לאחרים וכו׳ כדרש שהעולם נברא בבי״ת בעבור ברכה (שם).

דְּרָשָׁה[1], ש״נ, מ״ר דְּרָשׁוֹת, — כמו דְּרַשׁ, באור הכתוב על דרך הדרש, ובפרט מחקר תורני או מדעי או סתם הצעת דברים על ענין חשוב לפני הקהל, Vortrag ; conférence: לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרשה תדרש (רש״י שמות ו יא). ולא שכח פסוק או מאמר או חדוש או מוסר או דבור יפה אשר השב לדבר ולומר בדרשתו ברבים וכו׳ (לב האריה, מוד״א א א). והנה הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם היו מביאים בדרשותיהם משלים ואגדות וכו׳ ומאירים עיני התלמידים (ראב״ע, מעדני מלך י.).

***דַּרְשָׁן**, ש״ז, מ״ר דַּרְשָׁנִים, — א) מי שיודע לדרש, מי שאומנותו בכך: שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין (פסח׳ ע:). משמת בן זומא בטלו הדרשנין (סוט׳ מט:). א״ר לוי יש מן הדרשנים שהן דורשין כגון בן עזאי ובן זומא נעשה קולו של הקב״ה מיטטרון למשה בשעה שאמר לו עלה אל הר העברים (מד״ר ברא׳ ה). טוב לשמוע גערת חכם אלו הדרשנים מאיש שומע שיר כסילים אלו המתורגמנין שמגביהין קולם בשיר להשמיע את העם (שם קהל׳ ז ה). דרשן הוא בא לשמע דברי תורה (ר״ת ערוב׳ לו:). הייתי יושבת ושומעת קולו של דרשן (והזהיר, ויקר׳ לה.). כי אם יהיה מעיין פוסק או דרשן צורכו מרובה ממנה כלחם אשר הוא אוכל (לב האריה, מודיעא א א). הדרשנין שדורשין בשבת לציבור (ערוך, ערך תרגם). הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם (ראב״ע, מעדני מלך י.). כמו שיעשו הדרשנים והמפרשים העניים החושבים כי ידיעת פירוש המלות היא החכמה (ר״ש א״ת, מו״נ ב כט). וכבר סרתי אני אותם השבושים והדמוים וכו׳ במאמר שעשיתי לדרשנים אשר בזמנינו זה אשר קראתי אותו עין הקורא (כבוד אלהים, יוסף ש״ע כב). אסור להתענות בשבת עד שש שעות והדרשנים אומרים אסכמתא לזה ממה שנאמר וקראת לשבת ענג וכו׳ חסר וו לרמוז שצריך לאכול קודם שש שעות (אבודרהם, סדר מוסף של שבת). מי נתן רשות לדרשנים לדרש ולחדש סודות (יש״ר מקנדיה, מצרף לחכמה יב). ומה להם לבטוח בדרשנים המסבבים בעיירות והמה דורשי דמים (שו״ת חתם סופר יו״ד רכז). — ב) *שם עוף גדול, יפה מארץ ברזיליה, Tukan ; toucan: ונקרא (העוף פלפלוני) גם בשם דרשן מפני אשר בעת ינוחו כל בני משפחתו על העצים בשלום אז יעלה על צמרת העץ וישמיע את קולו הנערך כקול הדרשן בדברו (תוה״ע לאברמ׳, העוף 221).

***דַּרְשָׁנוּת**, ש״נ,— מלאכת הדרשן: זמן הדרשנות עם הרבנות (מלכת ר״ש בכרך, נפש׳ הצדיק׳ 34).

---

[1]) בארמ׳ דרשא, דרשה: שמע מינה לדרשא (מגי׳ יא.). א״כ לכתוב רך טוב מאי וטוב ש״מ לדרשא אימא תרי מדטוב לדרשה רך נמי לדרשה (ב״מ פו:).

***דַּרְשָׁנִית**, ש"נ, מ"ר דַּרְשָׁנִיּוֹת, —אשה בקיאה לדר'ש: בנות צלפחד חכמניות הן ד ר ש נ י ו ת הן צדקניות הן וכו' ד ר ש נ י ו ת הן שהיו אומרות אילו היה לו בן לא דברנו (ב"ב קיט:).

∞דַּשׁ[1], ש"ז, מ"ר דַּשִּׁים, — בבגד, כמו לשון נקפל לאחוריו במקום הפתיחה על החזה, ונהוג בדבור העברי בא"י.

דשא[2]), ממנו דֶּשֶׁא, דָּשָׁא.

דֶּשֶׁא, ש"ז, מ"ר דְּשָׁאִים, — עשב רך, רענן, יָרֹק, Gras ; herbe ; grass: תדשא הארץ דֶּשֶׁא עשב (בראש' א יא). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דֶשֶׁא וכרביבים עלי עשב (דבר' לב ב). כי יבש חציר כלה דֶשֶׁא ירק לא היה (ישע' יח ו) ויושביהן קצרי יד חתו ובשו היו עשב שדה וירק דֶשֶׁא חציר גגות ושדמה לפני קמה (שם לז כז). כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דֶשֶׁא (ירמ' יד ה). בנאות דֶשֶׁא ירביצני על מי מנוחת ינהלני (תהל' כג ב). הינהק פרא עלי דֶשֶׁא אם יגעה שור על בלילו (איוב ו ה). ועצמותיכם כַּדֶּשֶׁא תפרחנה (ישע' סו יד). כי כחציר מהרה ימלו וכירק דֶשֶׁא יבולון (תהל' לז ב). — *וכנ': כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מדי דְשָׁאוֹ, ומעיל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב"ע, על האביב והסוסנה). מה לחציר גגות וארזי אל ואיך אל עץ הדסים ערכו דְּשָׁאֵנוּ, או מה לשועלים קטנים אחרי גורי אריינו וללבאינו (הוא, מגיד רשעת סוכאיו). —ומ"ר *דְּשָׁאִים: בורא מיני ד ש א י ם (ברכ' ו א). איזהו חדש שהארץ מליאה ד ש א י ם ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן (ר"ה יא.). כי הנה ה ד ש א י ם והצמחים ביום השלישי נבראו (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ד). — וסמי' *דִּשְׁאֵי, ואמר הפיטן: גמוני פז לאגוד ולכפות, דִּשְׁאֵי אשלים בם אף לכפות (יוצר ב סכות, ארחן).

---

[1]) בארמ' דשא, מ"ר דשי, מן דשא דלת: מפתח הלוקה פשיטא לא צריכא דאית ליה תרי ד ש י. ופרש"י: שתי פתחים היינו לאותן לשונות והווין זו למעלה וזו למטה זו לימין וזו לשמאל ואם אינה מתרת אלא האחד יכולה לפשטה וללובשה בדוחק

[2] באשור' דִּישׁ, ארמ' דתא, ערב' ת'אד a) במשמ' צמח רטב ורענן.

---

a) تاد

— וככנ' *דְּשָׁאָיו, ואמר המשורר: אמור לזמן יהבר הידידים, ולאהובים וירחיקו נדודים, ואל הכוס ויפיה רקחיו, אלי כל אף עדי ישקיט חרדים, ולמדבר ויוציא מ ד ש א י ו, לעין רואיו כפרים עם נרדים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק פב). ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ו ד ש א י ו, ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו (ספר העשועים לר' זכדה 5). — ועי' עשב, צמח.

א. דָּשָׁא, פ"ע, דָּשְׁאוּ, עתיד יִדְשָׁא, — דָּשְׁאָה האדמה, נתכסו פניה דֶשֶׁא: אל תיראו בהמות שדי כי דָּשְׁאוּ נאות מדבר (יואל ב כב). — ואמר המשורר: גביר לו יזלו עבים כידו אמת כי ד ש א ו סלע ושמיר (חרוז' מפותפים, הול' ברודי, הקדש ב ג).

— הפע', הִדְשִׁיא, תַּדְשִׁיא, תַּדְשֵׁא, — תַּדְשֵׁא האדמה, תצמיח דֶשֶׁא: ויאמר אלהים תַּדְשֵׁא הארץ דשא עשב (בראש' א יא). — ואמר הפיטן: יה בשלישי הטריח ברי, הִדְשִׁיא דשאים והפריא, עץ פרי עושה פרי (ר"א קליר, אאמיר). גילה אדמה לעבודת אנוש והִדְשִׁיאָהּ שיח ועשב מזריע זרע (יוסי בן יוסי, עבודה). למען חוברו מתום ויושר ו ה ד ש י א משדה חסד דשאים (ר"י הלוי, עמוד כמעט). —ומק' וכינ': והנה יש לארץ כח ל ה ד ש י א בדבר אלהים ובעבור היות ה מ ד ש י א גוף ממנו יצאו ואליו ישובו (ראב"ע קהל' ג כא). —ואמר הפיטן: לראשי הנשי לה הִדְשִׁיא, להרבות ולהפשיא, למזריע ולמַדְשִׁיא (יוצר שבת בראש', אל נשא).

— נפע', *נִדְשָׁא, — נעשה דֶשֶׁא, צמח: כי מכה הלבנה נגרשים ו נ ד ש א י ם הצמחים והזרעים (חכמוני, יליר' ז).

ב. *דָּשָׁא[1]), שת"ז, לנק' דְּשָׁאָה, — מי שרועה בַּדֶּשֶׁא: העגלה האוכלת הדשא נקראת דָּשָׁא[1]) (דונש, דשא).

***דַּשְׁאַי**, ת"ז, לנק' דִּשְׁאִית, — כמו דָּשָׁא, דְּשָׁאָה: ויוצא מזה שיהיה התאר לנקבה מכי דשאו דְּשָׁאָה לא דשא (הרקמה, שער ז). כי אלו היה כן

---

[1]) כך פרש דונש המלה דָּשָׁא שבכתוב: כי תפושי בעגלה ד ש א (ירמ' נ יא), והשיבו על זה תלמידי מנחם כי לפי פרוש זה היה צריך להיות דשאה, כי עגלה נקבה. ולכן פרשו דָּשָׁא כמו דָּשָׁה מן דוש, ובאה א במקום ה, וכן הסכמת גם כל החדשים. ואעפי"כ, רבים מבני סמך בלשון ובתוכם גם רד"ק, הסכימו לפרוש דונש, ואמרו שבאה דשא במקום ד ש א ה. ואם מכל מקום בפרוש הכתיב נראה כי אין הפרוש כך, עכ"פ יש לסמוך על רבי הלשון האלה להחליט עצם המלה דָּשָׁא, דְּשָׁאָה במשמעה זו.

היתה דשאה אני מלאה הלכתי (ראב"ע, לחות קמד.).

***דישון**, ש"ז, מ"ר דישונים, — א) שה"פ מן דשן, הוצאת הדשן מן המזבח וכדומה: מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן (תמיד ג ט). מי שזכו בדישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין לפניהם (שם ו א). וסידור שני גזירי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי (יומא לג.). דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים מצות עשה (רמב"ם תמיד' ומוספ' ג י). נר המערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דישונו אלא ממזבח החיצון (שם יג). — ואמר הפיטן: המסקלה והמעוזקה, ודשונה דישון למשמר חקה (קרוב' פרה, אלולת אמן). — והדשן שדשנו: דישון מזבח הפנימי והמנורה לא נהנין ולא מועלין המקדיש דישון בתחלה מועלין בו (מעי' ג ד). מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן (יומ' כא.). ואח"כ מכבה את השאר הדולקין ומדשנן ומניח כל הדישונין הפסולת בתוך הכוז (רגמ"ה תמיד ל:). — ומשל: ומה שאצל העשיר הוא דישון אצל העני הוא ראשון (פלא יועץ, ותלכות), ר"ל מה שהוא אצל העשיר כמו דשן שמדשנים ומשליכים החוצה. — ב) שה"פ מן דשן במשמ' עשה שמן: מותר לאכול בשר באותו שבת ולענג ולדשן עצמו בכל ענוגים ודשונים (הלכ' קלוב' לר"י גאון, ת"ב).

דשון, ת"ז, לנק' דשונה, — טעם דשון, כמו דשן: ומספר הטעמים הם תשעה המר והמתוק והחמיץ והמלוח והדשון והחריף וכו' (שער השמים ט).

***דשוש**, ש"ז, מ"ר דשושות, דשושים, — מי שאומנותו לדשוש: הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד (מו"ק ב ה). רבי יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן (גמ' שם יג:).

דשן[1]), ממנו דשן, דשן, *דשן, דשן, *דשון.

דשן ש"ז, בהפס' דשן, כנ' דשנו, — א) דבר שמן, כמו שמן זית וכיוצא בזה, Fettigkeit; graisse; fatsness כמו חלב ודשן תשבע נפשי (תהל' סג ו). ויאמר להם הזית ההדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופט' ט ט). — ובכלל דברים שמנים, מאכלים ומשקאות שמנים ומתוקים לחיך: ורויתי נפש הכהנים דשן (ירמ' לא יד). שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישע' נה ב). שלחנך מלא דשן (איוב לו יו). ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהל' לו ט). — ואמר בן סירא: תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (ב"ס גני' לח יא). — והעסים של הפרות: עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן (תהל' סה יב). — ב) אפר, בפרט אפר גופות בעלי חיים שנשרפו, anim. Asche; cendre animal; anim. ashe: והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה וגו' והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה (ויקר' ו ג-ד). והמזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח (מ"א יג ה). וכל העמק הפגרים והדשן (ירמ' לא מ). — שפך הדשן, מקום שהיו שופכים שם הדשן של הקרבנות: והוציא את כל הפר וכו' אל שפך הדשן (ויקר' ד יב). שלש בית הדשנין הן (זבח' קד:). ואעפ"י שהשוינו כל הדשנים היינו לאחר שהניחם אצל המזבח (תוספ' יומא כט:). — ואמר המשורר: בכה איש מלאו חלב עטיניו ופניו ירעפון תמיד דשנים, והתקדש ליום תשחר בארץ ובעפר תהי שם או דשנים (רמב"ע, תרשיש ח). — ובהרחבה גם אפר של הצמחים וכדומה: מקנח הדשן של פתילה כשהוא עמום (רגמ"ה מנח' קז.).

א. דשן, ת"ז, לנק' דשנה, מ"ר דשנים, דשנות, סמי' דשני, — מי שיש בו דשן, מי שהוא שמן, רענן, לאדמה, לצמחים ולבע"ח, fett, saftvoll; gras plein de sève; fat, ful of sap: והיה דשן ושמן ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב (ישע' ל כג). עוד ינובון (הצדיקים) בשיבה דשנים ורעננים יהיו (תהל' צב יה). אכלו וישתחוו כל דשני ארץ (שם כב ל). — וטעם דשן, טעם של דברים שמנים: חוש הטעם וכו' המתוק והדשן והמליח והמר והחריף (אמונס רמה א ו).

***דשן**, דושן, ש"ז, — כמו דשן, בפרט אצל אדמה, דשנה של האדמה, שהאדמה דשנה ונותנת הרבה פרי: כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות א"ל כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו (ספרי בהעלותך פא). יודעים היו שבית המקדש עתיד להבנות בחלקו של יהודה ובנימין לפיכך הפרישו

[1]) בערב' דשם a).

a) دسم

דושנה של יריחו מיריחו (שם, רלה סב). ר"ל האדמה הדשנה.

ב. דָּשֵׁן, פ"ע, — היה דָשֵׁן: ואכל ושבע ודָשֵׁן (דבר' לא כ). — ¤ועתי': וכדת יאכל ידשן, וביין ישן נושן (כנף רננ', פזמ' לפורים, לכן).

— פע', דִּשֵּׁן, — א) עשה דָשֵׁן ושָׁמֵן, fett machen; rendre gras; make fat: דִּשַּׁנְתָּ בשמן ראשי (תהל' כג ה). מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תְּדַשֶּׁן עצם (משלי יה ל). — ואמר בן סירא: אשת חיל תדשן לבעלה (כ"ס גני' כו ב), תשביעהו דשן, תענוגים. מרפא כל מערף ענן טל פורע לדשן שרב (שם מג כב). ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך (כרכ' כט.). באור פניך חנני, רזי צפונך הבינני, שמן ראש דשנני (שו"ת חות יאיר, תחנה בסוף סי' רלח). — ובהשאלה לפֵרות: משיב (האלהים) רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות (פסיק' דר"כ, עשר תעשר), עושה אותם מלאים דשן, אֵב וֵלֵח. — ב) סלק והוציא את הדשן: וְדִשְּׁנוּ את המזבח (במד' ד יג). ועשית סירתיו לְדַשְּׁנוֹ ויעיו ומזרקתיו (שמות כז ג). הפיים השני מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי ומי מדשן את המנורה (יומ' ב ד). ותפוח היה באמצע המזבח פעמים עליו כשלש מאות כור וברגלים לא היו מדשנין אותו מפני שהוא נוי למזבח (תמיד ב ב). מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקים ואח"כ מדשן את השאר (שם ג ט).

— פֻע', דֻּשַּׁן, — שֶׁדֻּשְּׁנוּ אותו: ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב יְדֻשָּׁן (ישעי' לד ז). ובטח על יי' יְדֻשָּׁן (משלי כח כה). נפש ברכה תְדֻשָּׁן (שם יא כה). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תְּדֻשָּׁן (שם יג ד). — ¤והחלב וכדומה: מתחיל בחלב הבקר הנחלב מיד לפי שעתו טעמו מתוק ומדושן וערב (אסף הרופא, כ"י מינכן 15). — ¤והאדמה: מטע קרן שמן הַמְדֻשָּׁן, מרמס מדוע בחרולי כבשן, נוצר למעלה לא יישן, נטעו למשלות פרות הבשן (סלית' יוס ג, אין כמדת).

— הָתפ', הֻדַּשַּׁן, הֻדַּשְּׁנוּ במקום הִתְדַּשְּׁנוּ, — כמו דֻּשַּׁן: חרב ליי' מלאה דם הֻדַּשְּׁנָה[1]) מחלב מדם כרים ועתודים (ישע' לד ו).

— נתפ', *נִדַּשַּׁן, — א) נעשה כמו דם: נר שכבתה נידשן השמן נידשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה (מנח' פח:). — ב) נעשה שָׁמֵן וָדָשֵׁן: וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו יצא מעוטר כחתן וככלה בקשוריה וירד עליו טל מן השמים ונדשנו עצמותיו ונעשה גם הוא גבור חיל וכח (פרקי דר' אליעזר לב). — ¤ונתדשן: שנתדשנו אבריו משמחת השמועה (רש"י גיט' נו:). וכל מי שעינו טובה בממונו ומחלק ממנו לצדקה וגמילות חסדים ומאכיל פתו לעניים ומרוה אותן הרי הוא מתדשן ומתרוה מכל טוב (מעל' המדות, הכלות כב). ונתדשנה הליתה לזה (קאנון א א ג ב). — ובמשמ' נעשו אפר: ואם באנו לתלות בגזרת הכתוב שיהו השאר מתדשנין וזה עומד ודולק (שו"ת רשב"א עט).

— נפע', ¤נִדְשַׁן, ואמר הפיטן: הבא שנת שלומים לאשר בדשן נִדְשָׁנוּ, יי' הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו (הושע' יוס ג, אל פתחך). ודור עשירי נמוהו בעון אשר נדשנו ובלו ימיהם בטוב ובניהם שלא ראו טובה לקו (ר"מ אלשיך, איוב כא כג). עופות וכל רמש לאוכליו נדשן מאד ושמן ברבוים (אסירי התקוה, יוסף פינסו יב:).

— הִפע', *הִדְשִׁין: בני אם יש לך היטיב לך ולאל ידך הדשן (כ"ס גני' יד יא).

— דִּשְׁנָה, עת' יְדַשְּׁנֶה, — היה לו (לאלהים) לריח נחוח ריח דשן הקרבן שנשרף על המזבח: יענך יי' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך יזכר כל מנחתיך ועולתך יְדַשְּׁנֶה[1]) סלה (תהל' כ ב-ד).

---

[1]) כבר התפלפל ריב"ג (הרקמה שער ל) בדקדוק מלה זו, שעפ"י הדין הדקדוקי היתה צריכה להיות הִדַּשְּׁנָה, ואמר שהֻדַּשְּׁנָה, כמו הִתְדשנה, מן הָתפעל, והוקלה השין מפני סבה לא ידועה. וכעין זה גם המדקדקים החדשים.

[1]) אמר ריב"ג בהשרשים וז"ל: ועולתך ידשנה סלה ישימנה דשן כלומר ישרפה וישיבה דשן וההא נוספת בו להפלגה כאשר היא נוספת בואקראה לך. ע"כ. וכן בהרקמה (שער יד), וכן רד"ק. ורוב החדשים אמרו כי זו ה הנוספה בעתיד מדב"ע לבקשה ורצון ואחול, cohort., והיה צריך להיות ידשנָה, נון קמוצה, אלא שהוקל לסגול מפני הסגול הבא אחריו בהמלה סלה. אך מלשון כל הפסוקים הקודמים נשמע שאין כאן בקשה ויחול אלא בשורה והודעה שכך יהיה, ואין מקום פה להוספת ה של אחול, וגם תקון קצת החדשים כי זו ה כנוי נסתרת וצ"ל ידשנה, ר"ל ידשן את העולה, אינו מרפא המליצה, כי זו הוספה בלי כל צרך למשקל

·דַּשְׁנוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא דָּשֵׁן, ועצם החמר הדשן: אמנם הדשנות (של המוח) כדי שיהיה מה שיצמח ממנו מן העצבים דבקיי (קאנון א א א ב). ויזונו הכליות בדשנות ודמיות אשר באותה המימיות (שם שם ד ב). פרוש המלות האלה לחות ודשנות וכו' השתנית לחותי ודשנותי אל היובש והחורב (ריב"ג, השרשים, דשן). ישד מלכים וכו' שהם ענין לחות ודשנות (שרשי רד"ק, דשן). וכל עץ ועץ כפי שרשו וכפי המקום שהוא שתול בו יהיה דשנותו ורעננותו (מלמ' התלמ', חג הסכות). לא יותך רטיבותו ולא תתייבש דשנותו ורעננותו (נוה שלום, אבר' שלום ה יג). שמתחלת הבריאה היו האדים העולים מן הארץ שמנים וגסים מאד לחוזק הארץ ודשנותה בבריאה (ר"י אברבנאל, נח). ובעבור שהמה (אנשי סדום) התגאו בטובת ארצם ודשנותה היה מעונשם שתשחת ארצם בגפרית ומלח לא יעלה בה כל עשב (שם, וירא). מטה אהרן נכרת מגזעו ובלתי נאחז לא בארץ ולא במים החמריים שיעמוד ברעננותו ודשנותו שקדיו ופרחיו (הוא, נחל' אבות ה).—ודשנות הדם: היות לוקחים הכליות דשנות הדם ומזככים אותה (דרך אמונה, ביצאגו ב).

·דִּשְׁנִי, ת"ז, — מטבע הדֶּשֶׁן: הדק החם המתוק הדשני החריף מן המזונות (קאנון א א ד) ויש (מהצמחים) דשניי למשיחה (רשב"ל דורן, מג"א ח"י ד).—ומגון הדשן, האפר: ויש ממנו שלבונ, (של השתן) לובן דשני ומורה על המסת החלב (קאנון א ג ב ב) וידמה למראה השמן וכו' עם בהיקות דשניי וכו' ולפעמים יורה על המעט על הרקת חמרים דשניים על דרך הגבול (שם).

הסוגר של הבית. ולכן נראה, כי יְדַשְּׁנָה היא צורה מְיוחדה קדומה עתיקה, שארית המלים הקדומות העתיקות שהיו נהוגות בלשון בפרט בעניני הקרבנות, ונדחקו אחרי כן מהלשון על ידי מלים אחרות יותר חדשות, כמו שהעירותי בערך דֶמַע, ואעפי"כ היו ידועות להמליצים והמשוררים והשתמשו בהן לפעמים בכונה מיוחדה, וכמו שכבר העיר ריב"ג על הפעל יזכ̇ר שבפסוק זה, שהוא במשמעה הקדומה של ריח המנחה, כמו אזכרתה, והכונה ביזכר כל מנחתיך היא יערב לו ריחה הטוב (ריב"ג, ערך זכר), וכן הכונה בידשנה, יערב לו דשנה של העולה. ואולי הוא פעל בנוי מהשם הדשֶׁנָה שהיה נהוג בלשון, וכמו השם הקדום אִשֶּׁה, וכמו לִבְנֶה, ואולי גם תפתֶּה, שארית ממשקל פעלי הקדום, הנהוג

***דָּשַׁשׁ**[1], פ"י, ביני' דָּשֵׁשׁ, דְּשֵׁשִׁים, — כותת ושובר הגרעינים לעשות מהם כעין גרש: דשושי חילקא וכו' דוששין בצינעה לצורך המועד רבי יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר (מו"ק יג:). — ואמר הפיטן: כהושעת יקושי מלבן, מרמסת התבן, וכהדוש מתבן, דששת דוששי (הושע' יום ה).

דָּת[2], ש"נ, מ"ר דָּתִים, דָּתוֹת, סמי' דָּתֵי,— א) מצוה ופקודה של המלכות, Verordnung; décret: להנתן דָּת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה (אסת' ג יד). ואת פתשגן כתב הַדָּת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כְּדָת היום (שם ט יג). ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דָּת בשושן (שם יד). — וחק ומשפט קבוע, Gesetz; loi; law: כי כן דבר המלך לפני כל ידעי דָּת ודין (אסת' א יג). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דָּתו להמית (שם ד יא). הגיע דבר המלך וְדָתוֹ להעשות (שם ט א). וְדָתֵיהֶם (של היהודים) שנות מכל עם ואת דָּתֵי המלך אינם עשים (שם ג ח). ויתנו את דָּתֵי המלך לאחשדרפני המלך (עזרא ח לו). — ב) *חקים ומנהגים שנקבעו בשם מצוה אלהית: העוברת על דת משה ויהודית ואיזו היא דת משה מאכילתו שאינו מעושר וכו' ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע (כתוב' ז ו). או שתאמר לכל אדם דברים שבינו לבינה יוציא ויתן כתובה מפני שלא ניהג עמה כדת משה וישראל וכן היא שיוצאה ראשה פרוע תצא בלא כתובה מפני שלא נהגה עמו כדת משה וישראל (תוספתא שם ז ו). נשים שעברו על הדת

הרבה בערב', ובעבר' נשארו ממנו רק שארית מעטה, ויתבאר במבוא בחלק הדקדוק.

[1]) בערב' דַשׁ a), נגזר מהשם דשישה b) שהוא שם למאכל מחטים כתושים וברור שזו מלה שאולה מארמ' (דר' בכר בהערה לספר המספיק).

[2]) הסכימו החכמים כי עקרה של מלה זו היא בלשון פרסית דַאתַ, והקדמונים ראו מלה זו גם בהמלה אשדת, בכתוב מימינו אשדת למו (דבר' לג ב), שבעלי המסורה קראוה מחולקה אש דת, ופרשוה אש של דת. אך רוב החדשים הסכימו כי הנוסחה משובשת כאן ועי' עוד אשדת.

a) دَشّ b) دشيشة

 דת

כל אילו שאמרו צריכות התראה (שם ז). כדת של תורה מה דת של תורה אכילה מרובה משתייה אף סעודתו של אותו רשע אכילה מרובה משתייה (מגי' יג.). כמצה זו שלא נתקנה בחימוץ כדת הלחם (רש"י גיט' כב.). אם השנים כתיקונם שיכולין ישראל להעמיד דתותיהן (ר"ת שם כ:). — ג) *כללות האמונות והדעות בעניני האלהות שמאמין בהם יחיד או רבים והדינים והמנהגים שנקבעו בשם רצון האלהות ושנחשב לחובה על כל אדם להאמין בהם ולהתנהג בהם למען ישיג עי"ז הטוב הזמני בעוה"ז והנצחי בעולם הבא, **Religion**: מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יונים (סוכ' נו:). בו (בקרבן פסח) המרת הדת פוסלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה (פסח' לו.). שלח לשאר האומות ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו אין אנו יכולין להניח דת אבותינו (פדר"א מא). אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת (ראב"ע, סוף שה"ש). עם אחד שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה (הוס, כראש' יא ו). ותהיה מגמתו (של המלך) להרים דת האמת (רמב"ם, מלכ' ד י). כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצות לעצמן מדעתן (שם י ט). ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת (שם יב ב). וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן (הוס, ממרים א א). בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על ד"ת (שם ב ד). כפי מה שיראה (בית דין) לגדור פרצות הדת ולחזק הבדק (הוס, סנה' כד ו). שראוי לכל בעל דת שידע עקרי הדת ההיא שהוא מתייחס אליה (ר"י אלבו, הקד' העקרים). ובכלל כל מה שישמור הקבוץ המדיני ויתן אותו אל שיחיו האנשים באופן נאות והסדר הזה קראוהו החכמים בשם דת טבעית רוצה לומר שהיא מצטרכת אל האדם מצד טבעו (שם א ה). שם דת יפול על כל ההישרה או ההנהגה שתכלול קבוץ רב מן האנשים וכו' והדת על ג' פנים אם טבעית ואם נימוסית ואם אלהית (שם ז). גם נאמר שחכמת הרמב"ם ז"ל הרצויה אצל כל בעל שכל ובעל דת ראוי להמשיך אחריך (דכך אמונה, ביבאגו ב ג). לזה אמר החכם השכל והדת שני מאורות (שם). תקנות ומנהגות שיורו בהן לרבים כדי להזק הדת ולתקן העולם (לקוטי מכי', דברים יז). וזה רבי אברהם הלוי נתלה על קדושת השם כי מלך ספרד רצה לאנסו על המרת הדת וכי לא יכול לו צוה שיתלוהו (שבט יהודה, שמד ה). שקם מלך אחד נקרא הורקנוס ומלך חסיד היה ואוהב הדת (שם ז). המאמין מציאות האל והחדוש והנבואה ושכר ועונש הרי הוא בעל דת (שם).—ואמר המשורר: הסבלים צרות עלי דָּת־אֵל ייקר בעיניו עד מאד דמם (ר"י חריזי, תחכמ' ג). שומרת דתי הייתי (ראב"ע, סוף פי' שה"ש). וכן בוכה (היפת תואר) על דתה ואינו מונעה (רמב"ם, מלכ' ח ה). ואעפ"י ששמע (המומר) אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס (הוס, ממרים,ג ג). וכהן שהמיר דתו לעבודת כוכבים וחזר בו (שבלי הלקט, תפלה לג). וידעתי שידעת בדת היהודים בקבלתם ובמנהגם ואתה תדע אם יש שורש בדתם בענין זה (שבט יהודה ז). אין ראוי להאמינו כי מי שהמיר דתו נקל לו להמיר הדברים (שם לב). רצוני הפשוט הוא שתשמרו דתי ואם לאו הרי החרב (שם ד). שאלות עמוקות יש לי על דתך (שם סד). שאי אפשר להוציא מלב היהודים את דתם אם לא באש (שם ז). היהודים אשר ראו אותם המעמדות הנוראות והקדושות ואותם הפלאות ואש מן השמים בנתינת דתם נתחזקה אותה צורה ושבה אליהם טבעית (שם). ענו היהודים תשועתנו היא שמירת דתינו אשר נצטוינו אנחנו עליה (שם ד). — ומ"ל: כי ספרי היהודים בדת הם הם ספרי האמת מכל ספרי אודות הדתות ויתר ספרי הדתות אשר לעובדי גלולים הלא המה הבל (יוסיפון יז). ותשאל נפשו (של תלמי) לקבץ ספרי הדתות אשר יוכל למצוא בכת מלכות לבטחון בהם דעות אנשי העולם (שם יו). ועוד נקראו הדתות אש ונמשלו דברי אל שדי לאש שנאמר מימינו אש דת למו (פי' י' הדברות לנסי כר נח). והמדינות והדתים והמאכלים (הקד' ראב"ע לקהלת). מומר לכל התורה כולה כגון החוזרים לדתי העובדי כוכבים בשעה שגוזרין גזרה וידבק בהם (רמב"ם, תשוב' ג ט). ואצל בעלי חכמת הדבור דתות שכליות מפני שהם מתיחסות אל המושכלות התיחסות מה (אמונה רמה ה ב). המאמר הא' יחקור מעקרי הדתות כמה הם ואי אלו הם וההבדל שיש בין הדתות האלהיות והנימוסיות (ר"י אלבו, פתי' העקרים). ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים (שם, הקד'). לפי שצפה הקב"ה שהיו עתידין לקום בעולם מניחי דתות (שם כ). ומוסכם לכל כי

הדתות אינם מתקיימות כי אם עם הדמיון (סבע יסודס ז). — והקראים אומרים דת ענן, דת הרבנים וכדומה, לשטת כתה אחת בהדת הכללית.

ד"ת, כ"ת: דבר תורה, דברי תורה.

דָּתִי, ת"ז, לנק' דָּתִית, מ"ר דָּתִיִּים, דָּתִיּוֹת, — של הדת, מטבע הדת, אדוק בדת, religieux ; religiös ; religious: ובכ"ז מסכימים בו הפלוסוף והדתי וכו' והדתי יראה שההשגחה דבקה באיש (רמב"ן דורהן, מג"ה ח"י ג). ובזה נחלץ הדתי מקושיית הפלוסו' בענין צדיק ורע לו (סס). והנה צרפנו עוד אל אלו השאלות שתי שאלות דתיות מסופקות (רלב"ג, סקד' מלחמ' ה'). ואחר כן נביא בזה החלק שתי שאלות דתיות ונחקור בהם לפי מה שיתנהו העיון והתורה (סס ו כ ה). שהיה (אפלטון) יותר דתיי מאריסטו (יעקב פרוכינללו, בו"ת כדבר למוד התכמ'). בין בדרכים הדתיים בין בדרכים שאינם דתיים (טחו"מ, סמיט' ופרוז' סז).

דָּתִיּוּת, ס"נ, — סגולת מי שהוא דתי, שהוא אדוק בדת, -ty ; religiosité ; Religiosität, מלה השתמשו בה הרבה בספרות החדשה.

שער ההא

ה

ה, אות החמשית [1] באלף בית העברית ושמה הֵא, עי' זה. מוצאה מהגרון, ממקום פחות עמוק ופנימי ממוצא אות אלף ויותר עמוק ופנימי ממוצא אות חית, והברתה שוה כמעט בפי כל היהודים אלא שקצתם ה׳ברים אותה יותר קרוב להברת אות האלף.

היא אחת מארבע אותיות הגרון אהח"ע, שיש להן קצת סגולות מיוחדות בלשון.

בלשון העברית בעצמה, וכמו כן ביחס להלשונות האחיות באה האות ה במקום אחת האותיות א, ח, ו, י.

האות ה יוצאת ונשמעת במבטא בין בראש ההברה ובין בסוף ההברה, באמצע תבה כמו נֶהֱ־פַךְ, ונקראת ה נעה. אך בסוף תבה יש שמפני סבות טבעיות בלשון החלו להקל את הברתה עד שסוף סוף לא הִפיקוה יותר כלל, ואעפי"כ לא השמיטוה מהכתב, ונשארה ה זו אלמה, נָחָה, ולא שמשה יותר אלא לסימן שהאות שלפניה היא תנועית, ואחרי כן התחילו גם להוסיף ה בסוף תבות לסימן תנועה לכל התנועות, פתח וקמץ, צירה, סגול וחולם, חוץ מתנועת חירק ושורק, וכמו כן לקחה אות ה מקום ל"פ ו ול"פ י, כמו בנה, שתה, ולא הִפיקו אותה, והיתה כל ה שבסוף תבה נָחָה, לא נשמעת במבטא, ופעמים שהיא נשמטת גם מהכתב כמו אַתָּה, אַתְּ וכדומה. ובכל מקום שהאות ה היא עצמית בסוף התבה וצריכה להפיקה נתנו בתוכה דגש, וקראוה מפיק, כזה הּ, כמו גָּבַהּ, יָהּ, וכדומה.

האות ה היא גם שמושית בעברית, ותִחבר בראשי המלים ובסופן ותשמש לסימן ההודעה והקריאה, השאלה, הבקשה ואחול, להליכה ופנייה למקום, לסימן נקבה וסימן הבנין והמשקל בִפעלים ושמות.

ה ההודעה [1] נוספת בראש המלים, שמות ופעלים

---

[1] אדות סדרן של האותיות באלף בית' עי' הערה להאותיות הקודמות.

[1] למן י' ד' מיכאלים (J. D. Michalis) ביחוד נתקבלה בין החכמים הדעה, כי ה ההודעה העברית היא מלת ההודעה אַל הערבית, ובפרט אחרי שהודיע ולין (Wallin ZMG VI, 195) כי גם קצת שבטי הערבים הבדוים אומרים לפעמים הַל במקום אַל להודעה. ובאמת, סברה זו מתקבלת במשקל ראשון על הדעת, מפני שבזה תדמינה שתי אותיות האחיות, העברית והערבית, הדומות כ"כ בעקרי טבע הלשון ודקדוקה, בדבר יסודי וטבעי כ"כ, כמו סימן ההודעה, ושנית זה נותן באור מספיק להדגש שבא אחרי ה ההודעה בעברית. אחרי כן באו בֶּטְכֶר (F Böttcher) וְהֻפְּפֶלְד (Hupfeld) והטילו ספק בדבר, ואמרו כי ה ההודעה העברית היא מלת הרמז הַא השמית הקדומה הכללית, והדגש לא בא אלא מפני הדבֵקות הגמורה, והדחיקה של המלה הא להתבה שלאחריה, כמו מֵזֶה וכיוצא בה. ואעפ"י שֶבֶטכר בעצמו חור בו מדעתו זו ויתקיף עליה בעז פלפולו בספר הדקדוק שלו (Lehrb. hebr. Spr. § 603) ויקיפה בטענות רבות, וגם אֱוֹלד דחה סברה זו כלה, אעפי"כ נצחה דעה זו נצחון גמור בפרט אחרי מחקרו של ברט בשאלה זו (J. Barth, AJSL, 2, XIII). עקרי קנציו של ברט הם: הטענה מדמיון שתי הלשונות אינה טענה מפני שדוקא בדבר זה, בסימן ההודעה, לא נשתוו כל הלשונות השמיות וכמעט כל אחת מהן הלכה בדרך לבדה, ואפילו בתוך המשפחה הערבית בעצמה אין כל האחיות דומות, להדרומית, הסביית, יש סימן הודעה אחר, לא כמו של הערבית הצפונית. ובדבר המלה הַל שמשתמשים בה קצת הבדוים כבר העיר גלדקה שהיא צמצום מִן

ומשמשת לרמוז כי המושג שמדבר עליו הוא ידוע באופן מה, ולפי טבע האותיות והתנועות שמתחלת בהן המלה שנוספה עליה ה ההודעה מתחלפת תנועתה של ה זו והיא באה בשלשה דרכים מתחלפים: פתוחה ודגש אחריה, הַ., פתוחה בלי דגש אחריה, הַ, קמוצה הָ וסגולה הֶ.

הַ., אם היא נוספת למלה שהאות הראשנה שלה עלולה להדגש, כמו הַמֶּלֶךְ, הַשֶּׁמֶשׁ, הַצָּרוֹת, הַגֵּאל, הַדֹּבֵר. יוצאות מכלל זה קצת אותיות, שאע"פ שבעצם הן מקבלות דגש, מכל מקום הן רפות אחרי הא הידיעה, כמו י, ל, מ, צ. האות י היא דגושה אחרי ה הידיעה כשאחרי היוד ה או ע, כמו הַיְּהוּדִים, הַיְּעָפִים, אבל היְאוֹר, הַיְלָדִים, הַיְסוֹד. האות ל בהשם הַלְוִיִּם. מְ המשקל בראש המלים דגושה אחרי ה הידיעה כשאחרי המם ה, ע, ר ואין אחריהן אות דגושה, כמו הַמְּהוּמָה, הַמְּעָרָה, אבל הַמְהַלֵּךְ, הַמְעַטְרֵכִי [1] (תהל' קג ד), הַמְעֻשָּׁקָה. אבל הַמְּשֻׁגָּע (מ"ב ט יא), בקצת ספרים. לפני אותיות לא גרוניות מְ אחרי ה הידיעה אינה דגושה. צְ לא דגושה במלת הצְפַרְדְּעִים. וכמו"כ לפעמים לפני ע: הַעִוְרִים (ש"ב ה ו, ישע' מב יח), הַעֹזְבִים (משלי ב יג), הַעֹזֶבֶת (שם יז), הַעֹרְבִים (ישע' סה יא), וכן לפני ה ח לא קמוצות, הַהוּא, הַחֹדֶשׁ, הַחַיִל, הַחָכְמָה.

הָ, כשהיא נוספת למלה שהאות הראשנה שלה א, ר, כמו הָאַחֵר, הָאִישׁ, הָאֱלֹהִים, הָרֶגֶל, הָרֹאשׁ, וכן לפני הֵם, הָהֵם. וכמו כן עפי"ר לפני ע: הָעַיִן, הָעִיר, הָעֶבֶד, הָעֲבָדִים, ואם האות ה ואות ע קמוצות ומנגנות בטעם ה ההודעה לפניהן לעולם קמוצה: הָעָם, הָהָר, הָהָרָה, וכמו"כ לפני עָ, הֶעָמְרִים, וכמו"כ לפני קצת ח, כמו הֶחָי, הַחֲמֻנִּים, הַחֲרִיטִים.

הֶ, לפני עָ ולפני הָ לא מנגנים בטעם, כמו הֶהָרִים, הֶעָוֹן, ולפני חָ, הֶ לעולם כמו הֶחָג, הֶחָכָם, הֶחֳדָשִׁים.

אם תבוא בְּ, כְּ, לְ לפני ה ההודעה תפול ההא, ונקודתה תבוא על האות ב, כ, ל, כמו בַּשָּׁמַיִם במקום בְּהַשָּׁמַיִם, בָּאֳנִיּוֹת במקום בְּהָאֳנִיּוֹת, בֶּהָרִים במקום בְּהֶהָרִים, כָּעָם כַּכֹּהֵן במקום כְּהָעָם כְּהַכֹּהֵן, לָעָם במקום לְהָעָם, לַחֲמוֹרִים במקום לְהַחֲמוֹרִים. רק אם נתחברה ה ההודעה לשם עצם פרטי אין לְ שלפניה גורמת נפילתה, כמו לְהָרָפָה (ש"ב כא כ), לְהַקּוֹץ (דהי"א כ ו). ובזמן מאחר אמרו בְּהַ, כְּהַ, לְהַ במקום בַּ, כַּ, לַ, גם בשאר המלים: כְּהַשָּׁמַיִם (תהל' לו ו), כְּהַתַּ֫נּוֹת (יחזק' מ כה), וּלְהֵגִּרִים (שם מו כב), בְּהַדֶּרֶךְ (נחמ' ט יט), לְהַחוֹמָה (שם יב לח), כְּהֶחָכָם (קהל' ח א).

ותבוא ה ההודעה, — א) על דבר ידוע ומפרסם לכל: בראשית ברא אלהים את הַשָּׁמַיִם ואת הָאָרֶץ (בראש' א א), ארץ החוילה אשר שם הַזָּהָב (שם ב יא), ואברם כבד מאד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב (שם יג ב). — וכמו"כ על דבר המצוי והרגיל: הכו בַּסַּנְוֵרִים (שם יט יא), פן יפגענו בַּדֶּבֶר או בֶחָרֶב (שמות ה ג), כי בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אנכי מכלה אותם (ירמ' יד יב), הכיתי אתכם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן (עמו' ד ט), אכה כל סוס בַּתִּמָּהוֹן ורכבו בַּשִּׁגָּעוֹן (זכר' יב ד), והיתה הפצירה פים לַמַּחֲרֵשׁוֹת וְלָאֵתִים ולשלש קלשון וּלְהַקַּרְדֻּמִּים ולהציב הַדָּרְבָן (ש"א יג כא), סבאך מהול בַּמָּיִם (ישע' א כב), והיה אור הַלְּבָנָה כאור הַחַמָּה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הַיָּמִים (שם ל כו), ר"ל כאור שבעת ימי השבוע. — ב) כשהדבר שמדבר עליו כבר נזכר פעם בדבור: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור וירא אלהים את הָאוֹר כי טוב (בראש' א ג-ד), נעשה אָדָם וכו' ויברא אלהים את הָאָדָם (שם כו-כז), ויאמר המלך קחו לי חָרֶב ויביאו את הַחֶרֶב לפני המלך (מ"א ג כד), ומצא בה אִישׁ מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את הָאִישׁ המסכן ההוא (קהל' ט יה). — ג) כשהדבר מובן מאליו פחות או יותר: יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין הַיּוֹם ובין הַלָּיְלָה (בראש' א יד), ולמשל

הד'א אל a). ואולם, יש גם ראיה חיובית יותר מכרחת. אין ספק בדבר, כי שלש הלשונות, הערבית (הספרותית) והארמית והעברית מסכימות בחבור מלת הרמז הקדומה זֶה עם מלת הרמז הַא: ערב' ה'ד'א b), ארמ' הָדֵין, עברית הַזֶּה. כמו"כ במ"ר: ערב' ה'ולא c), ארמ' הָלֵין, עבר' הָאֵלֶּה. וכן בערב' האהוד'א d) בעברית הַהוּא. החבורים האלה הם קדומים בלשונות האלה, ובהיות שבארמ' ובערב' אין המלה הַא משמשת לסימן הידיעה, לכן אין ספק בדבר, כי זו היא מלת הרמז הַא המשתפה לכל לשונות השמיות. ועתה, מי שיחפץ להחליט כי במלות העבריות: הַזֶּה, הַהוּא, הָאֵלֶּה ההא היא ה ההודעה שבאה במקום סימן הידיעה הל, אל, קורע בחזקת היד את המלות האלה מהדומות לה בלשונות הערב' והארמית, ומי שיסכים כי באלה המלות ההא היא מטבע המלה הא שבערב' וארמית, רק בשאר שמושי ה ההודעה היא תמורת המלה הל, אל, מפריד בין שמוש ה ההודעה בלשון העברית בעצמה. ברט הביא שם עוד ראיות והוכחות לחזק דעה זו, ובזה הכריע את הכף לצדה. — [1]) כך ב"א, ב"נ המעטריכי בלי געיה.

a) هذا b) آل c) هذا d) هؤلاء e) هاهوذا

ביום ובלילה (שם יח). — ובכלל היום, ר"ל היום הנכחי. — הפעם, ר"ל הפעם הזאת. היה דבר יי' אל אברם במחזה (בראש' יה א), והשענו תחת העץ (שם יח ד), העץ שאתם רואים, שמובן הדבר שישנו פה, וכיוצא בזה.—וכמו"כ כשהדבר משמש לדמיון מפני שהוא ידוע לכל ורגיל שיהיה כך: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה (ישע' כד כ), כי כבגד (שדבר מצוי הוא שיאכלהו עש) יאכלם עש וכצמר יאכלנו סס (שם נא ח), כלנו כצאן (שהוא רגיל לתעות) תעינו (שם נג ו), כי קבצם כעמיר (שרגילים בני אדם להכנים לגרן) גרנה (מיכ' ד יב), עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהל' קד ב), כצפור לנוד כדרור לעוף (משלי כו ב). — וכן במושג של כללות הדבר: אלה משפחת הלוי (שמות ו יט), את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים (קהל' ג יז), ר"ל צדיקים ורשעים. ומוצא אני מר ממות את האשה (שם ז כו), ר"ל כל הנשים שבעולם. המשחית (ש"א יג יז), האנשים שמהם מרכב גדוד המשחיתים. וכן האורב, החלוץ, המאסף.

כשיבוא שע"פ עם ה ההודעה ועם ש"ת יוסיפו עפי"ר ה ההודעה גם להתאר: היום הראשון, העיר הגדולה. וכמו"כ עם מלה אחריו, המקום ההוא, ועם שם בכנוי תשמט ה ההודעה מן השם ונוספה רק להתאר: ידך החזקה (דבר' ג כד), וכמו"כ אם השם נסמך לשם אחד ותאר אחריהם: מעשה יי' הגדל (דבר' יא ז), עבדי אדני הקטנים (ישע' לו ט), וכן אם יש אחר תארים אחרים: האל הגדל הגבר והנרא (דבר' י יז), אבל יש שישימו את ה ההודעה רק להתאר ויחסר מן המתאר, בפרט בהשם יום כשהתאר הוא מספר סדורי [1]: יום הששי (בראש' א לא), ויברך אלהים את יום השביעי (שם ב ג), ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת ליי' אלהיך (שמות כ ט-י), מיום הראשן עד יום השבעי (שם יב יח). אבל אחרי ב מוסיפים ה ההודעה גם על המתאר: וביום הראשון, וביום השביעי (שם יו). — וגם עם תארים אחרים: והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש"א יב כג), ויבא הלך לאיש העשיר (ש"ב יב ד), ביום ההוא יגלח יי' בתער השכירה (ישע' ז כ), וסרה מעליו רוח הרעה (ש"א יו כג), מי אתה הר הגדול [1] (זכר' ד ז), הרים הגבהים [1] ליעלים (תהל' קד יח), וקנה הטוב מארץ מרחק (ירמ' ו כ), על גבעות הגבהות (שם יז ב), החייב בשקדים ה מ ר י ם פטור במתוקים (חולין א ו), שקדים ה מ ר י ם קטנים חייבין (גמ' שם כה:), המבדיל וכו' בין קדש חמור לקדש ה ק ל (שם כו:).— ואחרי את: ואת ספר הגלוי הזה (ירמ' לב יד).— ועם בינוני פועל: כפתרים היצאים מכפתר (דבר' ב כג). — *ועם פעול, במשמ' שהוא, שהן: ולא יפתח לו חביות ה מ כ ו ר ו ת לחנוני (חול' לד.).—ובבינונים של פעלים עם כנוים: המוציאך (דבר' ח יד), יותר במשמ' מלת הרמז, אותו שהוא מוציאך. המאכלך (שם יו), המעלך (שם כ א), המלבשכם (ש"ב א כד), המכהו (ישע' ט יב), המעלם (שם סג יא), המעטרכי (תהל' קג ד), המאזרני (שם יח לג), הנחמדים מזהב (שם יט יא).— וכן במשמ' *אם אחד: ה ק ו ר א את שמע ולא השמיע לאזנו (ברכ' ב ג), ה מ ת פ ל ל וטעה (שם ה ה), ה ח ו ב ל בחבירו (ב"ק ח א), ה ש ו ח ט בלילה וכן ה ס ו מ א ששחט (חול' א א), ה ש ו ח ט המסוכנת (שם ב ו), ה מ ב כ ר ת ה מ ק ש ה לילד (שם ד ג). — ובזמן המשנה נקבע דרך השמוש בהא ההודעה בהשם ותארו עפי"ר בדרך הזה [2]: ה ההודעה תבוא על המתאר כשיש שני מתארים שהם בנגוד זה לזה: קטן ה ח ו ל ה (שבת יט ה), נגד קטן הבריא שקודם בפרק. נגר ה נ ג ר ר נועלין בו במקדש וכו' וה מ ו נ ח כאן וכאן אסור (ערוב' י יא), ובנכסים ה נ כ נ ס י ן ויוצאין עמה (יבמ' ז ג), פרות ה ת ל ו ש י ן מן הקרקע וכו' וה מ ח ו ב ר י ן בקרקע (כתוב' ח ג), נכסים ה י ד ו ע י ם לבעל וכו' שאינן ידועים לבעל (שם ב), מוציאין מנוה ה ר ע ה לנוה ה י פ ה (שם יג י), נכסים ה מ י ו ח ד י ם (ב"ק א ב), נגד נכסי הפקר. חוץ מרשות ה מ י ו ח ד ת למזיק ורשות ה נ י ז ק (שם), וגיזי צמר ה ב א ו ת ממדינתן וכו' וגיזי צמר ה ל ק ו ח ו ת מבית האומן (ב"מ ב א-ב). — ואם העקר הוא התאר: גשרים

---

[1]) מאיר למבר סובר כי בתחלה אמרו היום הראשון, היום השני וכו', אחרי כן השמיטו את השם יום ואמרו הראשון, השני וכו', ונעשו אלה המספרים הסדוריים כמו שמות עצם, אחרי כן התחילו שוב להוסיף את השם יום, והשתמשו בו כמו בסמיכות ולכן בלי ה ההודעה, ואחרי כן נשכח כי השם יום הוא בסמי' ולכן בכל מקום שלא היה צריך לשבש את הכתוב כמו אחרי ב, ל, אמרוהו ביום, ליום, עם ה ההודעה.— [1]) אולי למנוע ג' פעמים ה. — [2]) עפ"י מחקרו היפה של משה סגל בהקבץ JQRXX ,647, על דבר לשון המשנה.

המפולשים מטלטלין תחתיהן בשבת וכו' מערבין למבוי המפולש (ערוב' ט ד), משיאין לו (להיבם) עצה ההוגנת לו (יבמ' יב ו), חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים (אבות א יא), כמו למקום רע. כח היפה (ערכ' ט ז), נפש היפה (חול' ד ז), הטוטרת של גמל הרכה (סס ט ב), ועפר התיחוח (אהל' יח ח).—ויש מהם שהם דבורים קבועים וכבר קבלו כמו משמעה קבועה: ושור המועד (ב"ק א ד), נערה המאורסה (סנה' ז ד), עין הרע ויצר הרע (אב' ב יא), כמעין הנובע (ב"ב י ח), כמעין המתגבר (אבות ב ח), בשור הנסקל (קדוש' ב ט), שפחה המשוחררת (עדי' ה ו). — ויש שתבוא ה ההודעה על השם ולא על התאר: נאמנין על הירק חי ואין נאמנין על המבושל (פאה ח ד), סידר המערכה גדולה מורחה (תמיד ב ד), עצי תאנה יפין לסדר המערכה שניה לקטרת (סס ה), הכנים ראשו (הטמא מת) לאויר התנור טהור טמאהו (כלים ח י), כל הספק טהור לתרומה טהור לחטאת (פרה יא ב), האומר תרומת הכרי זה בתוכו ומעשרותיו בתוכו (תרומ' ג ה), באומר פרוטה מן הכיס זה הקדש (מעי' ו ו).

ה ההודעה נוספת לפעמים גם על פעלים בעבר' יותר כמו מלת הרמז: הכצעקתה הַבָּאָה[1]) אלי עשו (ברא' יח כא), קציני אנשי המלחמה הֶהָלְכוּא אתו (יהוש' י כד), יי' אלהי ישראל הַנִּרְאָה[1]) אליו פעמים (מ"א יא ט), הַשָּׂמָה[1]) מעמקי ים דרך לעבר גאולים (ישע' נא י), תרומת בית אלהינו הַהֵרִימוּ המלך ויעציו (עזר' ח כה), וכל אשר בערינו הַהֹשִׁיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים (סס י יד), חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הַנִּרְאָה אלי בתחלה (דני' ח א), וכל הַהִקְדִּישׁ שמואל הראה (דהי"א כו כח), עמך הַנִּמְצְאוּ פה (סס כט יז), וישמח יחזקיהו וכל העם על הַהֵכִין האלהים לעם (סס ב כט לו).

ה הקריאה, תבוא בראש שם שהמדבר פונה אליו בקריאה: האזינו הַשָּׁמַיִם ואדברה (דבר' לב א), דבר סתר לי אליך הַמֶּלֶךְ (שופט' ג יט), חי נפשך הַמֶּלֶךְ אם ידעתי (סס יז נה), בן מי אתה הַנַּעַר (סס נח), לכל אות נפשך הַמֶּלֶךְ לרדת רד (סס כג כ), הושיעה הַמֶּלֶךְ (ש"ב יד ד), דבר לי אליך הַשָּׂר (מ"ב ט ה). הַחֵרְשִׁים שמעו וְהַעִוְרִים הביטו לראות (ישע' מב יח), שמעו זאת הַזְּקֵנִים (יוא' א ב), חגרו וספדו הַכֹּהֲנִים (סס יג), יי' עמך גבור הֶחָיִל (שופט' ו יב). — וכן בשבועה: העבודה לא היסרתם ולא הותרתם (נדר' לד:), לא שנו (שמותרת להתקשט) אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך (מו"ק ט:). המעון הזה אילו היו מניחים לי הייתי מביא (כרית' ו ג, ב"ב קסו.).

ה השאלה, נוספת גם היא בראש שמות ופעלים ומאמרים לסימן שאלה, ולפי האות שבתחלת המלה שהיא נוספת עליה ולפי תנועתה מתחלפת גם תנועת ה השאלה בשלשה פנים הֲ, הַ, הֶ.

הֲ לפני אותיות לא גרוניות מונעות בתנועה, כמו: הֲבוֹא נבוא (ברא' לז י), הֲטֶרֶם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז), הֲנִהְיָה כדבר הגדול הזה (דבר' ד לב), הֲטוֹב טוב אתה מבלק (שופט' יא כה), הַרָאִיתָ את כל ההמון הגדול הזה (מ"א כ יג), הֲשַׂמְתָּ, הֲיֵשׁ, הֲגַם, הֲכִי. יוצא מכלל זה הֲיִיטַב (ויקר' י יט), במקום הֲיִטַב, אולי כדי להדגיש היטב ההברה ולמנוע התמזגות תנועת פתח ה השאלה עם היוד שלאחריה.

הַ, לפני אות שואית, והאות השואית אחריא עפי"ר רפויה: הַבְרָכָה אחת הוא לך אבי (ברא' כז לח), הַיְדַעְתֶּם את לבן בן נחור (סס כט ה), הַכְזוֹנָה יעשה את אחותנו (סס לד לא), הַלְהָרְגֵנִי אתה אמר (שמות ב יד), הַמְקַנֵּא אתה לי (במד' יא כט), הַמְעַט לנו את עון פעור (יהוש' כב יז), מה טוב לכם הַמְשֹׁל בכם שבעים איש וכו' אם משל בכם איש אחד (שופט' ט ב), הַלְיָרְשֵׁנוּ קראתם לנו (סס יד יה), הַנְקַלָּה בעיניכם התחתן במלך (ש"א יח כג). הַמְצָאתַנִי אויבי (מ"א כא כ), הַמְעָרַת פרצים היה הבית הזה (ירמ' ז יא), הַצְרִי אין בגלעד (סס ח כב), הַשְׁכַחְתֶּם את רעות אבותיכם (סס מד ט), הַבְסוֹד אלוה תשמע (איוב יה ח), הַבְעַד ערפל ישפוט (סס כב יג), הַיְסֻפַּר לו כי אדבר (סס לז כ), הַתְקַשֵּׁר מעדנות כימה (סס לח לא). — ויש שהאות השואית היא דגושה: הַלְּבֶן מאה שנה יולד (ברא' יז יז), וארא הַכְּצַעֲקָתָהּ הבאה אלי עשו (סס יח כא), הַכְּתֹנֶת בנך הוא אם לא (סס לז לב), הַבְּמַחֲנִים אם במבצרים (במד' יג יט), הַכְּמוֹת נבל ימות אבנר (ש"ב ג לג), הַכְּמַכַּת מכהו הכהו (ישע' כז ז), הַבְּדֶרֶךְ אבותיכם אתם נטמאים (יחזק' כ ל), הַגְּמוּל אתם משלמים עלי (יואל ד ד), הַזְּבָחִים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה כה), הַרְּב כח

[1]) יש סוברים כי הכונה היתה בזה בתחלה לבינוני רק בעלי המסורה קראוה כמו עבר.

יריב עמדי (איוב כג ו). — וגם בשיש ר לאחריה: הראיתם אשר בחר בו יי׳ (ש"א י כד), הראיתם האיש העלה הזה (שם יז כה), הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי (מ"ב ו לב). — וכמו"כ לפני אותיות גרוניות לא קמוצות ולא חטופות: האם, האלך, האתה, הארצה, האתם, וכדומה.

הֶ, לפני אותיות גרוניות קמוצות או חטופות חטף קמץ: האנכי הריתי את כל העם הזה (במד׳ יא יב), ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה (שם יג יח), החפץ אחפץ מות רשע (יחזק׳ יח כג), ההיתה זאת בימיכם (יואל א ב), החדלתי את דשני וכו׳ החדלתי את מתקי וכו׳ החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים (שופט, ט ט-יג).

ותבוא ה זו לשאלה פשוטה, כשאין השואל יודע הדבר שהוא שואל ורוצה תשובה עליה: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראש׳ ג יא), הידעתם את לבן בן נחור וכו׳ השלום לו (שם כט ה-ו), שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח (שם מג ז), השמת לבך על עבדי איוב (איוב א ח). — ועפי"ר אם באו שתי שאלות זו אחרי זו תשאל הראשנה בהא השאלה והשניה בהמלה אִם, ה-אם: הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במדב׳ יא כב), האתה זה בני עשו אם לא (בראש׳ כז כא). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין (במד׳ יג יח-כ). —ובמשמעה של תמה והשתוממות, ור"ל האם אפשר כך, האם ראוי להיות כך, והתשובה הרצויה היא, בודאי לא: השמר אחי אנכי (בראש׳ ד ט), בודאי אינני שומר אחי. הכי אחי אתה ועבדתני חנם (שם כט יה), בודאי אינו ראוי שתעבדני חנם. האתה תבנה לי בית לשבתי (ש"ב ז ה), בודאי ל א א ת ה תבנה אלא בנך שלמה. ויקרע (מלך ישראל) בגדיו (כשקרא האגרת של מלך ארם בדרישה שירפא מלך ישראל את נעמן מצרעתו) ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות (מ"ב ה ז), בודאי אינני אלהים. אם ימות גבר היחיה (איוב יד יד), בודאי לא יחיה. — ועם מקור: הרב עם שדי יסור (איוב מ ב). —ובראש מלת השלילה לֹא, הֲלֹא, עי׳ זה הערך.

ה משמשת לסימן הבנין והמשקל בפעלים ובשמות. בפעלים בבנין הפעיל, הרכיב מן רכב, הפעל המלח והתפעל. ובשמות סימן המשקל הפעלה, הרוחה, לשמות הפעולה מן הפעיל ״הפעלות, ״התפעלות, מן התפעל.

בסופי תיבות תשמש ה לסימן מדברת בעדה בעבר: אמרה, כתבה, וכמו"כ בבינוני כתבה, שמרה, ובשמות סימן מין נקבה ברוב השמות, מלך-מלכה, עבד-שפחה, וכדומה, ובשמות התאר: גדול-גדולה, קטן-קטנה, מתק-מתקה, נדיב-נדיבה.

ה המקום, והיא האות -ה שיוסיפוה בסוף שמות להורות ההליכה והפנייה להמקום, להרות והפאה שמלה זו מציינת, את הגבול המקומי והזמני שמשתוקקים אליו [1]), ועל פי רוב אין הנגינה עליה והמלה היא מלעיל, ותבא בתשובה על השאלה אנה, לאן, אחרי הפעלים הביט, הלך, נשא עיניו, נתן פניו, חנה, פנה, נסב, השתחוה, העתיק, יצא, ירד, מוש, נוס, נסע, עבר, עלה, פוץ, פרץ, שוב, הגיע, בא, תאר, שלח, שית, השכים, קדד, נפל, גלה, הגלה, ברח, וכדומה: ביתה, אל הבית, בבלה, אל בבל, אשורה, אל אשור, עזתה, אל עזה, כרמלה אל הכרמל, תרצתה, אל תרצה, קדמה, אל מול קדם, צפונה, אל מול צפון, הרה: והנשארים הרה נסו (בראש׳ יד י), אל ההר, לתוך ההר, שאולה: כי ארד אל בני אבל שאלה (שם לז לה), אל שאול. ממול נגבה (דהי"ב ד י), ממול להנגב. ממזרח ינוחה (יהוש׳ יז ו), ממזרח לינוח. וכן בהמלים מעלה, מטה. וכמו"כ עם ה הידיעה בראש, האהלה, אל האהל: וימהר אברהם האהלה אל שרה (בראש׳ יח ו), הביתה, אל הבית, ההרה, אל ההר, החדרה: ותבוא בת שבע אל המלך החדרה (מ"א א יה), אל הר האלהים חרבה (שמות ג א), על דרך תמנתה (בראש׳ לח יד), אל כתף לוזה (יהוש׳ יח יג). וכמו"כ במלה שהיא באה בסמי׳ אל מלה אחרת: ביתה יוסף (בראש׳ מג יז), ר"ל לבית יוסף. ארצה הנגב (שם כ א), אל ארץ הנגב. בארה שבע (שם מו א), אל באר שבע. ארצה מצרים (שמות ד כ), אל ארץ מצרים. ימה סוף (שם י יט), נחלה מצרים (במד׳ לד ה), מדברה דמשק (מ"א יט יה), אל מדבר דמשק. מזרחה שמש (דברים ד מא), מול מזרח השמש. ועם ש"ת אחריה התאר לא ישתנה:

---

[1]) סבורים ר״ב חכמי הדקדוק החדשים, כי זו שארית מיחס הפעול שהיתה נהוגה בזמן קדום בעברית כמו בשאר הלשונות השמיות ונשמר בלשון הספרותית הערב׳

הימה הגדול (יהוש' יח יב). — וכן בשם מפשט במשמ' לעשות הדבר: קומה עזרתה לנו (תהל' מד כז), לעזרה. — ולפעמים בסגול לפניה: אנה ואנה, נגבה, לנ״ב. — וכמו״כ במ״ר: כשדימה (יחזק' יא כד), אל ארץ הכשדים. השמימה, אל השמים. מצרימה, אל מצרים. — ויש שיוסיפו ה המקום לא במשמ' ההליכה והנטיה אל המקום, בתשובה על השאלה אנה, אלא גם להברות המקום ששם נעשה דבר, בתשובה על השאלה איה: אחינדב בן עדא מחנימה (מ״א ד יד), במחנים. הקים לנו יי' נבאים בבלה (ירמ' כט טו). — וכמו״כ המלה שמה, שר״ב שמושה היא במשמ' ההליכה וההתפנות, יש שתשמש גם כמו שם: קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך את דברי (ירמ' יח ב), ויטמא את הבמות אשר קטרו שמה הכהנים מגבע (מ״ב כג ח). — ויש שתחלש משמעתה העקרית של ה המקום, ויוסיפו עוד בראש המלה ל המקום: למעלה, למטה, ישובו רשעים לשאולה[1] (תהל' ט יח), למזרחה, לצפונה, לנגבה (דה״א כו יז, דה״ב לא יד), לחוצה, לפנימה (שם לב ה, כט יו), עד אפקה (יהוש' יג ד), במקום עד אפק. אל הצפונה (יחזק' ח יד). וכמו״כ בנגבה (יהוש' יח כא), במקום בנגב. באפרתה (תהל' קלב ו), באבלה (ש״ב כ יח), מבבלה (ירמ' כז יו), במקום מבבל, מינוחה (יהוש' יו ז), מצפונה (שם יח י), מפנימה (מ״א ו יט), מחוצה (יחזק' מ מ), מבעל שלשה (מ״ב ד מב). ובמלים רבות נמחקה במעט כליל משמעת ה המקום ואינה משמשת יותר כלום, כמו לילה במקום ליל[2], מותה במקום מות: יקר בעיני יי' המותה להסידיו (תהל' קיו יה), נחלה במקום נחל: נחלה עבר על נפשנו (שם קכד ד), וכיוצא בזה. בקצת מלים עוד נשמר דבר מעט מעקר שמושה של ה זו במשמ' יחס הפעול, כמו: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי (ישע' ח כג), ר״ל את ארץ זבלון ואת ארץ נפתלי. וכן: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו (הוש' ח ז). ויש שישתמשו בה רק כדי לתת יותר עז להמלה ולהשגיבה: תפל עליהם אימתה ופחד (שמות יה יו), רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל' ג ג), להגיד כי ישר יי' צורי ולא עולתה בו (שם לב יו).

גבול הזמן תורה האות בהמלה ימימה: מימים ימימה.

בפעלים משמשת אות ־ה בסוף מדב״ע ולפעמים גם בנסתר להורות כונה ורצון ואחול: אקומה נא ואסובבה בעיר (שה״ש ג ב), ואקחה פת לחם (בראש' יח ה), אוציאה נא אתהן אליכם (שם יט ח), אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך (שם מו ל), אלכה נא ואשובה אל אחי (שמות ד יח), בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם (שופט' יט כד), אשמרה לפי מחסום (תהל' לט ב), ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו (שם ב ג), אשקוטה ואביטה במכוני (ישע' יח ד), אבחרה דברי עמו (איוב ט יד), מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (ירמ' ט א). — ובנסתר: האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישע' ה יט). — וכן בצווי, שמרה, שכבה, שמעה, ערכה, אספה, נצרה, מלוכה, חגורה. — ויש שיוסיפו ה במדב״ע עתיד עם ו המהפך גם במקום שאין משמ' כונה ואחול, רק אולי לנחץ או בלשון ההמון, וכדומה: ונחלמה חלום (בראש' מא יא), ונפתחה את אמתחתינו (שם מג כא), ואשלחה להגיד לאדני (שם לב ו), ואעברה אל בני עמון (שופט' יב ג), ואחזה בו ואהרגהו (ש״ב ד י). — ובפרט בזמן מאוחר פשט יותר מנהג שמוש זה: ואתנה לחרם יעקב (ישע' מג כח), ומעיך תמלא את המגלה הזאת וכו' ואכלה[1] ותהי בפי כדבש למתוק (יחזק' ג ג), ואפלה על פני ואזעק (שם ט ח), בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך (תהל' קיט יה), ואשמרה תורתך (שם נה), ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת (קהל' א יז), ואשמעה אחד קדוש מדבר (דני' ח יג), ואתנה את פני וכו' ואתפללה ליי' אלהי ואתודה ואמרה אנא אדני (שם ט ג-ד), ואעמידה, ואעידה, ואשליכה, וכיוצא בהם הרבה.

מפני מקום ההא באלף בית העברית, משמשת אות זו במקום מספר חמשה: אל״ף חד למ״ד תלתין ה״א חמשה (ירוש' שבת ז ט:). למה זה אנכי שם כ״ב זי״ן שבע ה' חמש הרי י״ב (פסיק' דר״כ, זכור). ארבעה עשר הראה להם הבי״ת תרתי זיי״ן שבעה ה״א חמשה (מד״ר שה״ש, שוקיו). — ויוסיפו קו קטן למעלה ה': יום ה' בשבוע וכיוצא בזה.

ה', ר״ת במקום אלהים, במקום שם המפורש.

בהויתה. ועי' חלק הדקדוק. — [1]) הילדים המדברים עברית אומרים זמן רב אלף להעירה במקום אלף העירה, ורק מעט מעט הם פורשים מאופן דבור זה. — [2]) לפי

דעת נלדקה במקום לילי. — [1]) כך המסורה, ובקצת ספרי המדקדקים ואכלה.